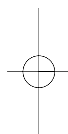
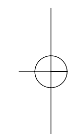
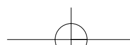
biblioteca rao

André Malraux

CUCERITORII
CALEA REGALĂ

Traducere din limba franceză
MIOARA IZVERNA
MIRON RADU PARASCHIVESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MALRAUX, ANDRÉ
Cuceritorii; Calea regală / André Malraux;
trad.: Mioara Izverna, Miron Radu Paraschivescu
București: RAO International Publishing Company, 2004
ISBN 973-576-550-0
I. Izverna, Mioara (trad.)
II. Paraschivescu, Miron Radu (trad.)

821.133.1-31=135.1

RAO International Publishing Company
Grupul Editorial RAO
Str. Turda nr. 117-119, București, ROMÂNIA

Fotografia copertei
JOHN THOMSON
Physic Street, Canton

Tiparul executat de
R.A. „Monitorul Oficial“
București, România

2005

ISBN 973-576-550-0

CUCERITORII

În amintirea prietenului meu René Latouche

PARTEA ÎNTÎI

ÎNCEPUTURILE

25 iunie

La Canton este decretată greva generală.

Încă de ieri, ştirea este afişată, subliniată cu roşu. Pînă la orizont, Oceanul Indian, nemişcat, îngheţat, lăcuit – fără nici o încreţitură. Cerul înnorat ne striveşte şi ne învăluie cu o atmosferă saturată, asemenea celei dintr-o baie publică. Iar pasagerii merg în sus şi în jos pe punte, ferindu-se să se îndepărteze prea mult de cadrul alb în care vor fi fixate telegramele primite în noaptea asta. Cu fiecare zi ce trece, ştirile vorbesc tot mai precis despre drama care începe să prindă formă; ca o ameninţare directă, îi obsedează pe toţi oamenii de pe pachebot. Pînă acum, ostilitatea guvernului din Canton se manifestase prin cuvinte, dar iată că, dintr-o dată, telegramele exprimă fapte. Fiecare este impresionat nu atît de răzmeriţe, de greve şi de luptele de stradă, cît de voinţa neaşteptată şi care pare tenace, aşa cum numai voinţa unui englez ştie să fie, de a nu se mai mulţumi cu simple cuvinte, de a lovi Anglia în ceea ce are mai scump: în bogăţia şi în prestigiul ei. Interdicţia de a vinde în provinciile supuse guvernului din Canton orice marfă de origine engleză, chiar dacă este comercializată de un chinez; metoda prin care sînt acum controlate pieţele, una cîte una; sabotarea maşinilor de către muncitorii din Hong Kong; în sfîrşit, greva generală, care, dintr-o dată, loveşte întregul comerţ din insula engleză, în timp ce corespondenţii ziarelor semnalează activitatea excepţională a şcolilor militare din Canton – toate acestea îi pun pe pasageri în faţa unui război cu totul deosebit, un război pornit de puterea anarhică a Chinei de Sud, ajutată de colaboratori despre care ei nu ştiu aproa-

pe nimic, împotriva însuşi simbolului dominaţiei britanice în Asia, a stîncii militarizate de unde imperiul fortificat îşi supraveghează turmele: Hong Kong.

Hong Kong. Insula este trasată aici, pe hartă, neagră şi cu contururi ferme, închizînd ca un zăvor Rîul Perlelor, de-a lungul căruia se întinde masa cenuşie a oraşului Canton, cu liniile sale punctate indicînd vagi periferii, la doar cîteva ore de tunurile englezeşti. În fiecare zi pasagerii privesc mica pată neagră, de parcă ar aştepta ca ea să le provoace o revelaţie, la început neliniştiţi, acum înfricoşaţi, înspăimîntaţi, pe măsură ce ghicesc în ce va consta apărarea acestui loc de care depinde viaţa lor – cea mai bogată stîncă din lume.

Dacă este lovită, redusă – mai devreme sau mai tîrziu – la statutul de port mărunt, dacă, lucru încă şi mai simplu, puterea ei slăbeşte înseamnă că o ţară precum China poate găsi cadrele care i-au lipsit pînă acum, că poate lupta împotriva albilor şi că dominaţia europeană se va prăbuşi. Negustorii de bumbac sau de păr pentru peruci cu care călătoresc simt toate aceste lucruri în mod acut, şi nimic nu-i mai ciudat decît să citeşti pe feţele lor înspăimîntate (ce se va întîmpla cu firma lor?) urmările formidabilei lupte începute de însăşi împărăţia dezordinii, dintr-o dată organizată, împotriva poporului care întruchipează, mai mult decît oricare altul din lume, voinţa, tenacitatea, forţa.

Mare agitaţie pe punte. Pasagerii se înghesuie, se împing unii în alţii, se îmbrîncesc – au sosit noi telegrame.

Elveţia, Germania, Cehoslovacia, Austria... mai departe; *Rusia:* stai să vedem. Nu, nu-i nimic interesant. *China,* ah!

Mukden: Tchang Tso-Lin...

Nimic interesant...

Canton.

Vrînd să se apropie, pasagerii cei mai îndepărtaţi ne împing în perete.

Cadeţii şcolii militare din Whampoa, comandaţi de ofiţeri ruşi şi alcătuind ariergarda unei imense coloane formate din studenţi şi din muncitori, au deschis focul asupra cartierului Shameen. Mateloţii europeni însărcinaţi cu apărarea punţilor au ripostat trăgînd cu mitraliera. Cadeţii, îndemnaţi de ofiţerii ruşi, au încercat de mai multe ori să ia cu asalt punţile. Au fost respinşi, dar cu preţul unor importante pierderi de vieţi omeneşti.

Femeile şi copiii europenilor din Shameen vor fi probabil evacuaţi în Hong Kong, cu ajutorul unor vase americane. Plecarea trupelor engleze e iminentă.

Dintr-o dată, se lasă o tăcere adîncă.

Pasagerii se îndepărtează unii de alţii, consternaţi. În partea dreaptă, doi francezi îşi vorbesc totuşi:

– Mă întreb, domnule, cînd se vor hotărî guvernele să ia atitudinea energică prin care... şi se îndreaptă către bar, în timp ce sfîrşitul frazei se pierde, înăbuşit de huruitul sacadat al maşinilor.

Vom fi la Hong Kong abia peste zece zile.

Ora cinci

Shameen: Electricitatea nu mai funcţionează. Punţile au fost fortificate în grabă şi prevăzute cu garduri de s;rmă ghimpată. Sînt luminate de proiectoarele canonierelor.

29 iunie, Saigon

Oraş trist, pustiu, provincial, cu străzi lungi şi bulevarde drepte, năpădite de iarba care creşte pe sub uriaşii arbori tropicali... Omul care trage ricşa e leoarcă de sudoare: cursa e lungă. Sosim în sfîrşit într-un cartier chinezesc plin de firme aurii cu litere negre, foarte frumoase, de mici bănci şi de agenţii de tot felul. În faţa mea, în mijlocul unui drum lat acoperit cu iarbă, şerpuiesc zglobiu şinele unui trenuleţ. 37, 35, 33... stop! Ne oprim în faţa unei case care seamănă cu toate celelalte din acest cartier: un „compartiment“. Un fel de agenţie. În jurul porţii sînt fixate plăci pe care se află scris numele unor obscure companii de comerţ cantoneze. Înăuntru, îndărătul unor ghişee prăfuite şi care stau să se prăbuşească, moţăie doi funcţionari tineri: unul

cadaveric, îmbrăcat în alb, celălalt obez, de culoarea lutului ars, dezbrăcat pînă la brîu. Pe zid, cromolitografii din Shanghai: fete cu bretonul lipit cuminte de frunte, monştri, peisaje. În faţa mea, trei biciclete îngrămădite una într-alta. Mă aflu la preşedintele Gomindanului din Cochinchina. Întreb în cantoneză:

– Patronul este aici?

– Nu s-a întors încă, domnule. Dar vă rog să urcaţi şi să luaţi loc...

Urc la primul etaj, pe un fel de scară. Nici ţipenie de om. Mă aşez pe un scaun şi privesc distrat în jurul meu: un dulap european, o masă Louis-Philippe cu tăblia de marmură, o canapea din lemn negru şi nişte superbe fotolii americane, prevăzute cu nenumărate şuruburi şi manete. În oglindă, deasupra mea, un mare portret al lui Sun Iat-Sen şi o fotografie mai mică, a stăpînului casei. Prin fereastră pătrunde, o dată cu sfîrîitul şi clinchetul cratiţelor unui vînzător de supă, mirosul puternic de grăsime ce fierbe după reţete chinezeşti...

Un zgomot de galenţi.

Intră proprietarul, alţi doi chinezi şi un francez, Gérard, pentru care mă aflu aici. Prezentări. Mi se serveşte ceai verde şi sînt rugat să asigur Comitetul Central că „secţiunile din întreaga Indochină franceză sînt fidele instituţiilor democratice care..."

În sfîrşit ieşim, Gérard şi cu mine. Trimisul special al Gomindanului în Indochina se află aici doar de cîteva zile. E un bărbat mic de statură, cu mustaţa şi barba cărunte. Privirea-i tulbure, şovăitoare şi aparenta-i bunăvoinţă îl fac să semene cu ţarul Nicolae al II-lea. Aduce cu un profesor miop şi cu un medic de provincie; merge alături de mine cu paşi înceţi, precedat parcă de o ţigară înfiptă într-un ţigaret lung şi subţire.

La colţul străzii ne aşteaptă automobilul lui. Urcăm şi pornim, cu viteză mică, printre cîmpuri. Aerul în mişcare ne înviorează; muşchii, obosiţi şi totodată încordaţi, ni se destind...

– Aveţi noutăţi?

– Nimic altceva decît ce-aţi citit în ziare. Se pare că declanşarea grevelor din dispoziţia diferitelor comitete muncitoreşti a fost perfectă... Iar englezii n-au găsit încă nimic eficient ca să se apere: organizaţia de voluntari e o glumă, bună poate împotriva unei răzmeriţe, dar nu şi împotriva grevei. Interzicerea exportului de orez asigură Hong Kong-ului hrană pentru cîtva timp, dar noi nu ne-am gîndit niciodată să înfometăm oraşul; de ce-am face-o? Chinezii bogaţi care susţin organizaţiile contrarevoluţionare resimt această interdicţie ca pe o lovitură de măciucă...

– Şi începînd de ieri?

– Nimic.

– Credeţi că guvernul Cochinchinei a suprimat telegramele?

– Nu. Funcţionarii de la poştă sînt aproape toţi membri ai organizaţiei *Tineretul anamit;* am fi fost preveniţi. Hong Kong-ul nu le mai transmite.

Pauză.

– Şi sursele chinezeşti?

– Sursele chinezeşti sînt controlate de propagandă, şi asta spune totul! Camerele de comerţ au cerut preşedintelui lor să-i declare Angliei război, soldaţii englezi din Shameen au fost făcuţi prizonieri de locuitorii din Canton, se pregătesc manifestări de o importanţă excepţională... Poveşti de adormit copiii! Sigur este doar că pentru prima oară englezii din Hong Kong văd cum le scapă bogăţia printre degete. Boicotul era un lucru bun. Dar greva e un lucru chiar şi mai bun. Ce-i va urma? Păcat că nu ştim nimic... Trebuie să primesc informaţii noi dintr-o clipă în alta. De două zile, nici un vas n-a mai pornit pe mare spre Hong Kong. Sînt toate ancorate pe fluviu...

– Şi pe aici ce se mai întîmplă?

– Lucrurile merg destul de bine, după cum ştiţi; veţi putea lua cel puţin şase mii de dolari. Mai aştept încă şase sute, dar nu sînt sigur de ei. Mă aflu aici doar de patru zile.

– S-au ambalat, nu glumă, dacă e să mă iau după rezultate.

– Adevărat! Chinezii se entuziasmează rar; dar, de data asta, trebuie să recunoaştem, entuziasmul lor e mare. Şi gîndiţi-vă că acei şase mii de dolari pe care o să vi-i înmînez au fost aproape toţi donaţi de oameni săraci: de culi, de muncitori din port şi de meşteşugari...

– Au motive temeinice să nădăjduiască... Ceea ce se întîmplă la Hong Kong, în Shameen...

– Desigur, războiul acesta latent împotriva unei Anglii imobile și incapabile de a acționa – a Angliei! – îi îmbată de-a binelea. Dar e un fel de a fi atît de puțin chinezesc...

– Sînteți sigur?

Tace, ghemuit în mașină, cu ochii pe jumătate închiși, fie pentru că se gîndește, fie pentru că se lasă pătruns de aerul proaspăt, care ne înviorează ca o baie. În albastrul spălăcit al serii, orezăriile trec pe lîngă noi ca tot atîtea mari oglinzi cenușii pictate ici-colo, în laviu estompat, cu tufișuri și pagode, și dominate întruna de stîlpii înalți de telegraf. Strîngîndu-și buzele și mușcîndu-și mustața, răspunde:

– Sînteți la curent cu complotul „Monadei“, pe care englezii l-au descoperit nu de mult la Hong Kong?

– Cîtuși de puțin; abia am sosit.

– Ascultați. O societate secretă, „Monada“, observă că legătura dintre Hong Kong și Canton nu mai este asigurată decît de un vaporaș, *Honan*. Cînd se află în port, la Hong Kong, acest vaporaș e păzit de un ofițer englez și cîțiva mateloți. Delegații „Monadei“ observă – cu mult bun-simț – cît e de important să împiedice vaporașul să pornească spre Canton, cînd acesta e încărcat cu arme pe care englezii le trimit contrarevoluționarilor.

– Pe vaporaș nu se află nici unul dintre ai noștri?

– Nu. Iar armele sînt aruncate în bărci, undeva, într-un loc pustiu de pe malul rîului Perlelor. Întocmai ca în cazul contrabandei cu hașiș din Canalul Suez.

Dar să ne întoarcem la complot. Șase delegați perfect conștienți că-și riscă viața îi ucid pe ofițeri și pe mateloți, devin stăpînii vaporașului, trudesc pe el timp de patru ore și sînt prinși de o patrulă de voluntari englezi în nord, chiar în clipa cînd plecau, luînd cu ei – ghicește! – unul dintre cei doi bușteni lungi de șase metri, aflați în partea din față a corăbiei chinezești, pe care sînt pictați doi ochi.

– Nu înțeleg foarte bine...

– Ochii aceștia îngăduie corăbiei să se orienteze. Fără unul dintre ei, s-ar rătăci.

– O!...

– Vă miră toate acestea? Și pe mine. Dar în fond...

Să nu uitați niciodată că asociația cea mai serioasă, cea în care aveți cea mai mare încredere, poate fi în stare să lase totul baltă și să pornească în căutarea unui ochi pictat pe o bucată de lemn.

Și văzîndu-mi surîsul:

– Credeți că generalizez, că exagerez. O să vedeți, o să vedeți... Borodin și Garin vă vor povesti o sută de întîmplări de acest fel...

– Îl cunoașteți bine pe Garin?

– Desigur, am lucrat împreună... Ce vreți să vă spun?... Îi cunoașteți activitatea în calitate de director al Propagandei?

– Foarte vag.

– Oh! este... Nu! E greu să explic asta. Știți că, de exemplu, China nu cunoștea ideile care urmează să se pună în practică; și ele prind acum, așa cum ideea de egalitate prindea în Franța la oamenii din 1789 – ca o pradă. Poate că așa se întîmplă în toată Asia galbenă; în Japonia, cînd conferențiarii germani au început să-l predice pe Nietzsche, studenții fanatici s-au aruncat în prăpastie din înaltul stîncilor. La Canton lucrurile sînt mai obscure și poate chiar mai teribile. Individualismul cel mai simplu nu exista nici măcar sub forma unei vagi bănuieli. Sărmanii culi sînt pe cale să descopere că ei există, pur și simplu... Există o ideologie populară, precum și o artă populară, care nu-i o vulgarizare, ci *altceva...* Propaganda lui Borodin le-a spus muncitorilor și țăranilor „Sînteți niște tipi nemaipomeniți, pentru că sînteți muncitori, pentru că sînteți țărani și pentru că aparțineți celor două mari forțe ale statului“. Ceea ce n-a prins deloc. Căci și-au zis că pe marile forțe ale statului nu le recunoști în cei ce primesc lovituri cu nemiluita și mor de foame. Erau prea obișnuiți să fie disprețuiți ca muncitori și ca țărani. Se temeau că vor vedea cum Revoluția ia sfîrșit și cum asupra lor cade din nou disprețul de care nădăjduiau să se izbăvească. Propaganda naționalistă, cea făcută de Garin, nu le-a spus nimic de felul ăsta; dar a acționat asupra lor în chip tulbure,

profund – și neprevăzut –, cu o extraordinară violență, dîndu-le posibilitatea să creadă în propria demnitate, în propria importanță, dacă preferați. Ca să înțelegeți cît de cît ce am obținut, trebuie să vedeți vreo zece astfel de culi, cu mutrele lor de pisici viclene, cu zdrențele și pălăriile lor de paie, mînuind armele ca voluntari, înconjurați de mulțimea ce-i privește plină de respect. Revoluția Franceză, Revoluția Rusă au fost puternice pentru că au dat fiecăruia pămînt; această revoluție este pe cale de a da fiecăruia viața. Împotriva ei nici o putere occidentală nu poate acționa... Vrem să explicăm totul prin ură! Ar fi mult prea simplu! Voluntarii noștri sînt fanatici din multe motive, dar în primul rînd pentru că își doresc acum o asemenea viață încît... încît nu mai pot decît să scuipe pe cea pe care o duceau. Poate că Borodin n-a priceput încă bine asta...

– Cei doi mahări se înțeleg bine între ei?

– Borodin și Garin?

În prima clipă, am impresia că nu vrea să-mi răspundă; dar nu – se gîndește. Chipul lui capătă o expresie de mare finețe.

Se lasă seara. Dincolo de zgomotul motorului nu se mai aude decît țîrîitul ritmat al greierilor. Orezăriile aleargă întruna pe cele două laturi ale drumului; la orizont, un palmier freamătă încet.

– Nu cred, spune el, că se înțeleg *bine*. Se înțeleg, și cu asta basta. Se completează. Borodin este un om de acțiune, Garin...

– Garin?

– E un om capabil de acțiune. Cînd se ivește prilejul. Ascultați! Veți găsi la Canton două feluri de oameni. Cei care au venit pe vremea lui Sun, în 1921, în 1922, ca să-și încerce norocul sau să-și joace viața, și pe care trebuie să-i numim aventurieri; pentru ei, China este un spectacol de care sînt mai mult sau mai puțin legați. Sînt oameni pentru care sentimentele revoluționare înseamnă ceea ce reprezintă patima pentru viața militară la cei din Legiunea Străină, oameni care n-au putut niciodată accepta viața socială, care au cerut mult de la existență, care ar fi vrut să dea un sens vieții lor, și care, acum, renunțînd la toate acestea, *slujesc*. Și cei care au venit o dată cu Borodin, revoluționarii de profesie, pentru care China este o materie primă. Pe cei din prima categorie îi veți găsi la Propagandă, iar pe aproape toți ceilalți, militînd printre muncitori și în armată. Garin îi reprezintă – și-i conduce – pe cei din prima categorie, care nu sînt foarte puternici, dar mult mai inteligenți...

– Erați la Canton încă înainte de sosirea lui Borodin?

– Da, continuă el, surîzînd. Dar, vă rog să mă credeți, vorbesc cu multă obiectivitate...

– Iar înainte de Canton?

Tace. Îmi va răspunde că asta nu mă privește? N-ar greși... Nu. Surîde din nou și, punîndu-și cu delicatețe mîna pe genunchiul meu:

– Eram profesor la liceul din Hanoi.

Surîde tot mai ironic și își apasă mîna pe genunchiul meu.

– Dar am preferat să fac altceva, închipuiți-vă...

Continuă pe dată, ca și cum ar vrea să mă împiedice să-i pun o nouă întrebare:

– Borodin este un important om de afaceri. Extrem de muncitor, curajos, uneori chiar îndrăzneț, foarte simplu, obsedat de ceea ce înfăptuiește...

– Un important om de afaceri?

– Un om care are nevoie să analizeze fiecare lucru în parte: „Pot oare să-l utilizez, și cum?“ Acesta e Borodin. Toți bolșevicii din generația sa au fost marcați de lupta împotriva anarhiștilor; toți cred că un om trebuie să fie mai întîi preocupat de realitate, de dificultățile exercitării puterii. Și apoi, există în el amintirea adolescenței unui evreu care-l citea pe Marx într-un orășel leton, înconjurat de disprețul tuturor și avînd ca unică perspectivă Siberia...

Greierii, greierii.

– Cînd credeți că veți obține informațiile la care făceați aluzie?

– Peste cîteva minute! Vom cina la președintele secției din Cholon, care este proprietarul unui restaurant unde se fumează opiu ca acesta.

Trecem într-adevăr prin fața unor restaurante împodobite cu litere și cu oglinzi, într-o ambianță în care viața nu mai este decît lumină și zgomot; puzderie de reflectoare, oglinzi, globuri și becuri, zgomot de *mah-jong*, fonografe, voci stridente de cîntărețe, sunete ascuțite de flaute, țimbale, gonguri...

Luminile se îndesesc. Şoferul schimbă viteza și se enervează, claxonînd întruna pentru a-și croi drum printr-o mulțime îmbrăcată în haine albe, mai numeroasă decît cea de pe bulevardele noastre; muncitori, chinezi săraci, de toate profesiile, se plimbă, mîncînd dulciuri și fructe, dîndu-se alene la o parte pentru a lăsa să treacă automobilele, care, hodorogite, scîrțîie din toate încheieturile, în timp ce șoferii anamiți înjură. Aici nu mai este nimic francez.

Automobilul se oprește în fața unui restaurant, care nu mai are balcoane cu grilajuri grosolane de fier, ca acelea pe care le-am văzut pînă acum, ci e mai puțin colonial, semănînd cu un mic palat. După obiceiul locului, intrarea, deasupra căreia se află două litere negre pe fond auriu, e toată din oglinzi, la dreapta, la stînga, în fund și chiar pe partea verticală a treptelor. La casă, un chinez obez căruia nu i se vede decît pieptul gol, face socoteli la abac, mascînd pe jumătate o încăpere lungă unde se agită în umbră trupuri portocalii și mîini agile, în jurul unui imens platou cu languste sidefii și cu o piramidă de carapace dezgolite, stacojii, ușoare.

La etajul întîi, un chinez de vreo patruzeci de ani, cu cap ca de cîine, ne primește (prezentări) și ne introduce pe dată într-un cabinet particular unde ne așteaptă trei compatrioți de-ai săi. Costume albe, impecabile; gulere militare. Pe canapeaua de lemn negru, căști coloniale. Prezentări. (Firește, nu poți înțelege nici măcar un singur nume.) Măsuță neacoperită, pe care sînt puse direct farfurii cu mîncare, ceșcuțe cu sosuri; fotolii de răchită. Lumina becurilor electrice ce atîrnă din plafon în număr mare, ciuruiește noaptea. Zgomotul vocilor, acoperit întruna de salvele de petarde, de țăcănitul pieselor de domino, de loviturile de gong și, din cînd în cînd, de mieunatul viorii monocorde, pune stăpînire pe încăpere, o dată cu valurile de aer cald pe care ventilatoarele se străduiesc să-l expulzeze.

Proprietarul și interpretul cu cap de cîine îmi spune, aproape în șoaptă, cu un puternic accent străin:

– Domnul director al Spitalului francez a cinat aici în cursul acestei săptămîni...

Pare foarte mîndru; dar e întrerupt de prietenul cel mai vîrstnic:

– Spune-le că...

Gérard îi anunță că eu înțeleg cantoneza; simpatia lor devine și mai vizibilă, și conversația se pornește: trăncăneală democratică, „drepturile poporului“ etc... Am puternica impresie că singura forță a acestor oameni este un sentiment tulbure, că singurul lucru de care sînt cu adevărat conștienți constă în relele îndurate. Mă gîndesc la societățile din provincie pe timpul Convenției (dar acești chinezi sînt de o mare curtoazie, care contrastează ciudat cu obiceiul lor de a-și înghiți mucii). Cît de mult cred cu toții în cuvînt! Şi cît de slabi sînt probabil în fața acțiunii lucide și tenace a comitetelor tehnice, cărora le trimit dolarii lor!...

Iată ce-au aflat astăzi, de-a valma:

Englezii din toate orașele se refugiază în grabă către concesiunile internaționale.

Marile federații de culi au hotăr;t că fiecare dintre membrii lor va vărsa de acum înainte cinci cenți pe zi pentru a le veni în ajutor greviștilor din Hong Kong.

La Shanghai și la Beijing se pregătește o manifestație extraordinară pentru comemorarea violențelor exercitate pe nedrept de către imperialiștii străini, pentru afirmarea libertății chineze.

În provinciile din sud se fac nenumărate înrolări voluntare.

Armata din Canton a primit din partea Rusiei o uriașă cantitate de material de război.

Şi apoi, în litere mari și cuminți:

LA HONG KONG SE VA ÎNTRERUPE CURÎND ELECTRICITATEA.

TOT AICI AU AVUT LOC IERI CINCI ATENTATE TERORISTE. ŞEFUL POLIȚIEI ESTE GRAV RĂNIT.

S-AR PĂREA CĂ ORAŞUL VA FI ÎN CURÎND LIPSIT DE APĂ.

Şi, în sfîrșit, știri privitoare la politica internă, aproape toate referindu-se la un anume Tcheng Dai.

După cină, coborîm, Gérard şi cu mine, într-o învolburare de mîneci albe şi de plecăciuni; ne hotărîm să mergem puţin pe jos; aerul este proaspăt; sirenele vapoarelor, ce se aud aproape, pe fluviu, domină din cînd în cînd, cu un ţipăt îndelung purtat de aerul umed, gălăgia restaurantelor chinezeşti.

Gérard merge la dreapta mea, neliniştit. A băut mult în seara asta...

– Vă e rău?

– Nu.

– Păreţi neliniştit...

– Chiar sînt!

De îndată ce-mi răspunde, îşi dă seama de tonul brutal şi adaugă:

– Am şi de ce...

– Dar toţi păreau încîntaţi.

– Oh! ei...

– Iar ştirile sînt bune...

– Care ştiri?

– Cele pe care ni le-au comunicat, bineînţeles! Întreruperea electricităţii, lipsa de...

– N-aţi auzit ce spunea vecinul meu?

– Al meu îmi vorbea despre revoluţie şi despre tatăl său, şi trebuia să-l ascult...

– Spunea că Tcheng Dai ni se va opune în mod deschis.

– Şi ce înseamnă asta?

– Cum adică? Nu înţelegeţi?

– Aş înţelege poate dacă...

– Este omul cel mai influent din Canton.

– În ce privinţă?

– Nu pot să vă explic. De altfel, veţi auzi vorbindu-se de el, fiţi liniştit; este şeful spiritual al aripii de dreapta a partidului. Prietenii îl numesc „un Gandhi chinez“. Dar se înşală.

– Mai exact, ce vrea?

– Mai exact! Se vede că sînteţi tînăr... Nu ştiu. Şi nici el, poate.

– Dar ce nu vă convine la el?

– Relaţiile noastre erau oarecum încordate. Acum se pare că vrea să ne acuze, în faţa Comitetului celor Şapte şi în faţa opiniei publice...

– De ce?

– Parcă eu ştiu?! Aţi văzut cîteva telegrame minunate şi credeţi că totul merge strună! Cum e înăuntru, aşa e şi în afară, credeţi-mă... Nu numai la Hong Kong, ci chiar şi la Canton trebuie să luptăm împotriva acestor comploturi militare pe care le urzesc întruna englezii şi în care îşi pun multă speranţă... Singura ştire cu adevărat bună pe care am aflat-o astăzi este că şeful Siguranţei engleze a fost rănit. Hong are mai multe talente decît credeam. Hong este şeful teroriştilor, cel despre care aflăm din cînd în cînd veşti prin telegrame: „La Hong Kong au fost comise ieri două atentate... Trei atentate... Cinci atentate...“ Şi aşa mai departe. Garin avea mare încredere în el... A lucrat cu noi, i-a fost secretar. De altfel, ce mai idee: să-l iei pe puştiul ăsta pe post de secretar! Hong are de partea lui ardoarea tinereţii. O să-i treacă. Trebuie să recunosc totuşi că-i nostim. L-am văzut prima oară anul trecut, la Hong Kong. Aflu că a hotărît să-l ucidă pe guvernator cu un browning, el care nu era capabil să nimerească într-o uşă aflată la zece paşi în faţă. Soseşte la mine la hotel, bălăbănindu-şi mîinile prea mari ca pe nişte stropitori. Un puşti, de-a dreptul un puşti!

– Sînteţi la curent cu proiectul meu?

Are un accent foarte puternic, de parcă ar tăia cuvintele în silabe cu maxilarele. Îi explic că „proiectul lui“ – cum îl numeşte – nu-i grozav, nu-i grozav deloc; mă ascultă, foarte nemulţumit, un sfert de oră. Apoi: „Da. Numai că asta nu înseamnă nimic, de vreme ce-am jurat.“

Nu-i mai rămînea, bineînţeles, decît să distrugă totul! Jurase, crestîndu-şi degetul pînă la sînge, în nu-ştiu-ce pagodă perfecţionată... L-am supărat foarte tare, foarte. Eu mă uitam totuşi cu simpatie la el; nu întîlneşti chinezi de felul lui la tot pasul. Cînd să plece, dă din umeri, scuturîndu-i de parcă ar fi avut purici, şi îmi strînge mîna, spunîndu-mi, fără grabă:

– După ce mă vor fi condamnat la pedeapsa capitală, va trebui să le spuneţi tinerilor să mă imite.

De mulţi ani nu mai auzisem pe cineva spunînd „pedeapsa capitală“ în loc de „moarte“.

– A citit multe cărţi...

– A spus-o fără urmă de patimă, ca şi cum ar fi spus: cînd voi fi mort, va trebui să mă incineraţi.

– Şi ce s-a întîmplat cu guvernatorul?

– Trebuia să-l ucidă în timpul nu-ştiu-cărei ceremonii, a treia zi după discuţia noastră. Mă văd încă aşezat pe pat, în pielea goală şi cu părul ciufulit, pe o căldură îndrăcită – şi totuşi nu era decît ora zece dimineaţa –, ascultînd un adevărat vacarm de claxoane, trompete şi strigăte şi întrebîndu-mă dacă toate astea arătau că se sfîrşise ceremonia sau că se sfîrşise cu guvernatorul... Ca suspect, Hong fusese însă expulzat chiar în aceeaşi dimineaţă. Îi vedeam maxilarul – proiectat pe toată acea hărmălaie de automobile şi de oameni care aleargă şi strigă – tăind cuvintele în silabe, dar mai ales îi auzeam vocea spunîndu-mi: „Du-pă ce mă vor fi con-dam-nat la pedeapsa ca-pi-ta-lă...“

Îl aud chiar şi acum... Şi nu glumea, vă asigur. Credea cu adevărat, exprimîndu-şi gîndul prin uimitorul său vocabular, că va fi condamnat la moarte. O să se întîmple şi asta... Un puşti...

– De unde vine?

– Din mizeria cea mai cruntă. Nu cred să-şi fi cunoscut vreodată părinţii. Îi înlocuise în mod avantajos cu un tip care vinde acum la Saigon curiozităţi de tot felul, suveniruri, fleacuri de felul ăsta... Nu vreţi să beţi un *pernaud,* unul adevărat?

– Ba da.

– Aşa ceva nu se refuză. Vom merge mîine la el... Îl veţi vedea pe unul dintre bărbaţii care i-au „format“ pe terorişti. Sînt din ce în ce mai rari... Vreţi să vă duceţi la culcare?

– Nu prea...

Cheamă şoferul, care se apropie.

– Du-ne la Thi-Sao.

Pornim. Cartier mărginaş luminat ici-colo de felinare, crîmpeie de ziduri înnegrite, canale în care tremură stele mari, aproape şterse, noapte informă găurită pe alocuri de pete pătrate: dughenile anamite în care veghează negustori ce stau nemişcaţi între vrafuri de castronaşe albastre... Oare Gérard a fost cu adevărat profesor? Caracterul, vocabularul său se modifică pe măsură ce-l cuprinde oboseala... Aş vrea mult să ştiu...

Mergem foarte repede, şi acum mi-e aproape frig. Bine cuibărit în colţul meu, cu braţele încrucişate ca pentru a mă apăra, încă îmi mai sună în urechi vorbăria democratică de la cină, acele formule, derizorii în Europa, adunate aici aşa cum sînt adunate vechile vapoare ruginite, mai văd încă entuziasmul grav pe care-l suscită pe faţa tuturor acestor oameni, ajunşi în pragul bătrîneţii... Iar comitetul cantonez care conduce totul se înalţă încet dindărătul acestor telegrame pe care Hong Kong-ul nu le poate ascunde şi care se ivesc, una cîte una, ca tot atîtea răni.

1 iulie

HONG KONG: Infirmierii din spitale sînt cu toţii în grevă. Vasele Companiei de Navigaţie din Indochina sînt imobilizate în port.

Ieri au avut loc noi atentate.

Nici o veste de la concesiunea Shameen.

Tristeţe, plictiseală, enervarea de a nu şti ce să fac în acest oraş unde sînt silit să aştept plecarea vaporului, eu care vreau atît de mult să fiu deja la Canton. Gérard mă caută la hotel. Luăm masa devreme, aproape singuri în tot restaurantul; îmi istoriseşte, mai desluşit decît ieri, povestea acestui Hong, care acum îi execută unul cîte unul pe şefii serviciilor engleze, precum şi pe cea a omului care, datorită unei întîmplări, spune Gérard, „l-a format pe Hong“. Se numeşte Rebecci. E genovez şi a trecut prin Revoluţia Chineză cu liniştea unui somnambul. Cînd a ajuns în China, cu mulţi ani în urmă, a deschis un magazin în Shameen; dar europenii bogaţi îi inspirau o asemenea antipatie, încît a renunţat la comerţ şi s-a stabilit chiar în Canton, unde Gérard şi Garin l-au cunoscut în 1920. Le vindea chinezilor mărfuri proaste aduse din bazarurile Europei şi, mai ales, poseda tot felul de mici automate: păsări cîntătoare, balerine, motani încălţaţi, care puteau fi puse în mişcare cu un bănuţ. Din asta şi trăia. Vorbea curent cantoneza şi se căsătorise cu o indigenă destul de

frumoasă, dar care cu timpul se îngrășase peste măsură. Pe la 1895 fusese anarhist militant; nu-i plăcea să vorbească despre acești ani ai vieții sale, de care își amintea cu mîndrie, dar și cu tristețe, și pe care îi regreta cu atît mai mult cu cît știa cît devenise de nevolnic:

– Ce vreți, toate astea sînt de domeniul trecutului...

Gérard și Garin îl vizitau uneori, cam pe la șapte seara; firma sa mare și luminoasă începea să strălucească; niște puști cu părul vîlvoi, așezați roată pe jos, o priveau cu ochii holbați. Frînturi de zi se mai agățau de fluturașii de aur și de mătăsurile păpușilor; din bucătărie se auzea zgomot de cratițe. Rebecci, întins pe un șezlong de răchită în mijlocul dughenei, visa să străbată provincia în sus și în jos, cu automate noi și numeroase. Chinezii ar sta la coadă în fața cortului său; s-ar întoarce bogat: ar putea să-și cumpere o sală uriașă, în care publicul ar găsi mingi de antrenament pentru boxeri, puști electrice, bascule, tot felul de aparate ce se pun în mișcare cu monede și, poate, o pistă de bowling... Cînd sosea Garin, ieșea din această reverie ca dintr-o baie, scuturîndu-se, îi întindea mîna și îi vorbea de magie. Era ideea lui fixă. Îl bîntuia din curiozitate, nu din superstiție. Nereușind să dovedească prezența demonilor pe pămînt, și mai ales la Canton, dar nici absența lor, era bine să-i invoci. Și el invoca mulți demoni, respectînd riturile, de la cei al căror nume îi găsea într-un *Mare Albert* incomplet, pînă la cei bine cunoscuți de cerșetori și de slujnice. La drept vorbind, nu prea găsea mulți demoni, dar găsea multe sfaturi, cu care își uimea clienții sau, la nevoie, îi vindeca de boli ușoare. Abia dacă se putea spune că fumează opiu; deseori, la ceasul siestei, îi puteai vedea silueta albă plimbîndu-se: cască turtită, piept îngust, pantaloni largi prinși în clame de ciclist și transformați astfel în pantaloni de zuav, picioare cu tălpi îndepărtate ca ale lui Charlot; căci îi plăcea să tîrască după el o bicicletă, pe care arareori urca, o bicicletă verde, dar totdeauna unsă cu grijă.

Trăia înconjurat de fetițele pe care le primise în casa lui, slujnicuțe a căror principală îndatorire era să asculte povești; le supraveghea îndeaproape chinezoaica, soția lui, care știa că bărbatul ei ar fi vrut, din curiozitate, să încerce cu ele anumite

experiențe. Obsedat de un erotism de colonial, nu se despărțea de *Claviculele lui Solomon* decît pentru a citi sau a reciti *Domnia biciului, Sclava* sau vreo altă carte franțuzească de același gen. Apoi se lăsa în voia unor nesfîrșite reverii, din care se trezea temător și plin de pofte, cu surîsul unui copil înspăimîntat. „Domnule Garin, credeți că în dragoste sînt și lucruri murdare?“ „Nu, dragul meu, de ce mă întrebi?“ „Pentru că, pentru că... mă interesează...“ Biblioteca era completată de o ediție din *Mizerabilii* și de cîteva broșuri de Jean Grave, pe care le păstra, dar nu le mai admira.

În 1918, îl simpatizase pe Hong, pe care îl remarcase printre tinerii chinezi ce veneau să-l asculte.

Renunțase curînd la poveștile cu fantome și îl învățase franceza (nu mai poseda nici un text italian și știa foarte puțin engleza). După ce Hong știu să vorbească franceza, învăță să o citească; apoi învăță aproape singur engleza, pe care nu o cunoștea deloc, și citi tot ceea ce putu găsi – adică foarte puțin. Învățarea din cărți fu înlocuită de experiența trăită alături de Rebecci. Îi lega o prietenie adîncă, dar care nu se manifesta niciodată și pe care cu greu ai fi ghicit-o, văzînd modul brusc în care îl trata Hong și ironia timidă și neîndemînatică a genovezului. Obișnuit cu mizeria, Hong înțelesese repede valoarea caracterului bătrînului său prieten, care nu dădea de pomană, dar care lua cu el cerșetori „să bea împreună un păhărel“ (pînă în ziua cînd, furios că-și vede dugheana strălucitoare invadată de un grup de arătări famelice, tocmai cînd el însuși nu avea un ban, îi dădu pe toți afară cu lovituri de picior); cînd fratele său fusese trimis la Biribi, lăsase totul baltă și se instalase lîngă ocnă, în căutare de „combinații“ ce i-ar fi putut ușura existența și pentru ca, din cînd în cînd, să-l poată vizita și, sărutîndu-l pe gură, să-i strecoare astfel un ludovic de aur. În ceea ce-l privește pe Rebecci, el fusese profund impresionat de acest adolescent ce rîdea cu lacrimi la poveștile lui, dar în care simțea un rar curaj, o fermitate neobișnuită în fața morții și, mai ales, un fanatism ce-l intriga. „Dacă nu te ucid acum, cînd ești încă prea tînăr, o să faci lucruri mari...“

Hong îl citi pe Jean Grave; apoi îl întrebă pe Rebecci ce credea despre cele scrise în acele broșuri.

Înainte de a vorbi, Rebecci cugetă adînc – ceea ce i se întîmpla arareori –, apoi spuse:

– Trebuie se me gîndesc, pentru che, me înțelegi, dragul meu, pentru mine, Jean Grave nu-i un autor oarecare, ci reprezintă întreaga mea tinerețe... Pe vremea aceea visam tot felul de lucruri, acum pun în mișcare păsări mecanice... Era o vreme mult mai bună dechit aceasta; totuși, nu aveam dreptate. Te miră che-ți spun asta, nu-i așa? Nu, nu aveam dreptate pentru che... ascultă-me cu atenție: cînd ai doar o viață, nu încerci se schimbi starea socială... Cel mai greu este să știi ce vrei. Iată: dache-i pui o bombă magistratului, mă înțelegi? crapă, și e bine. Dar dache faci un ziar ca se răspîndești doctrina, nimănui nu-i pasă de asta...

Își ratase viața. Nu știa prea bine de ce, dar și-o ratase. Nu se putea întoarce în Europa: era incapabil să mai facă o muncă manuală și nu voia să accepte alt fel de muncă. Iar la Canton se plictisea, deși, de fapt... Se plictisea sau își reproșa că a acceptat o viață prea puțin demnă de speranțele sale din tinerețe? Dar a-și face asemenea reproș nu era o imbecilitate? I se propusese direcția unui serviciu al poliției din Sun Iat-Sen; sentimentele sale de anarhist erau încă prea puternice și se știa incapabil să-i pună pe alții să denunțe sau să supravegheze oameni. Mai tîrziu, Garin îi propusese să lucreze cu ei:

– Nu, nu, domnule Garin, sînteți foarte amabil, dar cred că acum e prea tîrziu...

Poate greșise?... De fapt era, dacă nu mulțumit, cel puțin liniștit între demonii săi, cărțile sale despre magnetism, chinezoaica sa, Hong și aparatele automate...

Hong reflectă la modul confuz în care Rebecci își judeca viața. Singurul lucru pe care Occidentul i-l arătase cu o asemenea forță încît îi era cu neputință să-l mai uite era caracterul unic al vieții. Nu avem decît o singură viață, o singură viață... Asemenea idee nu stîrnise în el teama de moarte (nu ajunsese niciodată să înțeleagă cu adevărat ce înseamnă moartea; chiar și astăzi, a muri nu înseamnă a muri, ci a suferi nespus de o rană foarte gravă), ci teama profundă și constantă de a-și rata această viață unică a sa, din care nu va putea niciodată șterge nimic.

Se afla în această stare de incertitudine cînd deveni unul dintre secretarii lui Garin. Acesta îl alesese pentru influența pe care i-o dădea – încă de pe acum – curajul său asupra unui grup destul de numeros de tineri chinezi ce constituiau extrema stîngă a partidului. Hong era sedus de Garin, dar, seara, îi comunica lui Rebecci, nu fără oarecare neîncredere, cuvintele și ordinele șefului său. Bătrînul genovez, lungit pe șezlong și punînd în mișcare o moară de vînt din hîrtie sau contemplînd una din acele bule chinezești pline cu apă în care se văd grădini fantastice, punea jos obiectul, își încrucișa mîinile pe pîntecul slab, înălța perplex din sprîncene și, în cele din urmă, îi răspundea: „Cine știe, poate că Garin al nostru are dreptate, poate ca are dreptate..."

Tulburările devenind tot mai frecvente, iar Rebecci tot mai sărac, acceptase un post la serviciul Informațiilor Generale, după ce specificase că nu are de gînd să „spioneze pe nimeni!" Și Garin îl trimisese la Saigon, unde era util.

Ne-am ridicat de la masă și acum mergem alături pe stradă, cu spinarea încovoiată sub arșiță. Gérard tace. Este ora cînd îl putem găsi pe Rebecci.

Intrăm într-un mic bazar: cărți poștale, statuete ale lui Buddha, țigări, vase de aramă din Anam, desene din Cambodgia, stampe, perne de mătase brodate cu dragoni; agățate pe perete pînă la tavan, la adăpost de lumina soarelui, cîteva obiecte nedeslușite de fier. La casă, o chinezoaică grasă moțăie.

– Patronul e aici?

– Nu, dom'le.

– Dar unde-i?

– Nu știu.

– O fi la vreo cîrciumă?

– Poate că-i la cîrciuma Nam-Long.

Traversăm strada. Cîrciuma Nam-Long este chiar în față. Încăpere liniștită; pe plafon își fac siesta mici șopîrle gălbui. Doi servitori, purtînd pipe și cuburi de porțelan pe care fumătorii își sprijină capul, se încrucișează pe scară; în fața noastră alți tineri servitori dorm, goi pînă la brîu, cu pletele strînse în brațul îndoit. Întins pe banca de lemn negru, un om privește înainte, legănîndu-și încetișor capul. Cînd îl vede pe Gérard, se ridică. Sînt un pic mirat: mă așteptam să întîlnesc un personaj garibaldian; dar nu-i decît un omuleț uscățiv, cu degete noduroase, cu părul încărunțit, tăiat rotund în jurul capului; seamănă cu o marionetă...

– Iată un bărbat care n-a mai băut *pernaud* de ani și ani de zile, spune Gérard, arătîndu-mă cu degetul.

– Bun, spuse Rebecci, o să-l bea acum.

Iese. Îl urmăm.

– Garin îl poreclise Gnafron, îmi șoptește Gérard la ureche în timp ce traversăm strada.

Intrăm în magazin și urcăm la primul etaj. Chinezoaica a ridicat capul, ne-a privit cum trecem prin fața ei și a adormit din nou. Camera e spațioasă. În centru, un pat cu perdele împotriva țînțarilor; de-a lungul zidurilor, multe obiecte, sub o pînză înflorată. Rebecci ne lasă singuri. Auzim scîrțîitul unei chei în broască, zgomotul unui cufăr repede închis, cel al apei care țîșnește dintr-un robinet și curge într-un pahar.

– Cobor o clipă, zice Gérard. Trebuie să vorbesc puțin cu chinezoaica lui, dacă nu doarme prea adînc; o să-i facă plăcere.

Clipele sînt lungi. Rebecci se întoarce cel dintîi, purtînd pe o tavă o sticlă, zahăr, apă și trei pahare. Continuă să tacă. Se așază și pregătește el însuși cele trei pahare cu *pernaud*, fără să scoată vreun cuvînt. După o vreme:

– Am ieșit la pensie, după cum vedeți...

– Rebecci, strigă Gérard, care în sfîrșit urcă scara, netezindu-și barba, tovarășul așteaptă de la tine povești privitoare la fiul tău spiritual! Am rămas cam multă vreme jos; mi s-a părut că eram urmăriți. Dar m-am înșelat.

Nu vede cît de mult s-a schimbat la față Rebecci cînd i-a vorbit de Hong.

– Dacă nu te-aș cunoaște, te-aș fi pocnit pe loc. Nu glumi cu asemenea lucruri!

– Ce te-a apucat?

– Crezi că a venit ziua?

– Ce zi?

Rebecci dă din umeri, exasperat:

– Nu te-ai dus la președinte, în dimineața asta, pentru banchet?

– Nu.

– Dar ce dracu' faci?

– Avem întîlnire la ora cinci.

– Asta-i deci... Ar trebui să-i ceri vești despre Hong. Ți-ar spune că Hong le-a căzut în gheare...

– E vorba de englezi? De albi? Și de cînd?

– De ieri seară, după cîte spune el, la două ore după emiterea telegramelor, poate...

Lovește ușurel în pahar cu lingura, apoi îl bea dintr-o sorbitură:

– În altă zi n-o să spun nu... Iar vinul ăsta îl am aici pentru prieteni...

2 iulie

Coborîrea Fluviului.

S-ar fi părut că spaima avea să crească pe măsură ce ne apropiam de ținta călătoriei noastre. Cîtuși de puțin: pachebotul e cuprins de toropeală. Oră după oră, în timp ce, cu mîinile pline de broboane de sudoare, înaintam prin ceața deasă, de-a lungul malurilor netede ale fluviului. Hong Kong-ul devine mai real, încetează a mai fi un nume, un loc situat undeva pe mare, un decor de piatră; fiecare îl simte tot mai viu. Spaima s-a risipit, a mai rămas doar o stare tulbure, alcătuită din enervanta regularitate a înaintării vasului și din sentimentul fiecăruia dintre noi că-și gustă ultimele momente de libertate; trupurile nu ni s-au angajat încă în acțiune, obiectul neliniștii noastre este încă abstract. Clipe bizare, în timpul cărora străvechile puteri animalice iau în stăpînire întregul vapor. Stare de năucire aproape fericită, nepăsare molatică. Să nu vezi încă, să auzi doar știrile, să nu fi încă *invadat...*

5 iulie
Ora cinci

La Hong Kong este declarată greva generală.

Ora cinci și jumătate

Guvernul decretează starea de asediu.

Ora nouă

În rada portului Hong Kong.

Am trecut de far. Nimeni nu mai încearcă să doarmă; bărbații și femeile sînt pe punte. Limonadă, whisky cu sifon. La nivelul apei, șiruri de becuri electrice desenează cu punctulețe luminoase conturul restaurantelor chinezești. Deasupra, vestita stîncă, puternică, la bază de un negru compact ce pălește pe măsură ce urcă spre cer, rotunjindu-și printre stele dubla cocoașă asiatică scăldată într-o ceață ușoară. Nu-i doar o siluetă, o suprafață de hîrtie decupată, ci un lucru solid și profund ca o materie adevărată, ca un pămînt negru. Un șir de globuri (un drum?) înconjoară cocoașa cea mai înaltă, Vîrful, ca un colier. Casele par a fi niște răsaduri de lumină, incredibil de înghesuite, aproape amestecate deasupra profilului tremurător al restaurantelor chinezești, care se dezagregă, ca negrul stîncii, pe măsură ce se înalță, pierzîndu-se tot mai sus, printre stelele strălucitoare și grele. În golf, dorm numeroasele și uriașele pacheboturi, luminate puternic, cu hublourile etajate; reflexele lor în zigzag se amestecă, în apa caldă încă, cu cele ale orașului. Toate aceste lumini din marea și din cerul Chinei nu te duc cu gîndul la forța albilor care le-au creat, ci la un spectacol polinezian, la una din acele serbări în timpul cărora credincioșii își cinstesc zeii pictați aruncînd o puzderie de licurici, ce cad ca tot atîtea semințe prin noaptea care învăluie insulele...

Vertical, un ecran nedeslușit trece prin fața noastră ascunzînd totul, fără alt sunet decît cel al unei chitare monocorde: pînza unei jonci. Aerul e călduț – și atît de liniștit!...

Dintr-o dată, peisajul presărat cu puncte luminoase nu mai înaintează către noi. Ne oprim. Ancorele se cufundă cu zgomot asurzitor de fiare vechi. Mîine dimineață, la ora șapte, va veni la bord poliția. Pînă atunci, ne este interzis să coborîm pe mal.

Dimineața

Matelοții de pe pachebot ne cară bagajele în șalupa Companiei. Nici un culi n-a venit să-și ofere serviciile. Înaintăm pe mare, scuturați ușor de apa groasă a lagunei. Dintr-o dată, în clipa cînd trecem pe lîngă un mic promontoriu plin de hornuri și de semnale de tot felul, ne apare în fața ochilor cartierul afacerilor: înalte edificii din profil, de-a lungul cheiului, un dig din Hamburg sau din Londra strivit de un con de vegetație intensă și un cer în care aerul transparent tremură ca și cum ar ieși dintr-un cuptor. Șalupa acostează la debarcaderul gării, de unde pleca odinioară trenul spre Canton.

Tot nu se vede nici un culi. Compania a rugat marile hoteluri europene să-și trimită oamenii, ni se spune... dar nu vine nimeni. Pasagerii își ridică geamantanele cu greu, ajutați de matelοți.

Iată strada principală. La limita pietrei și a apei, orașul, construit pe stîncă și agățat de mare, este ca o semilună în care această stradă, tăiată perpendicular de toate rampele care unesc cheiul cu Vîrful, desenează o mare ramură de palmier. De obicei, toată activitatea insulei se concentrează aici. Astăzi este pustie și tăcută. Din loc în loc, solidari și neîncrezători, cîte doi voluntari englezi, în uniformă de cercetași, se duc la piață să distribuie legume sau carne. În depărtare se aude zgomot de galenți. Nici o femeie albă. Nici un automobil.

Iată magazinele chinezești: bijuterii, obiecte din jad, articole de lux; întîlnesc mai puține magazine englezești; și, dintr-o dată, nu mai văd nimic, strada cotind brusc. Este o dublă cotitură, iar strada pare închisă ca o curte. Pretutindeni, la toate etajele, atîrnă litere chinezești negre, roșii, aurii, pictate pe tablete verticale sau prinse deasupra porților, enorme sau minuscule, fixate la nivelul privirii sau atîrnate sus de tot, pe dreptunghiul cerului, împresurîndu-mă ca un val de insecte. Din adîncul hrubelor întunecoase mărginite de

trei ziduri, negustorii, în bluze lungi și așezați pe tejghea, privesc strada. De îndată ce îmi fac apariția, ochii lor mici se întorc către obiectele ce atîrnă de tavan din timpuri imemoriale: sepii uscate, calmari, pești, cîrnați negri, rațe lăcuite de culoarea jambonului sau către sacii cu semințe de pe dușumea și lăzile cu ouă băgate în pămînt negru. Raze de soare dense, subțiri, pline de un praf roșcat cad peste ei. Şi, după ce i-am depășit, îmi întorc capul și le întîlnesc privirea, care mă urmărește, grea, plină de ură.

În fața băncilor chinezești cu firme aurii și închise cu grilaje de fier, ca niște închisori sau măcelării, stau de pază soldați englezi; aud uneori zgomotul carabinelor ce se lovesc de asfalt. E un simbol inutil: tenacitatea englezilor, care au știut să cucerească acest oraș, înfruntînd stînca și înfruntînd China, casă cu casă, nu are nici o putere în fața pasivității ostile a acestor învinși. Arme zadarnice... Angliei îi scapă nu numai bogăția, ci și lupta.

*

Ora patru. Siestă greoaie din cauza ventilatorului care abia se învîrtește, căci uzina electrică nu funcționează decît în parte. Este încă extrem de cald, și pe străzi, o dată cu praful, din asfaltul strălucitor în care se răsfrînge cerul albastru urcă o căldură mai puternică decît cea din aer. Subdelegatul Gomindanului trebuie să-mi dea niște documente. Delegatul principal, un cetățean din Ţările Baltice, a fost expulzat. Poate că-l voi vedea pe organizatorul european al grevei, pe germanul Klein.

Despre subdelegat știu doar că se numește Meunier, că a fost odinioară mecanic la Paris și că, în timpul războiului, a fost sergent-mitralior. Mă surprinde înfățișarea lui, cînd îl văd în pragul casei sale coloniale foarte simple, la poalele Vîrfului; îl credeam mai în vîrstă, dar nu pare să aibă mai mult de treizeci și cinci de ani. E un băiat înalt, cu obrazul bine ras, solid, cu un cap de iepure și e mereu pus pe șotii; are buza de sus foarte apropiată de nasul fin, ochii mici și vioi și păr ciufulit; cordial, flecar, fericit că vorbește franțuzește, bine instalat în fotoliul său din ramuri de palmier, în fața a două pahare înalte cu rachiu de mentă de la gheață. După zece minute, își arată entuziasmul:

– Bătrîne, ce spectacol! Buldogul din casa Old England, singurul adevărat, Hong Kong-ul însuși, putrezește de viu, e mîncat de viermi! Ai văzut străzile, dacă ai ajuns azi-dimineață! Nu-s urîte deloc! Ba chiar sînt frumoase! Dar asta nu-i nimic, bătrîne, cu adevărat nimic, ți-o spun eu! Trebuie să vezi totul, ca să ajungi la adevărata frumusețe!

– Şi ce se vede înăuntru?

– Multe. Prețurile, de exemplu. Casele, care valorau cinci mii de dolari anul trecut, acum se vînd doar cu o mie cinci sute.

Siguranța pune în circulație tot felul de povești năstrușnice. Ca atunci cînd au răspîndit zvonul că l-au răpit pe Hong. Oho-oho!

– Şi nu era adevărat?

– Nici pomeneală!

– Dar la Saigon toată lumea credea că...

– Nu de minciuni grosolane ducem lipsă. Hong se află viu și nevătămat la Canton.

– Îl cunoști pe Borodin?

– Așa mi-l închipui pe Clemenceau, cînd avea patruzeci sau patruzeci și cinci de ani. Un bărbat cu multă experiență. Singurul lucru ce i se poate reproșa este că-i iubește cam mult pe ruși.

– Şi Garin?

– În ultima vreme a făcut ceva nemaipomenit: i-a transformat pe greviștii din Canton (care trăiesc din alocațiile pe care Borodin și cu el au izbutit să le obțină de la guvern) în propagandiști activi. Sînt o armată!... Dar începe să arate ca un cadavru Garin al nostru! E bolnav de paludism, de dizenterie, de mai știu eu ce!

– Mai vrei niște rachiu de mentă? Ne simțim bine în fotoliile noastre, la ora asta, nu-i așa? Ia hîrtiile chiar acum! Așa ești sigur că nu le uiți. Englezii au avut o idee bună cînd au încredințat legătura dintre Hong Kong și Canton unui echipaj aparținînd flotei de război. Klein o să apară curînd; plecați împreună. Nu trebuia să plece decît peste cîteva zile, dar a fost

reperat și trebuie s-o șteargă cît mai repede, dacă e să cred în ceea ce se aude pe la Siguranță. Eu însumi cred că va trebui s-o iau din loc foarte curînd.

– Ești sigur că nu mă vor percheziționa în seara asta, la plecare?

– N-au nici un motiv s-o facă: ești în tranzit, și ei știu că ai acte în regulă. Ştiu și că percheziția nu duce la mare lucru. Totuși, fii precaut, bineînțeles... Ca să fie eficienți, ar trebui să te bage la închisoare, dar din punctul ăsta de vedere nu-i încă nici o primejdie. Cel mult poți fi expulzat.

– Ciudat...

– Nu, lucrul e cît se poate de simplu, ei preferă Intelligence Service și, la nevoie, intervențiile discrete. Şi au dreptate. Căci situația lor este specială, nefiind în război cu orașul Canton în mod legal. Ar putea încerca acum să găsească ceva, dar nu țin prea mult să vă păstreze pe Klein și pe tine; mai curînd vă găsesc incomozi...

– Spune-mi, îl cunoști pe Klein? Evident că nu, abia ai sosit...

Tonul pe care îmi spune asta mă face să-l întreb:

– Ce-i reproșezi?

– E cam bizar... dar este un profesionist adevărat. Tocmai l-am văzut cum lucrează și, pe cinstea mea, știe ce înseamnă să declanșezi un val de greve!

– Apropo de treabă bine făcută, voiam să-ți spun că unul dintre momentele cînd Garin s-a arătat cu adevărat la înălțime a fost cînd a organizat școala cadeților. Nu-i nimic de rîs în asta. Îl admir cu adevărat. Niciodată n-a fost ușor să faci dintr-un chinez – și mai ales dintr-un chinez bogat – un bun soldat. A izbutit să recruteze vreo mie de oameni, care ar putea alcătui cadrele unei mici armate. Peste un an, vor fi de zece ori mai mulți, și nu văd ce armată chinezească i-ar putea înfrunta atunci... Poate doar cea a lui Thang Tso-Lin... Dar nu sînt foarte sigur. Iar dacă englezii vor să se joace de-a corpul expediționar (presupunînd că tovarășii de acolo vor fi atît de proști încît să-i lase să plece), știu c-o să ne distrăm... Nu numai că i-a adunat laolaltă pe cadeți, dar le-a dat și titluri, insigne, a știut să se impună... Şi toate astea încă se mai puteau face. Dar le-a inoculat un viciu mai puțin cunoscut în China, care se numește curaj. Mă închin în fața lui; eu n-aș fi izbutit niciodată. Ştiu că a fost foarte mult ajutat de Gallen și mai ales de comandantul școlii, de Tchai Kai-Chek. El, Chang, a recrutat împreună cu Garin primele cadre serioase. A făcut asta așa cum englezii au făcut acest oraș: de la om la om, de la curaj la curaj, solicitînd, cerînd în mod imperios, obligîndu-l pe celălalt să acționeze. Cred că n-a fost bucuros deloc... Să reușești să le smulgi țîncii unor bătrîni chinezi ce-și poartă încă unghia de la degetul cel mic lungă de cîțiva centimetri... Parcă văd cum s-au petrecut lucrurile!... L-a ajutat mai ales faptul că fostul vicerege și-a trimis pe unul dintre fii la Whampoa. Şi apoi, presupun, propria-i familie... E foarte bine. Şi e foarte bine, de asemenea, să le bagi în cap oamenilor că acești cadeți nu sînt soldați, ci slujitorii Revoluției. Rezultatele s-au văzut pe 25 la Shameen.

– N-au fost prea strălucite...

– Fiindcă n-au cucerit cartierul Shameen? Crezi că voiau să-l cucerească?

– Ai informații serioase în privința asta?

– O să le cauți acolo. Cred că atacul îl viza mai ales pe Tcheng Dai. Cred că e din ce în ce mai necesar să fie pus în fața unui fapt împlinit. Rămîne totuși de văzut. Sigur este că atunci cînd mitralioriii au început să tragă asupra oamenilor noștri, mulțimea a luat-o la fugă, ca de obicei, dar vreo cincizeci de tipi i-au înfruntat; toți erau cadeți. Au fost găsiți apoi la treizeci de metri mai încolo – secerați de gloanțe, bineînțeles. Cred că nu mă înșel cînd spun că s-a schimbat ceva în China în acea zi.

– De ce crezi că atacul asupra cartierului Shameen a fost, de fapt, îndreptat împotriva lui Tcheng Dai?

– Am spus „poate". Am impresia că relațiile noastre nu mai sînt foarte bune și mi-am pierdut încrederea în prietenul său, guvernatorul Wu-Hon-Min.

– Gérard era neliniștit... A rămas la fel de popular?

– S-ar părea că popularitatea i-a scăzut foarte mult în ultima vreme...

– Dar ce funcție are?

– Nu are nici o funcție în stat. Dar este șeful numeroaselor societăți secrete care alcătuiesc cea mai mare parte a aripei de dreapta din Gomindan... Dragul meu, cînd Ghandi, care nu avea nici o funcție, a ordonat Hartalul, cînd le-a spus hindușilor să facă grevă – prima oară! –, ei și-au părăsit cu toții munca, deși sosea prințul de Walles, și prințul a trecut prin Calcutta ca printr-o școală de surdo-muți. După aceea, mulți au murit de foame. Şi totuși... Aici, valorile morale sînt tot atît de adevărate, tot atît de sigure ca această masă sau ca acest fotoliu...

– Dar Ghandi e un sfînt.

– Se poate, dar ei nu știau asta. Gandhi este un mit, iată adevărul. Ca și Tcheng Dai. Asemenea oameni nu trebuie căutați în Europa...

– Şi guvernul?

– De la Canton?

– Da.

– E un fel de balansoar care oscilează, străduindu-se să nu cadă, între Garin și Borodin, pe de o parte, ce controlează poliția și sindicatele, și Tcheng Dai, pe de altă parte, care nu controlează nimic, dar există totuși... Dragul meu, e anarhie atunci cînd guvernul este slab, nu cînd nu există guvern. Şi, de altfel, totdeauna există un guvern; atunci cînd nu funcționează cum trebuie, apar mai multe, asta-i tot. Garin vrea să oblige acest guvern să meargă pînă la capăt, silindu-l să promulge decretul ăla afurisit. Hong Kong-ul fără vase care să facă escală aici, Hong Kong-ul interzis vaselor ce se duc în China nu-i decît un port falimentar, care nu mai face nici cît o ceapă degerată! Gîndește-te: cînd a fost vorba de așa ceva, au cerut pe dată cu toții ca armata să intervină – aici. Dacă izbutește, Garin poate fi felicitat. Dar e greu... E foarte greu...

– De ce?

– Greu de spus. Înțelegi, guvernul ar vrea să existe alături de noi, chiar peste noi, dacă s-ar putea; se teme că va fi înghițit – dacă ne urmează prea mult – fie de englezi, fie chiar de noi.

Dacă bătălia nu s-ar duce decît împotriva orașului Hong Kong! Dar mai sînt și toate ținuturile din interior! Ei speră să ne înfrîngă prin ceea ce se întîmplă acolo... Toate astea trebuie văzute mai cu de-amănuntul.

Bem rachiul de mentă din paharele înalte. Tăcerea tropicală, atît de prețioasă, nu e tulburată nici măcar de zgomotul unui ventilator. E o tăcere pe care n-o mai întrerup strigătele melodioase ale negustorilor ambulanți, petardele chinezești, ciripitul păsărilor, țîrîitul greierilor. O adiere ușoară venită dinspre golf mișcă molatic rogojinile spînzurate la ferestre, descoperă un triunghi de zid alb năpădit de șopîrle adormite și aduce mireasma de gudron încins a drumului; uneori, singuratic, sunetul unei sirene îndepărtate urcă, înăbușit, dinspre mare...

Aproape de ora cinci, vizibil obosit, sosește Klein, care se trîntește pe dată, punîndu-și mîinile pe genunchi, într-un fotoliu din ramuri de palmier ce scîrțîie sub greutatea lui. E înalt, lat în umeri, și chipul lui, foarte neobișnuit, mă surprinde: uneori întîlnești acest tip de fizionomie în Anglia, dar foarte rar în Germania. Are ceva de boxer, de buldog și de măcelar: ochii de culoare deschisă, sub sprîncene stufoase, nasul turtit și buza de jos răsfrîntă amenințător și prelungindu-se în riduri groase care, pornind de la nas, ajung la bărbie, obraji lați și teșiți, gît puternic. Pe cînd trăia în Europa, avea pielea foarte roșie, cu siguranță, căci obrajii poartă mici semne de cuperoză; acum este brună, ca aceea a tuturor europenilor. Vorbește mai întîi în franceză, cu accentul puternic al unui german din nord, accent care îi conferă vocii sale răgușite un ton melodios, aproape belgian; foarte obosit, se exprimă cu greutate și curînd se hotărăște să vorbească nemțește. Din cînd în cînd, Meunier rezumă conversația în franceză:

„Greva generală din Canton, menită să întărească puterea șefilor cu orientare de stînga, să slăbească puterea moderaților și, totodată, să lovească, chiar la Canton, în bogații negustori ce se opun Gomindanului și care fac comerț cu englezii și, prin ei, în principala sursă de bogăție din Hong Kong, durează de

cincisprezece zile; Borodin şi Garin sînt obligaţi să dea de mîncare la aproape cincizeci de mii de oameni – din fondurile de grevă, adică din impozitele încasate la Canton, şi din fondurile trimise de nenumăraţii chinezi revoluţionari din «colonii». Ordinul de grevă generală din Hong Kong ducînd la încetarea lucrului a mai bine de o sută de mii de muncitori obligă guvernul din Canton să aloce un salariu de grevă unui număr atît de mare de muncitori, încît fondurile destinate acestor salarii vor fi epuizate în cîteva zile; de altfel, încă de pe acum, salahorii nu mai primesc alocaţii. Or, în acest oraş în care poliţia secretă engleză n-a putut distruge pînă acum organizaţiile cantoneze, poliţia de stradă, alcătuită din voluntari înarmaţi cu mitraliere, este prea puternică pentru ca răzmeriţa să poată triumfa. Violenţele ce s-au produs în ultimele zile n-au fost de fapt decît mici încăierări. Muncitorii vor fi deci obligaţi să reia lucrul – şi tocmai asta aşteaptă englezii.

Garin, care acum este răspunzător de conducerea generală a propagandei, îşi dă seama, ca şi Borodin, de altfel, cît de critic este momentul, cît de uşor se poate prăbuşi această grevă colosală, în ciuda puterii ei, care-i umple de stupefacţie pe toţi albii din Extremul Orient. Amîndoi pot acţiona doar în calitate de consilieri şi se află în faţa opoziţiei formale a comitetului suveran, care refuză să decreteze măsurile pe care ei contau. Tcheng Dai se foloseşte, spune Klein, de întreaga lui influenţă pentru a-i împiedica să acţioneze. Pe de altă parte, mişcarea anarhistă se dezvoltă în modul cel mai primejdios – ceea ce era uşor de prevăzut – şi o serie de atentate teroriste au început chiar la Canton. În sfîrşit, vechiul duşman al Gomindanului, generalul Tcheng Tiung-Ming (datorită subvenţiilor oferite de englezi?) pregăteşte o nouă armată ce se îndreaptă spre oraş".

*

Vaporul nostru a pornit la drum.

Nu mai văd acum din insulă decît o vagă pată străpunsă de nenumărate luminiţe, care se micşorează treptat, devenind tot mai neagră sub cerul vlăguit. Imensele panouri publicitare domină casele. Reclamă făcută de marile societăţi engleze care, încă de acum o lună, stăpîneau oraşul prin toate acele globuri aprinse. Devenind mult prea costisitoare, lumina electrică nu le mai însufleţeşte, iar culorile în care sînt pictate dispar în cenuşiul serii. O cotitură bruscă le înlocuieşte dintr-o dată prin povîrnişul golaş al malului chinezesc, argilos şi năpădit de o iarbă scurtă, ce dispare în noaptea străbătută de ţînţari, ca şi acum trei mii de ani. Şi întunericul înlocuieşte această insulă minată de inteligente şi minuscule moluşte ce lasă neatinsă înfăţişarea imperială, dar nu-i mai îngăduie să înalţe pe cer decît mari semne negre, simboluri apuse ale bogăţiilor sale.

*

Tăcere. Tăcere absolută şi stele. Puţin mai jos, trec jonci purtate de curentul pe care urcăm: fără sunet, fără chip. Nu mai e nimic pămîntean în munţii nedesluşiţi care ne înconjoară, în apa care nu vuieşte şi nici nu clipoceşte, în fluviul mort care se afundă în noapte precum un orb; nu mai e nimic omenesc în bărcile întîlnite de noi, poate doar lanternele, care lucesc atît de slab în spate, încît abia dacă se mai reflectă în apă...

– ... Mirosul nu-i acelaşi...

E noapte de-a binelea. Klein se află alături de mine. Vorbeşte în franceză, aproape în şoaptă:

– Nu-i acelaşi... Ai călătorit vreodată noaptea pe rîuri? În Europa, bineînţeles.

– Da...

– Cît de diferit e totul, nu-i aşa? Tăcerea nopţii, la noi, este pacea... Aici parcă aştepţi să se tragă cu mitraliera, nu-i aşa?

E adevărat. E o noapte de armistiţiu; simţi că tăcerea e plină de arme. Klein îmi arată nişte lumini tremurătoare, aproape imperceptibile:

– Sînt ai noştri...

Vorbeşte tot în şoaptă, pe un ton confidenţial.

– Nu se zăreşte nimic pe aici; totul e stins... Ia te uită! Pe bancă. La vedere.

Îndărătul nostru, pe punte, vreo zece tineri, ale căror companii au sucursale la Shameen și care se duc să-i ajute pe voluntari, așezați roată în jurul a două tinere femei trimise, se zice, de un ziar (sau de Siguranță?...), se întrec în a spune anecdote: „... A cerut de la Moscova un sicriu de cristal care să semene cu cel al lui Lenin, dar rușii i-au trimis unul de sticlă... (e vorba, fără îndoială, de Sun Iat-Sen). Altădată...“

Klein ridică din umeri:

– Ăștia sînt doar idioți...

Își pune mîna pe brațul meu și mă privește:

– În timpul Comunei din Paris, este arestat un bogătaș. Acesta strigă: „Domnilor, dar eu n-am făcut niciodată politică!“ „Păi tocmai asta-i!“ îi răspunde un tip cu bun-simț. Şi-i sparge capul.

– Adică?

– Nu trebuie să sufere întotdeauna aceiași oameni. Îmi amintesc de o sărbătoare de altădată, cînd mă uitam la niște... ființe care semănau cu acestea. Ah! nu-i nevoie decît de cîteva gloanțe de revolver ca să nimicești acest... nu știu cum să spun, acest... surîs, da, da! Toate aceste mutre ale unor indivizi care au avut întotdeauna ce să mănînce! Da, să-i faci pe oamenii ăștia să știe că există ceva care se numește „viața unui om“! E rar, *Ein Mensch...* un om, un om adevărat!

Nu-i răspund. Îmi vorbește din simpatie sau doar pentru că simte nevoia s-o facă? Vocea lui e răgușită și spartă, iar bîzîitul țînțarilor îi accentuează asprimea. Mîinile îi tremură; nu a dormit de trei zile. E pe jumătate buimac din cauza oboselii.

În partea din spate, despărțiți de noi printr-un grilaj păzit de cei doi soldați hinduși cu turbane și cu carabinele sub braț, pasagerii chinezi joacă diverse jocuri de noroc și fumează în tăcere. Klein întoarce capul și privește barele groase ale grilajului.

– Ştii cum suportă ocnașii încercările cele mai... oribile? Sau pe cele mai umilitoare? Eu mă gîndeam întruna că voi otrăvi întregul oraș. Puteam să fac asta; aș fi putut ajunge la rezervoare, după ce-aș fi fost pus în libertate; știam că aș fi putut să-mi procur mari cantități de cianură... printr-un prieten... un electrician... Cînd

suferеam prea mult, mă gîndeam cum o să procedez. Îmi închipuiam totul cu de-amănuntul... și mă simțeam mai bine. Condamnatul, epilepticul, sifiliticul, mutilatul... sînt altfel decît ceilalți. Ei nu *pot* să accepte...

Un scripete cade pe punte, și zgomotul lui îl face să tresară. Respiră adînc și continuă, pe un ton amar:

– În noaptea asta sînt prea agitat... Sînt mort de oboseală!

Rămîne amintirea acestor lucruri. În adîncul celei mai mari mizerii există deseori un om... Ar trebui păstrat și după ce mizeria a fost învinsă... Dar e greu...

– Revoluția, pentru ei, pentru toată lumea, ce reprezintă oare? Acea *Stimmung*[1] a Revoluției – atît de importantă! – ce reprezintă oare? O să-ți răspund: nimeni nu știe. Mai întîi, pentru că e prea multă mizerie, nu-i vorba numai de lipsa de bani, ci... de faptul că există toți acești oameni bogați care trăiesc și toți ceilalți, care nu trăiesc...

Vocea lui denotă hotărîre; se sprijină cu amîndouă coatele de parapetul cald încă și accentuează sfîrșitul frazei printr-o mișcare a umerilor lui lați, care zvîcnesc precum un pumn care ar lovi:

– Aici totul e altfel! Cînd voluntarii negustori au vrut să impună din nou vechea stare, cartierul lor a ars timp de trei zile. Femeile alergau ca niște pinguini, cu picioarele lor...

Se oprește pentru o clipă, cu privirea pierdută. Apoi spune:

– Şi toate astea sînt la fel de idioate... Morții, cei de la München, cei de la Odessa... Mulți alții... La fel de idioate...

Pronunță „idioate“ cu dezgust.

– Sînt aici, ca niște zmei sau ca în poze. Nu-i tragic, nu... E idiot... Mai ales cînd au mustăți. Trebuie să-ți spui de mai multe ori că sînt oameni în carne și oase, uciși de-adevăratelea... Şi tot nu-ți vine să crezi...

Tace din nou, cu întregul trup prăbușit parcă peste parapet. Ţînțarii și celelalte insecte se înmulțesc în jurul luminilor încețoșate de pe punte. Nu vedem, dar ghicim malurile și fluviul din umbră pe

[1] *Stimmung* (f.) (în germ.) – „atmosferă“. (n.red.)

care nu scînteiază decît reflexele becurilor electrice, lipite de vapor. Ici-colo, forme înalte pun pete nedeslușite pe cerul nocturn – sînt poate năvoadele pescarilor...

– Klein?

– *Was?* Ce?

– De ce nu te culci?

– Sînt prea obosit. Jos e prea cald...

Caut un șezlong și-l întind lîngă el. Se lungește încet, fără să spună vreun cuvînt, își lasă capul pe umăr și încremenește așa, cuprins de somn, abrutizat. Toată lumea s-a culcat, în afară de ofițerul de cart, de santinelele hinduse și de mine; chinezii, de cealaltă parte a grilajului, pe cuferele lor, albii pe șezlonguri sau în cabine. Atunci nu mai auzi, cînd încetează vacarmul mașinilor, decît sforăituri și tusea nesfîrșită a unui bătrîn chinez ce nu suportă mirosul bastonașelor de tămîie pe care servitorii le-au aprins peste tot pentru a alunga țînțarii.

*

Mă refugiez în cabina mea. Dar mă urmărește insomnia: migrenă, oboseală, frisoane... Mă spăl pe față cu multă apă (nu fără greutate – robinetele sînt minuscule), dau drumul ventilatorului, deschid hubloul.

Așezat pe marginea cușetei, descumpănit, scot din buzunare una cîte una tot felul de hîrtii. Reclame la medicamente tropicale, vechi scrisori, foi albe de hîrtie împodobite cu micul drapel tricolor al Mesageriilor Maritime... Rup totul în bucățele, cu meticulozitatea unui om beat, și le arunc în apă, prin hublou. În alt buzunar: vechi scrisori de la cel pe care ei îl numesc Garin. N-am vrut să le las în valiză din prudență... Și asta ce-i? E lista hîrtiilor pe care mi le-a încredințat Meunier. Să vedem. Sînt multe lucruri aici... Dar iată două pe care Meunier le-a notat separat chiar pe listă. Primul este copia unei note alcătuite de Intelligence Service cu privire la Tcheng Dai, cu adnotările agenților noștri. Cea de-a doua este o copie după o fișă a Siguranței din Hong Kong, care se referă la Garin.

După ce închid ușa cu cheia și trag zăvorul, scot din buzunarul cămășii plicul cel mare pe care mi l-a dat Meunier. Hîrtia pe care o caut e ultima.

E un text lung și cifrat. În partea de sus, pe prima pagină: „urgent“. De altfel, cifrul se află tot aici.

Împins de curiozitate și chiar de un fel de neliniște, încep să traduc. Ce a devenit astăzi acest om cu care am fost prieten ani și ani de zile? Nu l-am mai văzut de cinci ani. Pe parcursul acestei călătorii am fost silit să mi-l amintesc în fiecare zi, fie că mi se vorbea de el, fie că acțiunile sale erau pomenite în telegramele pe care le primeam... Mi-l închipui, așa cum l-am văzut la Marsilia cu prilejul ultimei noastre întrevederi, dar cu un chip alcătuit din îmbinarea chipurilor sale succesive: ochi mari, cenușii, severi, aproape fără gene, nas subțire și ușor arcuit (mama sa era evreică) și, mai ales, săpate în obraji, acele două riduri fine și nete de la colțurile căzute ale buzelor subțiri, amintind de busturile romane. Nu aceste trăsături, ascuțite și totodată bine marcate, însuflețesc acest chip, ci buzele rigide, buzele strînse, controlate de mișcările maxilarului puternic: gura energică, nervoasă...

În starea de oboseală în care mă aflu, frazele pe care le traduc cu încetineală îmi ordonează amintirile, care se regrupează treptat. Vocea domină totul. În noaptea asta sînt asemenea unui bețiv ce-și urmărește visul...

Pierre Garin, zis Garin sau Harin. Născut la Geneva, la 5 noiembrie 1892, din Maurice Garin, cetățean elvețian, și din Sophia Alexandrovna Mirsky, rusoaică, soția lui.

S-a născut de fapt în 1894... Oare a îmbătrînit?...

Anarhist militant. Condamnat pentru complicitate într-un proces anarhist, la Paris, în 1914.

Nu. N-a fost niciodată un „anarhist militant“. În 1914, la douăzeci de ani – încă sub influența studiilor literare pe care tocmai le terminase și din care nu-i mai rămînea decît revelația unor mari existențe opuse („Ce alte cărți merită să fie scrise în afară de *Memorii?*“) –, era indiferent față de orice sistem și hotărît să-l aleagă pe cel pe care i-l vor impune împrejurările. Căuta printre

anarhiştii şi socialiştii extremişti, în ciuda agenţilor de poliţie pe care ştia că-i întîlneşte, infiltraţi printre primii, speranţa unor vremuri tulburi. L-am auzit de mai multe ori, cînd se întorcea de la vreo şedinţă (unde – cu cîtă ingenuitate! – se ducea purtînd pe cap o şapcă Barclay), vorbind cu o ironie dispreţuitoare despre oamenii pe care-i văzuse şi care pretindeau că acţionează pentru fericirea umanităţii. „Cretinii ăştia vor să aibă dreptate. În cazul de faţă, orice mod de a avea dreptate nu-i decît o parodie, în afară de utilizarea cea mai eficace a forţei de care dispui." Ideea plutea pe atunci în aer şi se potrivea de minune cu jocul imaginaţiei sale obsedate de Saint-Just.

Toată lumea îl credea ambiţios. Reală este doar ambiţia de care cel posedat ia cunoştinţă sub forma unor fapte ce trebuie îndeplinite; nu era încă în stare să dorească succesive cuceriri, să le pregătească, să-şi confunde viaţa cu ele; nici caracterul şi nici inteligenţa nu-i erau capabile de combinaţiile necesare. Dar simţea în el, tenace, constantă, nevoia de putere.

– Nu atît sufletul te face şef, cît cucerirea, îmi spusese într-o bună zi. Şi adăugase, cu ironie: Din nefericire!

Iar cîteva zile mai tîrziu (citea pe atunci *Memorialul*):

– Şi mai ales cucerirea *menţine* sufletul şefului. Napoleon, pe insula Sfînta Elena, ajunge să spună: „Ce roman a fost viaţa mea!..." Pînă şi geniul se degradează...

Ştia că vocaţia ce-l mînă nu-i cea care străluceşte o clipă, printre multe altele, în mintea adolescentului, de vreme ce el renunţa din start la viaţa lui, acceptînd toate riscurile implicate de ea. De la putere nu dorea nici bani, nici consideraţie, nici respect; nu o voia decît pe ea. Cînd, stăpînit din nou de o nevoie copilărească de reverie, visa la ea, o făcea aproape fizic, fără să se lase legănat de „poveşti", cu un fel de crispare, de forţă încordată, de aşteptare. Imaginea ridicolă a unui animal ghemuit, gata să ţîşnească, îl obseda. Şi ajungea să vadă în exercitarea puterii o uşurare, o izbăvire parcă.

Voia să se joace pe sine. Curajos, ştia că orice pierdere este limitată prin moarte, de care, atît de tînăr fiind, îi păsa prea puţin; cît priveşte cîştigul posibil, nu şi-l imagina încă sub o formă precisă. Treptat, speranţelor nedesluşite ale adolescenţei li se substituia o voinţă lucidă, care nu domina încă acest caracter, al cărui semn rămînea violenţa, acea violenţă care, la douăzeci de ani, se întemeia doar pe cunoaşterea abstractă.

Dar curînd avea să intre în contact cu viaţa. În mod brutal. Într-o dimineaţă, la Lausanne, primii o scrisoare prin care unul dintre camarazii noştri mă informa că Pierre fusese acuzat de pruncucidere într-un proces de avort; şi, două zile mai tîrziu, o scrisoare de la el, în care am găsit cîteva amănunte.

Deşi propaganda în favoarea malthusianismului era activă în societăţile anarhiste, moaşele care voiau să provoace avorturi din proprie convingere erau rare, şi atunci intervenea un compromis; ele provocau avortul „în numele cauzei", dar cereau să fie plătite. De mai multe ori Pierre donase, pe jumătate din convingere, pe jumătate din vanitate, sumele pe care nu le-ar fi putut plăti tinerele femei sărace. El dispunea de averea pe care o moştenise de la maică-sa, ceea ce nu-i declarat în raportul poliţiei; se ştia că era de ajuns să i te adresezi, şi era deseori solicitat. În urma unui denunţ, au fost arestate mai multe moaşe, iar el a fost pus sub urmărire pentru complicitate.

Primul sentiment a fost de uimire. Nu ignora caracterul ilegal al faptelor sale, dar îl descumpăni grotescul unei judecăţi în faţa Curţii cu juri, aplicat unor asemenea fapte. De altfel, nu izbutea să-şi dea seama cam în ce consta acea judecată. Îl vedeam pe atunci deseori, căci în timpul procesului fusese lăsat în libertate. Confruntările erau pentru el lipsite de orice interes: nu nega nimic. Instrucţia, condusă cu grabă de un judecător indiferent şi mai ales preocupat să reducă faptele la un fel de alegorie juridică, i se părea o luptă – de o dialectică mediocră – împotriva unui automat.

Într-o zi, îi spuse acestui judecător, răspunzîndu-i la o întrebare:

– Ce importanţă are asta?

– O! îi răspunse judecătorul, are importanță, în vederea aplicării pedepsei...

Aceste vorbe îl tulburară; ideea unei condamnări reale i se impunea pentru prima oară. Şi, deşi era curajos şi-i disprețuia pe cei care trebuiau să-l judece, se strădui să apeleze la cei care puteau interveni în favoaea lui – nu suporta gîndul că-şi joacă viața pe această carte murdară şi ridicolă, pe care nu el o alesese.

Fiind reținut la Lausanne, n-am putut asista la dezbateri.

*

Pe toată durata procesului, avu impresia că asistă la un spectacol ireal; nu era un vis, ci o comedie stranie, oarecum josnică şi cu totul năstruşnică. Doar teatrul poate crea o asemenea impresie de convențional. Textul jurămîntului cerut de jurați, citit de preşedinte cu o voce de institutor obosit, îl surprinse prin efectul pe care îl avu asupra celor doisprezece negustori placizi, dintr-o dată vizibil emoționați şi dornici să fie drepți, să nu se înşele şi pregătindu-se să judece cît mai corect. Nu-i tulbura nici o clipă gîndul că s-ar fi putut ca ei să nu înțeleagă nimic din faptele pe care urmau să le judece. Siguranța cu care anumiți martori îşi susțineau depoziția, ezitarea celorlalți, atitudinea preşedintelui cînd punea întrebări (asemănătoare cu cea a unui tehnician ce se află într-o adunare de ignoranți), ostilitatea cu care le vorbea unora dintre martorii apărării, totul îi arăta lui Pierre cît de neînsemnat era raportul dintre faptele în cauză şi această ceremonie. La început fu cît se poate de interesat – îl pasiona jocul apărării. Dar obosi repede şi, în timp ce erau audiați ultimii martori, se gîndea, surîzînd: „Este evident că a judeca înseamnă a nu înțelege, căci dacă înțelegi, nu mai poți judeca“. Iar strădaniile preşedintelui şi ale procurorului de a încadra evenimentele în noțiunea comună şi familiară juraților, de crimă, îi părură atît de caraghioase, încît la un moment dat începu să rîdă. Dar justiția, în această sală, era atît de puternică, magistrații, jandarmii, mulțimea erau atît de uniți într-unul şi acelaşi sentiment, încît indignarea nu-şi avea locul aici. Uitînd să mai rîdă, Pierre simți acea neputință dureroasă, acel dispreț şi acel dezgust pe care le ai în fața unei mulțimi fanatice, în fața tuturor marilor manifestări ale absurdității omeneşti.

Îl irita rolul său de personaj neînsemnat. Avea impresia că devenise un simplu figurant, împins, din cine ştie ce necesitate, într-o dramă cu o psihologie cu desăvîrşire falsă, acceptată de un public stupid; îngrețoşat, exasperat, pierzîndu-şi pînă şi dorința de a spune acestor oameni că se înşelau, aştepta cu resemnată nerăbdare sfîrşitul piesei, ce avea să-l izbăvească de corvoadă.

Numai atunci cînd se afla singur în celula sa (unde fusese încarcerat cu două zile înainte de proces), începea să înțeleagă caracteristica acelor dezbateri. Doar acolo înțelegea că e vorba de o judecată, că în joc era libertatea lui; că toată acea comedie zadarnică se putea termina cu teribila condamnare, pentru un timp nedeterminat, la o viață umilitoare şi larvară. Închisoarea îl speria mai puțin de cînd o cunoştea; dar perspectiva de a petrece aici ani mulți, chiar dacă uneori spera că soarta îi va fi întrucîtva îndulcită de vreo favoare, trezea în el o nelinişte cu atît mai crîncenă, cu cît se simțea mai dezarmat.

Condamnat la şase luni de închisoare.

Dar să nu exagerăm. Am aflat curînd, dintr-o telegramă trimisă de Pierre, că i se acordase suspendarea pedepsei.

Iată scrisoarea pe care mi-a expediat-o:

„Nu cred că societatea este rea, adică susceptibilă de a fi îmbunătățită; cred mai curînd că este absurdă. Ceea ce-i cu totul altceva, şi, dacă am făcut tot ce mi-a stat în putință pentru a fi achitat de aceste ființe abrutizate sau, cel puțin, pentru a rămîne liber, înseamnă că destinul meu nu poate accepta închisoarea pentru acest motiv grotesc.

Absurdă. Nu vreau nicidecum să spun irațională. Nu vreau să transform această societate. Mă simt atins nu de absența justiției, ci de ceva mult mai profund: de imposibilitatea de a adera la o formă socială, oricare ar fi ea. Sînt asocial aşa cum sînt ateu şi în acelaşi

mod. Toate acestea n-ar avea nici o importanță dacă aș fi un bărbat studios; dar știu că de-a lungul întregii mele existențe voi regăsi alături de mine ordinea socială și că nu voi putea niciodată s-o accept fără să renunț la tot ceea ce sînt eu.“

Şi, la puțin timp după aceea:

„Există o pasiune mai profundă decît celelalte, o pasiune pentru care obiectele ce trebuie cucerite nu mai reprezintă nimic. O pasiune cu totul deznădăjduită – un sprijin dintre cele mai puternice în slujba forței.“

Trimis în Legiunea Străină a armatei franceze în august 1914, dezertează la sfîrșitul anului 1915.

E fals. Nu a fost trimis în Legiunea Străină, ci s-a înrolat el însuși. I se păruse de neconceput să asiste la război doar ca spectator. Originea conflictului, îndepărtată, îi era indiferentă. Intrarea trupelor germane în Belgia i se păru că demonstra un sens rațional al războiului; și alese Legiunea Străină doar pentru că în ea se putea intra cu ușurință. Se așteptase ca războiul să însemne luptă; dădu însă peste imobilitatea a milioane de oameni ce rămîneau pasivi în marele vacarm. Avu multă vreme intenția de a părăsi armata; ea deveni hotărîre în ziua cînd li se împărțiră noi arme, pentru curățarea tranșeelor. Pînă atunci, legionarii primiseră, în ocazii asemănătoare, pumnale scurte, care încă mai semănau cu niște arme de război; dar în acea zi li se dădură cuțite: noi, cu mîner de lemn maro, cu lama lată, ele semănau, scîrbos și teribil, cu obișnuitele cuțite de bucătărie... Nu știu cum izbuti să plece și să ajungă în Elveția; dar de data asta acționă cu mare prudență, căci fu dat dispărut. (Iată de ce mă miră că nota engleză vorbește de dezertare. Este adevărat că astăzi el nu mai are nici un motiv s-o țină secretă...)

Își pierde vremea în diferite speculații financiare.

Totdeauna a fost un jucător.

Conduce la Zürich, profitînd de faptul că știe mai multe limbi străine, o editură care publică texte pacifiste. Se află în legătură cu revoluționari ruși.

Fiu al unui elvețian și al unei rusoaice, vorbea curent germana, franceza, rusa, precum și engleza, pe care o învățase la colegiu. Nu a condus nici o editură, ci serviciul de traduceri al unei societăți care nu edita numai texte pacifiste.

Avu prilejul, după cum spune și raportul poliției, să frecventeze cîțiva tineri din grupul bolșevic. Înțelese repede că de data asta avea de-a face nu cu predicatori, ci cu tehnicieni. Grupul nu era foarte primitor – doar amintirea procesului său, care nu fusese încă uitat în acest mediu, îi îngăduise să pătrundă; dar, nefiind legat de acțiunea acelui grup (nu voise să devină membru de partid, știind că nu va putea suporta disciplina ce-i va fi impusă și necrezînd într-o revoluție apropiată), nu avu cu membrii săi decît relații de camaraderie. Tinerii îl interesau mai mult decît conducătorii, pe care nu-i cunoștea decît din discursuri – rostite pe un ton de conversație, în mici cafenele cu pereții afumați, în fața a vreo douăzeci de tovarăși prăbușiți peste mese și ale căror chipuri exprimau cea mai mare atenție. Nu-l văzu niciodată pe Lenin. Deși tehnica și gustul insurecției îl seduceau, vocabularul doctrinar și, mai ales, dogmatismul acestor bolșevici îl exasperau. Adevărul este că el era dintre cei pentru care spiritul revoluționar nu se poate naște decît din revoluția care începe și pentru care revoluția este, înainte de orice, o stare de lucruri.

Cînd avu loc Revoluția Rusă, fu cuprins de cea mai profundă uimire. Unul cîte unul, camarazii săi părăsiră orașul Zürich, făgăduindu-i că-l vor ajuta să vină în Rusia. I se părea că e nu numai necesar, dar și just să se ducă acolo; și, de fiecare dată cînd unul dintre membrii grupului pleca, îl întovărășea la gară, fără invidie, dar cu sentimentul obscur că este spoliat.

Încă din zilele Revoluției din Octombrie, își dori cu patimă să călătorească în Rusia; trimise scrisori, dar șefii partidului aveau ceva mai bun de făcut decît să răspundă unor epistole sosite din Elveția și să cheme diletanți. Asta îl făcea să sufere, cufundîndu-l într-o mînie tristă; îmi scria:

„Am văzut oameni pătimaşi, oameni posedaţi de o idee, oameni legaţi de copiii lor, de banii lor, de amantele lor, chiar de speranţa lor, tot aşa cum sînt legaţi de propriul trup; intoxicaţi, obsedaţi, uitînd totul, apărîndu-şi obiectul pasiunii sau alergînd după el!... Dacă aş afirma că vreau un milion, s-ar crede că sînt un om invidios; dacă aş spune că vreau o sută de milioane, s-ar spune că alerg după o himeră, dar că sînt, poate, foarte puternic; iar dacă spun că-mi socotesc tinereţea o carte pe care joc, toţi par a mă lua drept un nefericit vizionar. Şi eu joc acest joc, crede-mă, aşa cum un biet individ poate juca, la Monte Carlo, partida după care, dacă va pierde, se va sinucide. Dacă aş putea, aş trişa. Să ai o inimă, o inimă de bărbat, şi să nu-ţi dai seama că-i explici asta unei femei căreia puţin îi pasă, e lucru foarte normal: în privinţa aceasta te poţi oricînd înşela. Dar n-ai voie să te înşeli cînd joci jocul vieţii; s-ar părea că e simplu şi că a-ţi fixa cu hotărîre gîndul asupra propriului destin e mai puţin înţelept decît a ţi-l fixa pe grijile zilnice, pe speranţele sau visele tale... Voi şti să-mi conduc căutarea; totul e să regăsesc preţul primei treceri, pe care l-am irosit ca un imbecil!..."

Este trimis la Canton, la sfîrşitul anului 1918, de Internaţionala comunistă.

Ce idioţenie! Îl cunoscuse în liceu pe unul dintre colegii mei, Lambert, mult mai vîrstnic decît noi, ai cărui părinţi, funcţionari francezi, fuseseră prietenii părinţilor mei, pe cînd erau comercianţi la Hai Phong. Ca aproape toţi copiii europeni din acest oraş, Lambert fusese crescut de o doică originară din Canton şi, la fel ca mine, vorbea acest dialect. Plecase din nou la Tonkin la începutul anului 1914. Scîrbit de viaţa colonială, se dusese în China, unde devenise unul dintre colaboratorii lui Sun Iat-Sen, şi nu se prezentase la regimentul său cînd izbucnise războiul. Rămăsese în corespondenţă susţinută cu Pierre; îi promitea de multă vreme că-l va ajuta să vină la Canton. Iar Pierre, deşi nu credea foarte mult în această promisiune, studia literele chinezeşti, oarecum descurajat. Într-o bună zi, în iunie 1918, primi o scrisoare de la Lambert:

„Dacă eşti hotărît să părăseşti Europa, spune-mi. Pot să te aduc aici; cu opt sute de dolari pe lună".

Îi răspunse imediat. Şi, la sfîrşitul lui noiembrie, după ce armistiţiul fusese semnat, primi o nouă scrisoare care conţinea un cec pentru o bancă din Marsilia, valorînd ceva mai mult decît preţul călătoriei.

Dispuneam atunci de ceva bani. L-am întovărăşit la Marsilia.

Am vagabondat toată ziua prin oraş: atmosferă mediteraneeană în care orice muncă pare o plăcere, străzi luminate de un soare palid de iarnă şi parcă pătate de mantalele albastre ale soldaţilor, care n-au fost încă demobilizaţi... Chipul i-a rămas aproape acelaşi: urmele războiului i se văd mai ales pe obraji, acum traşi, crispaţi, brăzdaţi de mici riduri verticale care accentuează strălucirea nemiloasă a ochilor cenuşii, curba buzelor subţiri şi adîncimea celor două zbîrcituri care le prelungesc.

Mergem, de multă vreme, vorbind. Îl stăpîneşte un singur sentiment: nerăbdarea. Deşi o ascunde, ea i se strecoară în toate gesturile, exprimîndu-se involuntar şi în ritmul sacadat al cuvintelor pe care le rosteşte.

– Înţelegi tu cu adevărat ce înseamnă remuşcarea? mă întreabă el dintr-o dată.

Mă opresc, buimac.

– Adevărata remuşcare, nu un sentiment livresc sau teatral: un sentiment împotriva propriului eu – un eu din altă perioadă. Un sentiment care nu poate lua naştere decît dintr-o faptă gravă, iar faptele grave nu se săvîrşesc din întîmplare...

– Depinde.

– Nu. Pentru un bărbat care a terminat cu experienţele de adolescent, a suferi din pricina unei remuşcări nu poate să însemne decît a nu şti să profite de o învăţătură...

Şi, constatîndu-mi dintr-o dată surpriza:

– Îţi spun asta în legătură cu ruşii.

Căci tocmai am trecut prin faţa unei librării plină cu romane ruseşti.

– În tot ce scriu acești romancieri ruși există un fel de imperfecțiune, iar această imperfecțiune e ceva care aduce cu remușcarea. Scriitorii ăștia au toți defectul de a nu fi ucis pe nimeni. Personajele lor suferă după ce au ucis, fiindcă pentru ele lumea aproape că nu s-a schimbat. Spun „aproape“. În realitate însă cred că ar vedea lumea transformîndu-se cu totul, schimbîndu-și perspectivele, devenind nu lumea unui om care „a săvîrșit o crimă“, ci lumea unui om care a ucis. Această lume care nu se transformă – să spunem nu îndeajuns, dacă preferi – nu-i pentru mine un adevăr în care să cred. Pentru un asasin nu există crime, ci doar omucideri – dacă e lucid, bineînțeles.

– Ideea asta ne poate duce departe...

După o clipă de tăcere, continuă:

– Oricît de scîrbit poți fi de tine însuți, nu ești niciodată atît pe cît spui. Să te consacri unei mari acțiuni, oricare ar fi ea, să nu o mai părăsești, să fii obsedat, intoxicat de ea, înseamnă poate...

Dă din umeri și își întrerupe fraza:

– Păcat că nu crezi în Dumnezeu, ai fi fost un misionar admi...

– Ba nu! Mai întîi pentru că lucrurile pe care le numesc josnice nu mă umilesc. Ele fac parte din om. Le accept așa cum accept să-mi fie frig iarna. Nu vreau să le supun unei legi. Şi n-aș fi fost un bun misionar și dintr-un alt motiv: nu iubesc oamenii. Nu-i iubesc nici chiar pe oamenii săraci, pe oamenii din popor, pe cei pentru care voi lupta de fapt...

– Îi preferi celorlalți, ceea ce înseamnă același lucru.

– Nicidecum!

– Cum adică nicidecum? Nu-i preferi celorlalți sau asta nu înseamnă același lucru?...

– Îi prefer, dar numai pentru că sînt niște învinși. Da, în general sînt mai inimoși, mai omenoși decît ceilalți: virtuțile unor învinși... Un lucru e foarte sigur: pentru burghezia din care mă trag nu simt decît un dezgust plin de ură. Dar știu că și ceilalți vor deveni abjecți de îndată ce vom fi triumfat împreună... Dar acum avem în comun lupta noastră, și asta-mi ajunge...

– Atunci de ce pleci?

De data asta el fu acela care se opri.

– Ești idiot?

– M-ar mira; ți-ai fi dat seama mai demult.

– Plec pentru că n-am chef să fac iar pe imbecilul în fața unui tribunal, și de data asta pentru un motiv serios. Nu mă interesează viața mea. Ideea asta mi-e limpede. Vreau – mă înțelegi? – o anumită formă de putere; sau o obțin, sau cu atît mai rău pentru mine.

– Cu atît mai rău dacă ratezi?

– Dacă ratez iau totul de la capăt, acolo sau aiurea. Iar dacă sînt ucis, problema e rezolvată.

Bagajele îi fuseseră duse la bord. Ne-am strîns mîna cu putere, iar el s-a dus la bar, unde a început să citească, singur, căci nu era încă ora mesei. Pe chei, cîteva tinere cerșetoare italience cîntau, iar cîntecele lor mă întovărășiră, pe cînd mă îndepărtam, dimpreună cu mirosul de lac al pachebotului vopsit de curînd.

Angajat de Sun Iat-Sen cu titlul de consilier juridic și cu o leafă de opt sute de dolari pe lună; după refuzul nostru de a furniza tehnicieni guvernului din Canton, însărcinat cu reorganizarea și conducerea Serviciului de Propagandă (post pe care-l ocupă și acum).

Cînd sosise la Canton, aflase, într-adevăr, cu mare plăcere, că urma să încaseze în fiecare lună opt sute de dolari mexicani. Dar, după trei luni, mai înțelesese și că plata soldei militarilor și civililor atașați guvernului lui Sun Iat-Sen era cu totul nesigură: fiecare trăia din delapidări sau din felurite „combinații“. Eliberînd legitimații de agenți secreți ai Propagandei unor importatori de opiu pe care-i punea astfel la adăpost de diferite poliții cîștigă, în șapte luni, cam o sută de mii de franci de aur. Ceea ce-i îngădui să nu se mai teamă că va trebui să înfrunte pe neașteptate cine știe ce noi dificultăți. Trei luni mai tîrziu, Lambert plecă din Canton, lăsîndu-i lui direcția Propagandei, care nu era pe atunci decît o caricatură de organizație.

Poziția lui devenind, din precară, solidă, Pierre vru să transforme Propaganda și să facă dintr-un birou de operetă o armă. Institui un control sever asupra fondurilor care-i erau încredințate și pretinse subordonaților să-i fie loiali: fu silit să-i înlocuiască aproape pe toți. Dar noii funcționari, în ciuda promisiunilor lui Sun

Iat-Sen, care-i urmărea cu multă curiozitate eforturile, nu-şi primiră salariile şi, luni de zile, Pierre căută zilnic un mijloc de a-şi plăti agenţii. Anexase Propagandei poliţia politică; mai obţinu şi controlul poliţiei urbane şi al celei secrete. Şi, manifestîndu-şi cea mai mare indiferenţă faţă de decretele în vigoare, asigură existenţa Propagandei prin taxele clandestine pe care le încasă de la importatorii de opiu şi de la patronii caselor de joc şi de prostituţie. Iată de ce raportul de poliţie specifică:

Individ energic, dar lipsit de moralitate.

(Cuvîntul „moralitate“ mă umple de încîntare.)

A ştiut să-şi aleagă colaboratori abili, aflaţi cu toţii în serviciul Internaţionalei.

Adevărul este mai complicat. Ştiind că între mîinile sale se crea instrumentul la care visase atîta vreme, făcu cele mai mari eforturi pentru a împiedica distrugerea lui. Ştia foarte bine că, la o adică, şi în ciuda amabilităţii pe care i-o arăta, Sun nu va ezita să-l abandoneze; acţionă pe cît era posibil fără să recurgă la violenţă, dar cu tenacitate. Se înconjură de tineri din Gomindan, stîngaci, dar fanatici, reuşind să-i instruiască cu ajutorul unui număr tot mai mare de agenţi ruşi, pe care foametea îi izgonise din Siberia şi din China de Nord. Înainte ca Sun Iat-Sen şi Borodin să se întîlnească la Shanghai, Internaţionala de la Moscova îl sondase pe Pierre, amintindu-i de convorbirile de la Zürich. Constatase că este decis să o slujească; doar ea părea a dispune de mijloacele necesare pentru a crea în provincia Canton organizaţia revoluţionară dorită de el, înlocuind astfel printr-o voinţă perseverentă veleităţile chinezeşti. De aceea se folosi de puţina influenţă pe care o avea asupra lui Sun Iat-Sen pentru a-l apropia de Rusia şi se pomeni, în chipul cel mai firesc, colaborator şi aliat al lui Borodin, cînd acesta veni la Canton.

În decursul primelor luni după sosirea lui Borodin, am înţeles, din tonul scrisorilor lui Pierre, că – în sfîrşit – se pregătea o acţiune importantă; apoi scrisorile se răriră şi am aflat cu surpriză că „derizoriul guvern de la Canton“ intra în conflict cu Anglia şi visa să refacă unitatea Chinei.

Atunci cînd, după ce-am rămas fără nici un ban, Pierre îmi dădu posibilitatea să vin la Canton, la fel cum Lambert i-o dăduse lui însuşi în urmă cu şase ani, tot ce ştiam despre lupta dintre Hong Kong şi Canton aflasem datorită telegramelor venite din Extremul Orient. Primele instrucţiuni mi-au fost date la Ceylon, de către un delegat al Gomindanului din Colombo, în timpul escalei. Ploua aşa cum plouă doar la tropice; în timp ce-l ascultam pe bătrînul cantonez, automobilul în care ne aflam alerga pe sub norii joşi, iar parbrizul murdar izbea ramurile de palmier şiroind de apă. Trebuia să fac un mare efort pentru a mă convinge că toate acele cuvinte pe care le auzeam exprimau realităţi, lupte, morţi, o imensă spaimă... Întors la bord, la bar, încă uimit de spusele chinezului, am avut curiozitatea să recitesc ultimele scrisori ale lui Pierre, al cărui rol de lider începea să devină pentru mine o realitate. Iar aceste scrisori, care sînt aici, pe patul meu, introduc acum în această cabină albă, alături de imaginea tulbure a prietenului meu, de atîtea amintiri limpezi sau disparate, un ocean izbit de ploaie şi mărginit de lunga linie cenuşie a înaltelor podişuri din Ceylon, peste care atîrnă nori încremeniţi şi aproape negri...

> „Ştii cît de mult doresc să vii. Dar să nu crezi că vei găsi aici viaţa care să satisfacă speranţa pe care o aveam cînd te-am părăsit. Forţa la care am visat şi de care dispun astăzi nu se obţine decît prin trudă, printr-o energie perseverentă, prin voinţa constantă de a adăuga la ceea ce posedăm omul sau elementul care ne lipseşte. Poate vei fi mirat că-ţi scriu asemenea lucruri. Perseverenţa care-mi lipsea am găsit-o aici, la colaboratorii mei, şi cred că am dobîndit-o şi eu însumi. Forţa mea vine din faptul că am pus în serviciul unei alte cauze decît interesul meu imediat o totală lipsă de scrupule...“

Am văzut zilnic, cînd mă apropiam de Canton, afişîndu-se telegramele prin care a ştiut atît de bine să-şi înlocuiască scrisorile...

Această însemnare a poliţiei este ciudat de incompletă. Văd în josul paginii două mari semne de exclamare făcute cu un creion albastru. Poate că e o notă foarte veche? Precizările conţinute în cea de-a doua foaie sînt de cu totul alt ordin:

Asigură astăzi existența Propagandei prin prelevări asupra mărfurilor trimise de coloniștii chinezi și asupra cotizațiilor sindicatelor. Pare a fi jucat un rol însemnat în impunerea ideii – primită aici cu mare entuziasm – unui război împotriva trupelor cărora le-am acordat sprijinul nostru. A izbutit, prin îndoctrinarea neîntreruptă practicată de agenții săi, să impună sindicatele obligatorii – asupra importanței cărora cred că nu mai e nevoie să insist – cînd Borodin a cerut crearea lor, înainte de a dispune de pichetele de grevă. A făcut din cele șapte servicii ale poliției, publică și secretă, tot atîtea servicii de propagandă. A creat «un grup de instrucție politică» ce este o adevărată școală de oratori și de propagandiști. A anexat Biroului Politic și, în felul acesta, Internaționalei, Comisariatul Justiției (nu-i, de asemenea cazul, cred, să insist asupra importanței acestei acțiuni) și pe cel al Finanțelor. În sfîrșit, și insist asupra acestui punct, în momentul de față face eforturi să obțină promulgarea decretului al cărui proiect ne-a silit să cerem intervenția militară a Regatului Unit: cel ce interzice intrarea în portul Canton a oricărui vapor care a făcut escală în Hong Kong și despre care s-a spus atît de bine că va distruge Hong Kong-ul tot atît de sigur ca un cancer. Această frază este afișată în mai multe birouri ale Serviciului Propagandei.

Dedesubt, trei rînduri sînt subliniate de două ori cu creionul roșu.

Îmi permit să vă atrag în mod special atenția asupra următorului lucru: acest om este grav bolnav. Va fi curînd silit să părăsească tropicele.

Mă îndoiesc.

PARTEA A DOUA

PUTERILE

Iulie

Strigăte, chemări, proteste, ordine polițienești: vacarmul de ieri seară reîncepe. De data asta debarcăm. Abia dacă privim spre Shameen, spre căsuțele înconjurate de copaci. Toți se uită la podul învecinat protejat de tranșee și de sîrmă ghimpată și, mai ales, de canonierele engleze și franceze, foarte apropiate, ale căror tunuri sînt îndreptate spre Canton. Pe Klein și pe mine ne așteaptă o barcă cu motor.

Iată bătrîna Chină, o Chină fără europeni. Pe apa gălbuie, încărcată de lut, barca înaintează ca printr-un canal, printre două rînduri strînse de sampane ce seamănă cu niște grosolane gondole acoperite de răchită. În partea din față, femei – aproape toate bătrîne – gătesc pe pirostrii; miroase puternic a grăsime arsă; îndărăt se văd pe rînd o pisică, o colivie sau o maimuță legată cu un lanț. Copiii, goi și galbeni, aleargă de colo-colo, săltîndu-și bretonul, mai ușori și mai vioi decît pisicile, deși burțile lor umflate arată că se hrănesc numai cu orez. Sugarii dorm, înfășați într-o pînză neagră și agățați în spatele mamelor. Lumina razantă a soarelui se joacă pe muchiile sampanelor, proiectînd puternic pe fondul brun bluzele și pantalonii albaștri ai femeilor; cățărați pe acoperișurile de răchită, copiii reprezintă tot atîtea pete galbene. Pe chei, profilul dantelat al caselor americane și al caselor chinezești. Deasupra, cerul – atît de luminos încît și-a pierdut orice culoare; iar pretutindeni, ușoară ca o spumă, pe case, pe apă, această lumină în care pătrundem ca într-o ceață incandescentă.

Acostăm. Un automobil care ne aştepta porneşte cu noi pe dată, în mare viteză. Şoferul, îmbrăcat în uniforma armatei, claxonează întruna puternic, iar mulţimea se retrage în grabă, împinsă parcă de un plug care înlătură zăpada. Abia am timp să zăresc, perpendiculară pe direcţia noastră, o mulţime în albastru şi alb – mulţi bărbaţi poartă veşminte largi – încadrată de bucăţi de pînză împodobite cu gigantice litere negre ce se văd în fundal. Ici-colo, negustori ambulanţi şi salahori înaintează în pas vioi, cu trupul strîmb, cu umerii încovoiaţi sub o tijă de bambus la capetele căreia atîrnă uriaşe greutăţi. Timp de o clipă se ivesc străduţe cu lespezi crăpate ce se termină într-o pajişte, în faţa vreunui bastion sau a vreunei pagode năpădite de mucegai. Şi, într-o străfulgerare, încrucişîndu-ne cu el, desluşim automobilul unui înalt funcţionar al Republicii: doi soldaţi, în picioare, înarmaţi cu pistoale automate, de o parte şi de alta, pe scară.

Părăsind zona comercială a oraşului, automobilul apucă pe un bulevard cu arbori tropicali, mărginit de case cu grădini, pustiu la acea oră. Sclipirea albicioasă şi mată a şoselei fierbinţi nu-i întreruptă decît de silueta şovăitoare a unui negustor de supă, ce dispare curînd pe o străduţă lăturalnică. Klein, care se duce la Borodin, mă părăseşte în faţa unei case în stil colonial – cu un acoperiş ce depăşeşte cu mult zidurile şi cîteva verande –, înconjurată de un grilaj ce seamănă cu cele care împodobesc vilele din împrejurimile Parisului; aici locuieşte Garin. Poarta de fier este întredeschisă. Străbat o grădiniţă şi ajung la a doua poartă păzită de doi soldaţi cantonezi în uniformă de pînză cenuşie. Unul îmi ia legitimaţia şi dispare. Aştept, privindu-l pe celălalt: cu şapca lui plată şi cu puşca-mitralieră la centură, îmi aminteşte de ofiţerii ţarului; îşi poartă şapca dată pe ceafă şi e încălţat cu espadrile. Soldatul plecat se întoarce. Pot să urc.

O scară duce pînă la primul etaj, apoi o încăpere foarte vastă comunică printr-o uşă cu altă încăpere, unde cîţiva bărbaţi îşi vorbesc cu voce destul de puternică. În această parte a oraşului domneşte o linişte deplină; abia dacă se aude, din cînd în cînd, îndărătul palmierilor ale căror ramuri umplu cele două ferestre, claxonatul îndepărtat al automobilelor; în locul uşii se află o rogojină şi desluşesc cuvintele rostite în engleză în cealaltă cameră. Soldatul îmi arată rogojina şi iese.

„... Că armata lui Tcheng Tiung-Ming se organizează..."

De cealaltă parte a rogojinii, un bărbat continuă să vorbească, dar îi prind cu greu cuvintele...

– Spun asta de mai bine de o lună! Boro, de altfel, e tot atît de hotărît ca şi mine. Doar decretul, mă înţelegi (Este vocea lui Garin. Un pumn izbeşte în masă, ritmînd cuvintele), doar decretul ne va îngădui să distrugem Hong Kong-ul! Afurisitul ăsta de guvern trebuie să se hotărască odată...

– ...

– Chiar dacă nu-i decît un guvern de paie, important este să funcţioneze, de vreme ce avem nevoie de el!

– ...

– Ce vor face ei? Vor reflecta! Ştiu la fel de bine ca şi mine că acest decret le va nimici portul...

Se aud paşi. Intră şi ies oameni.

– Ce propun Comitetele?

Foşnet de foi de hîrtie.

– Nu mare lucru... (Vorbeşte o nouă voce.) Cele mai multe nu propun chiar nimic. Două dintre ele cer sporirea ajutorului de grevă şi menţinerea alocaţiei pentru salahori. Mai este unul care propune executarea muncitorilor ce-au reluat primii lucrul...

– Nu. Nu încă.

– De ce nu? (voci în chineză, ton ostil)

– Moartea nu trebuie mînuită ca o mătură!

Dacă ar ieşi cineva acum din cameră, ar crede că-i spionez. Şi totuşi nu pot să-mi suflu nasul sau să încep să fluier! Mai bine să dau la o parte rogojina şi să intru.

În jurul unui birou se află Garin, în uniformă kaki de ofiţer, şi trei tineri chinezi purtînd vestoane albe. În timpul prezentărilor, un chinez şopteşte:

– Unora le e teamă că se vor murdări dacă vor pune mîna pe mătură...

– Mulţi găseau că Lenin nu-i îndeajuns de revoluţionar, îi răspunde Garin, întorcîndu-se pe neaşteptate către el, în timp ce-i simt încă mîna pe umăr. Apoi, adresîndu-mi-se:

– (N-aş spune c-ai întinerit...) Vii de la Hong Kong?

Şi, fără să-mi aştepte răspunsul:

– L-ai văzut pe Meunier, desigur. Ai la tine hîrtiile?

Le am în buzunar. I le dau. În aceeaşi clipă intră un mesager, aducînd un plic gros; Garin i-l dă unuia dintre chinezi, care ne comunică:

– E raportul secţiei din Kuala-Lumpur. Ne atrage atenţia asupra dificultăţilor pe care le întîmpină în prezent în strîngerea fondurilor.

– Ce se întîmplă în Indochina franceză? mă întreabă Garin.

– Vă aduc şase mii de dolari, strînşi de Gérard. El spune că lucrurile merg foarte bine.

– Bun. Vino.

Mă apucă de braţ, îşi ia şapca şi ieşim.

– Mergem la Borodin; stă aproape.

Străbatem bulevardul tăcut, pustiu, cu trotuarele năpădite de ierburi roşcate. Soarele proiectează pe praful alb o lumină crudă, care ne obligă parcă să închidem ochii. Garin mă întreabă cum am călătorit, dar în grabă, apoi citeşte din mers raportul lui Meunier, înclinînd foile, pentru a contracara efectul orbitor al luminii. Nu a îmbătrînit, dar, sub verdele şepcii, fiecare trăsătură poartă pecetea bolii: ochii sînt încercănaţi pînă la jumătatea obrajilor, nasul i s-a mai subţiat, cele două riduri care unesc nările cu colţurile gurii nu mai sînt profunde, nete, ca odinioară, ci ca flasce, aproape nişte încreţituri, iar toţi muşchii au în ei ceva febril, moleşit. Totuşi, este atît de obosit încît, cînd se însufleţeşte sau se încruntă, expresia feţei i se schimbă cu totul. Înaintează, cu ochii pironiţi pe hîrtie. Aerul, ca întotdeauna la această oră, tremură în faţa frunzişului dens din care se ivesc ramuri de palmier prăfuite. Aş vrea să-i vorbesc despre sănătatea lui; dar a terminat de citit şi spune, în timp ce-şi apăsă pe bărbie raportul făcut sul:

– Şi acolo lucrurile încep să meargă destul de rău. Starea de spirit a simpatizanţilor noştri e mai puţin bună, servitorii se întorc pocăiţi la stăpîni. Iar aici trebuie să ne sprijinim pe nişte tineri cretini care confundă o acţiune revoluţionară cu actul al treilea dintr-o piesă chinezească proastă... Nu putem atribui fonduri mai mari pentru ajutorul de grevă! De altfel, asta n-ar schimba nimic. Grevele „bolnave“ se vindecă cu ajutorul victoriilor.

– Meunier nu propune nimic?

– El spune că starea de spirit nu-i încă foarte rea; cei slabi cedează pentru că Anglia îi ameninţă prin mijlocirea Poliţiei Secrete. Pe de altă parte, ne transmite:

Comitetele noastre chinezeşti de acolo ne propun să răpim fără întîrziere două-trei sute de copii ai celor vinovaţi sau suspecţi. I-am aduce aici, i-am trata bine, dar nu i-am reda decît părinţilor care ar veni să-i ia. Evident, aceştia nu s-ar întoarce prea curînd la Hong Kong... E tocmai momentul cînd lumea pleacă în vilegiatură, adaugă el. Asta i-ar face pe ceilalţi să reflecteze.

Dar nu cu astfel de procedee vom învinge...

Am ajuns. Casa seamănă cu cea a lui Garin, dar e galbenă. Exact atunci cînd vrem să intrăm, Garin se opreşte şi îl salută milităreşte pe un bătrînel chinez care tocmai iese. Acesta întinde mîna spre noi; ne apropiem de el.

– Domnule Garin, spune el în franceză, vorbind rar şi cu o voce slabă, mă aflu aici pentru că voiam să vă întîlnesc. Cred că ar fi bine să stăm de vorbă. Cînd vă pot găsi?

– Cînd veţi vrea, domnule Tcheng Dai. Voi trece să vă văd chiar...

– Nu, nu, răspunde el, de parcă aşa ar fi vrut să-l calmeze pe Garin, o să trec eu, o să trec eu. Ora cinci vă convine?

– De acord; vă aştept.

Auzindu-i numele, l-am privit atent. Chipul său, asemenea multor chipuri de bătrîni literaţi, te ducea cu gîndul la un cap de mort; din pricina pomeţilor proeminenţi, care nu lasă să i se vadă decît cele două pete adînci şi întunecate ale orbitelor, un nas imperceptibil şi dinţii – mai ales cînd îl vezi de la distanţă. Cînd te apropii, ochii alungiţi se însufleţesc, surîsul se îmbină cu extrema curtoazie a cuvintelor, cu distincţia vocii; toate acestea îi atenuează urîciunea. Îşi afundă mîinile în mînecile largi, aşa cum fac preoţii, şi îşi întovărăşeşte cuvintele cu mici mişcări ale umerilor. M-am gîndit, timp de o clipă, la Klein, care, şi el, se exprimă

cu tot trupul; iar acest Tcheng Dai mi-a părut a fi încă şi mai fin, mai bătrîn, mai subtil. Poartă pantaloni şi bluză militară cu guler scrobit, de pînză albă, ca aproape toţi şefii Gomindanului. Omul care trage ricşa – are un astfel de servitor, un negru – îl aşteaptă. Se îndreaptă spre el cu paşi mici; servitorul porneşte, cu pas măsurat, nu prea grăbit; stăpînul, bine aşezat în scaun, dă din cap cu gravitate şi pare a cîntări nişte argumente ce-i trec prin minte...

După ce l-am urmărit o clipă cu privirea, trecem, fără să ne anunţăm, prin faţa santinelelor, traversăm un hol gol şi întîlnim o altă santinelă, în uniformă kaki cu suitaş portocaliu. (E un semn distinctiv?) În faţa noastră nu mai avem o rogojină, ci o uşă închisă.

– E singur? i se adresează Garin santinelei, care dă din cap afirmativ.

Ciocănim şi intrăm. Ne aflăm într-un cabinet de lucru. Un portret în picioare al lui Sun Iat-Sen, de doi metri, taie în două zidul spoit cu var albăstrui. Îndărătul unui birou plin cu hîrtii de tot felul, puse în ordine şi separate cu grijă, Borodin ne priveşte din umbră, cam uimit (de prezenţa mea, fără îndoială) şi clipind des. Se ridică şi vine spre noi, cu mîna întinsă, cu spinarea încovoiată. Desluşesc acum ceva din chipul lui, sub părul ondulat, des, pieptănat pe spate (singurul detaliu pe care îl văzusem în prima clipă, cînd intrasem). Mustaţă răsucită, pomeţi proeminenţi, ochi oblici; seamănă cu un animal sălbatic şi inteligent. Are spre patruzeci de ani.

În timp ce stă de vorbă cu Garin, aproape că are înfăţişarea unui militar. Garin mă prezintă, rezumă în ruseşte raportul lui Meunier, pe care l-a lăsat pe birou; Borodin ia hîrtia şi o clasează, introducînd-o într-un vraf de rapoarte ce se află sub un alt portret, gravat, al lui Sun Iat-Sen. Pare interesat mai ales de un amănunt pe care şi-l notează, în timp ce rosteşte cîteva cuvinte. Apoi discută amîndoi, tot în ruseşte – discuţie însufleţită, dar liniştită. Şi pornim pentru a dejuna spre casa lui Garin, care merge cu privirea plecată, copleşit de grijă.

– Lucrurile stau prost?

– Oh! Sînt obişnuit...

Odată ajunşi, o santinelă care îl aştepta îi înmînează un raport. Îl citeşte în timp ce urcă treptele, îl semnează pe masa de răchită din verandă şi i-l dă înapoi. Santinela pleacă în goană. Garin e tot mai preocupat. Îl întreb din nou, cu glas şovăitor:

– Aşadar?

– Aşadar... asta este.

Tonul lui spune totul.

– Lucrurile merg rău?

– Destul de rău. Grevele ne pot ajuta, dar ele nu sînt de ajuns. Acum ne trebuie altceva. ALTCEVA! Trebuie să se aplice decretul care le interzice să intre în Hong Kong atît navelor chinezeşti, cît şi tuturor vaselor străine ce vor să ancoreze în Canton. A trecut mai bine de o lună de cînd decretul a fost semnat, dar el nu-i încă promulgat. Englezii ştiu că greva nu poate dura la infinit şi se întreabă ce vom face în continuare. Oare aşteaptă mult de la expediţia lui Tcheng Tiung-Ming? Îi dau arme, instructori, bani... Cînd decretul a fost semnat, cei din Hong Kong au fost cuprinşi de o asemenea teamă, încît au telegrafiat la Londra, în numele tuturor corpurilor constituite, pentru a cere o intervenţie militară. Decretul a rămas pe fundul unui sertar. Ştiu bine că aplicarea lui ar justifica izbucnirea unui război. Ei şi? Nu-şi pot permite să-l înceapă! Iar Hong Kong-ul ar fi în sfîrşit...

Face cu mîna gestul de a strînge un şurub.

– Lipsind Hong Kong-ul de clientela companiilor cantoneze, diminuăm cu două treimi încasările portului. Pentru ei asta înseamnă ruina.

– Şi atunci?

– Cum adică, şi atunci?

– Da, ce mai aşteptaţi?

– Îl aşteptăm pe Tcheng Dai. Nu sîntem încă guvernul. O acţiune de felul ăsta va eşua dacă ramolitul ăsta îşi pune în minte să o contracareze.

Se gîndeşte.

– Chiar cînd eşti foarte bine informat, de fapt nu eşti informat decît pe jumătate. Aş vrea să ştiu – să ştiu cu adevărat – dacă nu-i amestecat şi el în uneltirile lui Tang şi ale porcilor de mîna a doua...

– Cine-i Tang?

– Un general, ca mulți alții. Tang e nesemnificativ. Pregătește o lovitură de stat; vrea să ne pună cu spatele la zid. Îl privește. În cazul de față, nu el contează, nu-i decît un hazard necesar care se va reproduce. Contează ceea ce vom găsi în spatele lui. Mai întîi Anglia, bineînțeles. Acum pungile engleze se deschid larg pentru toți cei care-și propun să ne doboare; fiecare om din regimentele lui este cu siguranță plătit gras. (Şi – din nefericire – Hong Kong-ul nu-i departe, ceea ce îi îngăduie lui Tang și celorlalți să o șteargă din loc dacă sînt învinși.) Şi mai este și Tcheng Dai, „preacinstitul Tcheng Dai“, pe care tocmai l-ai văzut. Sînt sigur că dacă ar învinge – dar nu va învinge –, Tang i-ar oferi puterea, guvernînd sub numele lui. Numai Tcheng Dai poate fi pus în locul Comitetului celor Şapte. Societățile publice și secrete l-ar accepta, asta-i sigur. Şi el ar înlocui acțiunea noastră prin frumoase „apeluri adresate tuturor popoarelor lumii“, ca acela pe care tocmai l-a lansat și căruia i-au răspuns Gandhi și Russel. E frumoasă această vîrstă a hîrtiei! Parcă și văd: complimente cu duiumul, minciuni, mărfuri englezești, englezi cu țigara de foi în colțul gurii plimbîndu-se pe chei, distrugerea a tot ce-am făcut noi. Toate aceste orașe chinezești sînt moi ca niște meduze. Aici noi sîntem scheletul. Dar pentru cît timp?

Tocmai cînd să ne așezăm la masă, sosește o nouă santinelă, care aduce un plic. Garin îl deschide cu un cuțit, se așază în fața farfuriei și citește.

– Bun.

Santinela pleacă.

– Numărul de ticăloși ce pot fi întîlniți în jurul lui Tcheng Dai e neașteptat de mare. Alaltăieri, tipii care pretind că-i sînt adepți participau la o întrunire. Într-un fel de piață, nu departe de fluviu. Venise și el. Demn și obosit, cum l-ai văzut adineauri; nu ca să vorbească, bineînțeles. Şi era nostim să-i vezi pe oratori vociferînd, urcați pe mese, deasupra unei mulțimi de capete nu foarte entuziaste, avînd ca fundal acoperișurile de tablă, de pagode, de bucăți de metal răsucit. În jurul lui, la o oarecare distanță, nu prea mare, cîțiva bărbați care-l privesc cu respect. Niște derbedei îl atacă. Cîțiva zdrahoni, aleși pe sprînceană, îl apără. Şeful poliției îi bagă la răcoare și pe agresori, și pe apărători. Iar astăzi, principalul apărător – am sub ochi chiar interogatoriul lui – cere un post, chiar în poliție, comisarului care-l interoghează. Asta zic și eu fidelitate! Cît privește cealaltă hîrtie, iat-o...

Mi-o întinde. Este o copie după o listă întocmită de generalul Tang: Garin, Borodin, Nicolaiev, Hong, alte nume chinezești. *Primii care trebuie împușcați.*

În timpul mesei, vorbim despre Tcheng Dai; Garin nu și-l poate scoate din minte. E adversarul.

– Sun Iat-Sen a spus, înainte de a muri: „Cuvintele lui Borodin sînt cuvintele mele“. Dar și cuvintele lui Tcheng Dai sînt cuvintele lui și n-ar fi fost necesar să o spună.

Şi-a început viața publică în Indochina. Ce căutase la Cholon? Marele oraș al orezului nu-l putea seduce cu nimic pe acest literat... A fost acolo unul dintre organizatorii Gomindanului, ba chiar mai mult decît un organizator: un animator. De fiecare dată cînd guvernul Cochinchinei, fie la instigarea ghildei bogate, fie din proprie inițiativă, intervenea împotriva unuia dintre membrii partidului, Tcheng Dai își făcea apariția. Le oferea locuri de muncă sau bani celor pe care guvernul sau poliția se străduiau să-i înfometeze, le îngăduia celor expulzați să se întoarcă în China cu familia lor, oferindu-le sumele necesare. Cînd membrii de partid n-au mai fost primiți în spitale, el a reușit să creeze un spital pentru ei.

Era pe atunci președintele secției din Cholon. Aflat în imposibilitatea de a strînge cu ajutorul cotizațiilor fondurile necesare, făcu apel la băncile chinezești, care îi refuzară însă orice împrumut. Le oferi atunci ca garanție proprietățile sale din Hong Kong – două treimi din averea lui. Băncile acceptară și demară construirea spitalului. Trei luni mai tîrziu, în urma unei manevre electorale, i se luă președinția partidului; în același timp, antreprenorii îi comunicară că, devizul fiind supus unor modificări, se vedeau siliți să mărească prețurile prevăzute. Băncile refuzară orice nou avans; mai mult, amenințate de guvernul Cochinchinei, care putea, în douăzeci și patru de ore, să le expulzeze directorii, începură să invoce tot felul de pretexte pentru a nu mai vărsa fondurile promise. Tcheng Dai își vîndu proprietățile pe care le dăduse în gaj și

continuă să construiască spitalul; însă trebuia să-l şi termine. În sînul Gomindanului începea o campanie surdă împotriva lui; deşi suferea din pricina asta, nu se opri; şi, în timp ce în restaurantele chinezeşti, după siestă, agenţii electorali în tricouri albe vorbeau confidenţial despre „atitudinea lui ciudată“, adresîndu-se unor meşteşugari adormiţi şi abrutizaţi de căldură, el îşi vindea şi casa părintească din Canton. Spitalul fiind terminat, mai trebuiau date diferite bacşişuri grase; îl chemă pe Grosjean, anticarul din Beijing, şi îi vîndu rulourile pictate şi celebra sa colecţie de jaduri Sung. Îi mai rămăseseră şi alte bunuri? Doar atît cît să trăiască foarte modest. Dintre toţi membrii influenţi ai partidului, numai el nu are automobil. De aceea l-am văzut trecînd în ricşă, destul de mulţumit, poate, că oferă spectacolul unei sărăcii ce aminteşte permanent de generozitatea lui.

Căci, deşi reală, nobleţea lui nu-i lipsită de iscusinţă. Ca Lo-Yit, ca generalul Hsu, este poet; dar el e cel care a făcut din boicot – mijloc de apărare al cîtorva negustori pricepuţi împotriva japonezilor – arma precisă pe care o cunoaştem astăzi. Tocmai el a folosit-o împotriva englezilor, el care, cunoscînd comerţul occidental (elev al unor preoţi misionari, citeşte, vorbeşte şi scrie curent franceza şi engleza), a orientat destul de abil propaganda lui Sun Iat-Sen, cîştigînd astfel încrederea englezilor; el este cel care a subordonat serviciului de informaţii interdicţiile de cumpărare a unor mărfuri, lăsîndu-le totodată englezilor din Hong Kong atîta speranţă cît să acumuleze mărfuri pe care, la momentul potrivit, chinezii nu le mai vor.

Dar, înainte de orice, autoritatea lui e una de ordin moral. Nu greşesc cei ce-l compară cu Ghandi, spune Garin. Influenţa lui, deşi mai limitată, este de aceeaşi natură cu cea a lui Mahatma. Este deasupra politicii, e de ordin sufletesc. Amîndouă acţionează prin crearea unei legende ce-i tulbură profund pe oamenii din neamul lor. Dar, deşi cele două influenţe sînt paralele, cei doi oameni sînt foarte diferiţi. În centrul operei lui Gandhi stă dorinţa dureroasă, pasionată, de a-i învăţa pe oameni să trăiască; nimic de felul ăsta în cazul lui Tcheng Dai. El nu vrea să fie nici exemplu, nici şef, ci sfetnic. La moartea lui Sun Iat-Sen, alături de care a stat în ceasurile cele mai triste ale vieţii acestuia, dar aproape fără să se amestece în luptele pur politice, a fost întrebat dacă ar accepta să-i urmeze dictatorului, în calitate de preşedinte al partidului. A refuzat. Nu se temea de responsabilităţi, dar rolul de arbitru îi pare mai nobil decît oricare altul şi mai potrivit caracterului său. Mai mult, nu voia să accepte o funcţie care l-ar fi putut acapara în întregime, făcînd din el altceva decît protectorul revoluţiei. Întreaga lui viaţă este un protest moral, iar speranţa lui de a învinge cu ajutorul dreptăţii nu exprimă altceva decît cea mai mare forţă cu care se poate împodobi slăbiciunea profundă, iremediabilă, a rasei sale.

Şi poate că numai această slăbiciune ne face să înţelegem atitudinea lui din prezent. Doreşte el oare cu adevărat, cu pasiune, de mulţi ani, să elibereze China de Sud de sub dominaţia economică a Angliei? Da. Dar tot apărînd şi conducînd un popor de oprimaţi a cărui cauză este desigur dreaptă, el s-a deprins pe nesimţite cu rolul său, pomenindu-se, într-o bună zi, că-l preferă triumfului celor pe care-i apără. Inconştient, neîndoielnic, dar din răsputeri. Este mai mult legat de protestul său decît de hotărîrea de a învinge; îi place să fie sufletul unui popor oprimat.

Nu are copii. Nici măcar o fată. Odinioară a fost căsătorit. Nevasta i-a murit. S-a însurat din nou. Cîţiva ani mai tîrziu, cea de-a doua nevastă a murit şi ea. După moartea lui, nu va mai fi nimeni care să celebreze riturile anuale. La gîndul acesta e cuprins de o durere calmă, tenace, de care nu izbuteşte să se elibereze. Este ateu sau crede că este; dar această singurătate în viaţă şi în moarte îl obsedează. Va lăsa moştenire Chinei renăscute gloria sa. Vai!... El, care a fost bogat, va muri aproape sărac, iar măreţia acestei morţi se va revărsa asupra a milioane de oameni. Singurătatea din urmă... Fiecare ştie asta, şi fiecare ştie că această singurătate îl leagă zi de zi, tot mai strîns, de soarta partidului.

„Nobilă figură de victimă ce-şi construieşte cu grijă biografia“, spune Garin. Dacă ar încerca el însuşi să-şi satisfacă dorinţele, i s-ar părea că trădează. Dominat de temperamentul său, de o îndelungă experienţă şi de vîrstă, a uitat pînă şi de posibilitatea de a trage consecinţele logice ale atitudinii sale. Aşa cum unui catolic fervent nu-i trece prin minte să devină papă, tot astfel nici el nu se gîndeşte să declanşeze şi să conducă o luptă decisivă. Odată, Garin a încheiat o

discuție despre Internaționala a III-a cu următoarele cuvinte: „Dar Internaționala a III-a *a înfăptuit* Revoluția“. Tcheng Dai n-a răspuns decît printr-un gest evaziv și restrictiv, ridicîndu-și mîinile la piept, iar Garin spune că niciodată n-a înțeles mai bine cît de mare este distanța dintre ei.

Toată lumea îl crede capabil de acțiune; dar el nu-i capabil decît de un fel de acțiune specială, de cea care presupune victoria omului asupra lui însuși. A izbutit să construiască un spital, pentru că obstacolele pe care trebuia să le depășească, deși importante, le-a depășit totdeauna printr-o atitudine dezinteresată. A trebuit să se lepede de toată bogăția lui; a făcut-o, poate chiar fără prea mare greutate, mîndru la gîndul că puțini oameni ar fi putut-o face. Pentru el, ca și pentru creștini, acțiunea este în acord cu caritatea; dar caritatea, care e pentru creștini compasiune, pentru el este un sentiment al solidarității; în spitalul lui nu sînt primiți decît chinezii cu statut de membri de partid. Măreția vieții lui vine dintr-un dispreț al temporalului care conferă actelor sale publice un caracter vrednic de toată admirația; dar, deși sincer, acest dispreț are și un sens utilitar, căci Tcheng Dai dezinteresatul are grijă ca toată lumea să fie la curent cu acest dezinteres atît de rar în China. El pare a fi fost la început doar un simplu sentiment omenesc, dar a devenit cu timpul, printr-o subtilă comedie, însăși rațiunea lui de a fi; caută în el dovada superiorității sale asupra celorlalți oameni. Abnegația sa este expresia unui orgoliu lucid și lipsit de violență, a unui orgoliu compatibil cu blîndețea caracterului său și cultura sa literară.

Ca toți cei care acționează puternic asupra maselor, acest bătrîn amabil, cu gesturi mărunte și măsurate, este un obsedat. Obsedat de o dreptate pe care se crede însărcinat să o păstreze și pe care nu o desparte decît pe jumătate de propria-i gîndire, obsedat de problemele pe care i le impune apărarea ei, obsedat așa cum alții sînt de senzualitate sau de ambiție. Nu se gîndește decît la dreptate; lumea nu există decît în funcție de aceasta; este cea mai nobilă nevoie a omului și totodată divinitatea ce trebuie în primul rînd satisfăcută. Se încrede în ea așa cum un copil se încrede în statuia dintr-o pagodă. Nevoia de a face dreptate, pe care o avea odinioară, era profundă, omenească, simplă; astăzi îl domină ca un fetiș. Poate că este încă prima nevoie a inimii lui, dar e și o divinitate protectoare, fără de care nimic nu poate fi încercat, pe care n-ar putea-o uita fără să se teamă de un fel de răzbunare misterioasă... Măreția ideii a îmbătrînit o dată cu el și nu i se mai vede decît trupul livid. Posedat de un zeu diform, bine ascuns sub blîndețea lui, sub surîsul și grațiile lui de mandarin, trăiește în afara acestei lumi revoluționare cotidiene de care noi sîntem, spune Garin, atît de legați, într-un vis de monoman prin care mai trec încă epavele nobleței sale. Sentimentul dreptății a fost dintotdeauna foarte puternic în China, însă pătimaș și confuz; viața lui Tcheng Dai, care capătă încă de pe acum aura unei legende, și vîrsta lui îl transformă într-un simbol. Chinezii țin ca el să fie respectat, așa cum țin să fie recunoscute calitățile rasei lor. Pînă una-alta, el este intangibil. Iar entuziasmul, creat de serviciul Propagandei și îndreptat împotriva Angliei, nu-și poate schimba direcția fără să-și piardă puterea. Va trebui să tîrască totul după sine, dar este încă prea devreme...

În timpul mesei, rapoartele se succed. Garin, din ce în ce mai neliniștit, ia cunoștință de ele de îndată ce sosesc și le pune jos lîngă piciorul scaunului, unele peste altele.

Lumea bătrînilor mandarini – contrabandiști de opiu sau fotografi –, a literaților deveniți negustori de biciclete, a avocaților cu studiile făcute la Paris, a intelectualilor de tot felul, avizi de considerație, care gravitează în jurul lui Tcheng Dai știe că Delegația Internaționalei și Propaganda mențin singure starea actuală, susțin ele însele acest imens atac care ține în șah Anglia, se opun cu putere la restabilirea stării de lucruri pe care ei n-au știut s-o păstreze, a acelei republici de funcționari ce se sprijinea pe doi stîlpi – vechiul mandarin și cel nou: medic, avocat, inginer. „Scheletul sîntem noi“, spunea Garin adineauri. Şi se pare, dacă e să ne luăm după rapoarte, că toți – poate fără știrea lui Tcheng Dai, care ar condamna o lovitură de stat militară – s-au grupat în jurul acelui general Tang despre care nu s-a vorbit la Canton pînă acum și care le e superior prin curaj. Tang a primit în ultimele zile sume considerabile. În anturajul lui Tcheng Dai mișună agenții englezi... Cînd mă arăt mirat că o asemenea mișcare se poate pregăti fără știrea bătrînului, Garin îmi răspunde, lovind ușor în masă cu degetul: „Nu vrea să știe. Nu vrea să-și asume responsabilitatea morală. Dar cred că bănuiește...“

Ora două

La Propagandă, împreună cu Garin, în biroul care-mi este destinat. Pe perete, un portret al lui Sun Iat-Sen, un portret al lui Lenin şi două postere colorate: unul reprezintă un chinez mic ce înfinge baioneta în fundul gras al lui John Bull căzut pe spate, în timp ce un rus cu căciulă de blană se înalţă la orizont, înconjurat de raze, ca un soare; celălalt poster reprezintă un soldat european, înarmat cu o mitralieră şi trăgînd asupra unei mulţimi de chinezoaice şi de copii cu braţele ridicate. Pe primul, cu cifre europene: 1925 şi litera chinezească; pe cel de-al doilea, 1900 şi litera. O fereastră mare, peste care este tras un stor galben, îmbibat de soare. Pe jos, un teanc de ziare chinezeşti; o santinelă vine şi le ia. Secretarii afiliaţi acestui serviciu decupează din ele toate caricaturile politice şi le clasează împreună cu rezumatele principalelor articole. Pe biroul în stil Ludovic al XV-lea, rechiziţionat, o caricatură uitată, un dublet, fără îndoială – o mînă pe ale cărei degete sînt tipărite, unul cîte unul, aceste cuvinte: Ruşi, Studenţi, Femei, Soldaţi, Ţărani; şi, pe palmă: Gomindan. Garin (să fi devenit şi el ordonat?) o mototoleşte şi o aruncă la coş. Pe perete, un raft pentru dosare, alături de o uşă prin care această încăpere comunică cu cea unde se află Garin, plină şi ea de aceeaşi lumină potolită, galbenă şi densă care se cerne prin storuri. Dar pe perete nu se află nici un afiş, iar în loc de clasor se găseşte o casă de bani. În faţa uşii, o santinelă.

Nicolaiev, comisarul din cadrul Poliţiei Generale, e aşezat într-un fotoliu: pîntece bombat, picioare crăcănate. E un bărbat foarte gras, cu acea expresie binevoitoare pe care o au toţi obezii blonzi şi cu nasul cîrn. Îl ascultă pe Garin, cu ochii închişi, cu mîinile încrucişate pe burtă.

– Ai citit toate rapoartele care ţi-au fost trimise? întrebă Garin.

– Pînă în clipa asta chiar...

– Bun. În opinia ta, Tang va lupta împotriva noastră?

– Nu încape nici o îndoială! Iată lista chinezilor pe care vrea să-i aresteze. Ca să nu mai vorbim de tine.

– Crezi că Tcheng Dai e la curent?

– Vor să se slujească de el, asta-i...

Bărbatul cel gras se exprimă în franceză cu un foarte uşor accent. Tonul vocii – ai zice că, în ciuda răspunsurilor clare, îi vorbeşte unei femei sau că va adăuga „dragul meu“ – ,expresia calmă a feţei, atitudinea onctuoasă te duc cu gîndul la un fost preot.

– Dispui de mulţi agenţi în Poliţia Secretă?

– Da, aproape de toţi...

– Bun! Jumătate dintre ei să împînzească oraşul şi să răspîndească vestea că Tang, plătit de englezi, pregăteşte o lovitură de stat care trebuie să facă din Canton o colonie engleză. Să se introducă, bineînţeles, în mediile populare. Un sfert să pătrundă în comitetele permanente ale sindicatelor; să fie dintre cei mai buni. Asta-i foarte important. Restul, printre cei ce nu lucrează, cu numere din *Gazeta din Canton,* ca să le arate că prietenii lui Tang au cerut suprimarea indemnizaţiei de grevă pe care le-o alocăm.

– Sînt înscrişi, stai să vedem...

– Lasă dosarul ăla în pace: sînt douăzeci şi şase de mii.

– Bun, o să avem destui oameni.

– Plus cîţiva agenţi aleşi pe sprînceană şi pe care să-i trimiţi chiar în seara asta la întrunirile partidului, ca să insinueze că Tang va fi eliminat, că el ştie asta şi că îşi pune acum speranţa în oamenii din afara partidului. Asta trebuie doar sugerat.

– Am înţeles.

– Eşti absolut sigur, nu-i aşa, că Tang nu poate fi arestat?

– Din nefericire, nu poate fi.

– Păcat. Dar o să-i vină şi lui rîndul.

Bărbatul cel gras plecă luînd dosarul la subsuoară. Garin sună. Santinela aduce un pachet de cărţi de vizită pe care îl pune pe masă, luînd totodată o ţigară din cutia lui Garin, lăsată larg deschisă.

– Introdu-i pe delegaţii sindicatelor!

Şase chinezi intră, unul după altul – haină cu gulerul încheiat şi pantaloni de pînză albă –, în linişte. Tineri şi bătrîni. Se opresc în faţa mesei, în formă de semicerc. Unul dintre cei mai vîrstnici aproape că se aşază pe birou – interpretul. Toţi îl ascultă pe Garin:

– Este foarte probabil ca în cursul acestei săptămîni să se încerce împotriva noastră o lovitură de stat. Cunoașteți tot atît de bine ca și mine părerile generalului Tang și ale prietenilor lui. N-am nevoie să vă amintesc de cîte ori a trebuit să intervină tovarășul Borodin la Consiliu pentru a menține plata alocațiilor de grevă la Canton. Îi reprezentați, înainte de orice, pe greviștii noștri, care s-au străduit din răsputeri, la ultimele ședințe sindicale, să obțină din partea tuturor tovarășilor recunoașterea calităților voastre; știu că pot conta pe voi. Iată de altfel lista oamenilor care, suspectați de Tang, de Tcheng Dai și de prietenii lor, urmează să fie arestați încă de la începutul mișcării.

Le dă o listă. Ei o citesc, apoi se privesc unii pe alții.

– Vă recunoașteți numele? Deci, de îndată ce veți ieși din acest birou...

La sfîrșitul fiecărei fraze, interpretul, cu o voce sugrumată, traduce; ceilalți răspund printr-un murmur; e ca o litanie.

– ... Nu trebuie să vă întoarceți acasă. Fiecare va rămîne la permanența sindicatului și va dormi acolo. Cît despre voi...

Arată spre trei chinezi.

– ... Fiindcă permanențele voastre sînt prea departe și nu pot fi apărate, după ce veți ieși pe ușă, vă veți duce la arhivă și veți aduce toate hîrtiile aici. V-am pregătit birouri. Fiecare dintre voi le va da pichetelor de grevă[1] de care răspunde instrucțiuni precise; trebuie să ne putem aduna toți oamenii într-o oră.

În timp ce vorbește, îi servește cu țigări; cutia circulă din mînă în mînă și se întoarce în cele din urmă pe masă. O închide cu un trosnet ușor și apoi se ridică în picioare. Unul cîte unul, așa cum intraseră, chinezii ies, strîngîndu-i mîna cînd trec pe lîngă el. Sună.

Santinela intră.

– Să scrie de ce vrea să intre la mine, îi spune el, dîndu-i una dintre cărțile de vizită. Pînă atunci, introdu-l pe Lo-Moi.

Intră un chinez, ras în cap, cu fața plină de coșuri, care încremenește în fața lui Garin, respectuos, cu ochii plecați.

[1] Milițiile înarmate ale sindicatelor. (n.a.)

– Prea multe discursuri inutile cu prilejul ultimelor declanșări de greve, la Hong Kong și aici! Tovarășii se înșală dacă se cred într-un parlament! Și să se știe o dată pentru totdeauna că aceste discursuri trebuie susținute prin ceva; dacă locuința patronului e prea departe sau dacă, dimpotrivă, este prea aproape, ei pot oricum să aibă la îndemînă automobilul lui. Repet, pentru ultima dată: oratorii trebuie să arate ce atacă. Să nu fiu obligat să vă mai spun asta!

Micul chinez se înclină și iese. Santinela intră cu cartea de vizită pe care Garin i-a dat-o în urmă cu cîteva clipe și i-o întinde.

– Pentru tancuri?

Garin se încruntă.

– E problema lui Borodin.

Scrie pe cartea de vizită adresa lui Borodin și cîteva cuvinte (de recomandare, fără îndoială). Cineva bate la ușă de două ori.

– Intră!

Un european, cu trăsături viguroase și mustață după moda americană, îmbrăcat cu aceeași uniformă kaki de ofițer pe care o poartă și Garin, împinge ușa.

– Bună ziua, Garin.

Vorbește în franceză, dar e tot un rus.

– Bună ziua, generale.

– Ce mai e nou? Domnul Tang a luat o hotărîre?

– Ești la curent?

– Oarecum. Tocmai l-am întîlnit pe Boro. Cît mai suferă, bietul băiat! Doctorul spune că se teme că va suferi iar o criză.

– Care doctor: Mirov sau chinezul?

– Mirov. Ei, ce-i cu Tang?

– Ar mai fi două sau trei zile...

– Nu are decît mia lui de oameni?

– Și pe cei pe care-i vor putea găsi, cu banii lor și cu banii englezilor. Între o mie cinci sute și o mie opt sute, cu totul. În cît timp poate fi aici Armata Roșie[1]? În șase zile?

– În opt. Propaganda s-a ocupat de trupele lui Tang?

– Prea puțin; sînt aproape cu toții din Honan și din Yunnan.

[1] Armata Roșie din Canton. (n.a.)

– Cu atît mai rău. Cîte mitraliere au?

– Vreo douăzeci.

– O să ai în oraş între cinci şi şase sute de cadeţi, Garin, nu mai mult.

– De îndată ce începem acţiunea, veniţi şi voi.

– Sîntem deci de acord. De îndată ce trupele lui Tang sînt alertate, îi trimiţi pe cadeţii de care vei dispune, cu secţiunea de mitraliere şi cu poliţia. Iar noi venim prin partea de sus.

– Ne-am înţeles.

Omul pleacă.

– Spune, Garin, nu-i cumva şeful Statului Major?

– Ba da, e Gallen.

– Cît de bine seamănă cu un ofiţer ţarist.

– Ca şi ceilalţi...

Intră alt chinez, cu părul alb, tuns foarte scurt.

Se apropie, atinge biroul cu vîrful degetelor şi aşteaptă.

– Îi ţii sub control pe toţi cei care nu lucrează?

– Da, domnule.

– Cîţi ar putea fi adunaţi într-o jumătate de oră?

– Cu ce mijloace, domnule?

– Cu mijloace rapide. Nu te gîndi la chestiunea transportului.

– Mai bine de zece mii.

– Bun. Îţi mulţumesc.

Pleacă şi chinezul cu păr alb atît de frumos.

– Ăsta cine-i?

– Şeful Biroului Alocaţiilor. Un literat. Un fost mandarin izgonit. Se spun despre el tot felul de lucruri...

Cheamă din nou santinela.

– Pe toţi cei care mai aşteaptă afară, trimite-i la comisarul din Poliţia Generală.

Dar prin uşa întredeschisă a intrat fără grabă un alt chinez, după ce a ciocănit uşor de două ori. Obez ca Nicolaiev, ras în cap, cu buze groase şi un chip fără trăsături, surîde larg, descoperindu-şi dinţii îmbrăcaţi în aur, şi ţine între degete o uriaşă ţigară de foi. Vorbeşte englezeşte.

– Vaporul din Vladivostok a sosit, domnule Garin?

– Azi-dimineaţă.

– Cîtă gazolină a adus?

– O mie cinci sute de... (urmează numele unei unităţi de măsură chinezeşti pe care nu o cunosc)

– Cînd va fi livrată?

– Mîine. Cecul, ca de obicei, va fi remis chiar aici.

– Vreţi să-l semnez imediat?

– Nu. Fiecare lucru la timpul potrivit.

– Atunci, la revedere, domnule Garin. Pe mîine.

– Pe mîine.

– Ne cumpără produsele pe care ni le trimite Uniunea Sovietică, îmi spune Garin cu voce scăzută, în franceză, în timp ce chinezul pleacă. Internaţionala nu-i bogată în acest moment, şi orice materie primă ce ne este trimisă e bine venită. Ne trimit şi ei ce pot: gazolină, petrol, arme, instructori...

Se ridică, se duce pînă la uşă, se uită: nu mai e nimeni. Se întoarce la birou, se aşază iar pe scaun şi deschide un dosar: HONG KONG. Ultimele rapoarte. Din cînd în cînd, îmi dă să văd unele hîrtii pe care vrea să le claseze separat. Mi-e foarte cald şi apăs pe maneta ventilatorului; foile zboară în toate părţile. Opreşte ventilatorul, clasează din nou foile luate de curent şi continuă să sublinieze anumite fraze cu creionul roşu. Rapoarte, rapoarte, rapoarte. În timp ce pregătesc un rezumat al celor pe care le-a ales, Garin iese din cameră. Rapoarte...

Greva care paralizează Hong Kong-ul nu va putea dura mai mult de trei zile sub forma ei actuală.

Să presupunem că muncitorii care nu vor mai primi ajutorul de grevă vor aştepta zece zile înainte de a se apuca din nou de lucru; asta face cu totul treisprezece zile. Deci dacă în cincisprezece zile Borodin nu a găsit un nou mijloc de acţiune, vapoarele englezeşti vor fi în portul Canton. Hong Kong-ul se va pune iar pe picioare; toate învăţămintele ce s-au putut trage din această grevă vor fi zadarnice. Lovitura dată Hong Kong-ului este foarte puternică; băncile au pierdut şi pierd încă în fiecare zi sume enorme; mai mult, chinezii au văzut că Anglia este vulnerabilă. Dar în clipa de faţă subvenţiile noastre şi cele ale băncilor engleze fac să trăiască un oraş cu trei sute

de mii de locuitori, în care nimeni nu muncește. Cine va obosi primul jucînd acest joc? Bineînțeles că noi. Iar lîngă Waitcheu, armata lui Tcheng Tiung-Ming se pregătește să înceapă lupta...

Mai rămîne interdicția de a se apropia de Hong Kong, comunicată tuturor căpitanilor ale căror vase trebuie să se ducă la Canton. Dar pentru asta e nevoie de un decret și, atîta vreme cît Tcheng Dai va deține puterea pe care o are acum, decretul nu va fi semnat.

Hong Kong: Anglia. În spatele armatei lui Tcheng Tiung-Ming: Anglia. Îndărătul norului de lăcuste care-l înconjoară pe Tcheng Dai: Anglia.

Pe birou sînt așezate cîteva cărți: dicționarul chinezo-latin al preoților misionari, două cărți englezești de medicină: *Dysentery, Paludism*. Cînd Garin se întoarce, îl întreb dacă-i adevărat că nu-și tratează boala.

– Ba da, mi-o tratez, bineînțeles! Nu mi-am tratat-o întotdeauna foarte serios, pentru că aveam altceva de făcut, dar asta n-are mare importanță; ca să mă vindec, trebuie să mă întorc în Europa, știu bine. Voi rămîne acolo cît mai puțin. Dar cum să plec acum?

Nu mai insist. Această conversație îl irită. Santinela tocmai i-a adus o scrisoare. O citește atent. Apoi mi-o întinde, spunînd doar atît:

– Cuvintele în creion roșu sînt scrise de Nicolaiev.

E o nouă listă, asemănătoare cu cea pe care Garin a primit-o înainte de a se așeza la masă, dar mai lungă: Borodin, Garin, E. Chen, Sun-Fo, Liao Chong-Hoi, Nicolaiev, Semionov, Hong, numeroși chinezi pe care nu-i cunosc. Nicolaiev a adăugat într-un colț, cu creionul roșu: „lista completă a celor care urmează a fi arestați ȘI EXECUTAȚI PE LOC“. Și a mai adăugat, jos de tot, cu penița, cu un scris rapid: „acum tipăresc proclamații“.

*

La ora cinci, santinela aduce o nouă carte de vizită. Garin se ridică, merge pînă la ușă și se dă la o parte, pentru a-l lăsa să treacă pe Tcheng Dai. Bătrînelul intră, se așază în fotoliu, își întinde picioarele, își bagă mîinile în mînecile largi și se uită la Garin – care s-a întors îndărătul biroului – cu o bunăvoință ușor ironică. Dar tace.

– Doreați să-mi vorbiți, domnule Tcheng Dai?

El dă din cap afirmativ, își scoate încet mîinile din mîneci și spune, cu vocea-i slabă:

– Da, domnule Garin, da. Nu cred că trebuie să vă întreb dacă știți de atentatele care s-au ținut lanț în ultimele zile.

Vorbește foarte rar, cu grijă, cu degetul arătător ridicat.

– Vă admir prea mult ca să cred că n-ați auzit de ele, date fiind relațiile constante pe care funcția dumneavoastră vă obligă să le aveți cu domnul Nicolaiev...

– Domnule Garin, aceste atentate sînt prea numeroase.

Garin răspunde printr-un gest care înseamnă „Ce pot eu să fac?“

– Între noi ne înțelegem, domnule Garin, ne înțelegem între noi...

– Domnule Tcheng Dai, îl cunoașteți pe generalul Tang, nu-i așa?

– Domnul general Tang este un om loial și drept.

Și, punîndu-și încet mîna dreaptă pe birou, ca pentru a sublinia ceea ce spune:

– Cred că voi obține de la Comitetul Central măsuri efective pentru a reprima atentatele. Cred că va fi bine să-i punem sub acuzare pe acei oameni pe care toată lumea îi cunoaște ca fiind șefii unor grupuri teroriste. Domnule Garin, doresc să știu care va fi atitudinea dumneavoastră, care va fi atitudinea prietenilor dumneavoastră față de propunerile pe care le voi face.

Își retrage mîna și o bagă din nou în mînecă.

– Trebuie să recunoaștem, domnule Tcheng Dai, îi răspunde Garin, că instrucțiunile pe care le-ați dat de cîtva timp prietenilor dumneavoastră s-au opus – din nefericire – tuturor dorințelor noastre.

– Ați fost înșelat, domnule Garin; aveți neîndoielnic cîțiva răuvoitori... sfetnici sau poate nu v-ați informat bine?! Eu unul n-am dat nici o instrucțiune.

– Atunci, să spunem, indicații.

– Nici măcar... Mi-am expus modul de a gîndi, mi-am exprimat părerea, doar atît...

Surîde tot mai mult.

– Vedeţi oare vreun inconvenient în asta?

– Vă preţuiesc mult părerile, domnule; dar aş prefera – am prefera – ca informaţiile să ajungă la Comitet altfel decît...

– Decît prin agenţii de poliţie, domnule Garin? Şi eu. Ar fi putut, de exemplu, să-mi trimită pe unul dintre membrii săi, o persoană calificată. Putea foarte bine să o facă (se înclină uşor), dovadă că sîntem împreună.

– Acum cîteva luni, Comitetul nostru nu se vedea silit să mă delege cînd voia să vă afle părerile; i le făceaţi cunoscute chiar dumneavoastră...

– Rămîne deci de ştiut cine s-a schimbat: eu sau dumneavoastră... Nu mai sînt un om tînăr, domnule Garin, şi veţi recunoaşte poate că viaţa mea...

– Nimeni nu se gîndeşte să vă conteste caracterul, pentru care toţi avem un respect deosebit. Ştim bine ce vă datorează China. Dar...

Se înclinase şi surîdea. Auzind acel *dar,* îşi îndreaptă trupul şi-l priveşte cu nelinişte pe Garin.

– ... Dar nu contestaţi, pare-mi-se, valoarea acţiunii noastre. Şi totuşi, încercaţi să o slăbiţi.

Tcheng Dai tace, nădăjduind că acea tăcere îl va stingheri pe Garin şi că va continua să vorbească. După o clipă, se hotărăşte.

– Poate că e de dorit, într-adevăr, ca situaţia noastră să devină mai limpede... Calităţile unora dintre membrii Comitetului şi ale dumneavoastră în special, domnule Garin, sînt eminente. Dar insuflaţi o mare forţă unei direcţii pe care ne este cu neputinţă s-o aprobăm întru totul. Acordaţi prea mare importanţă şcolii militare de la Wampoa!

Îşi depărtează mîinile, ca un preot ce deplînge păcatele enoriaşilor.

– Nimeni nu mă bănuieşte că aş ţine prea mult la vechile obiceiuri chinezeşti; dimpotrivă, am contribuit la distrugerea lor. Dar cred, cred cu hotărîre, aş spune chiar că am convingerea că mişcarea partidului nu va fi demnă de ceea ce aşteptăm de la ea decît cu condiţia de a se întemeia pe dreptate. Vreţi să atacaţi?

Adăugă cu o voce încă slăbită:

– Nu... Imperialiştii să-şi asume întreaga răspundere. Cîteva noi asasinate ale unor nenorociţi vor face mai mult pentru cauza tuturor decît cadeţii din Wampoa...

– Înseamnă că nu dăm doi bani pe viaţa lor.

Îşi lasă capul pe spate, privindu-l pe Garin, atitudine ce-i conferă înfăţişarea unui bătrîn dascăl chinez indignat de întrebarea unui elev. Cred că e foarte mînios, dar nu lasă să i se vadă furia. Îşi ţine mîinile tot ascunse în mîneci. Se gîndeşte oare la împuşcăturile din cartierul Shameen? În cele din urmă spune, ca şi cum ne-ar comunica o concluzie a meditaţiilor sale:

– O! E mai puţin decît să-i trimitem să înfrunte gloanţele voluntarilor din Hong Kong, nu credeţi?

– Dar nu se pune problema. Ştiţi ca şi mine că nu va fi nici un război, că Anglia nu şi-l poate permite! Fiecare zi le demonstrează tuturor chinezilor – şi partidul contribuie mult la asta – stupiditatea cacealmalei europene, derizoriul unei forţe ce se sprijină pe nişte baionete ţinute în cui şi pe nişte tunuri astupate.

– Nu sînt chiar atît de sigur pe cît păreţi a fi dumneavoastră. Războiul nu v-ar displăcea... El le-ar arăta tuturor remarcabila dumneavoastră îndemînare, calităţile de organizator ale domnului Borodin şi virtuţile de războinic ale domnului general Gallen.

(Pronunţă cuvîntul „războinic“ cu un dispreţ abia ascuns...)

– Eliberarea întregii Chine nu-i deci o faptă nobilă şi dreaptă?

– Sînteţi un bun orator, domnule Garin... Dar noi nu vedem lucrurile în acelaşi fel. Dumneavoastră vă plac experienţele. Ca să le faceţi, ca să folosiţi, cum să spun?... mijloacele de care aveţi nevoie. În cazul de faţă, e vorba de populaţia din acest oraş. Să vă mărturisesc oare? Aş prefera să nu fie folosită pentru treaba asta. Îmi place să citesc poveşti tragice şi ştiu să le admir, dar nu-mi place să le contemplu în propria familie. Dacă aş îndrăzni să-mi exprim gîndul într-o formă prea violentă, care-l depăşeşte, şi să mă folosesc de o expresie de care dumneavoastră vă slujiţi uneori, în legătură cu un cu totul alt subiect, aş spune că nu-mi pot vedea compatrioţii transformaţi... în cobai... fără să simt o nespusă mîhnire.

– Mi se pare că naţiunea care a slujit drept subiect al unei experienţe în folosul lumii întregi este Rusia, nu China.

– Fără îndoială, fără îndoială... Dar Rusia avea poate *nevoie* de asta. Şi această nevoie o simţiţi şi dumneavoastră, precum şi prietenii dumneavoastră. Desigur, nu veţi fugi niciodată din faţa primejdiei...

Se înclină adînc.

– Dar – cel puţin aşa cred eu, domnule Garin – nu-i un motiv să o cauţi cu orice preţ.

– Vreau – doresc – ca toţi chinezii să fie judecaţi pretutindeni în China de tribunale chinezeşti, să fie cu adevărat apăraţi de jandarmi chinezi, să posede cu adevărat, şi nu doar în principiu, un pămînt ai cărui stăpîni legitimi sînt. Dar noi nu avem dreptul să atacăm Anglia în mod efectiv, printr-un act al guvernului. Noi nu sîntem în război. China este China, iar restul lumii este restul lumii...

Stingherit, Garin nu-i răspunde imediat. Tcheng Dai continuă:

– Ştiu foarte bine ce urmăreşte acest atac... Ştiu foarte bine că el va contribui la menţinerea fanatismului care s-a introdus aici o dată cu voi...

Garin îl priveşte.

– Un fanatism a cărui valoare nu o contest, dar pe care nu-l pot accepta, spre marele meu regret, domnule Garin. Doar pe adevăr putem întemeia...

Face un gest larg cu mîinile, de parcă s-ar scuza.

– Credeţi oare, domnule Tcheng Dai, că Angliei îi pasă tot atît de mult de dreptate la fel ca dumneavoastră?

– Nu. Iată de ce vom învinge în cele din urmă... fără măsuri violente, fără luptă. Nu vor trece cinci ani şi nici un produs englezesc nu va mai putea intra în China.

Se gîndeşte la Ghandi... Garin, lovind uşor masa cu vîrful creionului, îi răspunde, rostind cuvintele rar:

– Dacă Ghandi n-ar fi intervenit – şi el tot în numele dreptăţii – spre a zdrobi ultimul Hartal, englezii n-ar mai fi astăzi în India.

– Dacă Ghandi n-ar fi intervenit, domnule Garin, India, care dă astăzi lumii cea mai bună lecţie din cîte există, nu ar fi decît un ţinut din Asia în plină revoltă...

– Nu ne aflăm aici ca să oferim frumoase exemple de înfrîngere!

– Vă mulţumesc pentru această comparaţie, care mă onorează mai mult decît vă puteţi închipui, dar de care nu sînt vrednic. Ghandi ştie să răscumpere prin propriile suferinţe erorile compatrioţilor săi.

– Şi loviturile de bici pe care le-a adus asupra lor, prin virtutea lui?!

– Sînteţi o fire pătimaşă, domnule Garin. De ce vă înfuriaţi? China va alege între ideile dumneavoastră şi ideile mele...

– Noi sîntem cei care trebuie să facem din China ceea ce ea trebuie să fie! Dar oare vom izbuti, dacă nu sîntem de acord între noi, dacă o învăţaţi să dispreţuiască lucrul care-i este vital, dacă nu vreţi să admiteţi că înainte de orice are nevoie să EXISTE!

– China şi-a luat întotdeauna în stăpînire învingătorii. Încet, e adevărat. Dar întotdeauna...

– Domnule Garin, dacă China trebuie să devină altceva decît China Adevărului, cea pe care – cu toată modestia – m-am străduit să o construiesc; dacă ea trebuie să semene cu... (Pauză. Cuvîntul subînţeles: Rusia.), nu văd necesitatea existenţei ei. Să rămînă mai bine ca o amintire măreaţă. În ciuda tuturor abuzurilor dinastiei manciuriene, istoria Chinei este vrednică de respect...

– Credeţi, aşadar, că paginile pe care sîntem pe punctul de a le scrie lasă impresia unei decăderi?

– Cincizeci de secole de istorie nu pot să nu cuprindă şi cîteva pagini foarte triste, domnule Garin, mai triste, fără îndoială, decît vor fi vreodată cele despre care vorbiţi; dar cel puţin nu le-am scris eu...

Se ridică greu din fotoliu şi se îndreaptă spre uşă cu paşi mărunţi. Garin îl însoţeşte; de îndată ce uşa se închide, se întoarce spre mine:

– Doamne Dumnezeule! Izbăveşte-ne de sfinţi!

*

Ultimele rapoarte: ofiţerii lui Tang sînt în oraş. Nu trebuie să ne temem pentru noaptea asta.

– Chiar în domeniul ideilor sau, mai curînd, în cel al pasiunilor, îmi explică Garin în timp ce cinăm, sîntem fără nici o putere împotriva lui Tcheng Dai. Întreaga Asie modernă trăieşte sentimentul

vieţii individuale şi descoperirea morţii. Săracii au înţeles că nefericirea lor e fără speranţă, că n-au nimic de aşteptat de la o nouă viaţă. Leproşii care nu mai credeau în Dumnezeu otrăveau fîntînile. Orice om desprins de modul de viaţă chinez, de riturile şi de vagile ei credinţe şi răzvrătit împotriva creştinismului este un bun revoluţionar. Îţi vei da seama foarte bine de asta atunci cînd îl vei cunoaşte pe Hong şi pe aproape toţi teroriştii pe care vei avea prilejul să-i întîlneşti. O dată cu spaima în faţa unei morţi lipsite de semnificaţie, a unei morţi care nu răscumpără şi nici nu compensează, se naşte ideea posibilităţii, pentru fiecare, de a învinge viaţa colectivă a celor nefericiţi, de a ajunge la acea viaţă particulară, individuală, pe care ei o socotesc în mod nedesluşit ca fiind binele cel mai preţios al celor bogaţi. Cele cîteva instituţii aduse aici de Borodin îşi datorează succesul acestor sentimente; ele îi îndeamnă pe muncitori să ceară, în uzine, comisii de control, alese, nu din vanitate, ci pentru a ajunge la sentimentul unei existenţe mai real umane... Oare nu un sentiment asemănător – cel de a avea o viaţă particulară, distinctă în faţa lui Dumnezeu – a făcut forţa creştinismului? E drept că văd zilnic cum asemenea sentimente sînt foarte apropiate de ură, şi chiar de ura fanatică... Faptul de a-i arăta unui culi automobilul patronului, poate să aibă mai multe efecte; dar dacă acel culi are picioarele rupte... Iar în China sînt multe picioare rupte... Lucrul cel mai greu este să transformi veleităţile chinezilor în hotărîri. A trebuit să le inspirăm încrederea în ei înşişi, şi asta treptat, pentru ca această încredere să nu dispară după cîteva zile; să le arătăm numeroasele şi succesivele lor victorii, înainte de a-i face să lupte cu arma în mînă. Lupta împotriva Hong Kong-ului, începută din multe motive, este excelentă sub acest raport. Rezultatele ei au fost strălucite, iar noi le dăm încă şi mai multă strălucire. Toţi doresc să participe la distrugerea simbolului Angliei. Se văd învingători, dar fără să fie siliţi să suporte imaginile războinice pe care le repugnă, pentru că nu le amintesc decît de un şir de înfrîngeri. Pentru ei, ca şi pentru noi, astăzi este Hong Kong, mîine Hankeu, poimîine Shanghai, mai tîrziu Beijing... Elanul infuzat de această luptă trebuie să susţină – şi va susţine – armata noastră împotriva lui Tcheng Tiung-Ming, după cum va susţine şi expediţia din nord. Iată de ce victoria ne este necesară, de ce trebuie

să împiedicăm prin toate mijloacele ca acest entuziasm popular, care-i pe cale să devină o forţă epopeică, să fie anihilat în numele dreptăţii şi al altor baliverne de acelaşi fel!

– O asemenea forţă ar putea fi distrusă atît de uşor?

– Nu distrusă, ci anihilată. Au fost de ajuns cîteva cuvinte inoportune ale lui Ghandi (fiindcă indienii uciseseră cîţiva englezi, o-la-la...), pentru ca ultimul Hartal să fie rupt. Entuziasmul nu suportă ezitarea, mai ales aici. E nevoie ca orice om să simtă că viaţa lui este profund legată de Revoluţie, că ea îşi va pierde valoarea dacă sîntem învinşi, că nu va fi iar decît o zdreanţă...

Tace, şi apoi adaugă:

– Mai mult, o minoritate hotărîtă...

După cină, se duce să se intereseze de sănătatea lui Borodin. Accesul febril de care se temea medicul s-a declanşat, iar delegatul Internaţionalei, culcat în pat, nu poate nici citi, nici discuta. Această boală îl nelinişteşte pe Garin, nelinişte ce ne-a făcut să vorbim cîteva clipe despre el însuşi. La una din întrebările mele, mi-a răspuns:

– În adîncul sufletului meu port nişte vechi ranchiune, care explică în mare măsură de ce m-am dedicat Revoluţiei...

– Dar tu nu ai fost propriu-zis sărac...

– Nu asta-i problema... Ostilitatea mea profundă este îndreptată nu atît împotriva celor ce posedă avuţii, cît împotriva principiilor stupide în numele cărora îşi apără avuţiile. Şi mai e ceva: cînd eram adolescent, mă gîndeam la lucruri nedesluşite, nu aveam nevoie de nimic pentru a avea încredere în mine însumi. Şi acum am încredere în mine, dar e altfel: astăzi am nevoie de dovezi. Mă leagă de Gomindan... (îşi pune mîna pe braţul meu) obişnuinţa, dar mai ales nevoia unei victorii comune...

A doua zi

Acţiunea teroriştilor continuă cu violenţă. Ieri, un negustor bogat, un judecător şi doi foşti magistraţi au fost asasinaţi, unii în stradă, alţii la ei acasă.

Tcheng Dai trebuie să ceară mîine comitetului executiv arestarea imediată a lui Hong şi a tuturor celor socotiţi a fi şefii societaţilor anarhiste şi teroriste.

A doua zi

„Trupele lui Tang s-au adunat.“

Abia începuserăm să luăm masa. Plecăm fără întîrziere. Automobilul goneşte de-a lungul fluviului. În oraş nu vedem încă nimic. Dar în casele în faţa cărora ne oprim se află, pregătite să tragă, echipele de mitraliori. De îndată ce-am trecut, poliţia de pe chei şi pichetele de grevă îndepărtează mulţimea şi opresc circulaţia pe poduri, lîngă care se aşază bateriile de mitraliere. Trupele lui Tang sînt de cealaltă parte a fluviului.

La Propagandă, în faţa biroului lui Garin, ne aşteaptă Nicolaiev şi un tînăr chinez cu părul ciufulit şi cu trăsături frumoase: Hong, şeful teroriştilor. Abia cînd îi aud numele, observ că are braţele foarte lungi, ca maimuţele, caracteristică despre care mi-a vorbit Gérard. Pe culoar se află numeroşi agenţi – cei care, postaţi în faţa caselor prietenilor noştri suspectaţi de Tang, au misiunea să ne prevină de îndată ce se vor prezenta patrulele însărcinate cu arestările. Spun că tocmai i-au văzut pe soldaţi pătrunzînd cu forţa în case, furioşi că nu-i găsesc pe cei pe care-i caută, luînd cu ei femei şi servitori... Garin le cere să facă linişte. Apoi îi întreabă pe fiecare unde se găsea şi notează, pe planul oraşului Canton, locurile cercetate de patrule.

– Nicolaiev?

– Da.

– Coboară! Un mesaj de la Gallen. De tine e vorba! Un agent să se ducă cu automobilul la toate permanenţele: fiecare sindicat să trimită cîte cincizeci de voluntari împotriva fiecărei patrule. Patrulele vor urca spre fluviu. Voluntarii să fie pe chei. Două grupuri de cadeţi să-i conducă, fiecare cu cîte o mitralieră. Nicolaiev porneşte în goană, gîfîind şi scuturîndu-şi cărnurile trupului greoi. Acum se află pe culoar o mulţime de agenţi, pe care un ofiţer din Canton şi un european foarte înalt (cred că e Klein... dar nu sînt sigur... e în semiîntuneric) îi interoghează repede, înainte de a-i lăsa să ajungă la Garin. Un alt ofiţer din Canton, foarte tînăr, străbate, mişcînd cu putere din umeri, mulţimea aceasta albă, înveşmîntată în costume de pînză sau într-un fel de anterie.

– Plec, domnule comisar?

– Ne-am înţeles, domnule colonel. Veţi primi mesajele în dreptul podului cu numărul trei.

Îi înmînează un plan, pe care sînt notate cu roşu locurile unde se găsesc patrulele, punctul de plecare al lui Tang şi drumurile pe care poate merge. Linia albastră a fluviului taie oraşul; ca întotdeauna la Canton, acolo se va da bătălia. Îmi amintesc de fraza lui Gallen: „Ca într-un cleşte. Dacă nu trec de poduri, s-a terminat cu ei...“

Un tînăr secretar soseşte în goană, cu un teanc de note.

– Aşteaptă, domnule colonel! Iată o notă a Siguranţei: „Tang are o mie patru sute de oameni“.

– Iar eu numai cinci sute.

– Gallen îmi spunea că ai şase sute.

– Numai cinci sute. Aţi pus patrule de pază de-a lungul fluviului?

– Da. Din punctul ăsta de vedere nu-i nici un pericol.

– Bun. N-o să-i lăsăm să treacă.

Ofiţerul pleacă, fără să mai adauge altceva. În vacarmul ce ne înconjoară, distingem scîrţîitul roţilor care demarează şi sunetul claxonului, tot mai depărtat, dar continuu. Căldură, căldură. Sîntem cu toţii doar în cămaşă; vestoanele noastre zac de-a valma într-un colţ.

Încă o notă – este o copie după o notă a lui Tang:

– Obiective: bănci, gară, poştă, citeşte Garin cu voce tare. Continuă să citească, dar în gînd, apoi spune:

– Mai întîi trebuie să treacă fluviul...

– Garin, Garin! Trupele lui Feng-Liao-Dong...

Nicolaiev se întoarce, ştergîndu-şi chipul lătăreţ cu batista. Părul îi e ud leoarcă şi îşi învîrte ochii în cap de parcă ar fi nişte bile.

– ... Se unesc cu cele ale lui Tang! Drumurile spre Wampoa sînt barate.

– Eşti sigur?

– Absolut sigur.

Şi în şoaptă:

– Nu vom putea rezista singuri...

Garin se uită la planul întins pe masă. Apoi ridică nervos din umeri și se duce pînă la fereastră.

– Nu avem de ales...

Cu voce puternică:

– Klein!

Cu voce mai scăzută:

– Hong, aleargă la permanența șoferilor și vino cu vreo cincizeci de oameni!

Şi, întorcîndu-se către Nicolaiev:

– Telegraful? Telefonul?

– Sînt tăiate, bineînțeles.

Intră Klein.

– Ce-i?

– Feng ne împresoară și ne izolează de Wampoa. Ia o patrulă de gărzi roșii și de agenți! Rechiziționează – grabnic – toate automobilele pe care le poți găsi! În fiecare automobil plasează un agent și un șofer! (Vei găsi șoferii afară, s-a dus Hong după ei.) Să circule în tot orașul – fără să treacă de poduri – și să trimită aici cît mai mulți șomeri și greviști! Treci și pe la permanențe! Militanții să ni-i trimită pe toți oamenii de care dispun! Şi să ajungi și la colonel, căruia să-i ceri să-ți dea o sută de cadeți!

– O să facă scandal.

– Nu mai avem de ales, idiotule! Adu-i aici tu însuți.

Klein pornește. În depărtare se aud focuri de armă...

– Acum, atenție la ambuteiaj! Dacă vin doar trei mii, pentru început...

Îl cheamă pe cadetul care, împreună cu Klein, îi interogase pe agenți înainte de a-i lăsa să intre:

– Trimiteți un secretar la permanența marinarilor. Am nevoie de treizeci de culi, chiar acum.

Pornește încă un automobil. Îmi arunc privirea pe fereastră: vreo zece automobile, cu șoferi cu tot, așteaptă în fața Propagandei. Fiecare secretar care pleacă ia unul; automobilul iese în trombă din umbra oblică a clădirii și dispare într-un nor de praf auriu. Nu se mai aud împușcături, dar, în timp ce privesc, aud, în spate, vocea unui bărbat care îi spune lui Garin:

– Am prins trei patrule. Cei trei trimiși ai secțiilor așteaptă.

– Împușcați-i pe ofițeri. Cît privește ceilalți... unde sînt?

– La permanențe.

– Bun. Dezarmați-i, puneți-le cătușe. Dacă Tang trece podurile, împușcați-i.

Chiar în clipa cînd mă întorc cu fața spre el, bărbatul care vorbea iese; dar intră iar:

– Spun că n-au cătușe.

– La dracu!

Sună telefonul interior.

– Alo! Căpitanul Kovak? Comisarul de la Propagandă. Da! Ard? Cîte case? De cealaltă parte a fluviului?... Lăsați-le să ardă...

Pune telefonul în furcă.

– Nicolaiev? Cîți oameni păzesc casa?

– Patruzeci .

– Pentru moment, ajung. Se află vreo targă în casa lui?

– Am adus chiar acum una.

– Bun.

Se uită și el pe fereastră, își strînge pumnii și, adresîndu-se din nou lui Nicolaiev:

– Începe nebunia... Coboară! Mai întîi, automobilele să staționeze unul îndărătul celuilalt. Tipul care pleacă îl ia pe primul. Apoi să se bareze trecerea, iar șomerii să fie așezați în rînduri strînse.

Nicolaiev, care a și ajuns în stradă, se zbuciumă, își agită brațele – îl văd în racursi – cu chipul roșu sub șapca albă. Automobilele se deplasează cu mare zgomot, înșiruindu-se. Două-trei sute de bărbați în zdrențe așteaptă, la umbră; aproape toți stau ghemuiți. Sosesc permanent alții. Le pun întrebări celor care se află aici de mai mult timp și, cu o înfățișare abrutizată, se așază și ei pe vine îndărătul celorlalți, tot în umbră. Aud în spatele meu:

– Podul numărul unu și podul numărul trei au fost atacate.

– Erai acolo?

– Da, comisare, pe podul numărul trei.

– Şi?

– N-au rezistat în fața mitralierelor. Acum pregătesc saci cu nisip.

– Bun.

– Colonelul mi-a dat această notă pentru dumneavoastră.

Aud fîşîitul plicului rupt.

– Alţi oameni? Da, da! mai spune Garin, exasperat. Şi, în şoaptă: se teme că nu va putea rezista.

În stradă, bărbaţii în zdrenţe sînt tot mai numeroşi. Se iscă nişte certuri în locul în care se desparte umbra de soare.

– Garin, în stradă sînt cel puţin cinci sute de indivizi.

– Tot n-a venit nimeni de la permanenţa marinarilor?

– Nimeni, comisare, răspunde secretarul.

– Cu atît mai rău!

Ridică storul şi strigă de la fereastră:

– Nicolaiev!

Bărbatul cel gras îşi înalţă capul, arătîndu-şi chipul, şi vine sub fereastră.

Garin îi aruncă un pachet de brasarde pe care le-a luat dintr-un sertar al biroului:

– Ia treizeci de oameni, dă fiecăruia cîte o brasardă şi începe împărţirea armelor!

Se întoarce.

De jos se aude vocea lui Nicolaiev:

– Cheile, pentru numele lui Dumnezeu!

Garin scoate de pe un inel cu multe chei una şi o aruncă pe fereastră; bărbatul cel gras o prinde în palmele făcute căuş. La capătul drumului, se ivesc nişte infirmieri care poartă răniţi culcaţi pe tărgi.

– Doi tipi din Garda Roşie să se posteze la capătul străzii! Pînă una-alta, să nu văd pe aici răniţi!

Obosit de răsfrîngerea soarelui în praful străzii şi pe ziduri, mă întorc o clipă cu spatele. Totul e nedesluşit, amestecat. Culorile ţipătoare ale afişelor propagandistice lipite pe perete, umbra lui Garin care merge de-a lungul şi de-a latul încăperii... Ochii mei se obişnuiesc repede cu semiîntunericul. Afişele capătă viaţă... Garin se întoarce la fereastră.

– Nicolaiev! Numai puşti!

– Bun.

Mulţimea şomerilor, din ce în ce mai compactă, încadrată de agenţi de poliţie în uniformă şi de un pichet de grevă trimis probabil de Klein, înaintează în triunghi pînă la poartă; puştile sînt în pivniţă. O mulţime imensă, apărată încă de umbră. Sosesc în soare, rînduri-rînduri, vreo douăzeci de bărbaţi cu brasarde, conduşi de un secretar.

– Garin, au venit alţi indivizi cu brasarde!

Îi priveşte.

– Sînt docheri. Bun.

Tăcere. De îndată ce începem să aşteptăm, simţim iar arşiţa, ca pe o rană. Jos, un zgomot slab; murmure, tropăituri de galenţi, nelinişte, clopoţelul unui negustor ambulant, strigătele unui soldat care-l izgoneşte. În faţa ferestrei, lumina. Calm încărcat de anxietate. Sunetul ritmat, din ce în ce mai limpede, al marşului celor ce sosesc, fără să se grăbească; zgomotul brutal al opririi. Tăcere. Rumoare... Paşii unui singur om, pe scară. E secretarul.

– Docherii sînt aici, comisare.

Garin scrie şi împătureşte foaia.

Secretarul întinde mîna s-o ia.

– Nu!

Mototoleşte hîrtia şi o aruncă la coş.

– Mă duc chiar eu.

Dar sosesc alţi secretari aducînd tot felul de hîrtii. Garin citeşte: „Hong Kong, mai tîrziu!“ şi aruncă rapoartele într-un sertar. Intră un cadet.

– Comisare, colonelul mai vrea oameni.

– Îi va avea într-un sfert de oră.

– Ne întreabă cîţi putem să-i dăm.

Privim din nou pe fereastră; acum mulţimea se întinde pînă la capătul străzii – mereu limitată de umbră –, cu lente mişcări ce se pierd treptat, ca într-o apă.

– Cel puţin o mie cinci sute.

Secretarul aşteaptă. Garin, din nou, scrie şi, de data asta, îi înmînează ordinul.

Se aude din nou soneria telefonului interior.

– ...

– Ce fel de răzvrătiţi, drăcia dracului!

– ...

– Ar trebui să ştii!

– ...

– Da, bine, şi cum au ajuns?

– ...

– Mai multe bănci? Bun. Lasă-i să le atace.

Pune telefonul în furcă şi iese din cameră.

– Vin şi eu cu tine?

– Da, îmi răspunde din coridor.

Coborîm. Bărbaţi, purtînd brasarde – cei aleşi de Nicolaiev acum cîteva clipe – aduc în pivniţă puşti pe care camarazii lor le distribuie şomerilor, ce s-au aşezat rînduri-rînduri; docherii au urcat deja cu lăzile pline de cartuşe; bărbaţii înarmaţi se amestecă printre ceilalţi, care vor să treacă şi să ia cartuşe înainte de a fi căpătat o puşcă... Garin strigă, într-o chinezească stîlcită; nimeni nu-l aude. Vine atunci în faţa lăzii deschise şi se aşază deasupra. Distribuirea este oprită. Nimeni nu mai mişcă; din ultimele rînduri ţîşnesc întrebări... Pe cei neînarmaţi îi obligă să dea îndărăt şi îi aduce în faţă pe cei care au puşti. Aceştia, în grupuri de cîte trei, primesc muniţia, trecînd prin faţa lăzii cu o încetineală neliniştitoare... În pivniţă, nişte culi deschid alte lăzi, folosindu-se de cleşti şi de ciocane... Ajunge pînă la noi, ca şi adineauri, tropot de paşi milităreşti. Nu vedem nimic din cauza mulţimii. Garin sare pe trotuar şi priveşte:

– Cadeţii!

Se văd venind, într-adevăr, cadeţii aduşi de Klein. Grupuri de culi se întorc în pivniţă, gemînd sub povara unor noi lăzi cu cartuşe, atîrnate de o tulpină de bambus ce le zdrobeşte umerii... Klein se află în faţa noastră.

– Să te ajute doi cadeţi, îi spune Garin. Toţi bărbaţii care au muniţii să înainteze douăzeci de metri. Cei înarmaţi, dar care n-au muniţii, zece metri. Între cele două grupuri, să vină trei bărbaţi cu o ladă şi să împartă cartuşele.

Şi, după ce împărţirea a avut loc, fără strigăte, într-un nor de praf acru şi dens, străbătut de razele soarelui:

– Acum, să treacă în faţă cei cu puştile, iar cei cu muniţiile să se dea îndărăt trei metri. Cadeţii să treacă în faţă de tot. Faceţi grupuri de cîte zece. Fiecare grup să aibă un şef; să fie un militant, dacă se poate, dacă nu, primul din grup. Fiecare cadet să ia cu el o sută cincizeci de oameni şi să alerge pe chei, unde colonelul îi va da instrucţiunile necesare.

Urcăm iar, şi prima noastră privire se îndreaptă tot spre ceea ce se întîmplă sub fereastră: strada e invadată de oameni; la soare, ca şi la umbră, tot felul de oratori, cocoţaţi pe umerii camarazilor lor, îşi urlă discursurile... În depărtare, se aude ţăcănitul mitralierelor. Un prim grup înarmat porneşte în pas de marş, supravegheat de un cadet.

Şi începe exasperarea pasivă, tensiunea nervoasă ce nu se poate descărca decît prin aşteptare. Să aştepţi. Să aştepţi. Sub fereastră, secţiunile se constituie şi pleacă una cîte una, în cadenţă de paşi. Rapoartele privitoare la Hong Kong sosesc întruna. Garin le aruncă într-un sertar. Se aude fără încetare tirul mitralierelor, ca un fîşîit de pînză ruptă, şi, din cînd în cînd, rafale izolate de împuşcături; dar toate astea sînt undeva departe, întîlnindu-se, în mintea noastră, cu salvele de petarde pe care le auzeam ieri... Podurile sînt încă ale noastre. Trupele lui Tang au încercat să treacă de cinci ori, dar n-au putut depăşi capetele de pod de pe care mitralierele noastre trag foc încrucişat. De fiecare dată un cadet aduce o notă: „A fost respins atacul de pe podul numărul..." Şi aşteptăm din nou, Garin mergînd de-a lungul şi de-a latul camerei sau mîzgălind sugativa cu tot felul de desene fantastice, greoaie şi pline de rotocoale, eu privind, prin aceeaşi fereastră, cum se organizează secţiunile. Doi informatori au trecut fluviul înot şi sînt acum în faţa noastră: de partea cealaltă a podurilor au loc jafuri şi incendii. Întinzîndu-se deasupra străzii, un fum diafan întunecă strălucirea cerului liniştit.

*

Garin şi cu mine gonim în automobil spre chei. Străzile sînt pustii. Grilajele de fier ce apără magazinele luxoase sînt trase, dughenile sînt închise cu scînduri. Cînd trecem, la ferestre, îndărătul unei pînze întinse sau al unui pat pus acolo spre a o astu-

pa, se ivesc chipuri care dispar pe dată. La colţul unei străzi zărim preţ de o clipă o femeie care aleargă cu picioruşele ei micuţe, purtînd un copil în braţe şi altul în spate.

Ne oprim la cîţiva metri de chei, pe o stradă paralelă, ca să scăpăm de gloanţele inamicului, care trage de pe celălalt mal. Colonelul şi-a stabilit cartierul general într-o casă, nu departe de podul principal. În curte, ofiţeri şi copii. La primul etaj, o masă pe care se află harta oraşului Canton. Printre cele trei paturi lipite de fereastră nu poate străbate decît o rază de soare, ce pune pe genunchiul colonelului o pată de lumină ca un triunghi.

– Ce se mai aude?

– Aţi primit cumva asta? întreabă colonelul, întinzîndu-ne o notă.

E în chineză; Garin şi cu mine o citim împreună. Pare că înţelege oarecum; totuşi, îi traduc, în şoaptă:

– Generalul Gallen atacă trupele lui Feng, care ne despart, şi se îndreaptă spre oraş; comandantul[1] Tchai Kai-Chek, care a plecat cu cele mai bune secţiuni de mitraliori, va ataca din spate trupele lui Tang.

– Nu. A sosit după plecarea mea, fără îndoială. Sînteţi sigur că veţi rezista aici?

– Fireşte.

– Gallen o să-l spulbere pe Feng ca pe o grămăjoară de praf. Cu artileria, bineînţeles. Credeţi că trupele lui Feng se repliază în oraş?

– E foarte probabil.

– Bun. Acum aveţi destui oameni?

– Mai mulţi decît îmi trebuie.

– Puteţi să-mi daţi două mitraliere şi un căpitan?

Colonelul citeşte cîteva note.

– Da.

– Ridic baricade pe străzi şi aşez la intrarea lor cuiburi de mitraliere. Dacă trupele învinse nimeresc peste ele, o vor lua razna peste cîmp.

– Aşa cred şi eu.

Dă un ordin aghiotantului, iar acesta pleacă în pas alergător. Ne luăm rămas-bun, loviţi rînd pe rînd de raza ce cade prin spaţiul dintre paturile înălţate lîngă fereastră. Afară se aud din cînd în cînd împuşcături.

[1] Comandant al şcolii cadeţilor. (n.a.)

În stradă ne aşteaptă douăzeci de cadeţi, care s-au năpustit ca un roi de muşte asupra celor două automobile: înghesuindu-se pe scaune, agăţîndu-se de ce nimeresc, aşezaţi pe capotă, stînd în picioare pe scăriţe. Căpitanul urcă împreună cu noi. Automobilele pornesc în viteză, zdruncinîndu-i pe cadeţi.

Pe Garin îl aşteaptă noi rapoarte pe birou. Abia dacă le priveşte. Îl însărcinează pe căpitan cu conducerea secţiunilor care continuă să se formeze. Pe strada năpădită acum de umbră – căci soarele a coborît – nu se văd decît creştetele oamenilor.

– Pentru baricade, rechiziţionaţi!

Lăsînd pe seama lui Nicolaiev organizarea şi înarmarea secţiunilor, Klein coboară din nou la subsol, urmat de douăzeci de cadeţi; grupul urcă şi apare iar în culoar, în dezordine, stropit ici-colo de răsfrîngerile strălucitoare ale luminii ce cade pe ţevile mitralierelor. Şi, din nou, automobilele pornesc cu zgomot de ambreiaje şi de claxoane, încărcate cu soldaţi pe care-i hurducă permanent şi lăsînd între urmele roţilor – epave pierdute – cîteva şepci kaki.

Două ore de aşteptare. Din cînd în cînd primim cîte un nou raport... O singură alarmă: cam spre ora patru, duşmanul a cucerit cel de-al doilea pod. Dar rîndul de muncitori înarmaţi înşiruiţi pretutindeni în spatele cheiului, oprind armata lui Tang, a dat timp secţiunii noastre mobile de mitraliere să sosească, şi am recucerit podul. Apoi, pe străzile paralele cu cheiul, au fost împuşcaţi oameni.

În jur de cinci şi jumătate, sosesc primii fugari din divizia lui Feng. Primiţi cu salve de mitraliere, o iau iar razna peste cîmp.

Inspectăm posturile. Automobilul se opreşte la o oarecare distanţă; Garin, un secretar din Canton şi cu mine mergem pe jos, pînă la capătul străzilor tăiate de baricade scunde, făcute din bîrne şi din paturi de lemn. Îndărătul lor, mitraliorii fumează lungi ţigări de foi indigene, uitîndu-se din cînd în cînd prin spaţiile libere. Garin priveşte, tăcut. La o sută de metri de baricade, aşezaţi pe vine, muncitorii înarmaţi de noi aşteaptă, discutînd între ei sau ascultînd discursurile subofiţerilor improvizaţi, militanţi sindicalişti ce poartă brasarde.

Şi, de îndată ce ne întoarcem la Propagandă, reîncepe şi aşteptarea noastră. Dar nu mai este o aşteptare neliniştită; pe ultimul pod pe care l-am inspectat, un secretar i-a adus lui Garin un mesaj din

partea lui Klein: comandantul Tchai hai-Chek a forțat barajele lui Tang, iar trupele acestuia, și ele în dezordine, încearcă să ajungă pe cîmp. Împușcăturile, care nu se mai aud dinspre poduri, continuă, dese, ca o grindină îndepărtată, pe celălalt mal; din cînd în cînd, auzim cum explodează grenadele, ca niște petarde uriașe. Bătălia se îndepărtează rapid, iar noaptea se lasă cu aceeași repeziciune. În timp ce îmi iau cina în biroul lui Nicolaiev, clasînd ultimele rapoarte venite din Hong Kong, se aprind lumini; e noapte de-a binelea și nu mai aud decît împușcături izolate, pierdute în depărtare...

Cînd cobor din nou la primul etaj, din strada cufundată în noapte urcă prin ferestre o rumoare de voci și zăngănit de arme. Lîngă automobile, în lumina triunghiulară a farurilor, siluete de cadeți se încrucișează, negre, brăzdate de liniile strălucitoare ale armelor. Un batalion al lui Tchai hai-Chek este în stradă. Nu deslușim nimic în afară de fasciculele luminoase ale farurilor, dar simțim că jos o mulțime mișcătoare însuflețește întunericul cu nevoia de a striga, nevoie resimțită după orice bătălie. Garin, așezat la birou, mănîncă pîine prăjită – o franzelă lungă, care-i crănțăne între dinți – și vorbește cu generalul Gallen, ce-l ascultă în timp ce se plimbă prin cameră în sus și-n jos.

– ... Nu pot să trag de pe acum vreo concluzie. Dar, date fiind rapoartele pe care le-am primit, pot afirma următoarele: pretutindeni există grupuri de rezistență; există în oraș posibilitatea unei noi încercări de felul celei a lui Tang.

– Tang a fost prins?

– Nu.

– E mort?

– Nu știu încă. Dar azi e Tang, mîine e un altul. Banii Angliei sînt tot aici, iar cei ai bogătașilor chinezi, de asemenea. Luptăm sau nu luptăm. Dar...

Se ridică, suflă peste birou, își scutură hainele de firimiturile de pîine, se duce la casa de bani, o deschide și scoate o foaie pe care i-o întinde lui Gallen:

– ... Iată esențialul.

– Ticălosul bătrîn!...

– Ba nu. Sînt sigur că nu știe de aceste manifeste.

Privesc peste umărul lui Gallen; manifestul anunță constituirea unui nou guvern, a cărui conducere i-ar fi fost oferită lui Tcheng Dai.

– Se știe bine că ni se poate opune. Influența lui poate acționa împotriva întregii noastre propagande.

– Ai primit de multă vreme manifestul ăsta?

– De o oră.

– Influența lui... Da, se află la polul opus. Nu găsești că totul a durat prea mult?

Garin rămîne o clipă pe gînduri:

– E greu de spus...

Cu atît mai mult cu cît încep să-mi pierd încrederea în Hong... a început acum să asasineze, din propria voință, oameni care au făcut foarte mult pentru partid...

– Înlocuiește-l!

– Trebuie să mă mai gîndesc; are multe calități și nu-i momentul potrivit. Iar dacă nu va mai fi cu noi, va fi împotriva noastră.

– Ce importanță mai are asta?

– El nu poate face nimic trainic fără noi; teroriștii sînt întotdeauna imprudenți, întotdeauna prost organizați... Dar, timp de cîteva zile...

A doua zi

„Firește!“ spune Garin intrînd în biroul său dis-de-dimineață și văzînd teancuri mari de rapoarte. „După evenimente ca acelea de ieri, nu te poți aștepta la altceva...“ Și ne apucăm de treabă. Prin mijlocirea tuturor acestor rapoarte, pe care le punem în ordine ca pe niște lucruri moarte, ni se revelează o activitate furibundă. Dorințe, hotărîri dintr-un trecut mai mult sau mai puțin apropiat, violența unor oameni despre care știu doar că au murit sau sînt fugari. Și speranța altor oameni care vor să încerce mîine ceea ce Tang n-a fost în stare să reușească.

Garin lucrează în liniște și adună toate documentele – sînt numeroase – ce au vreo legătură cu Tcheng Dai. Uneori, alegînd sau adnotînd cu creionul roșu vreun text, se mulțumește să spună, în șoaptă: „Încă unul“. Toți dușmanii noștri se îndreaptă către acest

bătrîn. Tang, care credea că va trece podurile îndeajuns de repede pentru a captura armatele reunite la Propagandă, voia să-i încredințeze conducerea noului guvern. Toţi cei pe care acţiunea îi supără sau îi nelinişteşte, toţi cei care trăiesc din văicăreli, adunaţi în jurul şefilor societăţilor politice secrete, bătrîni care au colaborat odinioară cu Tcheng Dai, alcătuiesc o masă căreia viaţa lui Tcheng îi conferă un fel de ordine...

Şi iată rapoartele din Hong Kong: Tang a cucerit oraşul. Anglia, care ştie că Propaganda nu are fonduri, îşi recapătă curajul. Înţeleg, mai bine poate decît atunci cînd eram la Hong Kong, ce înseamnă acest nou război în care tunurile sînt înlocuite prin cuvinte de ordine, în care oraşul învins nu-i incendiat, ci doar lăsat pradă marii linişti ce însoţeşte grevele din Asia, acelui vid neliniştitor din oraşele abandonate unde cîte o siluetă furişată se face nevăzută, în zgomotul înăbuşit al galenţilor solitari... Victoria nu mai este un nume de bătălie, ci acele grafice, acele rapoarte, preţul care scade al caselor, cererile de subvenţii, înmulţirea plăcuţelor albe ce înlocuiesc treptat, la intrarea marilor clădiri din Hong Kong, denumirile companiilor... Celălalt război, cel vechi, se pregăteşte şi el: armata lui Tcheng Tiung-Ming este antrenată sub conducerea unor ofiţeri englezi.

„Bani, bani, bani!“ spun, unul după altul, rapoartele. „Vom fi obligaţi să nu mai plătim alocaţiile de grevă...“ Şi Garin, în faţa fiecărei cereri, desenează nervos un D: Decretul. Multe companii cantoneze, pe care Decretul le-ar duce la ruină şi care i-au propus odinioară lui Borodin mari sume de bani, s-au adresat prietenilor lui Tcheng Dai... Pe la ora unsprezece pleacă.

– Trebuie neapărat să obţin decretul. Dacă Gallen vine, spune-i că sînt la Tcheng Dai.

*

Lucrez apoi cu Nicolaiev. Acest şef al Siguranţei e un fost agent al Ohranei. Borodin îi cunoaşte dosarul, care se află astăzi la Ceka. Afiliat organizaţiilor teroriste de dinainte de război, a arestat numeroşi militanţi. Era foarte bine informat, căci la propriile surse se adăugau şi cele ale soţiei sale, teroristă sinceră şi respectată, care a

murit în chip ciudat. Diferite împrejurări l-au făcut suspect în ochii camarazilor săi, fără a îngădui totuşi existenţa unei opinii care să justifice executarea lui. Din acel moment, Ohrana n-a mai contat pe el şi nici nu l-a mai plătit. Era incapabil să muncească. Ducea o existenţă tot mai mizeră, ca ghid sau vînzător de fotografii obscene... Periodic, implora poliţia, care-i trimitea ceva bani, ajutîndu-l astfel; trăia fiindu-i silă de el însuşi, la nimereală, legat totuşi de poliţie printr-un fel de solidaritate. În 1914, obţinînd cincizeci de ruble – a fost ultima lui cerere – îşi denunţa, ca şi cum ar fi vrut să-şi achite datoria, vecina, o bătrînă care ascundea nişte arme...

Războiul îl izbăvi. Părăsi frontul în 1917, ajunse în cele din urmă la Vladivostok, apoi la Tientsin, unde se îmbarcă, angajîndu-se ca om care spală vesela, pe vaporul ce pleca la Canton. Îşi reluă aici vechea profesie de informator şi ştiu să se arate îndeajuns de abil, astfel încît Sun Iat-Sen îi încredinţă, patru ani mai tîrziu, unul dintre posturile importante din poliţia sa secretă. Ruşii par a fi uitat fosta lui profesie.

În timp ce termin cu punerea în ordine a corespondenţei venite din Hong Kong, el studiază reprimarea revoltei de ieri.

– Înţelegi, dragul meu, aleg încăperea cea mai mare. Trebuie să fie mare, foarte mare. Mă aşez aşadar în fotoliul prezidenţial, singur, doar eu singur, pe estradă; doar eu singur, înţelegi? Într-un colţ, doar un grefier, şi îndărătul meu, şase soldaţi din Garda Roşie care nu înţeleg decît cantoneza. Bineînţeles, fiecare ţine în mînă un revolver. Cînd tipul intră, adeseori bate din călcîie milităreşte (există şi oameni curajoşi, cum spune prietenul tău Garin); dar cînd iese, n-o face niciodată. Dacă ar fi de faţă şi alţi oameni, un public, n-aş obţine niciodată ceva; acuzaţii m-ar înfrunta. Dar cînd sîntem doar între noi... Nu poţi înţelege asta: doar între noi...

Şi, cu un surîs flasc de bătrîn obez şi excitat care se uită la o fetiţă goală, adaugă zîmbind:

– Dacă ai şti cît de laşi pot fi...

Cînd mă întorc să iau masa de prînz, îl găsesc pe Garin scriind.

– O clipă, aproape am terminat. Trebuie să notez asta acum, altfel uit. E vizita mea la Tcheng Dai.

După cîteva minute, aud scrîşnetul pe care-l face peniţa trăgînd o linie. Dă la o parte hîrtiile.

– Se pare că şi-a vîndut şi ultima casă. Locuieşte la un fotograf sărac şi cred că de asta a preferat să vină el la mine acum cîteva zile. Sînt condus într-un atelier, o cămăruţă întunecoasă. Împinge spre mine fotoliul şi se aşază pe divan. Undeva, într-o curte, un negustor de lanterne ciocăneşte nişte tablă – ceea ce aproape că ne obligă să ţipăm. De altfel, poţi să citeşti...

Îmi întinde foile:

– Începe de la: „Dar, fără îndoială...“ T.D. este el, iar eu sînt G., dar mai bine o să-ţi citesc eu însumi, altfel nu vei putea înţelege anumite indicaţii pe care le-am scris prescurtat. Înclină capul, dar, cînd să înceapă să citească, adaugă:

– Te scutesc de vorbăria inutilă de la început. Ca de obicei, se poartă ca un mandarin distins. Cînd l-am somat să-mi răspundă dacă va nota sau nu decretul...

– Domnule Garin, mi-a spus (Garin imită foarte bine vocea slabă, măsurată şi doctorală a bătrînului), îmi îngăduiţi să vă pun cîteva întrebări? Ştiu că nu se obişnuieşte...

– Vă rog.

– Aş vrea să ştiu dacă vă amintiţi de vremea cînd am creat şcoala militară.

– Îmi amintesc foarte bine.

– Poate că n-aţi uitat, în acest caz, că atunci cînd aţi binevoit să veniţi la mine spre a-mi face cunoscut proiectul dumneavoastră, mi-aţi spus că şcoala era fondată pentru a-i permite lui Kuang-Ton să se apere.

– Ei bine?

– Să se apere. Vă amintiţi poate că am mers cu dumneavoastră şi cu tînărul comandant Tchai hai-Chek, la anumite persoane notabile. M-am dus chiar şi singur uneori. Unii oratori m-au injuriat, făcîndu-mă militarist, pe mine! Ştiu că nici o viaţă onorabilă nu e scutită de injurii şi de aceea le dispreţuiesc. Dar le-am spus unor oameni vrednici de tot respectul şi de toată consideraţia şi care aveau încredere în mine: „Binevoiţi să credeţi că sînt un om drept. Atunci vă cer să vă trimiteţi

copilul – fiul – la această şcoală. Vă cer să uitaţi ceea ce ne-a învăţat înţelepciunea strămoşilor noştri: că meseria de soldat este infamă“. Domnule Garin, am spus asta?

– Cine zice altceva?

– Bun. O sută douăzeci dintre aceşti copii au murit. Trei dintre ei erau fii unici. Domnule Garin, cine răspunde de aceste morţi? Eu.

Cu mîinile vîrîte în mîneci, se înclină adînc, îndreptîndu-şi apoi trupul şi spunînd:

– Sînt un om bătrîn, am uitat de multă vreme speranţele tinereţii mele – pe vremea aceea nici nu vă născuseţi, domnule Garin. Ştiu ce este moartea. Ştiu că există şi sacrificii necesare. Dintre aceşti tineri, trei erau fii unici – fii unici, domnule Garin – şi i-am revăzut pe taţii lor. Orice tînăr ofiţer care nu piere pentru a-şi apăra provincia ameninţată moare în zadar. Iar eu i-am sfătuit să moară astfel.

– Aceste argumente sînt excelente; regret că nu le-aţi expus şi în faţa generalului Tang.

– Generalul Tang le cunoştea, dar le-a uitat, ca atîţia alţii... Domnule Garin, nu mă interesează facţiunile. Dar de vreme ce Comitetul celor Şapte, de vreme ce o parte din popor îmi preţuieşte gîndirea, nu i-o voi ascunde.

Adaugă, rostind cuvintele foarte rar:

– Oricît de mare ar fi primejdia la care m-aş expune... Vă rog să mă credeţi că vă vorbesc astfel cu părere de rău. Dar mă siliţi s-o fac. Regret cu adevărat. Domnule Garin, nu voi lua apărarea proiectului dumneavoastră. Ba chiar îl voi combate... Cred că prietenii pe care îi aveţi şi chiar dumneavoastră nu sînteţi buni păstori pentru popor...

– A învăţat franceza de la misionari, spuse Garin cu vocea-i obişnuită... ba chiar cred că sînteţi o primejdie pentru el. O mare primejdie, căci nu-l iubiţi.

– Pe cine trebuie copilul să prefere, pe doica ce-l iubeşte şi-l lasă să se înece sau pe cea care nu-l iubeşte, dar ştie să înoate şi-l salvează?

Cugetă o clipă, îşi dădu capul pe spate ca să mă privească mai bine şi răspunde cu tot respectul:

– Asta, depinde poate, domnule Garin, de ceea ce are copilul în buzunare...

– Dar asta cred că ştiţi prea bine, căci iată, sînt aproape douăzeci de ani de cînd îl ajutaţi şi sînteţi tot sărac...

– N-am căutat să...

– Nu ca mine! Cine-mi vede pantofii găuriţi (mă sprijin de perete şi-i arăt talpa pantofilor) ghiceşte că am fost corupt şi că m-am îmbogăţit.

Este uluitor, dar şi total idiot. Ar putea să-mi răspundă că, deşi modeste, fondurile noastre ar îngădui să-mi cumpăr pantofi noi. Nu se gîndeşte la asta sau nu vrea să continue o discuţie care-l răneşte? Ca toţi chinezii din generaţia lui, se teme de violenţă, de iritare, în care vede semnele vulgarităţii... Îşi scoate mîinile din mîneci, deschide larg braţele şi se ridică.

– Asta-i tot.

Garin aşază pe masă ultima foaie, îşi încrucişează mîinile pe ea şi repetă:

– Asta-i tot.

– Şi atunci?

– Cred că problema-i rezolvată. Pentru a vorbi din nou despre decret, nu ne rămîne decît să aşteptăm, să aşteptăm să se fi terminat cu el. Din fericire, face tot ce trebuie ca să ne ajute.

– Cum aşa?

– Cere arestarea teroriştilor (între paranteze fie spus, poate să o ceară: dacă obţine punerea lor sub acuzaţie, poliţia nu-i va găsi, asta-i totul). Hong îl urăşte de multă vreme...

A doua zi dimineaţă

Intrînd, ca de obicei atunci cînd întîrzie, în camera lui Garin, aud strigăte: două chinezoaice tinere sînt culcate pe pat, goale (corpurile lor epilate: două pete prelungi şi netede); surprinse de intrarea mea, se ridică urlînd şi se refugiază îndărătul unui paravan. Garin îşi încheie tunica de ofiţer, cheamă servitorul şi îi porunceşte să le conducă afară pe femei şi să le plătească după ce se vor fi îmbrăcat.

– Cînd eşti aici de cîtva timp, îmi spune el pe scară, chinezoaicele încep să te preocupe, o să vezi. Atunci, ca să te poţi consacra unor lucruri serioase, cel mai bine e să te culci cu ele şi să-ţi eliberezi astfel mintea.

– Dacă faci asta cu două deodată poate te simţi de două ori mai uşurat?

– Fă-o cu una sau cu două (cu una, dacă preferi), după cum ai chef. În casele de pe malul fluviului avem mulţi informatori, dar eu rămîn tot neîncrezător...

– Acolo merg şi albii?

– Bineînţeles! Chinezoaicele sînt foarte pricepute...

Nicolaiev ne aşteaptă în josul scării; cum îl vede pe Garin, îi strigă:

– Da, da, totul continuă! Ascultă!

Scoate din buzunar o foaie de hîrtie şi, în timp ce ne ducem la Propagandă pe jos (încă nu e foarte cald), mişcîndu-ne încet, din cauza obezităţii lui, citeşte:

> „Bărbaţii şi femeile din misiunile străine au fugit din faţa unei mulţimi inofensive de chinezi. De ce fug, dacă sînt nevinovaţi? Iar în grădina misiunii au fost găsite grămezi de oase de nou-născuţi. Acum, cînd s-a stabilit că aceste fiinţe vicioase masacrează cu sălbăticie, în timpul orgiilor lor, copilaşi chinezi nevinovaţi..."

– E scris de Hong, nu-i aşa? întreabă Garin.

– Ca de obicei, e dictat, căci el nu ştie să scrie cu litere chinezeşti. E cel de-al treilea comunicat...

– I-am interzis să mai emită asemenea stupidităţi. Acest Hong începe să mă calce pe nervi!

– Şi cred că are de gînd să continue... Nu l-am văzut lucrînd cu plăcere, în cadrul Propagandei, decît atunci cînd a trebuit să redacteze comunicate anticreştine. Spune că poporul este bucuros cînd citeşte asemenea comunicate... Aşa o fi...

– Nu despre asta-i vorba. Cînd soseşte, trimite-l la mine.

– Azi-dimineaţă dorea să te vadă, cred că te aşteaptă...

– Mai ales nu-l întreba ce intenţii are cu privire la Tcheng Dai. Informează-te în altă parte!

– Bun. Spune-mi, Garin...

– Ce?

– Ştii că bancherul Sia-Tcheu e mort?

– Înjunghiat?

– Împuşcat în cap, cînd am trecut podurile.

– Şi crezi că Hong...

– Nu cred, ştiu.

– I-ai spus totuşi să-i lase-n...

– Din partea ta şi din partea lui Borodin (fiindcă veni vorba, Borodin se simte mai bine cu sănătatea, va fi şi el aici curînd). Hong îşi face de cap, nu mai ascultă de nimeni.

– Ştia că Sia-Tcheu ne susţinea?

– Bineînţeles. Dar puţin îi păsa lui de asta! Sia-Tcheu era prea bogat... N-a avut loc nici un jaf, ca de obicei...

Garin dă din cap fără să răspundă. Ajungem la destinaţie. Îl însoţesc pe Nicolaiev, iau din biroul lui dosarul cu ultimele rapoarte venite din Hong Kong şi cobor. Cînd intru în biroul lui Garin, mă izbesc de Hong, care tocmai pleca. Vorbeşte cu accent străin foarte pronunţat, cu o voce aproape şoptită în care poţi ghici o furie cu greu ascunsă:

– Voi trebuie să judecaţi ceea ce scriu. De acord. Dar nu şi sentimentele mele. Tortura – cred eu – este, aici, un lucru drept. Pentru că viaţa unui om sărac este o îndelungă tortură. Iar cei care-i învaţă pe săraci să o îndure trebuie să fie pedepsiţi, fie ei preoţi creştini sau oricare alţi oameni. Ei nu ştiu. Nu ştiu. Ar trebui – cred – să-i obligăm (subliniază cuvîntul cu un gest, de parcă ar lovi pe cineva) să înţeleagă. Nu asmuţind asupra lor soldaţii. Nu. Ci pe leproşi. Braţul unui om se transformă în noroi şi începe să curgă; omul vine să-mi vorbească despre resemnare, şi e bine. Dar acest om spune altceva...

Pleacă surîzînd, arătîndu-şi dinţii, iar chipul său plin de ură capătă dintr-o dată o expresie aproape copilărească.

Garin cugetă, preocupat. Cînd îşi înalţă capul, privirea lui o întîlneşte pe a mea...

– L-am prevenit pe episcop, spune el, ca să ştie ce primejdie îi ameninţă pe misionari. A devenit necesară plecarea, nu masacrarea lor.

– Şi ce ţi-a spus?

– Mi-a transmis următoarele: „Ne vom lua toate măsurile necesare. Cît priveşte restul, Dumnezeu va hotărî dacă vom fi sau nu martiri. Facă-se voia Lui!“ Cîţiva misionari au plecat totuşi...

În timp ce vorbeşte, privirea i se îndreaptă spre birou, fixîndu-se pe una dintre acele note albe ce-i acoperă sugativa:

– Tcheng Dai nu mai stă la fotograf, ci s-a instalat într-o vilă pe care i-a pus-o la dispoziţie un prieten plecat din oraş. Înţeleptul bărbat a obţinut ieri seară o gardă militară... Ah! ce bine ar fi dacă am putea înlocui Comitetul celor Şapte printr-un comitet dictatorial mai sigur, dacă am putea crea o Ceka, dacă n-ar mai trebui să ne bizuim pe oameni ca Hong!... Sînt încă multe lucruri de făcut!

– Cine-i acolo? Da, intră!

Santinela aduce din partea unui delegat un rulou de mătase trimis din Shanghai, pe care sînt caligrafiate, cu cerneală de China, felicitări.

În partea de jos a fost adăugat – cu o cerneală mai deschisă la culoare şi mai murdară – un fel de post-scriptum:

> „Noi *(urmează patru nume)* am semnat cele ce urmează cu sîngele nostru, după ce ne-am tăiat fiecare la un deget, pentru a arăta admiraţia faţă de compatrioţii noştri din Canton, care îndrăznesc să lupte cu atîta curaj împotriva Angliei imperialiste. Le mărturisim deci respectul nostru şi convingerea că lupta va continua pînă la victoria totală“.

Au semnat apoi; urmează nenumărate semnături colective (una pentru fiecare secţie).

– „Pînă la victoria totală“, repetă Garin. Decretul, decretul, decretul! Asta-i toată problema! Dacă nu împiedicăm vapoarele din Hong Kong să vină aici, o să fim pînă la urmă înfrînţi! Decretul trebuie promulgat. Trebuie. Dacă nu izbutim, ce dracu mai căutăm noi aici?...

Ia de pe birou un vraf de rapoarte primite din Hong Kong. Sînt numai cereri de bani.

– Pînă una-alta, nu avem decît o soluţie, continuă el: să renunţăm la greva generală. Întreaga Asie urmăreşte, în sfîrşit, lupta noastră; e de-ajuns ca Hong Kong-ul să rămînă paralizat sub

privirile tuturor. Greva marinarilor şi a docherilor, totală, supravegheată de sindicate, va fi de-ajuns. Un Hong Kong fără braţe de muncă e totuna cu un Hong Kong pustiu, iar noi avem aici mare nevoie de banii Internaţionalei, nevoie mare de tot!...

Şi începe să scrie un raport, căci deciziile care angajează Internaţionala sînt luate de Borodin. Lumina scoate în evidenţă proeminenţele şi ridurile chipului ce se apleacă deasupra biroului. Reapare cea mai veche putere din Asia; spitalele din Hong Kong, părăsite de infirmieri, sînt pline de bolnavi, iar pe această hîrtie, galbenă sub lumină, un bolnav îi scrie altui bolnav...

Ora două

Noua atitudine a lui Hong îl îngrijorează foarte mult pe Garin. Se bizuie pe el ca să-l scape de Tcheng Dai; dar deşi rapoartele informatorilor arată că Hong nu va aştepta să fie pus sub acuzaţie pentru a acţiona şi că certitudinea de a nu avea încă poliţia împotriva lui îl face să acţioneze rapid, el nu ştie ce pune la cale teroristul. De cîtăva vreme, îmi spune el, iese la iveală un personaj ciudat; de sub aparenta cultură, întemeiată doar pe meditaţia asupra cîtorva idei virulente, găsite la întîmplare, prin cărţi şi conversaţii, chinezul incult, chinezul care nu ştie să citească literele chinezeşti urcă la suprafaţă şi începe să-l domine pe cel ce citeşte cărţi scrise în franceză şi în engleză; şi acest nou personaj e stăpînit cu totul de violenţa caracterului său, de tinereţea sa şi de singura experienţă ce-i aparţine cu adevărat: cea a sărăciei... Ca adolescent, a trăit între oameni al căror univers era unul al sărăciei, în intimitatea acelor hrube din marile oraşe chinezeşti bîntuite de bolnavi, de bătrîni, de nevolnici de tot felul, de cei ce într-o bună zi mor de foame şi de cei, mult mai numeroşi, ce supravieţuiesc, mîncînd ca animalele, menţinuţi într-un fel de abrutizare şi de slăbiciune neîntreruptă. În cazul acestora, ce n-au altă preocupare decît să-şi potolească foamea, decăderea e aproape întotdeauna atît de completă, încît nu mai lasă loc nici măcar urii. Sentimente, iubire, demnitate, totul s-a prăbuşit şi abia dacă, din cînd în cînd, se mai ivesc izbucniri de mînie şi disperare, precum, deasupra grămezii de zdrenţe şi trupuri năvălite în praf, aceste capete, cu ochii larg deschişi, aceste guri

înfulecînd copanele de pui dăruite de misionari... Dar pentru ceilalţi, pentru cei ce devin uneori soldaţi sau tîlhari, pentru cei care mai sînt capabili de vreo tresărire, pentru cei ce pun la cale tot felul de combinaţii complicate ca să-şi poată cumpăra puţin tutun, ura există, tenace, fraternă. Trăiesc o dată cu ea, în aşteptarea acelor zile cînd trupele, aproape înfrînte, îi cheamă în ajutor pe tîlhari şi pe incendiatori. Hong a scăpat de sărăcie; dar nu i-a uitat lecţia şi nici imaginea lumii pe care ea o impune, feroce, colorată de ura neputincioasă. „Nu există decît două rase, spune el, săracii şi ceilalţi.“ Cei puternici şi cei bogaţi îi inspiră, încă din copilărie, un asemenea dezgust, încît nu doreşte nici putere, nici bogăţie. Treptat, pe măsură ce se îndepărtează de mediile sordide, descoperă că urăşte nu fericirea bogaţilor, ci respectul pe care-l au faţă de ei înşişi. „Un sărac, mai spune el, nu se poate stima pe sine.“ Ar accepta şi asta, dacă s-ar gîndi, ca strămoşii lui, că existenţa nu-i limitată doar la viaţa individuală. Dar, legat de prezent cu toată forţa pe care i-o dă descoperirea morţii, nu mai acceptă, nu mai caută, nu mai discută, doar urăşte. Vede în mizerie un demon dulceag, ce se străduieşte permanent să-i dovedească omului că-i josnic, laş, nevolnic, înclinat spre umilinţă. Îl urăşte fără îndoială, mai presus de orice, pe omul care se respectă, pe omul sigur de sine; nu-i cu putinţă să fii mai profund revoltat împotriva rasei tale. Dezgustul faţă de respectabilitate, virtute chinezească prin excelenţă, l-a determinat să intre în rîndurile revoluţionarilor. Ca toţi cei însufleţiţi de patimă, se exprimă cu forţă, ceea ce-i conferă multă autoritate; iar această autoritate este sporită de marea-i ură faţă de idealişti – faţă de Tcheng Dai, mai ales –, căreia i se atribuie în mod greşit cauze politice. Îi urăşte pe idealişti pentru că ei vor să „aranjeze lucrurile“. El nu vrea ca „lucrurile să se aranjeze“. Nu vrea să renunţe la ura lui prezentă, pentru un viitor nesigur. Vorbeşte cu furie despre cei care uită că viaţa este unică şi care le propun oamenilor să se sacrifice pentru copiii lor. Hong nu-i dintre cei care au copii, nici dintre cei care se sacrifică sau au dreptate pentru alţii decît ei înşişi. Ar trebui ca Tcheng Dai, spune el, în timp ce şi-ar căuta, ca atîţia alţii hrana prin gunoaie, să aibă plăcerea să-l audă pe vreun onorabil moşneag, vorbindu-i despre dreptate! Nu vrea să vadă în bătrînul şef atît de frămîntat decît pe cel ce pretinde – în numele dreptăţii – să-l lipsească de răzbunarea sa. Şi,

gîndindu-se la confidențele confuze ale lui Rebecci, consideră că prea mulți oameni și-au abandonat singura vocație, atrași de umbra unui ideal oarecare. El nu vrea să îmbătrînească închiriind păsări mecanice, nu vrea să se lase învins de vîrstă. După ce a auzit acest poem al unui chinez din Nord:

„Lupt singur și cîștig sau pierd
Spre-a mă elibera de nimeni n-am nevoie.
Nu vreau ca vreun Iisus Hristos să creadă
Că va putea, pentru mine, vreodată muri“

s-a grăbit să-l învețe pe dinafară. Influența lui Rebecci, apoi cea a lui Garin au alimentat în el nevoia unui realism furios, pe de-a-ntregul supus urii. Își privește viața cum ar face-o un ftizic încă în plină putere, dar care nu mai are nici o speranță; iar în vălmășagul sentimentelor sale, ura impune o ordine sălbatică, brutală, devenind datorie.

Doar acțiunea în slujba urii nu-i nici minciună, nici lașitate, nici slăbiciune; doar ea se opune într-adevăr cuvintelor. Tocmai din această nevoie de acțiune a devenit aliatul nostru; dar el găsește că Internaționala acționează prea încet, cruțîndu-i pe prea mulți; în săptămîna asta, de două ori, a asasinat oameni pe care Internaționala voia să-i protejeze.

„Fiecare asasinat îi sporește încrederea în sine, spune Garin, și-l face să înțeleagă treptat ce este el cu adevărat: un anarhist. Ruptura dintre noi nu va întîrzia să se producă. Numai de n-ar avea loc prea curînd!“ Și, după o scurtă tăcere: „E unul dintre dușmanii pe care-i înțeleg cel mai bine...“

A doua zi

Cînd intru în biroul lui Garin, Klein și Borodin stau de vorbă, așezați unul în fața celuilalt, lîngă ușă. Îl privesc pieziș pe Hong care, în picioare în mijlocul camerei, cu mîinile în buzunare, discută cu Garin. În dimineața asta, Borodin s-a ridicat din pat; galben, slab, astăzi seamănă cu un chinez. Ceva în atmosferă, în atitudinea oamenilor aduce a ostilitate, aproape a ceartă. Hong vorbește cu accentul său specific, sacadat, cu trupul imobil. Văzîndu-i mișcarea brutală a maxilarelor (vorbește ca și cum ar mușca), mă gîndesc dintr-o dată la fraza pe care mi-a citat-o Gérard: „Cînd voi fi condamnat la pedeapsa capitală...“

– În Franța, spune el, nu îndrăzneau să-i taie capul regelui, nu-i așa? Pînă la urmă totuși au făcut-o. Și Franța n-a murit. Întotdeauna, întîi și-ntîi trebuie să-i tai capul regelui.

– Nu cînd el e cel care plătește.

– Și cînd plătește, și cînd nu plătește. Ce-mi pasă mie că plătește?

– Ne pasă nouă, tuturor. Atenție, Hong, orice acțiune teroristă depinde de poliția pe care o are în fața ei...

– Poftim?...

Garin repetă fraza. Hong pare a fi înțeles, dar nu se clintește din loc și fixează podeaua, cu gîtul întins.

– Fiecare lucru la timpul potrivit, adaugă Garin. Revoluția nu-i chiar atît de ușor de înfăptuit.

– Oh! revoluția...

– Revoluția, spune Borodin dintr-o dată, întorcîndu-se brusc, înseamnă să plătești armata!

– Atunci e cu totul lipsită de interes. Să alegi? De ce? Pentru că la voi e mai multă dreptate? Asemenea preocupări le las în grija respectabilului Tcheng Dai. Sînt potrivite cu vîrsta lui. Îi vin ca o mănușă acestui bătrîn nociv. Politica nu mă interesează.

– Așa-i, așa-i, răspunde Garin. Vorbe! Știi tu ce fac în clipa asta directorii marilor agenții din Hong Kong? Fac coadă la guvernator ca să obțină subvenții, iar băncile refuză să plătească sumele cerute. În port, „oamenii distinși“ cară din greu pachete (și gîște). Noi distrugem Hong Kong-ul, transformăm într-un mic port unul dintre teritoriile cele mai bogate ale coroanei engleze – ca să nu mai vorbim de valoarea de exemplu a acestei acțiuni. Și tu ce faci?

În prima clipă, Hong tace. Dar, după cum îl privește pe Garin, simt că va vorbi. În sfîrșit, se hotărăște:

– Orice situație socială este o porcărie. Viața e unică. Să nu o irosești.

Dar asta nu-i decît un început...

– Și apoi? spune Borodin.

– Mă întrebați ce fac?

S-a întors către Borodin şi, de data asta, îl priveşte în faţă.

– Fac ceea ce nu îndrăzniţi voi să faceţi. E foarte ruşinos să-i sileşti pe cei săraci să muncească pînă crapă şi e foarte bine să-i pui pe nişte bieţi amărîţi să-i omoare pe duşmanii partidului. Dar e bine, nu-i aşa, şi să te fereşti să-ţi murdăreşti mîinile făcînd asemenea treburi?

– Poate că mi-e frică? răspunde Borodin, cuprins treptat de mînie.

– Nu că vei fi ucis.

Şi, dînd din cap de sus în jos:

– Cît priveşte restul, da.

– Fiecare cu rolul său!

– Deci rolul acela îmi revine mie, nu-i aşa?

Pe măsură ce se înfurie, vorbeşte cu un accent tot mai pronunţat.

– Credeţi că nu mi-e şi mie silă? *Pentru că* mă dezgustă atît de mult, îi scutesc uneori pe ceilalţi s-o facă şi o fac eu, mă înţelegeţi? Da, văd că vă uitaţi la domnul Klein. Ştiu că a suprimat pe unul din marea aristocraţie. Eu i-am cerut...

Lăsîndu-şi fraza neterminată, priveşte cînd la Borodin, cînd la Klein şi rîde nervos.

– Nu toţi burghezii sînt patroni de uzină, şopteşte el.

Apoi, dintr-o dată, ridică violent din umeri şi pleacă cu paşi repezi, trîntind uşa.

Tăcere.

– Nu-i bine, spune Garin.

– Ce crezi că va face? întreabă Klein.

– Te referi la Tcheng Dai? Tcheng Dai aproape că i-a cerut capul...

Şi, după un moment de gîndire:

– M-a înţeles cînd i-am spus că orice acţiune teroristă trebuie să ţină seama de poliţia cu care urmează să se confrunte. Deci va încerca să termine cu Tcheng Dai cît mai repede... E foarte probabil că aşa se va întîmpla. Dar, începînd de astăzi, vom fi vizaţi noi înşine... Primul la rînd deci, domnilor...

Muşcîndu-şi mustaţa şi încheindu-şi centironul care-l stinghereşte cînd se mişcă, Borodin se ridică şi pleacă. Îl urmăm. Lipit de becul electric, un fluture mare proiectează pe zid o uriaşă pată neagră.

Ora nouă

Fără îndoială, cuvintele lui Mirov l-au neliniştit pe Garin, căci, pentru prima oară, face aluzie la boala lui, fără ca eu să-l fi întrebat.

– Boala, bătrîne, boala... N-ai cum să ştii ce-i atunci cînd nu eşti bolnav. Crezi că e un lucru împotriva căruia lupţi, un lucru străin. Dar nu: boala eşti tu, tu însuţi... De îndată ce problema Hong Kong-ului va fi rezolvată...

După cină, a sosit o telegramă: armata lui Tcheng Tiung-Ming a plecat din Waitcheu şi se îndreaptă spre Canton.

Aflu, trezindu-mă, că Garin, după ce a avut o criză, a fost dus la spital azi-noapte. Îl voi putea vizita începînd cu ora şase.

Hong şi anarhiştii anunţă că vor avea loc întruniri azi după-amiază, în sălile de care dispun principalele sindicate. Hong însuşi va rosti un discurs la întrunirea celei mai puternice societăţi de culi din portul Canton, „Barca“, şi la întrunirile altor cîtorva societăţi secundare. Borodin l-a desemnat, pentru a-i răspunde, pe unul dintre cei mai buni oratori ai Gomindanului, Mao Ling-Wu.

Mîine, agenţii noştri vor anunţa că am renunţat la greva generală din Hong Kong. Totodată, pentru ca neliniştea ce apasă asupra oraşului să nu se risipească, Siguranţa engleză va fi informată prin agenţii dubli că, furioşi că nu pot continua greva generală, chinezii se pregătesc de insurecţie. De cîteva zile, casele de comerţ engleze încearcă să creeze la Suateu un serviciu de mesagerii, prin care obiectele debarcate în acest port vor fi expediate în interiorul Chinei. Greva docherilor a fost decretată ieri, la ordinul nostru, de sindicatele din Suateu, iar confiscarea mărfurilor de origine engleză a fost ordonată azi-dimineaţă. A pornit într-acolo şi un tribunal extraordinar; toţi negustorii care au acceptat livrarea de mărfuri engleze vor fi arestaţi şi pedepsiţi cu o amendă reprezentînd două treimi din averea lor. Cei ce nu-şi vor achita amenda în zece zile, vor fi executaţi.

Ora cinci

Am avut de lucru pînă foarte tîrziu, iar întrunirea societății „Barca" a și început, desigur.

Ne oprim, secretarul lui Nicolaiev și cu mine, în fața unui fel de uzină, intrăm într-un garaj pe care-l traversăm prin culoarul dintre mașinile Ford, mai traversăm și o curte. Din nou, un acoperiș simplu, un mare zid alb pe care ploile au lăsat dungi late și verzi, de parcă cineva ar fi aruncat peste el cîteva găleți cu acid; o ușă. În fața ușii, pe o ladă, o santinelă purtînd espadrile își arată pistolul automat unor copii. Cei mai mici sînt goi. Însoțitorul meu îi prezintă o carte de identitate; ca s-o privească, se ridică și împinge cu un gest blînd grupul de copii. Intrăm. Un zgomot înăbușit, din care se disting ici-colo frînturi de frază, urcă o dată cu o ceață groasă și albăstruie. Nu deslușesc decît cele două mari prisme luminoase și parcă ciuruite de atomi, pe care le proiectează ferestrele și care se cufundă ca niște bare oblice în obscuritatea sălii. Lumină, praf, fum, materie fluidă și densă în care tutunul desenează ramuri și flori. Nu percepem încă decît acea rumoare, dispersată asemenea prafului; dar iată că ea se ordonează sub vocea gîfîită a oratorului – care este în penumbră – transformîndu-se într-un strigăt scandat: „Da, da. Nu, nu", smuls mulțimii de fiecare frază și ritmînd discursurile, ca într-o litanie, cu lovituri de gong înăbușite.

Ochii mi se obișnuiesc treptat cu întunericul. Sala este simplă, fără nici o podoabă. Trei estrade: una pentru biroul la care stau președintele și doi asesori, în fața unui mare tablou acoperit cu litere chinezești (Să fie testamentul lui Sun Iat-Sen? Nu pot să-l citesc, e prea departe); o alta, unde s-a urcat oratorul, pe care cu greu îl auzim și îl vedem. Pe estrada a treia se află, la loc vizibil, în fața unui fel de pupitru, un chinez bătrîn cu nasul coroiat și fin, cu părul cărunt tăiat perie. Sprijinit în coate, își umflă pieptul și așteaptă.

Mulțimea, pe care încep s-o văd mai limpede, stă ca încremenită. În micuța încăpere se află patru-cinci sute de oameni; lîngă birou, cîteva studente cu părul tăiat scurt; marile ventilatoare din tavan lovesc greoi aerul îngroșat. Strînși unii în alții sau aproape răsfirați: soldați, studenți, mici negustori, culi, care aprobă cu vocea, cu o mișcare a gîtului proiectat înainte, ca aceea a cîinilor care latră, în timp ce trupul le rămîne nemișcat. Nu vezi brațe încrucișate, coate sprijinite pe genunchi, bărbii sprijinite pe mîini, ci numai trupuri rigide, verticale, moarte, chipuri pătimașe, ale căror maxilare înaintează, aprobînd cu un fel de lătrat sacadat.

Acum reușesc să aud destul de limpede ca să pot înțelege; este vocea lui Hong, nu șovăitoare, ca atunci cînd vorbește în franțuzește, ci profundă și repezită. A ajuns la sfîrșitul discursului:

– Spun că ne-au adus libertatea! Noi am zdrobit imperiul ca pe un ou încă de acum cinci ani, pe cînd ei se tîrau încă în patru labe, sub biciul mandarinilor lor militari! Spun pretutindeni prin agenții lor plătiți, prin servitorii lor, că ei ne-au învățat ce-i Revoluția! Oare avem nevoie de ei? Oare conducătorii mișcării Tai Ping aveau consilieri ruși? Şi cei ai Boxerilor?

Toate acestea, spuse într-o chineză vulgară, cu furie, sînt întrerupte de strigăte de „da", guturale și tot mai numeroase. Cu fiecare frază, Hong ridică tonul. Acum strigă:

– Oare rușii au mînuit bidoanele cu benzină, cînd opresorii noștri se pregăteau să-i spintece pe proletarii din Canton? Cine i-a aruncat în fluviu pe porcii ăia spintecați, pe negustorii ce luptau împotriva noastră?

– Da, da! Da! Da! Da! Da!

Mao, sprijinit în coate ca la început, nemișcat, tace; aproape întreaga adunare este de partea oratorului; și zadarnic li s-ar spune celor care sînt aici că nu i-au învins ei singuri pe negustorii ce luptau ca voluntari.

Hong a obținut ce voia: le vorbea, neîndoielnic, de ceva vreme deja. Coboară și, obligat fiind să ia cuvîntul și la alte întruniri, pleacă repede, stîrnind un vuiet puternic și respectuos, pe care Mao, care a început să vorbească, nu-l poate domina. E cu neputință să auzi un singur cuvînt. Totul a fost dinainte pregătit: am impresia că protestează și strigă doar șapte-opt chinezi, mereu aceiași, răspîndiți prin sală. Fără îndoială că mulțimea, deși ostilă, ar vrea să audă ceea ce i se spune. Mao este un orator celebru și venerabil. Dar nu ridică vocea. Continuă să vorbească, în ciuda strigătelor și a fluierăturilor, privind cu atenție diferitele părți ale sălii care-l contestă. Probabil că

a constatat că este întrerupt doar de cîțiva indivizi, care încep totuși să atragă asistența de partea lor. Atunci, cu o voce puternică și dintr-o dată distinctă, îndreaptă o mînă autoritară spre sală:

– Priviți-i pe cei care mă insultă ca să mă întrerupă, fiindcă se tem de cuvintele mele!

Mulțimea se agită. Mao a cîștigat: fiecare se întoarce către unul dintre anarhiști. Nu mai are împotriva lui întreaga sală, ci doar cîțiva inși.

– Cei care trăiesc din banii englezilor, în timp ce greviștii noștri mor de foame, sînt niște...

E cu neputință să auzi sfîrșitul frazei. Mao s-a aplecat mult înainte, cu gura larg deschisă. Din cele patru colțuri ale sălii pornesc, pe toate tonurile specifice rostirii chinezești, injurii nedeslușite, de parcă ar urla o haită. Cîteva se aud limpede.

– Cîine! E vîndut străinilor! Trădătorule! Trădătorule! Culi!

Poate că Mao vorbește, dar eu nu-l aud. Vacarmul scade în intensitate. Ici-colo, cîteva injurii izolate, precum ultimele aplauze la teatru... Atunci, recîștigînd dintr-o dată atenția auditoriului printr-un gest neașteptat – își ridică mîinile deasupra capului –, Mao vorbește cu o voce de două ori mai puternică:

– Culi? Da, culi! M-am dus întotdeauna în mijlocul celor săraci. Dar nu ca să le strig numele, cum faceți voi, alături de cel al hoților și al trădătorilor! Eram aproape un copil cînd... (Între anarhiști și cei care vor să audă are loc o adevărată încăierare; dar cuvintele lui Mao pot fi deslușite.)... cînd am jurat că-mi voi lega viața de-a lor, și nimeni nu mă va dezlega de acest legămînt, căci cei în fața cărora l-am făcut au murit...

Şi, cu brațele întinse și cu palmele deschise:

– Voi, cei fără locuință, voi, cei fără hrană, voi toți! Voi cei care nu aveți un nume, voi cei pe care-i recunoști după rana de la umăr, voi cei care descărcați lemne și trageți corăbii! Voi cei pe care-i știi după rana din șold, voi, salahori din port! Ascultați-i, ascultați-i pe cei care și-au făurit gloria cu sîngele vostru! Zic bine cînd zic „culi“, frumoșii domnișori, așa cum spuneam eu, acum o clipă „cîini“, vorbind despre ei!

– Da! Da!

Şi din nou scandat:

– Da! Da! Moarte celor ce ne insultă poporul!...

Cine a strigat? Nu se știe. Era o voce slabă, șovăitoare.

Dar, pe dată, o sută de voci urlă:

– La moa-a-a-arte...

E un vuiet uriaș, un strigăt tulbure care se transformă în urlet. Abia dacă se deslușește cuvîntul, dar tonul e de ajuns și spune totul.

Cîțiva anarhiști încearcă să ajungă la tribună; dar Mao n-a venit singur: oamenii lui, acum ajutați de mulțime, îi apără, nelăsînd pe nimeni să se apropie. Un anarhist, urcat pe umerii altuia, încearcă să se facă auzit. E pe dată luat cu asalt, aruncat la pămînt, lovit. Încăierare. Ieșim. Cînd ajung la ușă, mai arunc o privire în urmă: în fumul încă și mai gros, costumele de culoare deschisă, rochiile albe, zdrențele albastre sau cafenii ale muncitorilor din port se amestecă, imagini zbuciumate și cețoase din care ies pumni amenințători, deasupra cărora saltă șepci ca de cretă...

În stradă îl zăresc pe Mao care pleacă. Încerc să ajung la el, dar nu izbutesc. Poate că nu vrea să fie văzut astăzi în tovărășia unui alb...

Mă duc la spital, singur, pe jos. Felul în care Mao a știut să iasă din încurcătură e spre lauda iscusinței lui, dar dacă cineva mai puțin iscusit n-ar fi strigat „culi“, ce s-ar fi întîmplat? O victorie ce se datorează unui asemenea hazard este zadarnică. De altfel, Mao nu s-a apărat decît pe el... Însoțitorul meu yunnanez îmi spune, părăsindu-mă:

– Dacă Hong ar mai fi fost încă de față, domnul Mao n-ar fi triumfat cu atîta ușurință...

Triumfat?

Cînd ajung la spital, e noapte de-a binelea. La cele patru colțuri ale pavilionului, sub ramurile de palmier, soldați înarmați cu revolvere. Intru. La această oră coridoarele sînt pustii. Auzindu-mi pașii pe dale, un infirmier care doarme, culcat pe canapeaua de lemn de la intrare, se trezește și mă conduce în camera lui Garin.

Linoleum, pereți văruiți, un ventilator uriaș, miros de medicamente, mai ales de eter. Perdeaua care-l protejează împotriva țînțarilor este pe jumătate ridicată; Garin pare culcat într-un pat cu perdeluțe de tul. Mă așez la căpătîiul lui. Mîinile transpirate îmi

alunecă pe fotoliul de răchită. Trupul meu obosit se destinde; afară, bîzîie nelipsiţii ţînţari... O creangă de palmier coboară dinspre acoperiş, rigidă, siluetă de metal profilată în noaptea molatică şi informă. Mirosul descompunerii şi cel al florilor dulcege din grădină urcă împreună din pămînt, intră o dată cu aerul încropit, împletindu-se uneori cu un iz de apă stătută, de gudron şi de fier. În depărtare, se aude, ca o grindină, bătaia *mah-jong*-urilor, strigăte în chineză, claxoane, petarde; cînd soseşte, ca dinspre o mare băltoacă, vîntul de pe fluviu, iar noi păstrăm tăcerea, auzim sunetul unei viori monocorde: vreun teatru ambulant sau vreun meşteşugar care cîntă, moţăind în prăvălioara lui închisă cu scînduri. O lumină roşcată, fumegîndă, urcă dindărătul copacilor; s-ar spune că acolo e pe terminate un mare iarmaroc: oraşul.

Garin, cu părul căzîndu-i pe faţă, cu ochii pe jumătate închişi, cu trăsăturile obosite, mă întreabă, de îndată ce intru:

– Ce se mai aude?

– Nimic important.

Îi dau cîteva veşti, apoi tac. În coridor şi în cameră becurile ard, înconjurate de insecte, de parcă n-ar trebui să se stingă niciodată. Paşii infirmierului se îndepărtează...

– Vrei să te las singur?

– Nu, dimpotrivă. Nu vreau să rămîn singur. Nu-mi mai place să mă gîndesc la mine, şi, cînd sînt bolnav, nu fac decît asta...

Oboseala din vocea lui de obicei atît de limpede, uşor tremurătoare în această seară, ca şi cum gîndirea i-ar controla cu greu cuvintele, se potriveşte cu aceste becuri triste, cu această tăcere, cu acest miros de trup asudat care uneori îl domină pe cel al eterului şi al grădinii cutreierate de soldaţi, cu tot acest spital unde nu par vii decît insectele care bîzîie, zbuciumîndu-se în jurul becurilor...

– Ciudat lucru: după proces, eram pătruns – în profunzime – de sentimentul zădărniciei oricărei vieţi, al unei umanităţi mînate de forţe absurde. Acum sentimentul acesta revine... Boala e un lucru stupid... Şi totuşi, mi se pare că făcînd ceea ce fac eu aici, lupt împotriva condiţiei absurde a omului... Dar absurdul îşi regăseşte drepturile...

Se întoarce în pat pe partea cealaltă; îmi vine în nări mirosul acrişor de febră.

– Totalitatea insesizabilă ce-i permite unui om să simtă că viaţa lui e dominată de ceva... Puterea amintirilor e ciudat de mare cînd eşti bolnav. Toată ziua m-am gîndit la procesul meu şi mă întreb de ce. După acest proces, impresia de absurditate pe care mi-o lăsa ordinea socială s-a extins treptat la aproape tot ceea ce-i omenesc... De altfel, nu văd în asta nici un inconvenient... Şi totuşi, totuşi... Chiar în această clipă, cîţi oameni nu visează la victorii pe care, acum doi ani, nici măcar nu le bănuiau ca posibile! Am făcut să se nască în ei speranţa. Speranţa lor. Nu ţin să fac fraze frumoase, totuşi speranţa este pentru oameni, e însăşi raţiunea lor de a trăi şi a muri... Şi ce-i cu asta?... Fireşte, n-ar trebui să vorbesc atît de mult cînd am asemenea febră... E o idioţenie... Să te gîndeşti la tine însuţi ziua întreagă!... De ce oare mă gîndesc la acel proces? De ce? E atît de îndepărtat. E o idioţenie să ai febră, dar datorită febrei vezi nişte lucruri...

Infirmierul tocmai a deschis în linişte uşa. Garin se întoarce spre el; mirosul omenesc al bolii îl acoperă din nou pe cel de eter.

– La Kazan, în noaptea de Crăciun, în 1919, acea procesiune neobişnuită... Borodin era de faţă, ca întotdeauna... Ce ?... Aduc toţi zeii în faţa catedralei: figuri uriaşe ca acelea de pe carele Carnavalului, o zeiţă-peşte, cu trupul de sirenă... Două sute, trei sute de zei... Şi pe Luther. Muzicanţi înfofoliţi în blănuri fac o hărmălaie de neînchipuit, cîntînd din toate instrumentele pe care le-au găsit la îndemînă. În preajmă arde un rug. Purtaţi pe umerii tipilor, zeii se rotesc în jurul pieţii, proiectîndu-şi siluetele negre pe flăcările rugului, pe zăpadă... Un vacarm triumfal! Obosiţi, oamenii aruncă în foc zeii pe care i-au dus pe umeri; o lumină imensă izbeşte privirile, din noapte ţîşneşte alba catedrală... Ce? Revoluţia? Da, tot aşa, timp de şapte-opt ore! Aş fi vrut să văd zorile!... Putreziciune!... Vedem în sfîrşit lucruri de seamă. Nu poţi azvîrli în foc revoluţia! Mai bine cu ea, decît fără. Asta trebuie spus mereu, chiar şi atunci cînd eşti dezgustat... Ca de tine însuţi! Nu-i bine nici cu tine, şi nici fără tine. La liceu, am învăţat asta în latină. Vor mătura. Ce? Poate era totuşi zăpadă... Ce?

Este în pragul delirului. Exaltat de sunetul propriei voci, vorbeşte pe un ton ridicat, care răsună pînă departe, în tot spitalul. Infirmierul îmi şopteşte la ureche:

– Doctorul a spus că domnul comisar de la Propagandă nu trebuie să vorbească mult...

Şi cu voce tare:

– Domnule comisar, doriţi să vă dau puţin cloral, ca să dormiţi?

A doua zi

Robert Norman, consilierul american al guvernului, a plecat din Canton ieri seară. De cîteva luni, nu mai e consultat decît în cazul unor decizii lipsite de importanţă. Poate a crezut că nu mai este în siguranţă, şi nu se înşela... Borodin a fost în sfîrşit numit în mod oficial, în locul lui, consilier al guvernului, director al Serviciilor Armatelor Terestre şi ale Aviaţiei. Astfel, acţiunile lui Gallen, care comandă Statul Major cantonez, nu vor mai fi controlate decît de Borodin; aproape întreaga armată se află în mîinile Internaţionalei.

PARTEA A TREIA

OMUL

Telegramele venite din Hong Kong comunică lumii întregi că orașul este din nou activ. Dar ele adaugă: „Numai muncitorii din port n-au reluat încă lucrul". Şi nici nu-l vor relua. Portul este tot pustiu; cetatea seamănă tot mai mult cu acea mare figură vidă și neagră care se profila pe cer atunci cînd am părăsit-o. Hong Kong va căuta curînd să afle ce muncă i se potrivește unei insule izolate... Iar principala lui sursă economică, comerțul cu orez, îi scapă. Marii producători au intrat în legătură cu Manilla, cu Saigon.

Dacă guvernul englez nu se hotărăște să intervină prin forță armată, scrie un membru al Camerei de Comerț într-o scrisoare pe care am interceptat-o, Hong Kong-ul va deveni, într-un an, portul cel mai nesigur din Extremul Orient...

Secțiile de voluntari străbat orașul. Multe automobile ce aparțineau unor negustori au fost înarmate cu mitraliere. În această noapte, centrala telefonică – nu te poți apăra fără telefon – a fost înconjurată cu un gard din sîrmă ghimpată. Alte sisteme de apărare sînt construite în jurul rezervoarelor, al palatului guvernatorului și al arsenalului. Şi, deși se încrede în milițienii săi, Siguranța engleză, luată pe neașteptate, trimite curier după curier, emisar după emisar, la generalul Tcheng Tiung-Ming, îndemnîndu-l să-și grăbească venirea la Canton.

*

– Vezi, dragul meu, îmi spune Nicolaiev cu vocea lui mieroasă, Garin ar face mai bine dacă ar pleca, mult mai bine... Mirov mi-a vorbit despre el. Dacă vrea să mai stea încă două săptămîni, va fi

silit să rămînă cu mult mai mult decît dorește... Oricum, îngropat aici sau aiurea...

– Spune că nu poate să plece acum.

– Da, da... Sînt destui bolnavi aici... Cu felul nostru de a trăi, nu prea ai cum să scapi de bolile tropicale...

Își arată pîntecele, surîzînd:

– Eu unul încă prefer asta... Şi apoi, cînd nu-i în joc ceea ce are pentru el cu adevărat importanță, Garin e cam abulic... Ca toată lumea...

– Şi crezi că pentru el viața nu are importanță?

– Nu prea mare, nu prea mare...

*

A sosit raportul unuia dintre servitorii lui Tcheng Dai – pus să-l spioneze.

Tcheng Dai știe că teroriștii vor să-l asasineze. Sfătuit să fugă, a refuzat. Dar informatorul l-a auzit spunîndu-i unui prieten: „Dacă viața mea nu-i destul de puternică spre a-i opri, moartea mea va fi poate..." De data asta nu mai era vorba de un asasinat, ci de o sinucidere. Dacă Tcheng Dai se sinucide pentru o cauză, după ritualul asiatic, el va conferi acestei cauze o forță împotriva căreia orice luptă va fi greu de suportat.

– Este în stare, spune Nicolaiev.

Neliniștea apasă asupra Siguranței...

*

Garin a părăsit spitalul. Mirov sau medicul chinez vor veni să-i facă injecția în fiecare dimineață.

A doua zi dimineața

Nicolaiev era neliniștit nu numai din cauza lui Tcheng Dai; Tcheng Tiung-Ming a cucerit ieri orașul Chow-Chow și mărșăluiește spre Canton, după ce a învins trupele cantoneze. Acestea, alcătuite din foști mercenari ai lui Sun Iat-Sen, sînt, după Borodin, lipsite de valoare, incapabile să lupte cînd nu sînt încadrate de Armata Roșie și de cadeți. Dar cadeții, sub ordinele lui Tchai Kai-Chek, rămîn la Wampoa. Armata Roșie, sub ordinele lui Gallen, nu părăsește cantonamentul. Doar secțiile de propagandă, care pot pregăti victoria, dar nu o pot obține, vor părăsi mîine orașul.

– Comitetul celor Şapte trebuie să se hotărască, spune Garin. Trebuie să aleagă între Armata Roșie și *decret*, pe de o parte, și Tcheng Tiung-Ming, pe de altă parte. Iar acesta, pentru ei, înseamnă plutonul de execuție. Acum să-i văd!

Noaptea

Ora zece seara, la Garin acasă. Lîngă fereastră, Klein și cu mine îl așteptăm să se întoarcă. Pe o măsuță, lîngă Klein, o sticlă cu alcool de orez și un pahar. O santinelă din Siguranță a adus afișul albastru ce se află, prost împăturit, pe masa pe care servitorii au uitat s-o strîngă. Prin oraș sînt lipite afișe asemănătoare.

Este fragmentul final din testamentul lui Tcheng Dai:

> „Eu, Tcheng Dai, mi-am luat viața de bunăvoie, spre a-i face pe toți compatrioții mei să înțeleagă că bunul nostru cel mai de preț, PACEA, nu trebuie irosit, așa cum unii rău-sfetnici se pregătesc să spună poporului chinez, profitînd de deruta lui..."

Cine a lipit, la acea oră, asemenea afișe, care ne pot dăuna mai mult decît toate predicile lui Tcheng Dai?

S-a sinucis? A fost asasinat?

Garin s-a dus la Siguranță și la Borodin. A cerut mai întîi confirmarea morții lui Tcheng Dai, dar a trebuit să plece fără să mai aștepte răspunsul. A găsit, desigur, o copie după testament la Siguranță. Ne-a fost adus și nouă adineauri: Tcheng Dai a murit înjunghiat în piept. Nerăbdători, izbindu-ne cu pumnii coapsele la cea mai mică pișcătură de țînțar, așteptăm. Aud vocea lui Klein, slăbită și îndepărtată, venind parcă din gura unui om chinuit de febră:

– Eu îl cunosc. Şi spun că nu-i cu putință...

Tocmai afirmasem că această sinucidere mi se pare verosimilă, iar Klein protestează, cu o inexplicabilă vehemență, pe care se străduiește să o domine. Am găsit totdeauna că există ceva ciudat în

acest om sub a cărui înfăţişare de buldog militar se ascunde o mare cultură. Garin, care nutreşte pentru el o mare prietenie, mi-a răspuns, cînd l-am întrebat, printr-o frază pe care mi-o spusese şi Gérard: „Aici e cam ca în Legiunea Străină; nu ştiu din viaţa lui trecută decît ce ştie toată lumea“. În seara asta, cu braţele-i puternice sprijinite de fotoliu, cu înfăţişare de statuie, se exprimă cu greutate, dar nu pentru că vorbeşte în franceză. Ţine ochii închişi şi îşi însoţeşte frazele cu o mişcare a pieptului, pe care-l repede înainte, ca şi cum ar lupta împotriva propriilor sale cuvinte. Este beat, pradă unei beţii lucide – toţi muşchii îi sînt crispaţi şi toate gîndurile încordate – ce îi conferă vocii sale un timbru înflăcărat şi dur.

– Nu-i cu putinţă.

Obsedat de ritmul unui cîntec ce se iscă din zumzetul ventilatorului, îl privesc...

– Nu poţi şti!... Este... E ceva ce nu poate fi spus. Trebuie să cunoşti oameni care au încercat. Durează mult. Mai întîi, îţi spui: peste o oră – peste o jumătate de oră – voi fi liniştit. Apoi, te gîndeşti: iată, acum, trebuie. Şi devii pe nesimţite ca abrutizat, priveşti lumina. Eşti mulţumit că priveşti lumina; surîzi ca un idiot şi ştii că nu te mai gîndeşti la asta... Nu prea mult... Şi totuşi... Apoi totul revine. Şi, atunci, ideea e mai puternică decît tine. Nu gestul, ideea. Îţi spui: „Ah! de ce toate astea?“...

Îl întreb, parcă la întîmplare:

– Crezi că atunci iubeşti din nou viaţa?

– Viaţa, moartea nu mai ştii ce sînt! Ştii doar atît: trebuie să faci acest gest. Îmi ţineam coatele lipite de coaste şi mîinile pe mînerul cuţitului. Nu-mi rămînea decît să-l împlînt. Nu... Nu-ţi poţi imagina; totul îmi era indiferent... O idioţenie, o idioţenie! Uitasem chiar ce motive aveam ca s-o fac. Trebuia pentru că trebuia, pur şi simplu. Eram uluit. Ruşinat mai ales, ruşinat. Mă găseam atît de dezgustător încît socoteam că sînt numai bun să mă arunc la canal. E idiot, nu-i aşa? Da, idiot. A durat multă vreme... S-a terminat doar o dată cu zorile. Nu te poţi omorî cînd afară e zi. Vreau să spun că nu te poţi omorî dacă te gîndeşti la asta. Poate că altminteri, dintr-o singură lovitură, ca din neatenţie, e posibil... Dar nu...

Mi-a trebuit multă vreme ca să-mi vin în fire...

Rîde, şi rîsul lui e atît de fals încît mă duc pînă la fereastră, ca şi cum aş fi vrut să văd dacă nu vine Garin. Aud, în ciuda ventilatorului, cum loveşte cu unghiile în fotoliul de răchită. Vorbea pentru el însuşi... Greoi, crezînd că se va linişti dacă va insista, dacă-mi va arăta că judecă lucid toate astea:

– E greu... Cei care fac asta pentru că nu mai rezistă au mijloace de a o săvîrşi fără să-şi dea prea bine seama... Dar Tcheng Dai se sinucide pentru ceva la care ţine, mă înţelegi, pentru ceva la care ţine mai mult decît la orice. Mai mult decît la orice. Dacă reuşeşte, este gestul cel mai nobil din viaţa lui. Da. Iată de ce nu poate recurge la orice mijloace. Nu-i cu putinţă. N-ar mai merita...

– Exemplul ar avea aceeaşi valoare...

– Tu nu poţi înţelege asta!... Tu spui „exemplul“. Cît e de greu! E oarecum ca la japonezi, înţelegi? Tcheng Dai nu face asta ca să rămînă demn de el însuşi. Nici ca să trăiască... *mutig...* cum se spune asta în franceză?... eroic, da. El, Tcheng, o face ca să rămînă demn de ceea ce este... misiunea lui. Aşadar, nu poate, e uşor de înţeles... să se sinucidă, surprinzîndu-se prin acest gest chiar pe sine însuşi!

Şi totuşi...

Dar dintr-o dată tace şi ascultă.

Un automobil se opreşte, se aude un murmur de voci: „Te aştept la orele şase“. Automobilul demarează.

Garin.

– Klein, Borodin te aşteaptă.

Se întoarce către mine:

– Să urcăm.

Şi, de îndată ce se aşază:

– Ce-ţi povestea?

– Că e imposibil ca Tcheng Dai să se fi sinucis.

– Da, ştiu, spunea mereu că nu ne va juca această festă niciodată. Rămîne de văzut.

– Dar tu ce crezi?

– N-am încă o părere.

– Şi el?

– Care el? Borodin? Nu. Surîzi, dar te înşeli; sînt sigur că noi n-am jucat nici un rol în această împrejurare. Nici chiar un rol secundar sau accidental. Borodin era la fel de uimit ca şi mine.

– Chiar aşa?... Şi informaţiile date lui Hong?

– Asta-i altă treabă. Conform primului raport, nu-i deloc sigur că aici e mîna lui Hong: Garda Militară a păzit întruna casa şi nimeni n-a intrat. Dar ce mai contează? Acum avem altceva de făcut. Mai întîi, afişele. Notează şi tradu următoarele:

„Să nu uităm niciodată că Tcheng Dai, un om respectat de toată China, a fost asasinat ieri, în mod laş, de agenţii duşmanilor noştri".

– Şi, pentru un alt afiş, pe care-l vom lipi ALĂTURI:

„Ruşine Angliei, ruşine asasinilor din Shanghai şi din Canton!"

– Vei pune jos, în colţul celui de-al doilea afiş, cu litere mici: 20 mai–25 iunie (data celor întîmplate la Shanghai şi la Shameen).

Bun. Se va înţelege. Acum, comunicatul către secţii: „Tcheng Dai nu s-a sinucis, a fost asasinat de agenţii englezi. Nimic nu va împiedica Biroul Politic să facă dreptate".

Bine adus din condei, dar concis.

– Renunţi la terorişti?

– Înainte de orice, mă preocupă oraşul Hong Kong. Povestea asta ne va ajuta să obţinem decretul.

Se aşază la birou. În timp ce traduc, desenează pe sugativă păsări fantastice, se ridică, merge de-a lungul şi de-a latul încăperii, se întoarce la birou, începe iar să deseneze, lasă iar creionul din mînă, îşi cercetează cu atenţie revolverul, şi apoi cugetă cu bărbia sprijinită în mîini. Îi dau cele două traduceri.

– Eşti foarte sigur că ai tradus bine?

– Foarte sigur. Spune-mi, pot şi eu afla la ce serveşte asta?

– Se vede uşor.

– Nu chiar.

– Închipuie-ţi că le vom lipi pe ziduri.

Mă uit la el, uluit.

– Dar înainte chiar ca afişele astea să fie tipărite, toţi chinezii le vor fi citit pe celelalte...

– Ba nu.

– Vrei să le smulgi de pe ziduri? Durează.

– Nu! Le voi acoperi. Trupele ce vin în urma noastră vor fi folosite în diferite moduri şi nu vor fi în oraş înainte de amiază. La orele cinci vor circula răsculaţii, trăgînd cu puşca. Poliţia este prevenită. Burghezii nu vor îndrăzni să iasă timp de mai multe ore. Ceilalţi nu ştiu să citească. De altfel, aproape toate afişele lor vor fi acoperite înainte de ora trei. Mîine – sau mai curînd astăzi: este ora unu – la ora opt, vor fi pe ziduri cinci mii de afişe de-ale noastre. O să tipărim o sută de mii sub formă de fluturaşi. Douăzeci sau cincizeci de afişe pe care vom fi uitat să le acoperim nu vor mai însemna nimic, cu atît mai mult cu cît afişele noastre vor fi fost citite înainte.

– Şi dacă profită de moartea lui Tcheng Dai şi încearcă vreo mişcare?

– N-au cum. E prea devreme, aproape nu au trupe; ei înşişi nu vor îndrăzni. Iar în ceea ce priveşte poporul, chiar admiţînd că nu ne va crede pe de-a-ntregul, totuşi va şovăi. Şi nu declanşezi o mişcare populară cu indivizi care şovăie. Nu, o să meargă aşa.

– Dacă nu s-a sinucis...

– Dacă s-ar fi sinucis, am avea oricum atîtea alte lucruri împotriva noastră!

– ...Trebuie să admitem că l-au „sinucis" beneficiarii afişului albastru?

– Cei care au făcut afişul ăsta sînt în aceeaşi situaţie ca şi noi. Au avut informaţiile mai devreme, asta-i tot. Şi le-au folosit foarte repede. Şi noi facem afişe. Vom şti curînd la ce să ne aşteptăm! Dar, pentru moment, să ne ocupăm de ce-i mai urgent. S-ar putea foarte bine ca această moarte să însemne ceva...

Coborîm aproape în goană.

– Şi Borodin?

– L-am văzut în trecere. E bolnav. Fiecăruia îi vine rîndul. Mă întreb dacă n-au încercat să-l otrăvească. Servitorii lui sînt siguri și, mai mult...

Își întrerupe fraza brusc. Coborînd foarte repede îndărătul meu, a călcat în gol, izbutind doar în ultima clipă să se apuce de balustradă. Se oprește o secundă, respiră adînc, își dă părul pe spate și reîncepe să coboare la fel de repede ca înainte, vorbind:

– Și, mai mult, sînt supravegheați...

Automobilul.

– La tipografie.

Ne așezăm revolverele pe banchetă, la îndemînă. Orașul pare foarte liniștit... Abia dacă deslușim, din goana automobilului, ca niște linii, șirurile de lumini electrice pe care le depășim și, mai departe, dughenele închise cu scînduri prost îmbinate prin care se strecoară o rază de lumină. Cerul e fără lună, nu zărim nici măcar profilul caselor. Viața e lipită de pămînt: becuri, negustori ambulanți, cîrciumi, felinare cu flacăra dreaptă în noaptea caldă și sufocantă, umbre rapide, siluete nemișcate, fonografe... În depărtare, totuși, împușcături.

Iată tipografia. Tipografia noastră. Un lung hangar... Înăuntru, lumina este atît de intensă încît, în prima clipă, sîntem siliți să închidem ochii. Muncitorii care lucrează aici sînt toți membri de partid și aleși pe sprînceană; totuși, în noaptea asta, ușile sînt păzite de militari. Cîțiva soldați ne așteaptă să sosim. Un locotenent foarte tînăr – un cadet – vine la Garin, spre a primi ordine. „Nimeni să nu intre și nimeni să nu iasă." Munca începută este întreruptă. Îi întind cele două traduceri directorului tipografiei – un chinez –, care le taie cu grijă în rînduri verticale și dă cîte un rînd fiecărui tipograf.

– Corectează, îmi spune Garin, și adu-mi prima foaie tipărită. Voi fi la Siguranță. Dacă n-am ajuns încă, mă aștepți. O să trimit un automobil să te ia.

Cele două texte sînt tipărite cu repeziciune. Directorul lipește rîndurile unele lîngă celelalte și mi le dă să fac corectura; nici unul dintre tipografi nu cunoaște înțelesul afișului pe care l-a tipărit.

Două mașini sînt oprite și tipografii așteaptă „formele" pe care urmează să le aducem. Sînt puține greșeli. Încă două minute pentru corecturi. Și formele sînt așezate pe mașină, fixate prin apăsare cu mîinile și cu picioarele goale.

Iau prima foaie tipărită și pornesc.

Afară mă așteaptă un automobil care mă duce cu toată viteza la Siguranță. În depărtare, se aud cîteva împușcături. La poartă, mă întîmpină un cadet care mă conduce la biroul unde mă așteaptă Garin: prin coridoare pustii (luminate ici-colo de cîte un bec înconjurat de un halou cețos și unde zgomotul pașilor capătă amploarea și limpezimea sunetelor nocturne). Încep să fiu obosit și totodată exaltat; simt în gură gustul nopților albe, de febră și alcool...

Un birou mare și bine luminat. Garin îl străbate în sus și în jos. Chipul îi este extenuat și își ține mîinile înfundate în buzunare. Lîngă perete, un pat de campanie chinezesc, de lemn, pe care e întins Nicolaiev.

– Arată-mi-l!

Îi întind afișul:

– Fii atent, cerneala e proaspătă, m-am murdărit pe mîini.

Dă din umeri, desfășoară afișul, îl privește și strînge din buze ca și cum ar mesteca. (Îl exasperează faptul că nu știe nici cantoneza, nici literele chinezești sau mai curînd că le știe foarte prost și nu mai are timp să le învețe).

– Ești sigur că e bine?

– Fii liniștit. Spune, știi că pe stradă a început lupta?

– Lupta?

– Nu sînt sigur, dar, venind, am auzit împușcături.

– Multe?

– Nu chiar.

– Bun. Sînt oamenii noștri, care încep să tragă în cei care lipesc afișe albastre.

Se întoarce către Nicolaiev, care e întins pe o parte, cu capul sprijinit pe brațul îndoit:

– Să continuăm. Cunoști, printre ai lor, un tip nu foarte curajos, dar care să știe cîte ceva?

– Cred că înțeleg ce vrei să spui printr-un tip nu prea curajos...

– Da.

– În opinia mea, nimeni nu-i foarte curajos în asemenea condiții.

– Ba da.

Garin stă cu brațele încrucișate, cu ochii închiși. Nicolaiev îl privește în chip ciudat, aproape cu ură...

– Ba da. Hong n-ar vorbi.

– Putem încerca...

– E inutil!

– Păstrezi sentimente frumoase față de vechii tăi prieteni. Asta-i bine. Cum vrei...

Garin dă din umeri.

– Da sau nu!

Celălalt tace. Așteptăm.

– Ling, poate...

– Ah, nu! Fără poate!

– Dar tu ești cel care mă obligă să spun „poate“... Îți spun că nu-i nici o urmă de îndoială. Cînd i-ai văzut pe tipi căutîndu-și nevestele printre pachete, în serile cele mai teribile, cînd i-ai văzut pe chinezi interogîndu-și prizonierii, știi la ce să te aștepți...

– Ling e un șef de sindicat?

– Conduce sindicatul salahorilor din port.

– Crezi că-i informat?

– Vom vedea... După părerea mea, da...

– Bun, ne-am înțeles.

Nicolaiev cască și se întinde, apoi se sprijină de brațele fotoliului și se ridică cu greu.

– Cred că-l vom avea mîine...

Și, cu un surîs abia schițat, de o ciudată ironie respectuoasă:

– Cum procedăm?

Garin răspunde printr-un gest: „Cum vrei“. Pe chipul lui Nicolaiev se ivește, timp de o clipă, o ușoară expresie de dispreț. Garin îl privește cu fălcile încleștate și spune:

– Prin tămîiere[1]. Prin ștrangulare lentă.

[1] Tămîia este folosită pentru a-i reanima pe cei supuși acestor torturi. (n.a.)

Obezul închide ochii în semn de aprobare, își aprinde o țigară și iese din cameră cu pași greoi.

A doua zi

Las automobilul în fața pieții, ale cărei clădiri dreptunghiulare mărginesc cu dungi de ipsos, scorțoase în lumina fluidă, cerul. Toate dughenele unde se vînd băuturi sînt invadate de oameni îmbrăcați în pînza cafenie sau albastră specifică muncitorilor din port. De îndată ce automobilul se oprește, se înalță strigăte, prelungi, susținute, purtate de aerul transparent ca de un rîu. Iar oamenii părăsesc dughenele în grabă, băgînd în buzunare mărunțișul pe care l-au primit rest, grăbindu-se, înghesuindu-se. Urcă, unul cîte unul, în autobuzele și în camioanele rechiziționate, care-i așteaptă la capătul zidului alb. Din nou, șefii fac apelul; cîțiva oameni lipsesc. Dar iată-i că vin în goană, strigînd și ei, mușcînd încă din niște cîrnăciori, încheindu-și cureaua de la pantaloni... Și, unul cîte unul, greoi, cu un huruit lent, camioanele se pun în mișcare.

Secția a doua a Propagandei, care precedă Armata Roșie, pleacă...

Afișele noastre sînt lipite pe toate zidurile. Falsul testament al lui Tcheng Dai – acum acoperit de noi pretutindeni – afișat în speranța unei revolte populare, dar fără pregătirea necesară, vine prea tîrziu; s-ar părea că nu va avea loc nici o insurecție. Înfrîngerea lui Tang e fost oare o lecție? Teama că Tcheng Tiung-Ming va sosi la Canton acționează împotriva oricărei noi încercări de revoltă?

Cadeții străbat tot orașul.

În cursul întregii dimineți, agenții intră unul după altul la Garin. Prăbușit peste birou, după o noapte albă ce i-a răvășit și mai mult trăsăturile, cu capul sprijinit în mîna stîngă, Garin dictează sau dă ordine, ajuns la capătul puterilor și abia stăpînindu-și nervii. A poruncit să se tipărească noi afișe: „Sfîrșitul orașului Hong Kong“. Englezii, se spune aici, părăsesc orașul în număr mare, băncile au anunțat închiderea definitivă a agențiilor lor (e o minciună: băncile, ascultînd de ordinele venite de la Londra, continuă să ajute pe cît pot – nu fără să protesteze – întreprinderile englezești). Dar, pe de

altă parte, spre a obliga Comitetul celor Şapte să-l urmeze, anunţă prin agenţii noştri că oraşul Chow-Chow a căzut şi că Armata Roşie – singura care este iubită de popor – nu-i încă pe poziţii.

La prînz, ediţiile speciale ale ziarelor, afişe şi mari pancarte de pînză plimbate prin oraş au anunţat că negustorii şi industriaşii din Hong Kong (aproape toată populaţia europeană), întruniţi ieri în marele teatru, i-au telegrafiat regelui spre a cere să trimită în China trupe engleze. Asta-i exact.

Borodin a declarat Comitetului că nu se opune promulgării decretelor propuse de Tcheng Dai împotriva teroriştilor şi că aceste decrete vor fi aplicate chiar de azi. Dar spionii noştri afirmă că nu va avea loc nici o întrunire anarhistă. Ling n-a fost încă arestat, iar Hong a dispărut. Teroriştii au hotărît să nu mai intervină decît prin „acţiune directă" – adică prin execuţii.

Ceva mai tîrziu

Tcheng Tiung-Ming continuă să înainteze.

La Hong Kong, ziarele anunţă, cu titluri enorme: „Dezastrul armatei cantoneze". Englezii, în holurile hotelurilor şi în faţa agenţiilor, aşteaptă neliniştiţi ştiri despre luptele care au loc; dar în port, străbătut doar de bărcile ce înaintează încet, pacheboturile rămîn nemişcate, ca nişte epave ce s-ar scufunda treptat în apă.

Neliniştea chinezilor aflaţi aici la putere este extrem de mare. Pentru ei, intrarea lui Tcheng în Canton înseamnă tortura sau execuţia la colţ de stradă, de către unul dintre acele plutoane conduse de ofiţeri grăbiţi ce n-au nici măcar timp să controleze identitatea celor împuşcaţi. Ideea morţii stăruie în conversaţii, în ochi, în aer, constantă, prezentă precum lumina...

Garin pregăteşte discursul pe care-l va rosti mîine, la înmormîntarea lui Tcheng Dai.

A doua zi la ora unsprezece

Un vuiet îndepărtat de tobe şi gonguri, străpuns de sunete monocorde de vioară şi flaut, modulate şi dintr-o dată stridente, apoi îndulcite – sunete de cimpoi, fine, lineare, în ciuda notelor ascuţite, în mijlocul zgomotului sacadat şi totodată înăbuşit de galenţi şi de cuvinte ritmate de loviturile de gong. Mă aplec pe fereastră: cortegiul nu trece prin faţa mea, ci pe la capătul străzii. O puzderie de copii care aleargă privind în urmă, cu capul întors, ca nişte raţe, un nor de praf fără contururi ce înaintează, o masă difuză de trupuri îmbrăcate în alb, în care par înfipte steaguri de mătase purpurie, roşie, roz, grena, stacojie, carmin – toate nuanţele de roşu. Mulţimea alcătuieşte un gard viu şi nu văd nimic altceva; cortegiul e ascuns undeva... Dar nu pe de-a-ntregul: trec doi stîlpi înalţi, susţinînd o banderolă de pînză albă, oscilînd ca două catarge de corabie şi întovărăşind, înclinate, bătăile sinistre ale tobelor, care acoperă toate strigătele. Desluşesc literele chinezeşti scrise pe banderolă: „Moarte englezilor..." Apoi, doar gardul viu de la capătul străzii, praful care se înalţă încet şi muzica ritmată de gonguri. Vin acum ofrandele: fructe, enorme naturi moarte tropicale, dominate de inscripţii cu litere chinezeşti; şi ele oscilează, se leagănă, purtate de oameni, ca şi cum ar da să cadă; şi catafalcul trece, tradiţional, lungă pagodă de lemn sculptat, vopsit în roşu şi auriu, înălţat pe umerii a treizeci de inşi foarte înalţi, ale căror capete le întrezăresc şi al căror mers rapid mi-l închipui: picioarele, zvîcnind dintr-o dată, toate în acelaşi timp, în acel elan comun, uneori ezitant, care pune încet în mişcare, ca pe o corabie, uriaşa masă de un roşu întunecat. Ce vine după ea?... Un fel de casă de pînză... Da, e o casă de pînză întinsă pe un schelet de bambus, purtată, de asemenea, de oameni, şi care înaintează sacadat... Repede, trec în camera învecinată şi iau binoclul din sertarul lui Garin. Mă întorc iar la fereastră: casa e tot acolo. Pe ziduri sînt pictate cîteva figuri uriaşe: Tcheng Dai e arătat mort, sub un soldat englez care-l străpunge cu o baionetă. Pictura este înconjurată de cîteva cuvinte scrise cu caractere chinezeşti, în roşu: „Moarte tîlharilor de englezi", pot citi chiar în clipa cînd ciudatul simbol dispare, ascuns brusc, ca într-o piesă de teatru, de la colţul străzii. Acum nu mai văd decît nenumărate pancarte mici, care urmează casa de pînză aşa cum păsările urmează o corabie, proclamîndu-şi şi ele ura împotriva Angliei... Apoi lanterne, bastoane, şepci aruncate în sus; apoi nimic... Şi gardul viu alcătuit din oameni,

care închidea strada, se dezagregă, în timp ce bătăile tobelor şi ale gongurilor se îndepărtează, iar praful se înalţă încet, strălucitor, pierzîndu-se în lumină.

Cîteva ore mai tîrziu, cu mult înainte de întoarcerea lui Garin, cîteva fraze din discursul lui încep să se transmită, din secretar în secretar, prin birourile Propagandei. Obligat, ca şi Borodin, să vorbească în public prin mijlocirea unui interpret chinez, Garin se exprimă în fraze scurte, în formule. Astăzi aud, prin birouri, la cutare sau la cutare oră: „Hong Kong, care-şi desfăşoară, în faţa mizeriei noastre, bogăţia de paznic de închisoare... Hong Kong, oraşul temnicer... În faţa celor care vorbesc se află cei care acţionează; în faţa celor care protestează se află cei care-i izgonesc pe englezi din Hong Kong ca pe nişte şobolani... Ca omul cinstit care a tăiat cu toporul mîna hoţului în timp ce încerca să-i deschidă fereastra, veţi avea, mîine, în stăpînire, mîna tăiată a imperialismului englez. Oraşul Hong Kong va fi distrus..."

Un grup de muncitori trece pe stradă. Poartă stindarde pe care este scris: „Trăiască Armata Roşie". Se duc sub ferestrele sălii unde se află Comitetul celor Şapte. Cînd aproape, cînd departe, ca o turmă care cînd se împrăştie, cînd se adună, strigătele: „Trăiască Armata Roşie", singuratice, separate sau în cor, umplu strada. China intră în mine, mi se impune prin aceste strigăte, China pe care încep să o cunosc, China ale cărei elanuri de un idealism sălbatic acoperă o vulgaritate înţeleaptă şi măruntă, aşa cum, în mireasma ce intră o dată cu zbuciumul oraşului prin ferestrele mele deschise, mirosul piperului îl domină pe cel de putreziciune. În faţa strigătului „Trăiască Armata Roşie" şi al lui Tcheng Dai, adînc îngropat cu ocazia propriei înmormîntări, se înalţă din dosarele mele o mulţime de ambiţii lacome, de voinţă de putere, o lume de agenţii electorale, de daruri suspecte făcute partidului, de malversaţii, de vînzări de opiu, de cumpărări, mai mult sau mai puţin deghizate, de funcţii, de şantaje; o lume care trăieşte din exploatarea principiilor San-Min, aşa cum ar fi trăit din exploatarea mandarinatului. O parte a acelei burghezii chineze despre care revoluţionarii vorbesc cu atîta ură este alături de ei, bine instalată în

însăşi inima revoluţiei. „Trebuie să trecem prin toate astea – mi-a spus cîndva Garin – ca un picior care loveşte zdravăn şi spulberă o grămadă de gunoi..."

A doua zi

Nu avem nici o veste despre terorişti: Ling, omul despre care vorbea Nicolaiev, este tot în libertate. De la numirea lui Borodin (care, tot bolnav, nu iese din casă), şase dintre ai noştri au fost asasinaţi.

Iar oraşul Hong Kong se apără. Guvernatorul s-a adresat Japoniei şi Indochinei franceze; peste cîteva zile, vor pleca din Yokohama şi din Hai Fong grupuri de culi, care vor veni să-i înlocuiască pe grevişti. Trebuie ca aceşti culi, trimişi cu mari sacrificii financiare, să se găsească la Hong Kong în faţa unor munţi de orez fără cumpărători şi a unor case de comerţ lipsite de orice speranţă. „Canton este cheia cu care englezii au deschis porţile Chinei de Sud", spunea ieri Garin în discursul său. „Trebuie ca această cheie să închidă definitiv tot ceea ce este necesar a fi închis. Trebuie să fie promulgată interdicţia prin care vapoarele ce fac escală la Hong Kong sînt oprite să mai ancoreze în portul Canton..." În mintea străinilor, portul englez Hong Kong, teritoriu al coroanei britanice, devine un port chinezesc instabil, iar vapoarele străine încep să-l uite...

Vapoarele care aduc corespondenţa şi marile cargouri nu mai pătrund în golful Hong Kong decît pentru a rămîne aici cîteva ore; îşi descarcă marfa la Shanghai, unde, prin mijlocirea unor agenţi chinezi, englezii se străduie să creeze în oraşul indigen o nouă organizaţie, capabilă să introducă în interior mărfurile comandate în Anglia de societăţile din Hong Kong; este aceeaşi încercare care a eşuat la Suateu.

*

Comitetul celor Şapte a făcut un nou demers pentru a cere intrarea în luptă a Armatei Roşii şi arestarea principalilor terorişti. Delegatul Comitetului afirmă că decretul cerut de Garin va fi sem-

nat în cel mult trei zile... Toată ziua, o mulțime amenințătoare (și foarte bine organizată), aclamînd Armata Roșie, a înconjurat imobilul în care își are sediul Comitetul.

A doua zi

Ling a fost arestat ieri; vom primi, fără îndoială, chiar după-amiază, informațiile pe care le așteptăm de la el. Dată fiind neliniștea pricinuită de înaintarea trupelor inamice, birourile Propagandei sînt extrem de active. Agenții care precedă armata au primit instrucțiuni precise; șefii lor au căpătat indicațiile de la Garin însuși. I-am văzut trecînd pe coridor, unii după alții, surîzători... Am renunțat la a mai folosi manifestele; marele număr de agenți de care dispunem ne îngăduie să nu recurgem decît la propaganda orală, cea mai primejdioasă, cea care implică mai mult viața oamenilor, dar și cea mai sigură. Liao Chung-Hoi, comisarul la finanțe din cadrul guvernului (pe care teroriștii vor să-l asasineze), a izbutit, datorită unui nou sistem de percepere a impozitelor stabilit de tehnicieni ai Internaționalei, să recupereze sume importante, iar fondurile pentru propagandă sînt din nou suficiente. În cîteva săptămîni, serviciul de aprovizionare al inamicului și întreaga sa administrație vor fi dezorganizate; și e greu să-i obligi să lupte pe niște mercenari pe care nu-i poți plăti. Mai mult, vreo sută de oameni, de care răspund șefii lor, se vor angaja în armata lui Tcheng Tiung-Ming, știind foarte bine că riscă să fie împușcați de el ca trădători, iar de trupele noastre ca dușmani; alaltăieri, trei dintre agenții noștri, descoperiți, au fost strangulați după ce au fost torturați mai bine de o oră.

Șefii secțiilor de propagandă din armata lui Tcheng au plecat prin două rînduri de porți întredeschise; tinerii chinezi cu vestoane pe talie și cu pantaloni largi, cărora nu le place să se hrănească cu mîncăruri naționale și preferă să se exprime în englezește, cei care se întorc de la universitățile din America și de la universitățile rusești, „snobii“ și „urșii leniniști“ îi priveau cum trec – cu o condescendență disprețuitoare – pe agenții ce se duceau să se angajeze în trupele dușmane...

*

Fiecare la rîndul său.

Știri din Shanghai:

Conform directivelor Gomindanului, Camera de Comerț chineză decretează confiscarea mărfurilor britanice care se găsesc în mîinile chinezilor. Ea interzice, începînd din 30 iulie, pe durata de un an, cumpărarea oricărei mărfi engleze, precum și transportul oricărei mărfi de către un vapor englez.

Jurnalele din Shanghai declară că traficul britanic va fi astfel redus cu 80%.

Acest trafic (dacă nu punem la socoteală orașul Hong Kong) a fost evaluat anul trecut la douăzeci de milioane de lire.

Hong Kong nu se mai poate bizui decît pe armata lui Tcheng Tiung-Ming.

Nicolaiev a primit următoarele rînduri, scrise cu majuscule: DACĂ LING NU ESTE PUS ÎN LIBERTATE MÎINE, OSTATICII VOR FI EXECUTAȚI. Oare teroriștii au cu adevărat ostatici? Nicolaiev nu crede. Dar mulți dintre ai noștri sînt în misiune și sîntem lipsiți de orice mijloc de control.

Ora șase

O santinelă de la închisoare îi aduce lui Garin niște hîrtii: interogatoriul lui Ling.

– A vorbit?

– Încă unul care-i dă dreptate lui Nicolaiev, răspunde Garin. Nu mulți oameni rezistă în fața suferinței...

– Și... a durat mult?

– Ce-ți închipui?

– Ce veți face cu el?

– Ce dracu vrei să facem? N-o să eliberăm un conducător terorist.

– Și atunci?

– Închisorile sînt pline, bineînţeles... Va fi judecat de un tribunal special. Da, totul se află, cum spune Nicolaiev; primo: unde este Hong; secundo: Tcheng Dai a fost omorît din ordinul lui; ucigaşul este unul dintre servitori.

– Dar avem spioni chiar în casa lui.

– Unul singur: acest servitor, agent dublu. Ne-a tras pe sfoară, dar nu pentru multă vreme. Bineînţeles, e arestat. Ceva mai tîrziu, îl vom folosi într-un proces, dacă-l vom face...

– E cam primejdios, nu?

– Dacă Nicolaiev îi suprimă drogul timp de cîteva zile şi îi promite că nu va fi executat, va vorbi cum trebuie...

– Spune-mi, mai sînt încă tipi care cred în asemenea promisiuni?

– E de-ajuns să-i suprime opiul...

Se opreşte, ridică din umeri încet:

– Un om care va muri... e teribil de simplu...

Şi, cîteva minute mai tîrziu, ca şi cum şi-ar continua gîndul:

– De altfel, eu mi-am ţinut aproape toate promisiunile...

– Dar cum vrei să-şi dea seama că...

– Ce vrei să fac?

8 august

Hong a fost arestat ieri seară.

*

Englezii, la Hong Kong, adună treptat muncitorii care trebuie să-şi reia lucrul în port. Cînd vor dispune de un număr destul de mare de anamiţi şi de japonezi, care acum aşteaptă în barăci ordinele guvernatorului, îşi vor reorganiza serviciile, şi activitatea oraşului va renaşte dintr-o dată. Dacă acţiunea noastră va slăbi, un întreg oraş de vapoare încărcate cu mărfuri se va îndrepta iar spre Canton, şi puternica insulă, acum un cadavru, se va însufleţi din nou... dacă decretul pe care-l aşteptăm nu este semnat. Dar acest decret înseamnă recunoaşterea războiului dus de sindicate, afirmarea voinţei guvernului cantonez şi a puterii Internaţionalei în China...

A doua zi

Garin e aşezat la birou, foarte obosit, adus de spate, cu bărbia în mîini şi cu ambele coate, ca de obicei, sprijinite pe un maldăr de hîrtii în dezordine. Şi-a pus cureaua pe un scaun. Auzind paşi, deschide ochii, îşi îndepărtează încet cu mîna părul care-i cade pe faţă şi îşi înalţă capul; intră Hong, urmat de doi soldaţi. Nu s-a lăsat arestat fără să se lupte – pe chipul său se văd urme de lovituri, iar ochii mici, de asiatic, au o strălucire dureroasă. De îndată ce intră în cameră, se opreşte, cu braţele la spate, cu picioarele îndepărtate.

Garin îi priveşte şi, moleşit de febră, aşteaptă, cu trupul prăbuşit. De oboseală, capul i se mişcă încet de la dreapta la stînga, de parcă ar fi pe cale să adoarmă... Deodată, respiră adînc; îşi revine în simţiri. Ridică din umeri. Hong, care chiar în acea clipă îşi ridică privirea, încruntat, îl vede, se smulge de sub paza soldaţilor şi cade, lovindu-se de tocul uşii. Zărise revolverul lui Garin în tocul de piele, pe scaun, şi se repezise să-l apuce.

Se ridică.

– Ajunge, spune Garin în franceză. Şi, în cantoneză: Luaţi-l!

Soldaţii îl scot din cameră.

Tăcere.

– Garin, cine-l va judeca?

– ... Cînd l-am văzut aici, mi-a venit să mă ridic şi să-i spun: „Ce s-a întîmplat?“ Ca unui puşti care se ţine de şotii. De asta am dat din umeri, iar el a crezut că-l insultam... Încă unul care... Ce prostie!

Apoi, ca şi cum ar auzi dintr-o dată întrebarea pe care i-o pun, adaugă, rostind cuvintele mai repede:

– Încă nu-i judecat.

A doua zi

Garin îi dă unui ceasornicar fotografii de-ale lui Tcheng Dai şi de-ale lui Sun Iat-Sen împodobite cu inscripţii antienglezeşti – ca modele pentru cutiuţe de păstrat ceasuri. O santinelă aduce un plic sigilat.

– Cine-a adus asta?

– Permanenţa hamalilor din port, comisare.
– Purtătorul este încă aici?
– Da, comisare.
– Să vină! Repede!
Intră un culi, prinzîndu-şi de braţ brasarda sindicatului hamalilor din port.
– Tu ai adus asta?
– Da, comisare.
– Unde sînt trupurile?
– La Permanenţă, comisare.
Garin îmi dă plicul deschis; trupurile lui Klein şi a trei tineri asasinaţi au fost găsite într-un bordel de pe malul fluviului. „Ostatici..."
– Unde sînt obiectele?
– Nu ştiu, comisare.
– Cum adică, le-au fost furate din buzunare?
– Nu, comisare.
Garin se ridică, îşi ia şapca şi-mi face semn să-l urmez. Hamalul urcă alături de şofer şi pornim.
În automobil:
– Spune-mi, Garin, Klein trăia aici cu o albă, nu-i aşa?
– Şi ce-i cu asta?

Trupurile nu sînt la Permanenţă, ci în sala de şedinţe. Un chinez păzeşte uşa, aşezat pe duşumea; lîngă el se află un cîine mare, care vrea să intre; de fiecare dată cînd cîinele se apropie, chinezul îl loveşte cu piciorul. Cîinele sare în lături, fără să latre, apoi se apropie din nou. Chinezul se uită la noi în timp ce ne îndreptăm spre el. Cînd am ajuns chiar în faţa lui, îşi sprijină capul de perete, închide ochii pe jumătate şi împinge uşa cu mîna, fără să se ridice. La oarecare distanţă, cîinele îi dă tîrcoale.

Intrăm. Atelier pustiu, cu lut pe jos, prin colţuri cu grămezi de praf. Deşi filtrată de geamurile albastre din tavan, lumina e puternică şi, de îndată ce ridic ochii, văd cele patru trupuri *în picioare.* Le căutam cu privirea pe jos. Sînt ţepene şi au fost sprijinite de zid ca nişte pari. În prima clipă am fost şocat, aproape doborît de oroare – aceste trupuri drepte au în ele ceva suprareal în această lumină şi

tăcere. Îmi revine suflul şi, o dată cu aerul pe care-l trag în piept, mă năpădeşte un miros care nu seamănă cu nici un altul: animalic, puternic şi fad totodată – mirosul cadavrelor. Garin cheamă paznicul, care se ridică încet, cu părere de rău parcă, şi se apropie.
– Adu nişte cearşafuri!
Sprijinit de uşă, omul îl priveşte năuc şi pare că nu a înţeles.
– Adu nişte cearşafuri!
Omul nu face nici o mişcare. Garin înaintează spre el cu pumnii strînşi, apoi se opreşte.
– Ai zece taeli dacă-mi aduci cearşafurile într-o jumătate de oră. Ai înţeles?
Chinezul se înclină şi pleacă.
Cuvintele rostite au adus în sală ceva omenesc. Dar, întorcîndu-mă, văd trupul lui Klein – îl recunosc pe dată, din cauza înălţimii. În mijlocul feţei, o pată uriaşă: gura, lărgită cu briciul. Şi pe dată muşchii mi se contractă din nou, în asemenea măsură de data asta, încît îmi strîng braţele pe lîngă trup şi mă simt silit să mă sprijin – şi eu – de perete. Mă uit la ceilalţi: răni larg-deschise, pete mari şi negre de sînge închegat, ochi bulbucaţi. Toate trupurile seamănă între ele. Au fost torturaţi... Una dintre muştele ce zboară prin încăpere mi se aşază pe frunte, iar eu nu pot, nu pot să-mi ridic braţul.
– Ar trebui totuşi să-i închidem ochii, spune Garin, aproape în şoaptă, apropiindu-se de trupul lui Klein.
Vocea lui mă trezeşte şi izgonesc musca făcînd un gest rapid, violent, neîndemînatic. Garin îşi apropie de ochii albi degetele deschise ca o foarfecă.
Mîna îi cade pe lîngă trup.
– Cred că le-au tăiat pleoapele...
Deschide stîngaci tunica lui Klein şi scoate din buzunar un portofel. Îi cercetează conţinutul. Pune deoparte o foaie împăturită şi îşi înalţă capul; chinezul se întoarce, ţinînd în mîini nişte prelate desfăcute, care atîrnă pe jos. N-a găsit nimic altceva. Începe să culce trupurile unul lîngă altul. Auzim paşi şi o femeie intră, cu coatele lipite de trupul încovoiat. Garin mă apucă de braţ cu brutalitate şi face un pas îndărăt.

– A venit și ea! spune el cu glas abia auzit. Ce cretin i-o fi zis că-i aici?

Femeia nu ne privește. Se duce de-a dreptul la Klein, se izbește, din mers, de unul din trupurile culcate pe jos, se clatină... Este în fața lui și-l privește. Stă nemișcată. Nu plînge. În jurul capului ei, muștele. Mirosul. În urechea mea, respirația caldă, sacadată a lui Garin.

Dintr-o dată, femeia cade în genunchi. Nu se roagă. S-a agățat de trup cu mîinile. Degetele-i sînt răsfirate, înfipte în cadavru. A îngenuncheat parcă în fața torturilor pe care le evocă toate aceste răni și această gură, deschisă pînă la bărbie cu o lovitură de sabie sau de brici, pe care ea o privește țintă... Sînt sigur că nu se roagă. Tot trupul îi tremură... Şi, dintr-o dată, așa cum a căzut adineauri în genunchi, cuprinde trupul în brațe; îl îmbrățișează convulsiv; își mișcă întruna capul, cu o rotire nespus de dureroasă a întregului ei trup... Cu o teribilă tandrețe își freacă fața, sălbatic, fără un suspin, de pînza însîngerată...

Garin, care continuă să mă țină de braț, mă duce afară. Chinezul s-a așezat din nou în fața ușii; nici măcar nu ne privește. Dar îl trage pe Garin de poalele tunicii. Acesta scoate din buzunar o bancnotă și i-o dă:

– După ce pleacă femeia, acoperă-i pe toți.

În automobil, nu spune nici un cuvînt. S-a prăbușit parcă. Își sprijină coatele pe genunchi. Boala îl slăbește cu fiecare zi ce trece. La primele zguduituri, a tresărit și s-a alungit, cu capul pe capotă, cu picioarele țepene.

Coborîm din automobil în fața casei sale și urcăm în cămăruța de la primul etaj. Storurile sînt coborîte; pare mai bolnav și mai obosit ca niciodată. Sub ochi, două riduri adînci, paralele cu cele care unesc nasul cu colțurile gurii, mărginesc două mari cearcăne violete; și aceste patru riduri, ce-i crispează trăsăturile precum moartea însăși, par a-i descompune încă de pe acum chipul. („Dacă mai stă două săptămîni, spunea Mirov, va fi silit să rămînă mult mai mult decît dorește...“ Dar au trecut mai mult de două săptămîni...) Rămîne cîteva clipe tăcut, apoi spune în șoaptă, ca și cum s-ar întreba pe sine:

– Sărmanul... Spunea adeseori: „Viața nu-i ceea ce credem... Viața nu-i niciodată ceea ce credem că este! Niciodată!“

Se așază pe patul de campanie, cu spinarea încovoiată; își ține mîna pe genunchi, și degetele îi tremură ca unui alcoolic.

– Ne-a legat o prietenie ca între bărbați... și să descopăr că nu mai are pleoape și să mă gîndesc că-i voi atinge ochii...

Mîna dreaptă i s-a crispat fără voie. Lăsîndu-se pe spate, se sprijină de perete, cu ochii închiși. Gura și nările îi sînt tot mai încordate, și o pată albastră i se întinde de la sprîncene pînă la jumătatea obrajilor.

– Izbutesc adeseori să uit... Adeseori... Nu întotdeauna. Tot mai rar... Ce-am făcut din viața mea? Dar ce poate face un om din viața lui? Să nu vezi niciodată nimic!... Toți acești oameni pe care-i conduc, la formarea cărora am contribuit de fapt, ce vor face oare mîine?! În unele momente aș fi vrut să cioplesc totul ca și cum aș fi lucrat o bucată de lemn, să mă gîndesc: iată ce am făcut. Să creez, să am timp pentru mine... Cine-și alege dorințele?

Febra crește. E tot mai însuflețit: și-a scos mîna dreaptă din buzunar și își subliniază frazele dînd, ca de obicei, din mînă. Dar pumnul rămîne strîns.

– Ce-am făcut, ce-am făcut? Oh, Doamne, mă gîndesc la împăratul care poruncea să li se crape ochii prizonierilor și care-i trimitea în țara lor, în grupuri conduse de chiori; chiorii ei înșiși, de prea multă oboseală, orbeau treptat. Frumoasă imagine, care exprimă ce facem noi aici, mult mai frumoasă decît desenele răspîndite de serviciul Propagandei. Cînd mă gîndesc că toată viața am căutat libertatea!... Cine-i liber aici: Internaționala, poporul, eu însumi, ceilalți? Poporului îi rămîne totdeauna posibilitatea de a se lăsa ucis. E și asta ceva...

– Atît de mică încredere ai, Pierre?

– Cred în ceea ce fac. În ceea ce fac. Cînd...

Se oprește. Dar chipul însîngerat și ochii albi ai lui Klein sînt între noi.

– Ceea ce faci, cînd știi că în curînd vei fi silit să nu mai faci...

Cugetă o clipă și continuă pe un ton amar:

– Am urît întotdeauna ideea de a servi... Şi totuşi cine a servit aici mai mult şi mai bine decît mine?... Timp de ani de zile – timp de ani de zile – mi-am dorit puterea... şi nu ştiu nici măcar să-mi învălui viaţa în ea. Klein era la Moscova – nu-i aşa? – cînd a murit Lenin. Ştii că Lenin scrisese, în apărarea lui Troţki, un articol ce trebuia să apară în *Pravda,* cred. Însăşi soţia lui l-a dus la redacţie. A doua zi dimineaţă, i-a adus ziarele; aproape că nu mai putea să se mişte. „Citeşte!" A văzut că nu i se publicase articolul. Vocea lui era atît de răguşită încît nimeni n-a înţeles ce spune. Privirea îi era atît de intensă, încît toţi s-au uitat în aceeaşi direcţie: Lenin îşi pironise ochii pe mîna stîngă. O pusese pe cearşaf, cu palma în sus, aşa. Se vedea că vrea să ia ziarul, dar că nu poate...

Garin şi-a deschis cu violenţă mîna dreaptă şi, în timp ce continuă să vorbească, îşi îndoaie degetele unul cîte unul, încet, privindu-le.

– În timp ce mîna lui dreaptă zăcea nemişcată, mîna stîngă a început să-şi închidă degetele, ca un păianjen ce şi-ar strînge piciorușele...

– A murit la puţină vreme după aceea...

– Da, aşa spunea Klein: ca un păianjen... De cînd mi-a povestit asta, n-am mai putut uita acea mînă şi nici acele articole... refuzate...

– Dar Klein era troţkist. Nu vrei să-ţi aduc puţină chinină?

– Tata îmi spunea: „Trebuie să simţi totdeauna pămîntul sub picioare". Citise undeva asta. Îmi spunea şi că trebuie să rămîi legat de tine însuţi – nu degeaba era de origine protestantă. Legat! Acea ceremonie prin care o fiinţă vie era legată de una moartă se numea... căsătorie republicană, nu-i aşa? Credeam că în toate astea mai rămîne loc şi pentru libertate... Mi-a mai povestit...

– Cine?

– Klein, fireşte!... că în nu ştiu ce oraş în care cazacii fuseseră obligaţi să ucidă populaţia, un cretin a rămas mai mult de douăzeci de secunde cu sabia ridicată deasupra capetelor unor copii: „Hai, grăbeşte-te!" urlă Klein. „Nu pot, îi răspunde omul. Mi-e milă. Îmi trebuie timp..."

Îşi înalţă capul şi mă priveşte, cu o stranie duritate:

– Cine-ar mai fi făcut ce-am realizat eu aici? Şi la ce bun? Trupul ciopîrţit al lui Klein, gura lui lărgită cu briciul, buza ce-i atîrnă... Nimic pentru mine, nimic pentru ceilalţi. Ca să nu mai vorbim de femei, ca aceea pe care am văzut-o adineauri şi care nu poate face decît să-şi frece cu deznădejde capul de răni... Cine-i? Intră!

Este santinela de la Propagandă, care aduce o scrisoare din partea lui Nicolaiev. Trupele cantoneze, regrupate după înfrîngerea pe care au suferit-o la Chow-Chow, au fost din nou învinse de Tcheng Tiung-Ming, iar comitetul face apel la Armata Roşie în chip stăruitor. Garin scoate din buzunar o foaie albă şi scrie doar atît: „DECRETUL", semnează şi-i dă santinelei foaia.

– Pentru comitet.

– Nu te temi că-i exasperezi?

– Am depăşit faza asta! M-am săturat de discuţii. Mi-e silă de laşitatea lor, de nevoia de a nu se compromite niciodată cu totul. Ştiu că nu vor putea revoca acest decret; poporul (ca să nu mai vorbim de noi) nu se gîndeşte decît la Hong Kong. Şi dacă nu sînt mulţumiţi...

– Atunci?

– Atunci, cu toate secţiile cărora le-am lăsat armele, putem şi noi la nevoie să facem ce-a făcut Tang. Mi-ajunge!

– Dar dacă Armata Roşie e învinsă?

– Nu va fi.

– Şi dacă este?

– Cînd joci, poţi să şi pierzi. Dar de data asta nu vom pierde.

În timp ce mă duc după chinină, îl aud spunînd printre dinţi:

– Un lucru are totuşi importanţă în viaţă: să nu fi învins...

Trei zile mai tîrziu

Ne întoarcem, Garin şi cu mine, pentru a lua masa de prînz. Patru focuri de revolver; soldatul care stă alături de şofer se ridică. Privesc şi-mi trag de îndată capul îndărăt: un al cincilea glonţ tocmai a lovit portiera. Se trage asupra automobilului nostru. Soldatul ripostează. Vreo douăzeci de oameni o iau la fugă fîlfîindu-şi mînecile largi. Două trupuri sînt întinse pe pămînt. Unul este cel al unui bărbat pe care soldatul l-a rănit din greşeală, celălalt, al omului înarmat cu un revolver: un *parabellum*[1] căzut lîngă palma lui

[1] *parabellum* – pistol automat de mare calibru folosit odinioară de aramata germană. (n.red.)

deschisă și care lucește în soare. Soldatul coboară și se apropie de el. „E mort“, urlă el. Nici măcar nu s-a aplecat. Strigă să vină cîțiva oameni cu o targă ca să-l ducă la spital pe celălalt chinez, care are o rană în pîntece... Zguduindu-ne, automobilul intră în curte.

– Tipul era curajos, îmi spune Garin în timp ce coboară. Ar fi putut încerca să fugă. A tras pînă cînd a căzut...

Ca să coboare, se întoarce pe jumătate spre mine și văd că are brațul stîng plin de sînge.

– Dar...

– Nu-i nimic. Osul n-a fost atins. Iar glonțul a ieșit. Ținta e ratată!

În tunică sînt două găuri.

– Țineam mîna pe spătarul scaunului șoferului. Mai neplăcut este că sîngerez ca un porc tăiat. Vrei să-l chemi pe Mirov?

– Bineînțeles. Unde-l găsesc?

– Știe șoferul.

În timp ce șoferul întoarce automobilul și pleacă, Garin murmură printre dinți:

– Poate că-i păcat...

Mă întorc împreună cu Mirov. Acest medic slab și blond, cu cap ca de cal, nu vorbește curent decît rusa. Tăcem amîndoi. Ca să poată parca automobilul în curte, șoferul este silit să alunge un grup de gură-cască ce s-a format în jurul bărbatului mort.

Garin este în camera lui. Eu rămîn în cămăruța alăturată și aștept...

După un sfert de oră, cu brațul legat de gît, îl conduce pe Mirov, se întoarce, se culcă în fața mea pe patul de lemn negru, strîmbîndu-se de durere, își caută o poziție comodă, rămîne nemișcat. Cînd stă astfel, aproape în întuneric, nu-i mai văd decît liniile dure ale chipului: linia aproape dreaptă a sprîncenelor, muchia subțire și luminată a nasului, mișcările gurii care, atunci cînd vorbește, se deschide mult către bărbie.

– Ăsta începe să mă plictisească!

– Cine? Mirov? Spune că-i grav?

– Asta? (Arată către braț.) Puțin îmi pasă. Nu, spune că trebuie – că trebuie neapărat – să plec.

Închide ochii.

– Și lucrul cel mai neplăcut este că și eu cred că are dreptate.

– Atunci de ce să mai rămîi?

– E complicat să-ți explic! Drace! Incomod mai e patul ăsta de campanie!

Se ridică, apoi se așază, cu bărbia sprijinită în mîna dreaptă, cu cotul pe genunchi, cu spinarea arcuită. Cugetă.

– În ultima vreme am fost deseori obligat să mă gîndesc la viața mea. Mă gîndeam și adineauri, în timp ce Mirov făcea pe profetul; cel care a tras m-ar fi putut ucide... Vezi, viața mea este o afirmație foarte puternică, dar cînd mă gîndesc astfel există o imagine, o amintire ce revine tot timpul...

– Da, mi-ai spus la spital.

– Nu, acum nu mă mai gîndesc la proces. Lucrul despre care îți vorbesc nu-i ceva la care mă gîndesc. E o amintire mai puternică decît memoria. Se întîmplă în timp de război, în spatele frontului. Vreo cincizeci de soldați închiși într-o sală mare, în care lumina pătrunde printr-o ferestruică cu gratii. Se simte că va ploua curînd. Au aprins lumînări pe care le-au furat din biserica învecinată. Unul dintre ei, în haine preoțești, oficiază în fața unui altar făcut din lăzi acoperite cu cămăși. În fața lui, un cortegiu sinistru: un bărbat în frac, cu o floare mare de hîrtie la butonieră, o mireasă ținută de două femei hidoase și alte personaje grotești ce se întrezăresc în semiîntuneric. Este ora cinci; lumînările abia pîlpîie. Aud: „Țineți-o bine, să nu leșine, drăguța de ea!“

Mireasa este un tînăr soldat sosit ieri de nu se știe unde și care se lăudase că-l va spinteca cu baioneta pe cel care va vrea să-l violeze. Cele două femei carnavalești îl țin zdravăn; este incapabil să facă un singur gest și, pe jumătate leșinat, fără îndoială, are pleoapele aproape închise. Primarul îl înlocuiește pe preot, apoi, după ce lumînările s-au stins, nu mai zăresc decît spinări ce tresaltă în umbra deasă de pe jos. Tipul urlă. Îl violează, firește, pe săturate. Și sînt mulți. Da, sînt obsedat de asta, de cîtva timp... Nu pentru felul cum se termină totul, bineînțeles. Ci din pricina începutului absurd, parodic...

Rămîne dus pe gînduri.

– De altfel, există o oarecare legătură cu impresiile din timpul procesului... E o asociație de idei destul de îndepărtată...

Își aruncă pe spate părul care-i cade pe obraz și se ridică, de parcă s-ar scutura de ceva. Acul de siguranță ce-i fixează eșarfa se deschide, și brațul îi cade; își mușcă buzele. În timp ce caut acul de siguranță pe jos, spune, rostind cuvintele rar:

– Trebuie să fiu atent! Cînd acțiunea se retrage din mine, cînd încep să mă despart de ea, înseamnă că și sîngele mi se scurge... Odinioară, cînd nu făceam nimic, mă întrebam uneori ce valorează viața mea. Acum știu că valorează mai mult decît...

Nu termină ce are de spus; ridic capul și-i întind acul de siguranță. Își sfîrșește fraza printr-un surîs crispat, plin de orgoliu – și de un fel de ranchiună... De îndată ce privirile ni se întîlnesc, continuă, ca și cum ar fi fost trezit la realitate:

– Ce spuneam?...

Încerc și eu să-mi amintesc:

– Îmi spuneai că te gîndești adeseori la viața ta.

– Ah! da. Iată...

Se oprește, negăsind fraza pe care o caută.

– E totdeauna greu să vorbești despre asemenea lucruri. Stai să vedem... Cînd le dădeam bani moașelor, îți dai seama că nu-mi făceam iluzii cu privire la valoarea „cauzei“, și totuși știam că riscul e mare; am continuat să dau bani în ciuda tuturor avertismentelor. Bun. Cînd mi-am pierdut averea, aproape că m-am abandonat mecanismului care mă despuia de tot ce aveam; iar ruina mea a contribuit în bună măsură să mă aducă aici. Acțiunea mă face abulic față de tot ceea ce este contrar ei, începînd cu rezultatele. Am fost devotat atît de mult revoluției pentru că rezultatele ei sînt îndepărtate și în permanentă schimbare. În fond, sînt un jucător. Și, ca toți jucătorii, nu mă gîndesc decît la jocul meu, cu încăpățînare și intensitate. Joc astăzi o partidă mai importantă decît odinioară și mă pricep la asta; dar jocul e același. Și-l cunosc bine; există în viața mea un anume ritm, o fatalitate personală, dacă vrei, căreia nu-i scap. Mă supun tuturor lucrurilor ce-i dau putere... (Am învățat că o viață nu valorează nimic, dar și că nimic nu valorează cît o viață...) De cîteva zile, am impresia că uit poate ceva capital, că altceva se pregătește... Prevedeam tot astfel procesul și ruina, dar ca pe ceva foarte vag... Dacă tot trebuie să doborîm Hong Kong-ul, mi-ar plăcea să...

Se oprește, se ridică brusc, cu o strîmbătură, șoptește: „Toate astea...“ și cere să i se aducă telegramele.

A doua zi

DECRETUL A FOST PROMULGAT. Am anunțat pe dată secțiile din Hong Kong. Și Avangarda Roșie, care aștepta la șaizeci de kilometri de front, a primit ordinul să înainteze; între putere și noi nu mai rămîne decît Tcheng Tiung-Ming.

15 august

În Franța, zi de sărbătoare... Sărbătoare la catedrală, odinioară. Astăzi, catedrala e transformată în azil și păzită de soldați din Armata Roșie. Borodin a decretat confiscarea monumentelor religioase în folosul statului. Imaginea unei mizerii ce nu se poate imagina în Europa: mizeria animalului năpădit de o boală de piele și care privește cu ochi lipsiți de orice dorință, fără urmă de ură, inerți, rătăciți. În fața acestor oameni, urcă în mine un sentiment grosolan, animalic – ca și această priveliște – alcătuit din rușine, din spaimă și din bucuria josnică de a nu fi asemenea lor. Mila nu mă cuprinde decît cînd nu mai văd acea slăbiciune scheletică, acele membre de mandragoră, acele zdrențe, acele cruste mari cît mîna de pe pielea verzuie și acei ochi sticloși, tulburi, lipsiți de o privire umană – cînd nu sînt închiși...

La întoarcere, îi vorbesc de toate astea lui Garin.

– Nu ești obișnuit, îmi răspunde. Amintirea unui asemenea grad de mizerie pune la locul lor lucrurile omenești, ca și ideea morții. Tot ce-i mai bun în Hong vine de aici. Tot de aici venea, desigur, și curajul tipului care a tras în mine... Cei care au căzut prea adînc în mizerie nu mai ies din ea niciodată – se dizolvă, ca și cum ar avea lepră. Dar ceilalți sînt, pentru treburile... secundare, instrumentele cele mai puternice, dacă nu și cele mai sigure. Curaj, lipsa oricărei idei de demnitate și multă ură...

– Mă faci să mă gîndesc la o frază ce-i este atribuită lui Lenin şi pe care Hong şi-a tatuat-o, în englezeşte, pe braţ: „Am putea oare pune stăpînire pe o lume ce nu va fi sîngerat pînă la capăt?“ La început, o admira în chip fanatic; în ultima vreme, o ura la fel de fanatic. Cred că a lăsat-o pe braţ din ură...

– Şi pentru că tatuajele nu se şterg.

– Ar fi ars-o... E un băiat care urăşte din răsputeri...

– Care *ura*...

Mă priveşte cu gravitate:

– Da, care ura...

Şi, după o clipă, adaugă, privind cu atenţie un palmier din dreptul ferestrei:

– E adevărat că, pentru Lenin, însăşi speranţa avea culoarea urii?...

Îl privesc, îi văd profilul negru la lumină. Nu s-a schimbat. Şi acest profil, asemănător cu cel pe care-l avea atunci cînd am sosit aici acum aproape două luni, asemănător chiar cu cel pe care l-am cunoscut odinioară, conferă o mare forţă vocii sale modificate. Din seara cînd l-am văzut la spital, pare să se despartă de acţiunea sa, de parcă ar lăsa-o să se îndepărteze de el o dată cu sănătatea şi cu certitudinea vieţii. Am încă în mine o frază pe care mi-a spus-o: „Amintirea unei anumite mizerii pune la locul lor toate lucrurile omeneşti, ca şi ideea morţii...“ Moartea îi slujeşte adeseori drept termen de comparaţie, acum...

Şeful serviciului cinematografic al Propagandei intră:

– Comisare, au sosit de la Vladivostok noile aparate de luat vederi. Şi filmele noastre sînt gata. Vreţi să le vedeţi proiectate?

Pe dată, reapare pe chipul lui Garin o expresie hotărîtă şi dură. Şi-i răspunde aproape pe tonul de altădată:

– Hai.

17 august

O parte dintre trupele inamice a fost învinsă în preajma oraşului Waitcheu de Avangarda Roşie. Am recucerit oraşul: două tunuri, mitraliere, tractoare şi mulţi prizonieri au căzut în mîinile noastre. Trei englezi prizonieri, aflaţi în serviciul lui Tcheng ca ofiţeri, au plecat spre Canton. Casele notabililor oraşului, care întreţineau relaţii amicale cu ofiţerii duşmani, au fost incendiate. Tcheng îşi regrupează armata; nu va trece o săptămînă şi vom da bătălia. Astăzi recurgem la toate posibilităţile Propagandei; şefii corporaţiilor au primit ordinul ca oamenii pe care-i conduc să ne lipească pe ziduri afişele; există afişe pe acoperişurile de tablă ondulată, pe oglinzile negustorilor de vin, în baruri, în automobilele publice, pe trăsuri, pe stîlpii din piaţă, pe parapetul podurilor, în toate magazinele, lipite de ventilatoare în frizerii, întinse pe beţe de bambus în prăvăliile negustorilor de lanterne, aşezate pe vitrine în bazare, strînse sub formă de evantai în vitrinele restaurantelor, fixate de maşini cu hîrtie încleiată, în garaje. E un joc cu care se distrează întregul oraş; şi pretutindeni vezi aceste afişe, numeroase, ca în Europa ziarele de dimineaţă în mîinile trecătorilor, destul de mici (cele mari nu au fost încă tipărite), cu superbii lor cadeţi victorioşi şi cu soldaţii lor cantonezi înconjuraţi de raze, care se uită la englezii scofîlciţi şi la chinezii verzui ce fug de mănîncă pămîntul; şi, dedesubt, mai mici, un student, un ţăran, un muncitor, o femeie şi un soldat care se ţin de mînă.

O dată cu sfîrşitul siestei, veselia a fost înlocuită de entuziasm. Soldaţi cu uniforma în dezordine străbat străzile fastuos împodobite; toţi locuitorii oraşului au ieşit din casă; o mulţime densă înaintează de-a lungul cheiului, lentă, gravă, susţinută de o exaltare tăcută. Defilează cortegii – cu flaute, gonguri, pancarte – urmate de copii. Grupul de studenţi înaintează, agitînd stegulete albe ce flutură în vînt, apar şi dispar ca spuma mării deasupra rochiilor şi a costumelor albe, învălmăşite precum o armată. Masa greoaie şi calmă a mulţimii înaintează încet, compactă, deschizîndu-se în faţa cortegiilor şi lăsînd îndărătul lor un fel de brazdă şovăitoare din care se ivesc şepci şi pălării panama ridicate în aer. Pe ziduri, afişele noastre, ca şi acoperişurile pline de imense pancarte pictate în grabă, exprimă victoria în imagini. Cerul este alb şi jos; învăluită de căldură, procesiunea înaintează ca şi cum s-ar duce la un templu. E urmată de multe chinezoaice bătrîne ce

poartă în spinare, într-o cîrpă neagră, un copil pe jumătate adormit, cu părul în dezordine. Un zvon îndepărtat de gonguri, petarde, strigăte și instrumente muzicale se înalță parcă din pămînt, o dată cu zgomotul nedeslușit al pașilor și cu tropăitul înăbușit al nenumăraților galenți. Cît un stat de om, praful dansează, acru, strepezindu-ți gîtul și se pierde în vîrtejuri tot mai încete pe străduțele aproape pustii, unde se mai ivesc doar cîțiva întîrziați care merg grăbiți, stingheriți, în hainele lor de sărbătoare. Aproape toate magazinele au obloanele întredeschise sau închise, ca în zilele de mare sărbătoare.

Niciodată n-am simțit cu atîta putere ca astăzi izolarea despre care îmi vorbea Garin, singurătatea în care ne găsim, distanța ce separă tot ce-i mai profund în noi de mișcările acestei mulțimi și chiar de entuziasmul ei...

A doua zi

Garin se întoarce de la Borodin, furios:

– Nu spun că greșește dacă se folosește de moartea lui Klein așa cum s-ar folosi de orice altceva. Am găsit însă idioată și exasperantă pretenția lui de a mă obliga să vorbesc la înmormîntare. Sînt destui oratori. Dar nu! E dominat din nou de insuportabila mentalitate bolșevică, de o stupidă exaltare a disciplinei. Îl privește! Dar eu unul n-am lăsat Europa ca pe un sac cu zdrențe, riscînd să-mi termin viața aici ca un Rebecci oarecare, doar ca să vin să învăț ce înseamnă cuvîntul „supunere“ și să-i învăț și pe alții. „În fața revoluției nu se lucrează cu jumătăți de măsură!“ Ba bine că nu! Jumătățile de măsură există pretutindeni unde există oameni și nu mașini... Vrea să fabrice revoluționari așa cum Ford fabrică automobile! Toate astea vor sfîrși rău, și nu peste multă vreme. În căpățîna lui de mongol cu plete, bolșevicul luptă împotriva evreului; dar dacă bătălia e cîștigată de bolșevici, Internaționala e pierdută...

Pretexte. Nu asta-i adevărata cauză a rupturii.

Există, înainte de orice, o alta: Borodin a ordonat ca Hong să fie executat. Cred că Garin voia să-l salveze. Și asta în ciuda asasinării ostaticilor (ce nu pare, de altfel, să fi fost ordonată de el). Deoarece socotea că Hong, la urma urmei, rămînea utilizabil; pentru că între Garin și oamenii săi există un fel de legătură feudală. Și poate pentru că era sigur că, în cele din urmă, Hong i se va alătura – împotriva lui Borodin. Gînd pe care se pare că și acesta l-a avut...

Garin nu crede decît în energie. Nu-i antimarxist, dar marxismul nu este nicidecum pentru el un „socialism științific“; e o metodă de organizare a pasiunilor muncitorești, un mijloc de a recruta printre muncitori trupe de șoc. Cu multă răbdare, Borodin construiește parterul unui edificiu comunist. El îi reproșează lui Garin că nu are o vedere de perspectivă, că ignoră încotro se îndreaptă, că victoriile sale sînt doar întîmplătoare – deși strălucite și indispensabile.

Garin crede că Borodin lucrează în funcție de o perspectivă, dar că aceasta e falsă, că obsesia comunistă îl va sili să unească împotriva lui un Gomindan de dreapta, mult mai puternic decît cel al lui Tcheng Dai, și să zdrobească, prin mijlocirea acestuia, milițiile muncitorești.

Descoperă (dar e prea tîrziu...) că, asemenea tuturor doctrinelor puternice și comunismul e o francmasonerie. Și că, în numele disciplinei, Borodin nu va ezita să-l înlocuiască, de îndată ce el, Garin, nu va mai fi indispensabil, prin cineva mai puțin eficace poate, dar mai supus.

*

De îndată ce decretul a fost făcut cunoscut la Hong Kong, englezii s-au întrunit la Marele Teatru și au telegrafiat din nou la Londra pentru a cere să fie trimisă o armată engleză. Dar răspunsul a sosit pe dată, tot telegrafic: guvernul englez se opune oricărei intervenții militare.

*

Interogatoriul ofițerilor englezi a fost înregistrat pe discuri de fonograf, care au fost trimise, în număr mare, secțiilor. Dar fiecare ofițer a negat că venise să lupte împotriva noastră din supunere față de guvernul său; și am fost siliți să tăiem acest pasaj din interogatoriu. Va trebui să fabricăm discuri mult mai *instructive*. Garin spune

că poţi contesta un articol de ziar, dar nu o imagine sau un sunet, şi că propagandei prin fonograf şi cinema nu-i poţi răspunde decît în acelaşi mod; lucru de care propaganda inamică, fie ea şi engleză, este încă incapabilă.

*

– Face lucruri bune înainte de a pleca..., îmi spune în dimineaţa asta Nicolaiev.

Se referă la Garin.

– Înainte de a pleca?

– Da, cred că de data asta chiar va pleca.

– În fiecare săptămînă se spune că trebuie să plece...

– Da, da, dar de data asta va pleca, o să vezi. S-a hotărît. Dacă Anglia ar fi trimis trupe, cred că ar fi rămas; dar el cunoaşte răspunsul Londrei. Cred că nu mai aşteaptă decît rezultatul viitoarei bătălii... Mirov spune că nu va ajunge pînă la Ceylon...

– De ce?

– Dar, dragul meu, pentru că e un om mort, pur şi simplu.

– Asta se poate spune despre oricine...

– Se poate şi el înşela.

– Se pare că nu-i bolnav numai de dizenterie şi de paludism. Cu maladiile tropicale, după cum bine ştii, nu te joci, dragul meu. Cînd le ai, trebuie să te îngrijeşti. Altminteri... Şi apoi e totuna...!

– Nu pentru el.

– S-a dus vremea lui. Oameni ca el au fost necesari, dar acum, Armata Roşie e pregătită, iar Hong Kong-ul va fi înfrînt definitiv în cîteva zile; e nevoie de oameni care să ştie mai bine să uite de ei înşişi. Nu nutresc nici un fel de duşmănie împotriva lui, crede-mă. Mi-e totuna dacă lucrez cu el sau cu altul... Şi totuşi, are prejudecăţi; nu i le reproşez, dragul meu, dar le are.

Surîde strîmb şi îşi mijeşte ochii:

– E uman, mult prea uman, cum spune Borodin. Iată unde duc bolile netratate...

Mă gîndesc la interogatoriul lui Ling, la acele atitudini prin care Garin îi rezistă şi pe care Nicolaiev le numeşte prejudecăţi...

Tace, apoi, împungîndu-mi pieptul cu un deget:

– Nu-i comunist, despre asta-i vorba. Personal nu-mi pasă, dar Borodin este totuşi logic; nu există loc în comunism pentru cel care vrea în primul rînd... să fie el însuşi, să existe separat de ceilalţi...

– Comunismul se opune unei conştiinţe individuale?

– El pretinde mai mult... Individualismul este o boală burgheză...

– Dar noi, cei de la Propagandă, am văzut că Garin are dreptate: să renunţi aici la individualism înseamnă să te laşi învins. Şi toţi cei care lucrează împreună cu noi, ruşi sau nu (excepţie făcînd, poate, Borodin), sînt tot atît de individualişti ca şi el!

– Ştii că Borodin şi Garin s-au certat teribil, de-a dreptul teribil? Ei! Borodin...

Îşi înfundă mîinile în buzunare şi surîde, ostil:

– Ar fi multe de spus pe socoteala lui...

– Dacă toţi comuniştii de tip roman, dacă pot spune astfel, cei care apără la Moscova cuceririle revoluţiei nu vor să-i accepte pe revoluţionarii de tipul... cum să spun? de tipul cuceritor, care sînt pe cale să le ofere China, ei...

– Cuceritor? Prietenul tău Garin i-ar găsi acestui cuvînt un sens amar...

– ... Vor limita în mod primejdios...

– Dar ce importanţă au toate astea? Tu nu înţelegi nimic. Fie că are, fie că nu are dreptate, Borodin mizează pe ceea ce reprezintă aici proletariatul, în măsura în care poate s-o facă. *Mai întîi,* el slujeşte acest proletariat, acest nucleu ce trebuie să capete conştiinţă de sine, să crească spre a lua puterea. Borodin este un fel de cîrmaci care...

– Ca şi Garin. Dar el nu crede că a făcut singur revoluţia!

– Borodin îşi cunoaşte bine corabia, în timp ce Garin nu şi-o cunoaşte pe a sa. Cum spune şi Borodin: „E lipsit de o axă“.

– Are totuşi una: revoluţia.

– Vorbeşti ca un puşti. Revoluţia nu-i o axă decît atîta vreme cît nu e săvîrşită. Altminteri, nu-i revoluţie, ci o simplă lovitură de stat, un *pronunciamiento*. În unele momente mă întreb dacă nu va sfîrşi ca adept al lui Mussolini... Îl cunoşti pe Pareto?

– Nu.

– El trebuie să-l cunoască...

– Nu uiţi decît un lucru: dacă sentimentele sale pozitive sînt ceea ce spui (şi e fals), sentimentele sale negative sînt limpezi; ura sa faţă de burghezie şi de tot ceea ce ea reprezintă este solidă. Şi sentimentele negative înseamnă ceva.

– Da, da, e un fel de general alb – de stînga. Toate astea vor fi bune atîta vreme cît se va afla în faţa unui inamic comun: Anglia (nu degeaba este el la secţia de propagandă a Gomindanului). Dar după aceea? Cînd se va pune problema să organizăm statul, va fi obligat, dacă mizează pe comunism, să devină ca Borodin; dacă mizează pe democraţie – asta m-ar mira, căci e dezgustat de personalul Gomindanului –, e pierdut: nu va vrea să-şi petreacă viaţa făcînd politică chineză de culise şi nici nu poate încerca să instaureze dictatura. Nu va reuşi niciodată, pentru că nu-i chinez. Deci, e mai bine să se întoarcă în Europa, spre a muri în pace şi în glorie. Vremurile în care e nevoie de oameni ca el sînt pe sfîrşite. Desigur, comunismul poate folosi revoluţionari de felul ăsta (e vorba, aici, de fapt, de un „specialist“), dar numai dacă-i pune... sub supravegherea a doi cekişti hotărîţi. Dar cu adevărat hotărîţi. Ce-i cu această poliţie limitată? Borodin, Garin, cei ca ei...

Cu un gest flasc, pare că amestecă mai multe lichide.

De cînd îl cunosc pe Garin, tot felul de logicieni îi prezic viitorul... Nicolaiev continuă:

– Va ajunge în cele din urmă ca prietenul său, Borodin; conştiinţa individuală este boala şefilor. O adevărată Ceka, iată ce lipseşte aici cel mai mult...

Ora zece

Clipocit de apă, zgomot de jonci care se izbesc între ele. Ascunsă de acoperiş, luna însufleţeşte aerul călduţ şi limpede. Sub verandă, lipite de perete, două valize – Garin s-a hotărît să plece mîine dimineaţă. Cugetă de multă vreme, aşezat pe scaun, cu privirea pierdută, cu braţele atîrnînd inerte. Cînd mă ridic să iau un creion roşu spre a adnota *Gazeta oraşului Canton*, pe care am citit-o, iese din amorţeală:

– Mă tot gîndeam la fraza tatii: „Trebuie să simţi totdeauna pămîntul sub picioare“. Să trăieşti într-o lume absurdă sau să trăieşti într-o alta... Fără certitudinea, fără obsesia zădărniciei lumii, nu există putere şi nici chiar *viaţă adevărată*....

– Ştiu că de această idee se leagă însuşi sensul vieţii sale, că el îşi trage puterea din această senzaţie profundă de absurditate; dacă lumea nu-i absurdă, atunci întreaga-i viaţă se risipeşte în gesturi zadarnice, ce stau nu sub semnul acelei zădărnicii esenţiale care de fapt îl exaltă, ci al unei zădărnicii deznădăjduite. De unde şi nevoia lui de a-şi impune gîndirea. Dar, în noaptea asta, totul în mine se apără împotriva lui; mă zbat împotriva adevărului său, care se înalţă în mine şi căruia moartea lui apropiată îi aduce o confirmare sinistră. Simt în mine nu atît un protest, cît o revoltă...

Îmi aşteaptă răspunsul, ca un duşman:

– Ceea ce spui e poate adevărat. Dar modul în care ai făcut-o falsifică totul. Dacă această adevărată viaţă se opune... celeilalte, ea nu i se opune în felul ăsta, încărcată de dorinţe şi de ranchiună!

– Ce ranchiună?

– Atîta cît să legi un om care are îndărătul lui dovezile de forţă ce se află şi îndărătul tău...

– Să ai dovezile forţei tale e mult mai rău.

– Atît cît să-l legi pe viaţă, pentru...

– Contez pe tine să mă înveţi prin puterea exemplului.

Mi-a răspuns cu o ironie vecină cu ura. Tăcem amîndoi. Aş vrea dintr-o dată să spun ceva care să ne apropie; mi-e teamă, ca unui copil, de un presentiment, mi-e teamă că voi vedea sfîrşindu-se astfel această prietenie, că-l voi părăsi astfel pe acest om pe care l-am

iubit, pe care-l iubesc încă, în ciuda a tot ce spune, a tot ce gîndește, și care va muri... Dar, de data asta, este mai puternic decît mine. Și-a pus pe brațul meu mîna dreaptă și, cu o încetineală amicală, îmi spune:

– Nu, ascultă, nu încerc să am dreptate. Nu încerc să te conving. Sînt pur și simplu loial față de mine însumi. Am văzut suferind mulți oameni, mulți. Uneori în mod abject. Uneori în mod teribil. Nu sînt un om blînd, dar mi s-a întîmplat să fiu cuprins de o imensă milă, de acea milă care parcă te sufocă! Ei bine, cînd m-am regăsit singur cu mine însumi, această milă s-a dezagregat în cele din urmă. Suferința sporește absurditatea vieții. Nu o atacă, ci o transformă în ceva derizoriu. Viața lui Klein evocă uneori în mine ceva... ceva...

Ezitarea nu-i vine dintr-o căutare, ci dintr-un fel de stingherеală. Dar continuă, privindu-mă drept în ochi:

– Ajunge, ajunge, e ca și cum ai rîde. Înțelegi? Cei pentru care viața nu are sens nu știu ce-i mila profundă. Vieți zidite. Lumea se reflectă în ele strîmbă, ca într-o oglindă deformantă. Poate că tocmai aici își arată adevărata înfățișare; ce importanță are asta?! Nimeni, nimeni, mă-nțelegi, nu poate suporta o asemenea înfățișare. Poți trăi acceptînd absurdul, dar nu poți trăi în absurd. Oamenii care vor să se desprindă de pămînt își dau seama că pămîntul li s-a lipit de degete. Nu fugi de el și nu-l regăsești în mod deliberat... Și lovindu-și ritmic genunchiul cu pumnul: Nu te aperi decît creînd. Borodin spune că ceea ce oameni ca mine construiesc singuri nu poate dăinui. Ca și cum ceea ce construiesc oameni ca el... Ah! Cît de mult aș vrea să văd această Chină peste cinci ani! Timpul nu poate fi eludat.

Tăcem amîndoi.

– De ce n-ai plecat mai demult?

– De ce să plec, atîta vreme cît pot face altfel?

– Din prudență...

Dă din umeri și, după o nouă tăcere:

– Nimeni nu trăiește în conformitate cu ceea ce gîndește despre propria viață...

O nouă tăcere.

– Și animalul se cramponează!

Tace iar. Un zgomot ciudat, nedefinit, imprecis, venit de nu se știe unde, depărtat și parcă amorțit, urcă spre noi... Începe și Garin să-l asculte. Dar auzim scrîșnetul moale al pneurilor pe pietriș; în curte a intrat un biciclist. Urcă spre noi un sunet limpede de pași. Precedat de servitor, un curier aduce două plicuri.

Garin îl deschide pe primul și mi-l întinde: trupele lui Tcheng Tiung-Ming și regimentele Armatei Roșii care au ajuns la front se luptă. Bătălia decisivă începe.

În timp ce citesc, el deschide al doilea plic, dă din umeri, mototolește hîrtia și o aruncă:

– Mi-e egal. Acum mi-e egal. Să se descurce singuri. Toate astea...

Secretarul iese pe ușă, îl auzim cum se îndepărtează, îl auzim cum închide grilajul. Dar Garin, în picioare în fața ferestrei, îl strigă.

Se aude zgomotul porții. Secretarul se întoarce. Cînd ajunge sub fereastră, îi vorbește lui Garin; dar acesta tușește, și eu nu deslușesc cuvintele.

Din nou, secretarul pleacă. Garin străbate camera în lung și-n lat, furios.

– Ce s-a-ntîmplat?

– Nimic!

Bun. Se vede cu ochiul liber. Adună bucata de hîrtie boțită, o împăturește, netezind-o cu mîna dreaptă, cu greu, fiindcă trebuie să-și țină brațul stîng nemișcat. Apoi, întorcîndu-se către mine:

– Să coborîm.

Pleacă, bombănind – împotriva lui sau împotriva mea?

– Ar fi putut să crape zece mii de tipi!

Fiindcă nu-i mai pun nici o întrebare, se hotărăște să adauge, în timp ce coboară scara:

– Doi dintre ai noștri, agenți la Propagandă, au fost surprinși chiar în clipa cînd se apropiau de unul dintre puțurile folosite de trupele noastre. Cu cianură în buzunare. Agenți dubli. Prezența lor nu se poate justifica. N-au povestit nimic, n-au mărturisit nimic. Nicolaiev îmi spune că va relua mîine interogatoriul!

Conduce el însuşi automobilul, cu mare viteză; şoferul doarme. Nu spune un cuvînt. Nu ţine volanul decît cu mîna dreaptă şi, de două ori, aproape că ne izbim de case. Încetineşte şi mă roagă să trec la volan; îşi ţine capul ţeapăn, parcă înfundat între umeri – obrajii lui, mai scofîlciţi ca niciodată, apar cînd trecem pe lîngă lumina ce se revarsă din becuri şi dispar pe dată – şi pare a mă fi uitat...

În coridorul Siguranţei, văd, în treacăt, mari afişe roz, cele pe care le zărisem adineauri pe străzi: este decretul, afişat prin grija noastră.

Cînd sosim, precedaţi de sunetul rapid şi milităresc al călcîielor noastre, aproape neliniştitor în această tăcere, Nicolaiev, jovial, îndărătul biroului său, cu spatele sprijinit de scaun, îşi pironeşte privirea ochilor spălăciţi şi porcini pe cei doi prizonieri. Amîndoi sînt îmbrăcaţi în costumul de pînză albastră al muncitorilor din port. Unul are mustăţi lungi, fine, negre; celălalt, un bătrîn, are părul tăiat foarte scurt şi un cap rotund în care sclipesc ochi plini de viaţă.

Încep să cunosc aceste ceasuri, ceasuri nocturne petrecute la Propagandă şi la Siguranţă, tăcerea lor, mirosul de flori dulcege, de noroi şi de petrol al nopţii calde, şi trăsăturile noastre extenuate, pleoapele noastre lipite, spinările noastre încovoiate, buzele noastre flasce – şi, în gura noastră, gustul greţos de mahmureală, ca după o noapte de beţie...

– Ai ştiri despre bătălie? îl întreabă Garin, intrînd.

– Nu, totul continuă.

– Şi tipii?

– Ai văzut raportul, dragul meu. Nu ştiu nimic mai mult. Pînă acum, cel puţin. Nu-i cu putinţă să le smulgi un singur cuvînt. Pînă una alta...

– Cine a garantat pentru ei?

– Numărul 72, conform raportului.

– Trebuie controlat! Dacă este exact, numărul 72 trebuie adus aici, trimis urgent la tribunalul special şi executat.

– Ştii că este un agent de primă importanţă.

Garin îşi înalţă capul.

– ... Şi care mi-a adus multe servicii... Este fidel.

– Nu va mai trebui să-şi dea osteneala. Cît priveşte serviciile sale, m-am săturat de ele. Ne-am înţeles, nu-i aşa?

Celălalt surîde şi îşi înclină capul, moţăind parcă, asemenea figurinei groteşti de porţelan pe care şi-a pus-o – ironic – pe birou.

– Acum să ne ocupăm de ăştia.

Scot din buzunar stiloul.

– Nu, nu avem ce scrie, voi fi scurt. Iar Nicolaiev va nota răspunsurile.

– Cine v-a dat otrava?

Primul prizonier, cel mai tînăr, începe să dea o explicaţie stupidă: fusese însărcinat să înmîneze pachetul unei persoane al cărei nume nu-l ştie, o femeie ce trebuia să-l recunoască după înfăţişare, dar...

Garin nu înţelege mare lucru; eu îi traduc frază cu frază. Chinezul, ca şi cum ar avea un tic, îşi pune mîna pe vîrfurile lungi ale mustăţilor şi o retrage nervos cînd vede că gestul său îl împiedică pe celălalt să-i înţeleagă cuvintele; apoi îşi pune din nou mîna pe mustaţă. Nicolaiev se uită spre lampa înconjurată de gîze. Fumează obosit. Ventilatoarele nu se învîrtesc; fumul de ţigară urcă drept.

– Destul! spune Garin.

Duce mîna la centiron.

– Şi de data asta l-am uitat!

Fără să mai adauge ceva, deschide cu mîna sănătoasă tocul meu, scoate din el revolverul şi-l pune pe birou. Muchiile metalice strălucesc puternic.

– Spune-i exact ce-ţi spun: dacă în cinci minute nu ne dă toate informaţiile, îi trag un glonţ în cap *cu mîna mea.*

Traduc. Nicolaiev a mişcat uşor dintr-un umăr; toţi agenţii ştiu că Garin este un „mare şef“; metoda sa e copilărească. Un minut... două minute...

– Ajunge! Să răspundă chiar acum!

– Ai spus că-i dai cinci minute, spune Nicolaiev, respectuos şi ironic.

– Tu să mă laşi în pace!

A luat revolverul de pe birou. Mîna dreaptă, cea care ține arma, este fermă; stînga, ce iese din eșarfa albă, tremură de febră. Îl somez încă o dată pe chinez să răspundă. Face un gest de neputință.

Zgomotul împușcăturii. Trupul chinezului e nemișcat; pe chipul lui, o profundă expresie de uimire. Nicolaiev sare și se sprijină de perete. E rănit?

O secundă... Două secunde... Chinezul se prăbușește, moale, cu picioarele îndoite din genunchi. Şi sîngele începe să curgă.

– Dar... dar... bolborosește Nicolaiev...

– Tu să mă lași în pace!

Rostește aceste cuvinte pe un asemenea ton, încît obezul tace brusc. Nu mai surîde. Colțurile gurii, căzute, îi pun și mai mult în evidență obrajii fleșcăiți și grași. Își încrucișează mîinile mari pe piept, cu un gest de femeie bătrînă. Garin se uită țintă la zid, drept în față; din țeava revolverului, pe jumătate aplecată, se înalță un fum ușor și transparent.

– Acum e rîndul celuilalt. Tradu din nou!

Nu mai e nevoie. Terorizat, bătrînul a și început să vorbească, iar ochii lui mici se zbuciumă... Nicolaiev a apucat un creion și notează cu o mînă tremurătoare.

– Acum taci, îi spune Garin în cantoneză. Şi, întorcîndu-se către mine:

– Spune-i, înainte de a continua, că dacă ne minte, o s-o pățească...

– Cred că asta se vede.

– La nevoie, pedeapsa cu moartea poate fi perfecționată.

– Cum vrei să-i spun asta?

– Nu mă interesează.

(Înțelege, într-adevăr...)

În timp ce prizonierul vorbește, rostind cuvintele cu o voce gîfîitoare, Nicolaiev dă la o parte, suflînd peste ele, gîzele moarte ce cad pe foaia de hîrtie...

Omul a fost plătit de agenții lui Tcheng Tiung-Ming, faptul este evident. Vorbește mai întîi repede, dar nu spune nimic important; văzînd țeava de revolver lăsată în jos, ezită. Dintr-o dată tace. Aflat la limita exasperării, Garin îl privește.

– Şi... dacă... dacă vă spun totul, ce-mi dați?

În clipa următoare se prăbușește, cu brațele desfăcute, rostogolindu-se. Furios, Garin l-a lovit cu pumnul în maxilar; ținîndu-și pumnul încă strîns, se încruntă, își mușcă buzele și se așază pe colțul biroului.

– Mi s-a deschis rana.

Prizonierul face pe mortul, întins pe jos.

– Întreabă-l dacă a auzit de tămîiere!

Traduc din nou. Omul își deschide încet ochii și, stînd tot întins pe jos, spune, fără să se adreseze unuia dintre noi, fără să ne privească:

– Erau trei. Doi au fost prinși. Unul dintre cei doi e mort. Celălalt este aici. Al treilea poate fi lîngă puț.

Garin și cu mine ne uităm la Nicolaiev, care urma să continue interogatoriul mîine. Acesta încearcă să nu manifeste nici un fel de sentiment: gura, sprîncenele rămîn încremenite. Dar mușchii obrajilor se contractă și se destind repede, ca și cum ar tremura. Scrie, în timp ce prizonierul dă noi amănunte.

– Asta-i tot?

– Da.

– Dacă n-ai spus tot...

– Am spus tot.

Prizonierul pare acum indiferent.

Nicolaiev apasă pe sonerie, ne arată o foaie de hîrtie scrisă, apoi o dă santinelei.

– Un ciclist să se ducă la biroul special al telegrafului chiar acum.

Se întoarce către noi:

– În aceste condiții... în aceste condiții... Dar poate mai sînt și alții totuși... Garin... nu crezi că... ar trebui să încercăm puțin... la nimereală?...

Ca să-și facă iertată teribila neglijență, e gata, el care voia să continue abia mîine acest interogatoriu, să-l tortureze pe prizonier „la nimereală"...

– Nu mai scoatem nimic de la el, șoptește Garin printre dinți.

Apoi, cu voce tare:

– Ca să ne spună povești și să ne lanseze pe vreo pistă greșită?... Nu poate să dețină informații cu caracter general. Într-o misiune de acest gen, agenții nu sînt aproape niciodată mai mult de trei. Sînt trei, mă auzi? Nu doi!

La rîndu-i sună (de patru ori). Doi soldați intră și-l iau pe prizonier. Nicolaiev, care n-a răspuns, înlătură încetișor cu mîna gîzele care continuă să cadă pe birou, ca și cum și-ar netezi hîrtia cu un gest de copil cuminte.

Pe coridor, întîlnim o santinelă care aduce o telegramă de la Comisariatul de Război: trupele lui Tcheng încep să se retragă.

*

În întunericul ce învăluie scara din casa lui Garin... lampa ce o lumina s-a spart. Noaptea continuă, afară și în nervii mei... Pleoapele îmi ard și nu mi-e somn. Frisoane ușoare îmi străbat trupul, ca și cum aș începe să mă îmbăt; în timp ce merg greoi, căutînd cu degetul cel mare de la picior fiecare treaptă, pleoapele mi se închid și văd, într-un amestec de tulbure și bizară luciditate, imagini deformate: cei doi prizonieri, prizonierul mort (întins pe jos), Nicolaiev, nunta grotescă povestită de Garin, șirurile de lumini din stradă, chipul ciopîrțit al lui Klein, afișele roz ca niște pete... Tresar, ca și cum m-aș fi trezit brusc, cînd aud vocea lui Garin:

– Nu mă pot obișnui cu întunericul ăsta; am totdeauna impresia că sînt orb...

Dar iată și lumina. Sîntem din nou în cămăruță; cele două valize sînt tot acolo.

– Asta-i tot ce iei cu tine?

– E de-ajuns pentru cîteva luni...

Abia dacă a ascultat ce i-am spus. E atent la un zgomot foarte slab care umple întreaga casă și care mă intrigase înainte de plecarea noastră.

– Auzi?

– Da... Am auzit zgomotul ăsta chiar înainte de plecarea noastră.

– De unde crezi că vine?

– Ascultă...

Acest zgomot înăbușit, îndepărtat, mecanic are în el ceva misterios. E un fel de scrîșnet ușor, ca acela făcut de rozătoare, dar regulat, și din care se ivesc, intermitent, ca niște bule de aer într-o apă tulbure, sunete ce seamănă cu scîrțîitul lemnului, care se prelungesc o clipă, ca și toate celelalte sunete, în întuneric, pierzîndu-se în acel scrîșnet constant ce pare a veni în același timp dinspre pivniță și dinspre zare. Garin s-a oprit, neliniștit, abia respirînd, cu umerii aduși, străduindu-se să nu facă zgomot. Scîrțîitul pantofilor lui acoperă brutal celelalte sunete și zgomote care, după cîteva secunde, reapar ca o lumină foarte slabă, urcă și își regăsesc intensitatea îndepărtată și inexplicabilă. În cele din urmă, trupul i se destinde; face un gest de nepăsare și se culcă pe patul de lemn:

– Pînă una-alta, vrei niște cafea?

– Nu, mulțumesc. Ai face mai bine să iei chinină și să-ți schimbi pansamentul.

– O să fac și asta la timpul potrivit...

Se uită țintă la valize:

– Trei luni, poate șase?...

Preocupat, își mușcă obrajii pe dinăuntru.

– Oricum, n-ar fi foarte inteligent să rămîn aici, doar fiindcă n-am știut să plec la timp...

Zicînd „să rămîn“, vrea să spună „să mor“.

– Vechiul meu prieten Nicolaiev insinuează că e deja tîrziu.

Pînă acum a vorbit pentru sine. Sunetul vocii i se schimbă; ridică încă o dată umărul drept.

– Ce idiot!... Dacă nu m-aș fi întors acolo în noaptea asta... Cu cine mă va putea înlocui Borodin? Prin Chen, pentru serviciul Propagandei în secții, dar pentru celelalte servicii? Cu flăcăi ca Nicolaiev – e disciplinat, nimic de zis, foarte disciplinat – lucrurile ar putea să se sfîrșească rău... Klein e mort... În ce stare le voi găsi pe toate cînd mă voi întoarce?... E de-ajuns ca Siguranța să facă o gafă, ca să mă simt

iar ca la mine acasă în această viață cantoneză, și totuși, în clipa asta mi se pare că am și plecat. Haida-de! dacă dau ortul popii pe mare, o să-mi lipească pe sac o splendidă etichetă!...

Buzele lui s-au subțiat și mai mult. Ține ochii închiși. Umbra nasului, care astăzi pare foarte proeminent, acoperă și cearcănul de la ochiul stîng. Este urît, urît în acel mod tulburător și agresiv al morților al căror chip nu și-a dobîndit seninătatea.

– Şi cînd mă gîndesc că, atunci cînd am sosit aici, pe vremea lui Lambert, Canton era o republică de comedie! Iar astăzi, Anglia! Să învingi un oraș. Să dobori un oraș – orașul este forma socială supremă în lume, însăși emblema societății. Păduchioșii din Canton o să-i vină curînd de hac! Decretul... Strădania tuturor oamenilor care au făcut din Hong Kong un pumn închis este, în sfîrșit...

Coboară piciorul și se apleacă mult înainte, de parcă ar strivi ceva, încet, apăsînd cu toată greutatea. În același timp, se îndreaptă din mijloc, scoate din buzunar o oglinjoară rotundă prinsă în celuloid și își privește fața (e prima oară).

– Cred că a venit vremea... Ar fi o prostie să mor ca un colon oarecare. Dacă oameni ca mine nu sînt asasinați, cine să fie?

În tot ce spune există ceva care mă stingherește, mă neliniștește... Continuă:

– Ce dracu să fac în Europa? Să mă duc la Moscova?... Așa cum sînt relațiile mele cu Borodin... Nu cred în metodele Internaționalei, dar trebuie totuși să mai văd... Peste șase zile sînt la Shanghai; apoi iau vaporul norvegian. O să mi se pară că o să cobor într-o cămăruță de portar. Numai să nu găsesc distrus tot ce-am făcut, cînd mă voi întoarce! Borodin e foarte puternic, dar uneori este și foarte neîndemînatic... Din păcate, nu poți merge niciodată acolo unde ai vrea...

– Şi unde dracu ai vrea să mergi?

– În Anglia. Acum știu ce înseamnă Imperiul. O violență tenace, constantă. Să conduci, să hotărăști, să constrîngi. În asta constă viața...

Şi înțeleg dintr-o dată de ce mă descumpănesc cuvintele lui: nu eu sînt cel pe care vrea să-l convingă. El însuși nu crede ce spune și se străduiește, încordîndu-și toți nervii iritați, să se convingă pe sine... Ştie că este pierdut, se teme de asta sau poate nu știe nimic? În fața morții sigure, în mine se naște – din afirmațiile, din speranțele sale – o exasperare deznădăjduită. Mă simt ispitit să-i spun: „Ajunge, ajunge! Curînd o să mori". O tentație furioasă urcă în mine, reprimată totuși de prezența lui și de o imposibilitate fizică. Boala i-a minat în asemenea măsură chipul, încît nu trebuie să mai fac nici un efort ca să mi-l închipui mort. Şi am, involuntar, senzația că dacă i-aș vorbi de moarte, i-aș pune sub ochi această imagine, aceste trăsături încă și mai răvășite care mă obsedează. Mi se pare că în cuvintele mele s-ar ascunde ceva primejdios, ca și cînd moartea sa, de care este conștient, ar deveni, prin mine, o certitudine... De cîteva clipe, tace. Şi, în această nouă liniște, regăsim zgomotul ciudat care ne intrigase. Nu mai este o rumoare, ci zgomotul unor zguduiri succesive, foarte îndepărtate sau foarte slabe, un zgomot auzit ca în vis; s-ar zice că, undeva, departe, cineva lovește pămîntul cu obiecte grele învelite în pîslă. Iar sunetele mai subțiri, semănînd cu cele ale lemnului care scîrțîie, devin metalice și te duc cu gîndul la vuietul nedeslușit al unei fierării, dominat de muzicale lovituri de ciocan...

Din nou zgomotelor acestora amestecate li se adaugă cele ale pneurilor ce se rostogolesc pe pietriș. Urcă un cadet, precedat de un servitor. Aduce răspunsul ofițerului telegrafist. Deși îndepărtat, zgomotul umple camera...

– Auzi? îl întreabă Garin pe servitor.

– Da, domnule comisar.

– Ce-i asta?

– Nu știu, domnule comisar.

Cadetul dă din cap.

– Este armata, tovarășe Garin...

Garin ridică ochii.

– Ariergarda Armatei Roșii, care înaintează...

Garin respiră adînc, apoi citește telegramele și mi le întinde:

„Al treilea agent a fost prins. Poartă asupra lui opt sute de grame de cianură. Duşmanul e în derută. Mai multe regimente pregătite de Propagandă au trecut de partea noastră. Aprovizionarea şi artileria sînt în mîinile noastre. Cartierul general e dezorganizat. Cavaleria îl urmăreşte pe Tcheng, care a fugit".

Semnează de primire şi-i dă cadetului hîrtia. Acesta pleacă, precedat de servitor.

– Cîtva timp n-o să-mi mai vadă semnătura!... Trupele lui Tcheng sînt făcute zob... Nu va trece nici un an şi Shanghai...

Vuietul slab al trupelor se apropie sau se depărtează, adus de vîntul cald. Recunoaştem acum scrîşnetul tractoarelor, tremurul nedesluşit al pămîntului sub paşii sacadaţi ai oamenilor şi, din cînd în cînd, aduse de o pală de aer fierbinte, bocănit de copite de cai, scîrţîit de osii de tun... O dată cu tumultul îndepărtat, pătrunde în el o exaltare nedesluşită. O mare bucurie?

– Mîine dimineaţă, printre toţi aceşti imbecili care mă vor conduce, nu o să te mai văd...

Încet, muşcîndu-şi buza de jos, îşi scoate din eşarfă braţul rănit şi-l ridică. Ne îmbrăţişăm. O tristeţe necunoscută mă cuprinde, profundă, deznădăjduită, chemată de tot ce-i zadarnic în gesturile noastre, de moartea prezentă... Cînd, din nou, lumina ne cade pe chipuri, mă priveşte. Caut în ochii lui bucuria pe care crezusem că o văd; dar nu găsesc în ei decît o aspră şi totuşi fraternă gravitate.

POSTFAŢĂ

De la publicarea acestei cărţi de adolescenţă au trecut mai bine de douăzeci de ani. Şi multă apă a curs, pe sub multe poduri sfărîmate. La douăzeci de ani după cucerirea Beijingului de către armata revoluţionară a lui Tchai Kai-Chek, aşteptăm cucerirea Cantonului lui Tchai Kai-Chek de către armata revoluţionară a lui Mao Zedong. Peste douăzeci de ani, o altă armată revoluţionară îl va izgoni oare pe „fascistul" Mao? Ce crede despre toate astea umbra lui Borodin care, după cum arătau ultimele ştiri, înainte de război, cerea Kremlinului „o locuinţă cu sobă"? Dar umbra sinucigaşului Gallen?

Totuşi, în ciuda jocului complex care aruncă poate – poate... – China alături de Rusia, Mao îşi întemeiază victoriile pe revolta ce însufleţea trupele din 1925. Nu vechea pasiune de-a se elibera s-a schimbat. Nu China, nu Rusia s-au schimbat cel mai mult acolo, ci Europa – ea nu mai înseamnă nimic pentru ele.

*

Dar această carte nu aparţine decît superficial Istoriei. A supravieţuit nu pentru că a reprezentat anumite episoade din revoluţia chineză, ci pentru că a zugrăvit un tip de erou în care se îmbină înclinarea către acţiune, cultura şi luciditatea. Aceste valori erau indirect legate de valorile Europei din acea vreme. Şi pentru că sînt întrebat: „Ce au devenit, în Europa de astăzi, aceste valori care

aparţin spiritului?“ prefer să răspund prin apelul pe care l-am adresat intelectualilor, la 5 martie 1948, în sala Pleyel, în numele colegilor mei gaullişti.

Forma lui (stenograma unui discurs improvizat după note) arată de altfel că nu e vorba de o încercare. Anumite idei exprimate aici au fost dezvoltate, într-un alt plan, în *Psihologia artei*. Dar ceea ce seamănă cu o predică, oarecum emoţionată, dintr-un discurs mi s-a părut a se potrivi mai bine cu pasiunile dintr-un roman şi cu limitele întrebărilor pe care romanul le sugerează, decît cu exercitarea unei prefăcute indiferenţe. Slăbirea conştiinţei europene nu este analizată aici decît sumar. Trebuia să pun în lumină ameninţarea imediată şi totodată cea mai insidioasă, şi anume cea a abrutizării prin psihotehnici (propaganda a făcut mari progrese în raport cu cea practicată de Garin), şi să precizez ceea ce, în opinia mea, trebuie să fie PĂSTRAT.

Spiritul european este obiectul unei duble metamorfoze. După mine, drama secolului al XX-lea este următoarea: în timp ce mitul politic al Internaţionalei agonizează, are loc o internaţionalizare fără precedent a culturii.

Începînd cu marea voce a lui Michelet şi pînă la cea a lui Jaurès, s-a impus ca un fel de evidenţă, de-a lungul ultimului secol, ideea că vom deveni cu atît mai mult oameni cu cît vom fi mai puţin legaţi de patria noastră. Nu era nici josnicie, nici eroare: era forma din acea vreme a speranţei. Victor Hugo credea că Statele Unite ale Europei se vor face de la sine şi că ele vor fi preludiul la Statele Unite ale lumii. Or, Statele Unite ale Europei se vor face cu sacrificii, iar Statele Unite ale lumii sînt încă departe...

Am aflat că marele gest de dispreţ prin care Rusia înlătură acest cînt al Internaţionalei ce-i va rămîne, fie că vrea sau nu, asociat în eternul vis de justiţie al oamenilor, mătură dintr-o dată visele secolului al XIX-lea. Ştim de acum înainte că nu vom fi mai umani dacă vom fi mai puţin francezi, ci pur şi simplu vom fi mai... ruşi. La bine, ca şi la rău sîntem legaţi de patria noastră. Şi ştim că nu-l vom construi pe european fără ea; că trebuie să-l construim, fie că vrem sau nu, pe european întemeindu-ne pe ea.

În timp ce murea această imensă speranţă, în timp ce fiecare om era aruncat în patria lui, o puzderie de opere se iveau în sînul civilizaţiei: muzica şi artele plastice îşi inventaseră tiparniţa lor.

Traducerile pătrundeau în fiecare ţară pe porţi larg deschise: colonelul Lawrence îl întîlnea pe Benjamin Constant, iar colecţia Payot reunea clasicii Garnier.

În cele din urmă, s-a născut şi cinematograful. Şi acum o femeie hindusă care se uită la filmul *Anna Karenina* plînge poate văzînd exprimată, de către o actriţă suedeză şi un regizor american, ideea pe care rusul Tolstoi o avea despre dragoste...

Dacă n-am pus laolaltă visele celor vii, le-am pus cel puţin laolaltă pe cele ale morţilor!

Şi în această sală, în seara asta, putem spune, fără teamă de ridicol: „Voi, care sînteţi aici, voi sînteţi prima generaţie ce moşteneşte întregul pămînt“.

Cum este cu putinţă o asemenea moştenire? Să nu uităm că fiecare dintre civilizaţiile dispărute nu se adresează decît unei părţi din om. Cea a Evului Mediu era înainte de toate o formă de cultură a sufletului; cea din secolul al XVIII-lea era înainte de toate o formă de cultură a inteligenţei. Din veac în veac, civilizaţii succesive se suprapun, adresîndu-se unor elemente succesive ale omului; ele nu se întîlnesc cu adevărat decît în moştenitorii lor. Moştenirea este totdeauna o metamorfoză. Adevăratul moştenitor al catedralei din Chartres, nu-i, bineînţeles, arta de la Saint-Sulpice, ci Rembrandt. Michelangelo, crezînd că reface arta antică, făcea artă în felul lui Michelangelo...

Ce-ar fi putut să-şi spună cei din care s-a născut civilizaţia noastră? Ea îmbină un element grecesc cu un element roman şi cu un element biblic, după cum prea bine se ştie; dar ce şi-ar fi spus unul celuilalt Cezar şi prorocul Ilie? S-ar fi insultat. Pentru ca să se poată naşte cu adevărat dialogul între Hristos şi Platon, trebuia să se nască Montaigne.

Metamorfoza din care se naşte viaţa se produce numai prin urmaşi.

Cine revendică astăzi această metamorfoză? Statele Unite, Uniunea Sovietică, Europa. Înainte de a ajunge la esenţial, aş vrea să clarific puţin lucrurile, înlăturînd mai întîi basmul conform căruia

culturile se află într-o luptă permanentă, ca și statele. Exemplul Americii Latine ne dovedește aberația acestei situații. În momentul de față, America Latină este pe cale să concilieze, fără cea mai mică luptă, ceea ce dorește să primească de la lumea anglo-saxonă cu ceea ce dorește să primească de la lumea latină. Există conflicte politice ireductibile; dar e absolut fals să afirmi că aceste conflicte dintre culturi sînt ireductibile prin definiție. Se întîmplă să fie, și încă la modul cel mai grav, dar se întîmplă și să nu existe.

Să renunțăm la acest maniheism absurd, la această separare între îngerii prieteni ai oratorului și demonii dușmani ai oratorului, care a devenit o modă cînd în discuție sînt implicate America și Rusia. E limpede ce gîndesc despre politica rusească față de țara noastră: cred că aceleași forțe care au făcut-o să funcționeze în favoarea Franței în momentul Eliberării o fac să funcționeze astăzi împotriva Franței, în chip implacabil; și înțeleg să pun ordine în toate astea. Dar Stalin nu înseamnă nimic în raport cu Dostoievski, după cum nici geniul lui Mussorgski nu garantează politica lui Stalin.

Să vedem mai întîi cum revendică Statele Unite moștenirea culturală a lumii. Un prim punct: nu există în America o cultură care să se vrea specific americană. Aceasta este o invenție a europenilor. În America, se consideră că există un decor particular al vieții. Se consideră că America este o țară fără rădăcini, e o țară citadină: o țară care ignoră străvechea și profunda relație dintre arborii și pietrele unde se întîlnesc străvechile genii ale Chinei cu străvechile genii ale Occidentului. Este o țară care are asupra noastră avantajul de a putea și de a vrea să primească în același mod toate moștenirile din lume și în care muzeele importante expun în aceeași sală statui romane, specifice pentru trecutul îndepărtat al Occidentului nostru, și statui din epoca dinastiei Tang, specifice pentru trecutul îndepărtat al civilizației chineze.

De altfel, o mare cultură nu este, chiar la modul epic, un anticariat superior. Iar cultura americană este un domeniu de cunoaștere infinit mai important decît un domeniu de cultură organică, de îndată ce Europa este izgonită din ea.

În prezent, America creează în modul ei specific artele de masă: radioul, cinematograful și presa.

Arta ei ne pare mai ales specific americană cînd este o artă de mase. Și, la drept vorbind, între spiritul publicațiilor *Life* și *Samedi-Soir* nu e prea mare diferență; doar că în *Life* există mai mulți americani decît francezi...

America posedă un romanesc special. Dar, mă întreb din nou, este el specific american? Există, incontestabil, o atitudine americană față de lume, care constă într-o reducție permanentă a lumii la datul său romanesc. Dar să vă mai amintesc oare că, în *Cei trei muschetari*, Richelieu e mai puțin important prin ceea ce a făcut din Franța decît prin faptul că i-a semnalat regelui absența colierului Anei de Austria? America, în momentul de față, reprezintă, mai mult decît orice altă țară, romanescul, dar, probabil, ca țară a maselor. Iar cultura este cu mult dincolo de asemenea probleme. Ce cred în privința asta americanii cultivați? Ei cred că, în fapt, cultura americană este una dintre culturile naționale ale Occidentului, că diferența nu e mai mare între înalta cultură americană și înalta cultură franceză, decît între aceasta și cultura engleză sau ceea ce a fost înalta cultură germană. Noi, cei din Europa, nu ne asemănăm chiar atît de mult! Și între behaviorism și bergsonism distanța e de aceeași natură ca și cea dintre Bergson și Hegel. În definitiv, America nu s-a conceput niciodată pe sine în raport cu noi, în ordinea culturală, ca o parte a lumii: ea s-a conceput întotdeauna pe sine ca o parte a lumii NOASTRE. Există mai puțină artă americană și mai mulți artiști americani. Avem aceleași sisteme de valori; ei nu posedă în totalitate ceea ce este esențial în trecutul Europei, dar tot ce posedă ei ca esențial este legat de Europa. Repet: cultura americană, ca o cultură distinctă de a noastră, așa cum este cultura chineză, e pur și simplu o invenție a europenilor.

Și nu există o ipoteză de cultură specific americană opusă culturii noastre, decît exact în măsura în care Europa renunță la ea însăși.

E greu și stingheritor să consideri Rusia o țară europeană.

Sankt-Petersburg (ca și Leningrad astăzi) lasă impresia unei „așezări“ europene, a unui vast contoar imperial din Occident – magazine, cazărmi și cupole –, a unui New Delhi al Nordului.

Dar este derizoriu să-i consideri pe ruşi, aşa cum au făcut totdeauna adversarii lor, nişte asiatici, deci un fel de chinezi sau hinduşi. Adevărul este că poate nu trebuie să luăm prea în serios hărţile geografice şi faptul că Rusia nu este nici în Europa, nici în Asia (este în Rusia); aşa cum Japonia, în care iubirea şi armata joacă un rol atît de important, nu este nici în China, nici în America.

Celelalte ţări din Europa fac parte din cultura noastră în anumite straturi ale ei şi prin schimburi. În unele secole, au dominat-o Italia, Spania, Franţa, Anglia. Toate aceste ţări au în comun mitul cultural al Greciei şi al Romei şi o moştenire de cincisprezece secole de creştinism comun. Această ultimă moştenire care, ea singură, îi separă pe slavii din Boemia de slavii din Rusia, atîrnă fără îndoială foarte greu; după cum moştenirea Bizanţului a apăsat atît de greu asupra Rusiei încît pictura rusească nu s-a putut niciodată emancipa complet de ea, iar Stalin îl evocă acum pe Vasile al II-lea cel puţin tot atît cît pe Petru cel Mare.

Rusia nu a intrat în cultura occidentală decît în secolul al XIX-lea, prin muzica şi prin romancierii săi. Dostoievski este poate singurul dintre aceştia care se vrea specific rus.

Ilya Ehrenburg a răspuns indirect la un interviu al meu despre civilizaţia atlantică, întrebînd: „Ce este european: bomba atomică sau Tolstoi?“

Dacă vreţi, să lăsăm deoparte bomba atomică. Ruşii nu o posedau în acea vreme, dar, desigur, nu fiindcă nu ar fi încercat să o aibă. Şi este deplasat ca Stalin să fie comparat cu Ghandi!

Mai rămîne Tolstoi. Despre care Tolstoi vorbim? Autorul romanelor *Anna Karenina* şi *Război şi pace* nu numai că face parte din Europa, dar este chiar unul dintre vîrfurile geniului occidental. După cum spune o frază celebră: „Nu-i bine să scuipi în fîntînile din care ai băut“. Cînd îşi scria romanele, se voia de altfel european, ba chiar se simţea rivalul lui Balzac. Dar dacă este vorba de contele Leon Nicolaievici, care încearcă să trăiască în felul unui Ghandi creştin şi moare în zăpadă ca un erou dintr-o epopee populară rusă scriind că el îi „preferă lui Shakespeare o pereche de cizme bune“, atunci mă gîndesc la unul dintre marii inspiraţi ai Bizanţului – iar dacă trebuie cu orice preţ să-l compar

cu un alt geniu, l-aş compara cu Tagore, inseparabil de India care a creat, prin *Casa şi Lumea*, unul dintre cele mai mari romane universale. Oricum, nu l-aş compara cu Stendhal.

Ne separă cel mai mult de el ceea ce ne separă cel mai mult de Rusia: dogmatismul său oriental. Stalin crede în adevărul lui, şi adevărul lui este fără limite; dar Tolstoi, de îndată ce s-a separat de Occident, a crezut la fel de mult în adevărul său; iar Dostoievski, în timpul întregii sale vieţi, şi-a pus geniul în slujba unei îndoctrinări nestăvilite. Rusia n-a avut niciodată o Renaştere, nici o Atenă; nu l-a avut nici pe Bacon, nici pe Montaigne.

În Rusia continuă să existe ceva ce se vrea a fi Sparta şi ceva ce se vrea a fi Bizanţul. Sparta se integrează cu uşurinţă Occidentului; nu şi Bizanţul. Astăzi, am putea vedea în industrializarea nebunească a acestei imense ţări agricole, experimentată timp de treizeci de ani, cel mai furios efort de occidentalizare pe care l-a cunoscut încă de pe vremea lui Petru cel Mare. „A ajunge din urmă şi a depăşi America!“ Dar spiritul rus se apără cu atît mai mult cu cît acest efort este mai mare.

Nu din întîmplare comuniştii ruşi îl atacă pe Picasso. Pictura acestuia pune în discuţie însuşi sistemul pe care ei se întemeiază; ea este, cu sau fără voie, prezenţa cea mai acută a Europei.

În ordinea spiritului, tot ceea ce Rusia numeşte formalism, tot ceea ce deportează sau ucide neostenit de zece ani încoace, este Europa. Pictori, scriitori, cineaşti, filozofi, muzicieni suspecţi sînt în primul rînd suspecţi de a fi sub influenţa „putredei Europe“. Eisenstein, Babel, Prokofiev sînt europeni! Spiritul Europei este un pericol pentru o industrie faraonică. Condamnarea lui Picasso la Moscova nu-i un simplu accident; ea se vrea a fi o apărare a planurilor cincinale...

Dacă asemenea artişti mor la timp, ei sînt înmormîntaţi cu cinste în zidul Kremlinului, dacă mor ceva mai tîrziu decît trebuie, ei sînt înmormîntaţi fără onoruri la poalele zidului siberian din lagărul de deportaţi.

Adevăratul motiv pentru care Rusia nu este europeană nu are nimic de-a face cu geografia: el constă în voinţa rusească.

Nu fac nici un curs de istorie a culturii, nu voi vorbi despre Europa decît în raport cu Uniunea Sovietică şi cu Statele Unite. Europa are în prezent două caracteristici: prima este legătura dintre artă şi cultură. Aceste două domenii sînt separate în Rusia prin dogmatismul gîndirii. Ele sînt nu mai puţin ireductibil separate în Statele Unite, pentru că aici omul de cultură nu-i artistul, ci universitarul; un scriitor american – Hemingway, Faulkner – nu-i nici pe departe echivalentul lui Gide sau al lui Valéry, ci este echivalentul lui Rouault sau al lui Braque; scriitorii sînt nişte străluciţi specialişti, în interiorul unei culturi determinate, posedînd cunoştinţe determinate: nu sînt nici oameni ai Istoriei, nici „ideologi".

Al doilea punct, nu mai puţin important: voinţa de transcendenţă. Să nu uităm! Europa este partea din lume unde s-au succedat sculptorii catedralei din Chartres, Michelangelo, Shakespeare, Rembrandt... Ne lepădăm sau nu de aceste nume? Bineînţeles că nu! Atunci ar trebui să ştim despre ce vorbim.

Avem aerul că ne credem nişte amărîţi în faţa unei imense culturi care se numeşte „romancierii americani" şi în faţa unei alte imense culturi care se numeşte nu ştiu prea bine cum – în cel mai bun caz, „muzicienii ruşi" (ceea ce nu-i rău deloc).

Dar totuşi jumătate din lume priveşte încă spre Europa, singura care răspunde acelei interogaţii profunde. Cine l-a înlocuit pe Michelangelo? Licărirea pe care unii o caută în ea este ultima rază din lumina lui Rembrandt; iar gestul măreţ şi înfrigurat cu care crede că-şi întovărăşeşte agonia este tot gestul eroic al lui Michelangelo...

Ni se spune: „Sînt valori burgheze". Dar cum poate fi definită arta prin condiţionarea ei?

Să fiu bine înţeles. Sînt de acord cu ceea ce a spus un filozof rus – care se află, de altfel, acum în Siberia – anume că „gîndirea lui Platon este inseparabilă de sclavie". E adevărat că există un dat istoric al gîndirii, o condiţionare a gîndirii. Dar problema nu se termină aici, ci abia începe. Căci totuşi voi l-aţi citit pe Platon! Şi nu l-aţi citit ca sclavi şi nici ca proprietari de sclavi!

Nimeni în această sală – nici eu, nici alţii – nu ştie ce sentimente îl însufleţeau pe un sculptor egiptean cînd sculpta o statuie pe vremea Vechiului Imperiu; dar nu-i mai puţin adevărat că privim această statuie cu o admiraţie pe care nu exaltarea valorilor burgheze ne-a dăruit-o; iar problema care se pune este tocmai aceea de a şti ce anume asigură transcendenţa parţială a culturilor noastre.

Nu vorbesc aici de eternitate; vorbesc de metamorfoză. Egiptul a reapărut pentru noi; el dispăruse timp de mai bine de o mie cinci sute de ani. Metamorfoza este imprevizibilă? Ei bine! sîntem în faţa unui dat fundamental al civilizaţiei, care este imprevizibilitatea renaşterilor, dar îmi place mai mult o lume imprevizibilă decît o lume a imposturii.

Drama actuală a Europei este moartea omului. Începînd cu bomba atomică, şi chiar cu mult înainte, s-a înţeles că ceea ce secolul al XIX-lea a numit „progres" pretindea o grea plată. S-a înţeles că lumea redevenise dualistă şi că imensa speranţă pe care omul şi-o pusese în viitor nu mai era valabilă.

Dar gîndirea umană nu mai există nu pentru că optimismul secolului al XIX-lea n-ar mai exista! Voinţa nu s-a întemeiat niciodată pe optimismul imediat. Dacă ar fi fost aşa, n-ar mai fi existat o Rezistenţă înainte de 1944. După cum spune o veche şi ilustră frază: „Nu-i necesar să speri pentru a trece la fapte..." Cunoaşteţi urmarea.

Omul trebuie întemeiat din nou, într-adevăr; dar nu pe înşelătoare imagini. Europa încă apără cele mai înalte valori intelectuale din lume. Şi, ca să ştim asta, e de ajuns să ne-o închipuim moartă. Dacă pe locul care a fost Florenţa, dacă pe locul care a fost Paris ar veni ziua cînd „trestiile îşi vor înclina capetele, murmurînd", credeţi cu adevărat că va trebui să treacă multă vreme pînă cînd aceste locuri ilustre să se regăsească în memoria oamenilor ca figuri sacre?

Numai noi începem să nu mai credem în Europa; lumea încă priveşte cu o veneraţie îndepărtată şi plină de teamă aceste bătrîne mîini care bîjbîie în umbră...

Nu pentru prima oară Europa nu se mai gîndeşte pe sine în termeni de libertate, ci în termeni de destin. Lucrurile nu mergeau foarte bine nici pe vremea bătăliei de la Mohacs. Şi nici cînd Michelangelo grava, pe piedestalul *Nopţii*: „Dacă ţi-e dat să vezi doar tirania, nu te trezi!"

Nu se pune deci problema supunerii Europei. Sînt povești pe care nu vrem să le mai auzim! Există, pe de o parte, o ipoteză: Europa devine un element capital al civilizației atlantice. Şi există o altă întrebare: ce devine Europa în structura sovietică? Civilizația atlantică cheamă și, în fond (în calitatea ei de cultură), respectă încă Europa; structura sovietică îi disprețuiește trecutul, îi urăște prezentul și nu acceptă de la ea decît un viitor în care nu rămîne nimic din ceea ce a fost.

Valorile Europei sînt amenințate dinlăuntru prin tehnici născute din mijloace care fac apel la pasiunile colective: ziare, cinema, radio, publicitate – într-un cuvînt, din „mijloacele de propagandă". E ceea ce numim, în stil nobil, tehnicile psihologice.

Ele sînt elaborate mai ales în țările despre care am vorbit. În America, sînt în primul rînd în serviciul unui sistem economic și tind să-l constrîngă pe individ să cumpere. În Rusia, sînt în serviciul unui sistem politic și tind să-l constrîngă pe cetățean să adere fără rezerve la ideologia conducătorilor; în acest scop, ele angajînd omul în totalitatea lui.

Să nu confundăm acțiunea acestor tehnici în țările lor de origine cu incidența acțiunii lor asupra Europei, mai ales asupra Franței. Incidența psihotehnicilor asupra culturii noastre este secundară, cea a psihotehnicilor rusești se vrea decisivă.

Să nu discutăm mai ales aici despre o cultură viitoare, la care se referă totdeauna psihotehnica rusească. Să vorbim despre ceea ce este: ansamblul tehnicii sovietice în Franța are practic astăzi drept rezultat o organizare sistematică de minciuni alese pentru eficacitatea lor.

Generalul de Gaulle este „contra Republicii" (pentru că a restabilit-o?), „contra evreilor" (pentru că a abrogat legile rasiale?) contra Franței – este instructiv faptul că se poate scrie, fără ca nimeni să rîdă, aproape o dată pe săptămînă –, că este împotriva Franței cel care, situîndu-se deasupra teribilului somn al acestei țări i-a menținut onoarea ca pe un vis invincibil...

Interesant este că, bineînțeles, staliniștii știu la fel de bine ca și noi că toate acestea sînt cu desăvîrșire false. Este tehnica folosită în publicitate: în aceeași hîrtie vor fi ambalate săpunul Cadum și

„diminețile care cîntă". E vorba, în toate cazurile, de a obține reflexul condiționat, adică de a face ca un anume vocabular, sistematic agățat de anumite nume, să lege aceste nume de sentimentele pe care acest vocabular le evocă de obicei. Să-ți copleșești adversarul cu propriile defecte, pentru ca cititorul să nu mai înțeleagă nimic, este, de asemenea, un procedeu banal. De exemplu: „partidul american".

Insist: nu vreau să discut cît sînt sau cît nu sînt de credibile articolele din *l'Humanité*, ci să precizez în ce constau tehnicile care se află la baza celei mai profunde acțiuni psihologice pe care lumea a cunoscut-o de cîteva secole încoace. Să-ți dezonorezi mai întîi adversarul în ordinea intelectuală, să faci cu neputință discuția. Jean Paulhan a încercat timp de un an să-i convingă pe staliniști că spusese ceea ce spusese. Zadarnic!

Să ataci mai ales pe plan moral; pentru acest mod de gîndire nu trebuie ca adversarul să fie doar un adversar, ci el trebuie să fie ceea ce în secolul al XVIII-lea era numit „un scelerat".

Sunetul unic al acestei propagande este indignarea. (Prin asta este și foarte obositoare.) Iar acest sistem, ce se întemeiază pe postulatul fundamental care spune că scopul justifică mijloacele – și deci nu există decît o morală a scopului –, este sistemul de propagandă cel mai încăpățînat și mai cotidian moral din cîte am văzut vreodată.

Această tehnică urmărește să obțină, în domeniul spiritului, fie aliați, fie (în Rusia) staliniști.

În ceea ce-i privește pe aliați:

Sîntem în primul rînd puși în fața unei străvechi mistificări: mistificarea creștină și etică. Anumite elemente – dintre cele mai profunde – ale stalinismului au rămas, în Franța, inseparabile de marea chemare creștină. Dar noi știm acum cît valorează asemenea glume.

Cea de-a doua este mistificarea națională. Ea coincide cu întreaga politică stalinistă începută o dată cu Kominformul. În toate țările Occidentului trebuie împiedicat progresul economic, care riscă să proiecteze aceste țări în Statele Unite și Anglia. Din această pricină, trebuie inventată „apărarea națională a țărilor amenințate de americani".

Staliniștii vor să adauge recrutării de muncitori o vastă recrutare de burghezi: să stabilească deci o ideologie națională, partidul comunist devenind ceea ce el numește „aripa în mers“, astfel încît lucrurile să nu se mai sprijine nici pe datul rusesc, nici pe datul luptei de clasă, ci pe un dat experimentat de staliniști în timpul Rezistenței – unirea forțelor sincer naționale sub un fals stindard comunist, în beneficiul Moscovei.

Apoi, mistificarea perspectivei istorice. Repet că este timpul să înlocuim întrebarea: „Cine este?“ prin voința de a explica totdeauna semnificația ascunsă, istorică de preferință, a ceea ce este. Se face teoria realismului socialist în pictură – și, firește, ea poate fi la fel de bine susținută ca oricare alta –, dar ce tablouri sînt pictate? Nu tablouri realist socialiste, ci icoane ale lui Stalin, în stilul lui Déroulède.

Am putea eventual accepta în absolut condamnarea lui Bernanos, în numele unui proletariat mitic, dacă n-ar trebui să admirăm totodată romanele teziste ale domnului Garaudy. Cîte speranțe trădate, cîte insulte și cîte morți pentru a schimba o „Bibliothèque rose“ cu o altă „Bibliothèque rose“!

Şi mai există și celebra mistificare prin continuitatea revoluționară. După cum fiecare știe, mareșalii plini de aurării sînt moștenitorii legitimi ai tovarășilor lui Lenin cei îmbrăcați cu veste din piele. Ar trebui totuși să dăm aici o explicație: ni s-a întîmplat, lui André Gide și mie însumi, să fim solicitați a-i duce lui Hitler protestul împotriva condamnării lui Dimitrov, care nu era vinovat de incendierea Reichstagului. Era o mare onoare pentru noi (nici o mulțime nu asista, de altfel). Cînd, acum, Dimitrov, ajuns la putere, îl spînzură pe nevinovatul Petkov, cine s-a schimbat? Gide și cu mine sau Dimitrov?

Marxismul recompunea mai întîi lumea în raport cu libertatea. Libertatea sentimentală a individului a jucat un rol imens în Rusia lui Lenin. Acesta l-a pus pe Chagall să picteze frescele teatrului evreiesc din Moscova. Astăzi, stalinismul îl respinge pe Chagall; cine s-a schimbat?

Una dintre cărțile mele, *Condiția umană*, îi interesase, la vremea ei, pe mulți ruși. Urma să se facă după ea un film regizat de Eisenstein, pe muzică de Şostakovici. Meyerhold urma să facă o piesă pe muzică de Prokofiev... Nu-i oare un palmares convingător – pentru o singura operă – de moarte și de abjurare? Mi se va spune că ignor dialectica, dar îi ignor și pe ocnași – cadavrele încă și mai mult.

Au existat nenumărate rupturi: Victor Serge, Gide, Hemingway, Dos Passos, Mauriac și atîția alții. E fals să se creadă că au avut vreo relație cu problema socială. Căci nu ni se spusese că acele „dimineți care cîntă“ vor fi prelungul vaier ce urcă din Marea Caspică spre Marea Albă și că al lor cînt va fi cîntul ocnașilor.

Sînt la această tribună și nu reneg Spania. Să urce aici într-o bună zi și un stalinist, să-l apere pe Troțki!

În Rusia, problema se pune în mod diferit. Ţara este închisă și, chiar prin asta, ruptă de esențialul culturii moderne. Acum e țara unde totul trebuie să se fi petrecut. Citez din manualul de istorie pentru tineri:

Teoria propulsiei cu reacție a fost elaborată de un învățător rus, Ciolkovski. Primul care a inventat aparatul de radio a fost un electrotehnician rus, Popov (Simlia Ruskaia, p. 55).

În țările capitaliste, învățămîntul este particular și costă foarte mult. Pentru numeroși tineri și tinere, rămîne o dorință, un vis de nerealizat (ibidem, p. 277)...

Dar să trecem peste asta...

Rămîne, în ordinea pozitivă a lucrurilor, o gîndire ce vrea să exalte solidaritatea, munca și un anume nobil mesianism împreună cu acel dispreț pe care-l întîlnim întotdeauna la eliberatori. Şi mai rămîn psihotehnicile menite să creeze imaginea lumii și sentimentele cele mai favorabile acțiunii partidului. „Scriitorii sînt inginerii sufletelor.“ Într-adevăr!

De aceea, ei revendică adevărul. Să nu uităm că cel mai important ziar rus se numește *Pravda:* „Adevărul“. Există totuși și cei care știu; și aici se pune o problemă destul de interesantă: de la ce grad în sus are acum un om, în Rusia, dreptul să mintă? Căci Stalin știe, la fel de bine ca și mine, că Franța are un învățămînt public. Există cei care sînt înăuntrul jocului și cei din afara lui, și cred că merită să reflectăm la asta, ca și la disprețul pe care-l implică tehnicile psihologice. Fie că e vorba de a-l face pe om să cumpere un

anume săpun sau să voteze într-un anume fel, orice tehnică psihologică se bazează pe disprețul față de cumpărător sau față de cel care votează; altminteri ar fi inutilă. Omul însuși este în cauză; sistemul este un tot. Tehnica poate să existe și fără totalitarism; dar ea însoțește tot atît de ineluctabil totalitarismul, ca și Poliția Secretă, căci fără poliție ea este un monstru vulnerabil. Timp de cîțiva ani a fost greu să se susțină că Troțki nu a creat Armata Roșie; pentru ca *l'Humanité* să fie cu adevărat eficace, trebuie ca cititorul să nu poată citi un ziar cu vederi opuse.

Nu există o marjă de manevră. Şi iată de ce – chiar parțial – dezacordul unui artist în raport cu sistemul, îl duce pe acesta către o abjurare.

Atunci se pune problema esențială: cum să împiedici tehnicile psihologice să distrugă calitatea spiritului? Nu mai există o artă totalitară în lume, presupunînd că a existat vreodată. Creștinătatea nu mai construiește catedrale, ea înalță o Sainte-Clotilde, iar Rusia regăsește, prin portretele lui Stalin, arta cea mai burghez convențională. Am spus: „Dacă a existat vreodată“, pentru că masele au fost sensibile, cînd au fost, nu în fața artei ca atare. (Din acest punct de vedere, atît aristocrația, cît și burghezia sînt mase...) Îi numesc artiști pe cei care sînt sensibili la datul specific al unei arte; ceilalți sînt sensibili la datul ei sentimental. Nu există un „om care ignoră muzica“, ci există cei care-l iubesc pe Mozart și cei care iubesc marșurile militare. Nu există un „om care ignoră pictura“, ci există cei ce iubesc pictura și cei ce iubesc *Visul* de Detaille sau pisicile ce se lăfăie într-un coșuleț. Nu există un „om care ignoră poezia“, ci există cei interesați de Shakespeare și cei interesați de romanțe. Diferența dintre unii și ceilalți este următoarea: pentru cei din seria a doua, arta este un mijloc de exprimare sentimentală.

Se întîmplă, în anumite epoci, ca această exprimare sentimentală să fie consubstanțială unei mari arte, ca în cazul artei gotice. Îmbinarea dintre sentimentele cele mai profunde – iubirea, vulnerabilitatea condiției umane – și o forță specific plastică produce atunci o artă de geniu care îi emoționează pe toți oamenii (ceva

asemănător regăsim la marii individualiști romantici: la Beethoven, într-o oarecare măsură la Wagner, la Michelangelo desigur, la Rembrandt și chiar la Victor Hugo).

Că o operă sentimentală este artistică sau nu e un fapt, nu-i nici o teorie și nici un principiu. Problema arzătoare ce ni se pune ar fi deci, în termeni politici, aceea de a substitui prin creația reală a unei culturi democratice chemarea mincinoasă a unei culturi totalitare oarecare. Nu-i vorba să constrîngi masele indiferente să guste arta, ci să deschizi domeniul culturii tuturor celor care vor să pătrundă în el. Altfel spus, dreptul la cultură este pur și simplu voința de a ajunge la ea[1].

....

Deci, nu pretind în mod absurd să fixez aici un model de cultură, ci să-i propun acesteia mijlocul de a menține, în viitoarea-i metamorfoză, acel ceva nobil din noi la care a ajuns.

Considerăm că valoarea fundamentală a artistului european, în marile noastre epoci, începînd cu sculptorii catedralei din Chartres, pînă la marii individualiști, de la Rembrandt la Victor Hugo, constă în voința de a vedea în artă și cultură obiectul unei cuceriri. Pentru a fi mai precis, voi spune că geniul este o diferență cucerită; că geniul începe – fie că este cel al lui Renoir, fie al unui sculptor teban – prin următoarele: un om care privea, încă din copilărie, cîteva opere admirabile ce-i erau de-ajuns pentru a-l îndepărta de lume a simțit într-o bună zi că s-a rupt de aceste forme, fie pentru că ele nu erau îndeajuns de senine, fie pentru că erau prea senine; și voința lui de a constrînge la un adevăr misterios și incomunicabil (altminteri decît prin opera lui), lumea și operele însele din care el s-a născut, i-a determinat geniul. În alți termeni: nu există geniu care să copieze, nu există geniu servil. Să nu ni se mai vorbească de marii artizani ai Evului Mediu! Chiar într-o civilizație în care toți artiștii ar fi sclavi, imitatorul de forme ar fi tot ireductibil la sclavul care ar descoperi forme necunoscute. Există în descoperire,

[1] Aici se găsea expunerea acțiunii culturale pe care o propun. (n.a.)

în artă, ca și în celelalte domenii, un fel de semnătură a geniului, și această semnătură nu s-a schimbat de-a lungul celor cinci milenii de istorie pe care le cunoaștem.

Dacă umanitatea poartă în ea un dat etern, acesta este tocmai ezitarea tragică a omului ce va fi numit, timp de secole, artist – în fața operei pe care o resimte mai profund decît oricine, pe care o admiră ca nimeni altul, dar pe care el e singurul care vrea totodată, în mod obscur, să o nimicească.

Or, dacă geniul este o descoperire, să înțelegem că resurecția trecutului se întemeiază pe această descoperire. Am arătat la începutul acestui text ce putea fi o renaștere, ce putea fi moștenirea unei culturi. O cultură renaște atunci cînd oamenii de geniu, căutîndu-și propriul lor adevăr, extrag din adîncul secolelor tot ceea ce a semănat odinioară cu acel adevăr, chiar dacă nu-l recunosc.

Renașterea a creat Antichitatea cel puțin în aceeași măsură în care Antichitatea a creat Renașterea. Fetișurile negrilor n-au făcut mai mult pentru pictorii foviști decît au făcut aceștia pentru fetișurile negrilor. Și, la urma urmei, adevăratul moștenitor al artei renăscute în ultimii cincizeci de ani nu-i nici America, care îi juxtapune capodoperele, nici Rusia, al cărei vast apel de odinioară se mulțumește ușor cu noile sale icoane, ci este școala „formalistă“ de la Paris, prin care renasc atîtea secole, alcătuind parcă o imensă familie. Adversarul nostru Picasso ar putea răspunde ziarului *Pravda:* „Arta mea e, poate, cum spuneți, decadentă și putredă; dar dacă ați ști să-mi priviți pictura în loc să admirați atîtea icoane cu mustăți, ați vedea că pseudoistoria voastră este o nimica toată în fața succesivelor generații și că această pictură efemeră reînvie, o dată cu statuile sumeriene, limbajul uitat a patru milenii...“

Or, această cucerire nu-i eficace decît printr-o căutare liberă. Tot ceea ce se opune voinței ireductibile de descoperire este, dacă nu de domeniul morții, căci nu există moarte în artă – și totuși există o artă egipteană –, de domeniul paraliziei facultăților celor mai fecunde ale artistului. Proclamăm deci necesitatea de a menține libertatea acestei căutări împotriva a tot ce vrea să-i fixeze o direcție. Și, mai întîi, împotriva metodelor de influențare psihologică fondate pe apelul la inconștientul colectiv, în scopuri politice.

Proclamăm, în primul rînd, ca valori, nu inconștientul, ci conștiința; nu abandonul, ci voința; nu spălarea creierului, ci adevărul. (Știu că odinioară un om ilustru a spus: „Ce-i adevărul?...“ În domeniul despre care vorbim adevărul este ceea ce poate fi verificat.) Și, în sfîrșit, libertatea de a descoperi. Toate acestea nu din perspectiva: „Către ce?“, căci nu știm, ci din perspectiva: „De unde pornim?“, ca în științele contemporane. Fie că vrem sau nu, „europeanul își va lumina drumul cu torța pe care o poartă, chiar dacă ar fi să-și ardă propria mînă“.

Vrem deci să întemeiem aceste valori pe prezent. Orice gîndire reacționară este axată pe trecut – știm asta de multă vreme; orice gîndire stalinistă este axată pe un hegelianism orientat de un viitor incontrolabil. Avem în primul rînd nevoie să găsim prezentul.

Ceea ce apărăm aici va fi apărat înainte de sfîrșitul acestui secol de toate marile națiuni ale Occidentului. Vrem să-i redăm Franței rolul pe care l-a avut de mai multe ori, în epocile romanică și gotică, precum și în secolul al XIX-lea, atitudine ce s-a impus Europei cînd a fost cea a curajului și totodată cea a libertății. Voi, aproape toți, sînteți, în domeniul spiritului, liberali. Pentru noi, garanția libertății politice și a libertății spiritului nu constă în liberalismul politic, condamnat la moarte de îndată ce are în fața oameni cu convingeri staliniste; garanția libertății este forța statului în serviciul TUTUROR cetățenilor.

Cînd a fost mare Franța? Cînd nu s-a retras în sine. Franța este universalistă. Pentru lume, marea Franță e mai curînd cea a catedralelor sau a Revoluției decît cea a lui Ludovic al XIV-lea. Sînt țări, precum Marea Britanie – și e poate spre cinstea lor –, cu atît mai mari cu cît sînt mai singure. Franța nu a fost niciodată mai mare ca atunci cînd vorbea pentru toți oamenii, și iată de ce tăcerea ei se aude atît de sfîșietor...

Ce va fi spiritul? Ei bine, va fi ceea ce veți face voi!

CALEA REGALĂ

PARTEA ÎNTÎI

Cel care privește mult visele ajunge asemeni umbrei sale.
Proverb malabar

I

De data asta, obsesia lui Claude intra-n joc: se uita stăruitor la chipul acestui om, căuta să distingă-n fine o expresie oarecare în semiîntunericul în care-l lăsa becul aprins din spatele lui. Formă la fel de nedeslușită ca și focurile de pe coasta somaleză pierdute-n măreția clarului de lună sub care scînteiau salinele... O inflexiune a vocii de-o ironie insistentă ce părea că se pierde și ea în noaptea africană, întîlnindu-se cu legenda ce-o făceau să circule în jurul acestei siluete confuze pasagerii avizi de bîrfe și de jocuri de cărți, cu urzeala de trăncăneli, de povești și de visuri ce-i însoțesc pe albii care-au fost amestecați în viața statelor independente din Asia.

– Bărbații tineri înțeleg greșit... cum îi ziceți voi?... erotismul. Pînă la patruzeci de ani, te-nșeli, nu știi să scapi de dragoste; un bărbat care se gîndește la o femeie nu ca la un complement al sexului, ci la sex ca la complementul unei femei, e copt pentru dragoste – cu atît mai rău pentru el. Dar e ceva și mai rău: epoca în care obsesia sexului, obsesia adolescenței se-ntoarce să ne bîntuie, mai puternică decît oricînd. Hrănită de tot felul de amintiri...

Claude simțind mirosul de praf, de cînepă și de oaie ce-i intrase-n haine, văzu draperia de sac ușor ridicată, dindărătul căreia un braț îi arătase, cu puțin înainte, o negresă adolescentă, despuiată, (depilată), cu o orbitoare pată de soare pe sînul drept, țuguiat; și cuta pleoapelor ei groase ce exprima atîta erotism, dorința maniacă, „nevoia de a merge pînă la capătul nervilor“, cum zicea Perken... Care continua:

– ... Căci amintirile se transformă... Imaginaţia, ce lucru extraordinar! În ea însăşi, străină sieşi... Imaginaţia... Întotdeauna compensează...

Chipul lui cu trăsături puternice de abia se zărea din penumbră, dar o luminiţă-i sclipea între buze, la capătul ţigării, cu siguranţă aurit. Claude simţea cum gîndurile sale se apropiau puţin cîte puţin de cuvinte, ca luntrea ce venea în fuleuri lente, luminile vasului reflectîndu-se pe braţele paralele ale vîslaşilor:

– Ce vreţi să spuneţi de fapt?

– O să-nţelegi singur, într-o zi sau alta... bordelurile somaleze sînt pline de surprize...

Claude cunoştea această ironie duşmănoasă pe care un bărbat n-o prea foloseşte decît atunci cînd e vorba de el însuşi sau de soarta lui.

– Pline de surprize, repetă Perken.

„Care anume?“ se-ntreba Claude.

Revedea conturul lămpilor cu gaz în jurul cărora roiau gîngănii, fetele cu nasul drept, fără nimic ce-ar fi putut sugera cuvîntul „negresă“, în afară de albul strălucitor al ochiului, între iris şi pielea întunecată; îndemnate de flautul unui orb, se mişcau în cerc, fiecare lovind straşnic şoldurile foarte puternice ale celei de dinaintea ei. Şi, brusc, şirul lor se întrerupea o dată cu melodia; subliniind fiecare prin vocea ei nota senzuală a flautului, oprindu-se, cu capul şi cu umerii nemişcaţi, cu ochii-nchişi, încordate, eliberîndu-se prin vibrarea neîncetată a muşchilor tari ai feselor şi ai sînilor fermi, cărora sudoarea le sporea freamătul sub lampa de gaz... Patroana împinsese spre Perken o fată tînără de tot, care zîmbea.

– Nu, a spus el; cealaltă, de colo. Cel puţin aia n-are aerul că o amuză.

„Sadic?“ se-ntreba acum Claude. Se vorbea despre anumite misiuni pe care Siamul i le-ar fi încredinţat pe lîngă triburile nesupuse, despre organizarea realizată de el în regiunea Shan[1] şi în ţinuturile laoţiene, despre relaţiile sale ciudate cu guvernul din Bangkok, aci cordiale, aci ameninţătoare; despre pasiunea pentru dominaţie care i

[1] Veche denumire a Vietnamului de Sud. (n.tr.)

se atribuia cîndva, pentru această putere sălbatică asupra căreia nu îngăduia nici cel mai mic control, despre declinul, despre erotismul lui; totuşi, pe vasul ăsta, ar fi fost „sufocat“ de femei, dacă nu s-ar fi apărat. „E ceva la mijloc, dar nu e sadism...“

Perken îşi rezemă capul de spătarul şezlongului; înfăţişarea lui de brută consulară apăru în plină lumină, accentuată de umbra orbitelor şi a nasului. Fumul ţigării urcă drept şi se pierdu în bezna nopţii.

Cuvîntul sadism, rămas în mintea lui Claude, îi trezi o amintire.

– Într-o zi, la Paris, am fost dus într-un mic bordel mizer. În salon se afla o singură femeie, legată cu frînghii de-o capră de lemn, cam ca la circ, cu fusta ridicată...

– Pe faţă ori pe spate?

– Pe spate. În jur, şase-şapte tipi, mici burghezi cu nodurile la cravată grijuliu făcute şi cu haine de alpaca (era vară, dar mai puţin cald ca aici...), cu ochii holbaţi, cu obrajii stacojii căznindu-se să pară c-ar vrea *să se amuze*... Se apropiau de femeie, unul după altul, o plesneau peste fund – cîte-o palmă fiecare –, plăteau şi plecau sau urcau la primul etaj...

– Atîta tot?

– Atîta. Şi foarte puţini urcau; mai toţi plecau. Visurile acestor tipi cumsecade care-şi vedeau de drum, punîndu-şi pe cap pălăria tare de paie, trăgîndu-şi reverul hainei...

– Nişte prostănaci, totuşi...

Perken îşi întinse braţul drept, parcă spre a-şi însoţi fraza cu un gest, dar ezită, împotrivindu-se unui gînd.

– Esenţialul e *să nu-ţi cunoşti* partenera. Să fie numai atît: sexul opus.

– Să nu fie o făptură cu o viaţă a ei anume?

– Cu atît mai mult cînd e vorba de masochişti. Nu se bat niciodată decît pe ei înşişi... Închipuirii îi adaugi ce poţi, şi nu ce vrei. Pînă şi cele mai proaste dintre prostituate ştiu cît de departe de ele e bărbatul care le chinuie sau pe care ele îl chinuie; ştii cum le spun ele celor anormali? Cerebrali...

Claude îşi spuse că şi cuvîntul ăsta „anormali“, şi el... Nu-şi mai lua ochii de la chipul acela încordat. Convorbirea lor să fi fost oare purtată cu bună ştiinţă?

– Cerebrali, reluă Perken. Şi au dreptate. Nu există decît o singură „perversiune sexuală“, cum spun imbecilii: dezlănţuirea imaginaţiei, neputinţa de-a atinge satisfacţia. Acolo, la Bangkok, am cunoscut pe unul care punea femeia să-l lege, despuiat, într-o odaie întunecoasă, timp de un ceas...

– Şi?

– Asta-i tot; îi ajungea. Era un „pervertit“ cît se poate de pur...

Se ridică. „O fi vrînd să doarmă, se-ntrebă Claude, ori să pună capăt conversaţiei ăsteia?...“ Prin fumul ce urca drept în sus, Perken se-ndepărta cu paşi rari, păşind peste negroteii ce dormeau printre coşurile de corali, cu gura deschisă, roză. Umbra i se scurta; umbra lui Claude rămăsese singură, prelungită pe punte. În felul ăsta, bărbia lui scoasă-nainte părea aproape la fel de viguroasă ca şi maxilarul lui Perken. Becul se clătină, iar umbra începu să tremure; peste două luni, ce se va alege din această umbră şi din trupul pe care ea-l prelungea? Formă fără ochi, fără privirea asta hotărîtă şi anxioasă ce-l exprima mult mai bine, astă-seară, nu e decît silueta virilă peste care tocmai trecea pisica de la bord. Întinse mîna; pisica o luă la fugă. Obsesia îl cuprinse iarăşi.

Încă două săptămîni de asemenea aviditate; două săptămîni de aşteptare pe vasul ăsta, într-o angoasă de toxicoman lipsit de drog. Scoase încă o dată harta arheologică a Siamului şi a Cambodgiei; o cunoştea mai bine decît pe propriu-i chip... Era fascinat de marile pete albastre cu care-ncercuise oraşele moarte, de linia punctată ce marca vechea Cale Regală, de ameninţătoarea ei afirmaţie: abandonul în plină pădure siameză. „Cel puţin o şansă din două să crapi...“ Drumuri nesigure, pline cu schelete de mici animale părăsite pe lîngă focuri aproape stinse, sfîrşitul ultimei misiuni în regiunea Jarai[1]: căpetenia albă, Odend'hal, doborît cu ţepuşe de vînătoare, noaptea, de către oamenii Sadetului Focului, în foşnetul frunzelor de palmier strivite, ce vestea sosirea elefanţilor misiunii... Cîte nopţi va fi trebuind să stea de veghe, istovit, sîcîit de ţînţari, ori să aţipească lăsîndu-se-n paza vreunei călăuze?... Rareori ai şansa să te lupţi... Perken cunoştea ţara asta, dar nu spunea nimic.

[1] Provincie din Vietnamul de Sud, situată pe Platourile Înalte. (n.tr.)

Claude fusese captivat la-nceput de tonul vocii lui (era singurul om de pe vas ce rostea cuvîntul „energie“, cu simplitate); şi ghicea-n asta că omul acela cu părul aproape cărunt ţinea la multe lucruri la care ţinea şi el. Îl auzise pentru prima dată, în dreptul unui mare zid roşu de pe ţărmul egiptean, povestind în mijlocul unui freamăt de interes şi de ostilitate, cum descoperise două schelete (hoţi de morminte, fără îndoială), găsite cu prilejul ultimelor săpături din Valea Regilor, pe lespezile unei camere subterane din care porneau galerii tapiţate la nesfîrşit cu mumii de pisici sacre. O experienţă destul de restrînsă îi fusese de ajuns să vadă că imbecilii sînt la fel de numeroşi printre aventurieri ca şi-n alte părţi, dar omul ăsta îl intriga. Pe urmă, îl auzise vorbind de Mayrena, efemerul rege al Sedangilor:

– Cred că era un om dornic să-şi joace biografia, aşa cum un actor îşi joacă rolul. Vouă, francezilor, vă plac asemenea inşi pentru care contează mai mult să... asta e, da... *să-şi joace bine* rolul decît să-nvingă.

(Claude şi-aminti de tatăl lui, care, pe Marna, la cîteva ceasuri după ce scrisese: „Acum, dragul meu prieten, sînt mobilizate dreptul, civilizaţia şi mîinile retezate ale copiilor. Am asistat în viaţa mea la două sau trei revărsări de imbecilitate; afacerea Dreyfus a însemnat şi ea ceva, dar ce se petrece acum e cu siguranţă peste încercările precedente din toate punctele de vedere, chiar şi în privinţa calităţii“, se dusese la moarte cu un mare curaj, înrolîndu-se voluntar.)

– Atitudinea asta, urmă Perken, exaltă bravura, care face parte din rol... Mayrena era foarte brav... A purtat pe spinarea elefantului cadavrul micuţei lui concubine chame, de-a curmezişul pădurii nesupuse, ca să poată fi înmormîntată ca prinţesele din neamul ei (misionarii refuzaseră s-o îngroape în cimitirul lor)... Ştii că a ajuns rege luptînd cu spada contra a două căpetenii de sedangi şi a rezistat o vreme în Ţinutul Jarailor... lucru nu prea uşor...

– Aţi cunoscut oameni care-au trăit pe lîngă cei din neamul jarai?

– Eu, opt ceasuri.

– Cam puţin, răspunse Claude zîmbind.

Perken îşi scoase mîna stîngă din buzunar şi o întinse sub ochii lui Claude, cu degetele desfăcute; fiecare dintre cele trei degete mai lungi era brăzdat adînc de-o tăietură în formă de spirală, ca de tirbuşon.

– Cu fitiluri în ele, e destul de mult.

Jenat de gafa lui, Claude ezită; dar Perken reveni la Mayrena:

– Una peste alta, a murit destul de prost, aproape ca toți oamenii...

Claude știa de agonia acestuia într-o colibă de paie din Malaiezia: omul desfigurat de speranța sa înșelată, ca de o tumoare, înspăimîntat de sunetul propriei voci pe care-l repercutau arborii uriași...

– Nu chiar atît de prost...

– Sinuciderea nu mă interesează.

– De ce?

– Cel care se omoară aleargă după o imagine pe care și-a făcut-o singur despre sine; nimeni nu se omoară niciodată decît pentru a *exista*. Nu-mi place să fiu tras pe sfoară de Dumnezeu.

Zi de zi, asemănarea ce-o presimțise Claude devenea tot mai evidentă, accentuată de inflexiunile vocii lui Perken, prin felul acestuia de-a spune „ei“, vorbind despre pasageri – și poate despre oameni în general –, ca și cum ar fi fost separat de ei, prin nepăsarea lui de a se defini social. În tonul acestei voci, Claude ghicea o vastă experiență umană, deși poate că minată în unele puncte, și care se potrivea de minune cu expresia privirii: grea, învăluitoare, dar de-o fermitate deosebită, atunci cînd o afirmație îi încorda preț de o clipă mușchii obosiți ai feței.

Acum, era aproape singur pe punte. N-ar dormi. Să viseze sau să citească? Să răsfoiască pentru a suta oară *Inventarul*, să-și dea iarăși frîu liber imaginației, așa cum și-ar izbi capul într-un zid, contra acelor capitale de pulbere, de liane și de turnuri împodobite cu chipuri, zdrobite sub petele albastre ale orașelor moarte? Şi cu toată credința încăpățînată ce-l însuflețea, să regăsească mereu același loc, piedicile ce-i destrămau reveria, cu o imperioasă statornicie?

Bab-el-Mandeb: Porțile Morții.

În fiecare convorbire cu Perken, îl iritau aluziile acestuia la un trecut pe care Claude îl ignora. Familiaritatea născută din întîlnirea lor la Djibuti – dacă intrase-n casa aceea și nu într-alta era fiindcă întrevăzuse, pe sub brațul întins al unei negrese uriașe înfășurate-n roșu și negru, silueta confuză a lui Perken – nu-l scăpa de curiozitatea înfrigurată ce-l împingea spre el, ca și cum și-ar fi văzut în chip profetic propriul destin: spre lupta celui care n-a vrut să trăiască în comunitatea oamenilor, cînd vîrsta începe să-l apese și-l găsește singur. Bătrînul armean cu care Perken umbla deseori îl cunoștea de multă vreme, dar îi vorbise puțin despre el, supunîndu-se unei premeditări inspirate de teamă, fără îndoială; căci dacă era unul dintre apropiații lui Perken, cu siguranță că nu era și prietenul lui. Şi, asemenea turuitului constant al mașinilor, dominat de trăncăneala cotidiană, obsesia junglei și a templelor revenea, invada totul, redobîndind asupra lui Claude stăpînirea-i tulburătoare. În toată această amorțeală, ca și cum Asia și-ar fi găsit în acest om o complicitate puternică, ea-l ducea pînă la visările născute din Cronici: porniri de oști în serile îmbălsămate, pline de greieri, cu firave coloane de țînțari deasupra colbului stîrnit de cai, strigătele caravanelor la trecerea prin vaduri domoale, solii întrerupte prin scăderea apelor dinaintea bancurilor de pești învinețiți parcă de cerul ciuruit de fluturi, vechi regi distruși de mîna femeilor; și cealaltă visare, indestructibilă: templele, zeii de piatră lustruiți de mușchi, cu cîte-o broască rîioasă pe umăr și cu capetele lor roase, căzute pe jos, lîngă ei.

Istorisirea lui Perken făcea acum ocolul vasului, trecea de la un șezlong la altul, ca teama sau ca așteptarea sosirii, ca plictisul îmbibat de rea-voință din lungile călătorii pe mare. Întotdeauna informă. Mai degrabă mister prostesc decît fapte, mai degrabă inși care de-abia așteptau să colporteze complice cu palma la gură – „Un tip uluitor, știți, uluitor! – decît oameni informați. Trăise printre indigeni și-i dominase, în ținuturi unde mulți dintre înaintașii lui fuseseră omorîți, fără doar și poate, după începuturi destul de ilegale. Asta era tot ce se putea ști. Şi eficacitatea lui ținea fără îndoială, își spunea Claude, de perseverență, de rezistență, de calitățile sale militare unite cu o capacitate de înțelegere destul de largă pentru a se strădui să înțeleagă niște oameni foarte deosebiți de el, decît de asemenea aventuri. Niciodată Claude nu-ntîlnise într-un asemenea grad nevoia de romanesc a acestor funcționari care voiau să-și hrănească visurile din ea, nevoie contrariată numaidecît de teama de a nu fi păcăliți să admită existența unei lumi diferite de a lor. Oamenii ăștia acceptau totul despre legenda

lui Mayrena – care era mort – și poate despre a lui Perken, atunci cînd se afla departe de ei; aici se apărau contra tăcerii lui, neîncrezători, setoși să se răzbune printr-un dispreț oarecare pe voința lui de singurătate, adesea fățiș exprimată. Claude se-ntrebase la început de ce-i acceptase Perken prezența; era singurul care-l admira și, poate, care-l înțelegea, fără să-ncerce să-l judece. Încerca să-l înțeleagă mai bine, dar nu izbutea decît cu greu să lege anecdotele romanești (tuburile cu mesaje trimise, pe vremea organizării ținutului Shan, peste încercuirea sălbaticilor răsculați, în cadavrele purtate de fluviu – și pînă la povești cu scamatorii) de ceea ce el simțea că e esențial într-acest om nepăsător să-și joace biografia, detașat de orice nevoie de a-și admira propriile fapte și mînat de o voință profundă a cărei ușoară adiere Claude o simțea adesea, fără să reușească s-o atingă. Căpitanul o simțea și el. „Orice aventurier se naște dintr-un mitoman“, îi spusese acesta lui Claude; dar acțiunea precisă a lui Perken, simțul său organizatoric, refuzul de-a vorbi despre viața lui îl surprindeau nespus:

– Mă face să mă gîndesc la marii funcționari de la Intelligence Service, pe care Anglia-i folosește și-i dezavuează în același timp; numai că omul ăsta nu va sfîrși ca șef al unui birou de contraspionaj la Londra; mai are ceva în plus, e german...

– German sau danez?

– Danez ca urmare a retrocedării Schleswig-ului, impusă prin tratatul de la Versailles. Ceea ce-i convine: cadrele armatei și ale poliției siameze sînt daneze. Oh! heimatlos, bineînțeles!... Nu, nu cred că va sfîrși într-un birou; uite că se-ntoarce în Asia...

– În serviciul guvernului siamez?

– Da și nu, ca-ntotdeauna... Se duce să-l caute pe-un tip rămas în regiunea nesupusă – rămas, dispărut, cam așa ceva... – și, un lucru surprinzător, acum îl interesează banii... Asta-i ceva nou...

Se stabilise o legătură ciudată. Claude se gîndea la asta de cîte ori, domolindu-se pentru un timp, obsesia lui îi dădea răgaz: Perken aparținea acelei familii a singurilor oameni de care bunicul lui – care-l crescuse – s-ar fi simțit legat. Îndepărtată înrudire: aceeași ostilitate față de valorile stabilite, aceeași atracție pentru oamenii în acțiune, legată de conștiința vanității lor; aceleași refuzuri, mai

ales. Imaginile în care Claude își întrevedea viitorul erau împărțite între amintirile sale și această prezență, ce-l solicitau ca o dublă amenințare, precum două afirmații paralele dintr-o profeție. În convorbirile pe care le avea cu Perken, Claude nu putea opune experienței, amintirilor interlocutorului său decît o lectură destul de vastă, și astfel ajunsese să-i vorbească despre bunicul lui, tot așa cum Perken îi vorbea de viața sa, spre a nu opune întruna faptelor numai cărți, spre a beneficia de interesul deosebit pe care Perken îl purta acestei existențe; de altfel, de-ndată ce Perken îi vorbea despre el însuși, lui Claude îi și apărea în minte micul barbișon alb al bunicului, dezgustul acestuia față de lume, amarele istorisiri din tinerețea lui. Tinerețea lui – acest om mîndru totodată de strămoșii săi corsari, pierduți în negurile legendelor, și de bunicul său hamal pe corăbii, fudul de-a tropăi pe puntea navelor ca un țăran care-și mîngîie vitele – și-o dedicase întemeierii casei Vannec; așa înțelegea el să dăinuiască. La treizeci și cinci de ani se căsătorise; la douăsprezece zile după nuntă, nevastă-sa se-ntorcea la ai ei. Taică-său n-a vrut s-o vadă; maică-sa exclamase cu o disperare istovită: „Hai, fetița mamei, lasă astea... de vreme ce-o să faci copii...“ Şi ea se-ntorsese la vechea locuință – o clădire încăpătoare pe care el i-o cumpărase, cu o poartă mare pentru a putea întoarce căruțele, prevăzută în partea de sus cu ornamente maritime, cu o curte uriașă unde se-ntindeau velele la uscat. Ea-și scosese de pe toți pereții portretele părinților, care purtau un cod familial, le zvîrlise sub pat și pusese în locul lor un mic crucifix. Bărbatu-său nu spusese nimic; cîteva zile nu și-au vorbit. Apoi, și-au reluat viața în comun. Moștenitori ai unei tradiții bazate pe muncă, urînd tot ce-i romanțios, ranchiuna pe care-o născuse în ei această primă neînțelegere nu se transformase în conflicte: făcură loc în viața lor unei ostilități mute, așa cum, dac-ar fi fost infirmi, și-ar fi făcut loc infirmității. Fiecare, stîngaci în a-și exprima sentimentele, se înhămă la muncă pentru a-și dovedi superioritatea; și unul, și altul aflară-n asta un refugiu și o pasiune vicleană. Prezența copilașilor introducea-n vechea lor ostilitate o legătură ce-o făcea și mai dureroasă. Fiece bilanț conținea noi surse de ură: în timp ce marinari, băieți de bord, lucrători se culcaseră sau plecaseră o dată cu lăsarea nopții

peste casă și peste velele ruginii din curte, pe cînd ceasul bătea o oră tîrzie din noapte, nu rareori unul dintre ei, aplecat pe fereastră, vedea lumină la fereastra celuilalt și, cu toate că era istovit, se punea din nou pe lucru. Ea era tuberculoasă, dar nu-i păsa; și an de an el muncea mai mult, pentru ca lampa să nu-i fie niciodată stinsă înainte de-a neveste-sii, care stătea aprinsă pînă tîrziu în noapte.

Într-o zi, soțul băgă de seamă că și crucifixul fusese pus sub pat, la un loc cu portretele părinților.

Descumpănit că suferă nu numai de moartea celor pe care-i iubea, dar și după aceea a unei femei pe care n-o iubea, îi îndură moartea, cînd sosi, cu o resemnare dezgustată. Își stimase nevasta; știa că fusese nefericită. Așa era viața. Dezgustul său, mai mult decît moartea aceea, aduse decăderea casei. După ce societățile de asigurare, ca urmare a naufragiului majorității flotei sale în largul Terra-Novei, au refuzat să plătească, el și-a petrecut o zi întreagă distribuindu-le văduvelor teancuri de bancnote tot atît de numeroase pe cîți marinari îi muriseră, cu cel mai adînc dezgust pentru bani pe care-l cunoscuse vreodată; o rupse cu antreprizele sale și astfel procesele începură.

Procese fără număr și fără capăt. Cuprins, față de virtuțile respectate, de-o ostilitate ce mocnea de multă vreme în el, bătrînul primi în curtea cu vele circurile, cărora municipalitatea le refuza găzduirea, și bătrîna slujnică deschise larg, pentru elefant, amîndouă canaturile porții, căreia nici o trăsură nu-i trecuse pragul de ani de zile. Singur în vasta sală de mese, așezat într-un jilț cu linii spiralate, sorbind cîte-o dușcă din cel mai bun vin al său, își rechema amintirile, una cîte una, întorcînd foile catastifelor...

Împlinind douăzeci de ani, copiii îi părăsiseră casa, din ce în ce mai tăcută; tăcută pînă cînd războiul îl aduse acolo pe Claude. Tatăl fiindu-i ucis, mama sa, care-și părăsise de mult bărbatul, veni să-și vadă copilul. Acum trăia din nou singură. Bătrînul Vannec o primi la el în casă; se deprinsese atît de bine să disprețuiască faptele oamenilor, încît le-nvăluia pe toate într-o îngăduință dușmănoasă. În seara venirii o reținuse, indignat la ideea că, atîta timp cît el e-n viață, nora lui ar putea locui la un hotel în orașul *lui:* știa din propria experiență că ospitalitatea nu-mpiedică ranchiuna. Stătuseră de

vorbă sau, mai degrabă, ea vorbise: o femeie părăsită, obsedată pînă la chin de vîrstă, sigură de decăderea ei și care privea viața cu o indiferență disperată. Cineva cu care el putea trăi laolaltă... Era ruinată, dacă nu chiar săracă. El nu prea ținea la dînsa, dar simțea influența unei ciudate legături de spirit: era, ca și el, izolată de societatea oamenilor care pretinde atîtea acceptări stupide sau prefăcute; verișoară-sa, prea bătrînă acum, conducea prost casa... O sfătuise să rămînă, și ea primise.

Fardată pentru singurătate, pentru portretele foștilor proprietari și pentru ornamentele maritime, fardată mai ales pentru oglinzile împotriva cărora nu știa să se apere decît prin perdelele încrucișate și artificiile întunericului, nora murise dintr-o menopauză timpurie, de parcă spaima ei ar fi fost o presimțire. Bătrînul acceptase această moarte cu o aprobare sinistră: „La vîrsta mea nu mai treci la altă credință..." Că soarta punea astfel capăt urzelii de stupidități din care îi alcătuise viața, era bine. De-atunci încolo, nu mai ieși aproape deloc din mutismul ostil în care se-nchisese, decît ca să stea de vorbă cu Claude. Mînat de-un subtil egoism de unchiaș, lăsase mai totdeauna pe seama bătrînei verișoare, mamei sau profesorilor grija de a pedepsi copilul, așa încît la Dunkerque (și chiar mai tîrziu, cînd, fiind student la Paris, adolescentul își cunoscu unchii), felul lui de-a gîndi îi păru totdeauna lui Claude de-o neobișnuită libertate. În acest bătrîn simplu, înălțat prin morții ce-l înconjurau și prin lumina tragică în care marea colorează viețile ce i s-au dedicat, se afla un Ecleziast incult, dar care nu se temea de Domnul; unele dintre frazele prin care bunicul își traducea vasta experiență răsunau în Claude ca bubuitul surd al micii uși a locuințelor, solitară acum în strada pustie și care seara-l izola de lume. Cînd, după cină, bunicul vorbea, atingîndu-și pieptul cu vîrful barbișonului, vorbele lui chibzuite îl tulburau pe Claude, care se apăra de ele ca de niște cuvinte venite de peste timpuri sau de peste mare, din niște tărîmuri locuite de oameni ce-ar fi cunoscut mai bine decît toți ceilalți povara, amarul și forța obscură a vieții. „Memoria, drăguță, e un afurisit de cavou de familie! Să trăiești cu mai mulți morți decît cu vii... Pe-ai noștri, îi știu bine: în toți – și în

tine la fel – e aceeași fire. Și cînd n-o mai suportă... Știi că sînt niște crabi ce-și hrănesc matern, fără s-o știe, paraziții ce-i rod?... Să fii un Vannec, asta e ceva, și-n bine, și-n rău!...“

După ce Claude plecase ca să-și facă studiile la Paris, bătrînul căpătase obiceiul să se ducă zilnic la zidul marinarilor pieriți pe mare; le pizmuia moartea și-și îngemăna bucuros bătrînețea cu acest neant. Într-o zi, pe cînd voia să-i arate unui tînăr lucrător prea domol cum se despica pe vremea lui lemnul pentru proră, cuprins de-o amețeală în clipa cînd mînuia barda cu două tăișuri, își despicase capul. Și Claude, față de Perken, regăsea gustul, ostilitatea, legătura pătimașă ce-l legase de acest bătrîn de șaptezeci și șase de ani, hotărît să nu-și uite măiestria trecută și care murise astfel, în casa lui părăsită, aidoma unui bătrîn viking. Cum avea să sfîrșească oare celălalt? Îi răspunsese într-o zi, în fața oceanului: „Cred că bunicul dumitale era mai puțin semnificativ decît crezi, dar dumneata ești cu mult mai mult...“ Ca și cum amîndoi ar fi vorbit în parabole, se apropiau din ce în ce unul de altul, ascunși sub amintiri.

Ceață vărgată, ploaia-nvăluia vaporul. Prelungul triunghi al farului de la Colombo vîslea prin noapte, pe deasupra unei dîre de puncte: docurile. Pasagerii adunați pe punte priveau, dincolo de parapetul șiroind, tremurul ușor al tuturor acestor lumini; lîngă Claude, un bărbat voinic îl ajuta pe armeanul – misit de pietre scumpe care-și cumpăra în Ceylon safirele ce-avea să le vîndă la Shanghai – să-și așeze valizele. Perken, ceva mai departe de ei, vorbea cu căpitanul; privit așa dintr-un anumit unghi, expresia feței sale devenea mai puțin masculină, mai ales atunci cînd zîmbea.

– Uite, ce mai mutră la Ciang, spuse bărbatul cel voinic. Așa, are aerul unui om de treabă...

– Cum i-ați spus?

– Siamezii îi spun așa. Elefantul, adică; nu elefantul domestic, celălalt. Ca fizic, mai degrabă nu i se potrivește, dar moralmente îl prinde...

Lumina farului asemănătoare unei plesnituri de bici îi orbise pe toți. Centrul focarului deveni o clipă orbitor, apoi se scufundă iar în noapte, nelăsînd în luminile pachebotului, unde stropii scînteiau în trîmbă, decît un velier arab, cu bordaj înalt, sculptat de la prova la pupa, imobil și pustiu, izolat în mijlocul imensității întunericului. Perken tocmai făcuse doi pași înainte; instinctiv, omul uriaș vorbi mai încet. Claude zîmbi.

– O, nu mă sperii, vezi bine! Mi-am petrecut douăzeci și șapte de ani în colonii. Vă dați seama! Dar mă... mă stînjenește, dacă pot spune așa. Pe dumneavoastră nu?

– E foarte bine să procedezi așa fără să-ți pese de nimeni, răspunse armeanul – nu prea tare –, numai că nu ține totdeauna...

– Știți foarte bine franțuzește...

Se răzbuna din pricina unei umilințe, fără îndoială; să fi așteptat, ca s-o facă, tocmai momentul cînd trebuia să părăsească vasul? Glasul nu-i era ironic, ci plin de ranchiună.

Perken se îndepărtă iarăși.

– Sînt din Constantinopol... și din Montmartre, unde-mi petrec vacanțele. Nu, domnule, nu ține totdeauna...

Și întorcîndu-se către Claude:

– O să vă săturați și dumneavoastră repede, ca și ceilalți... Pentru ce-a făcut el!... Dar dac-ar fi avut cunoștințe tehnice, spun tehnice, domnule, cu poziția lui, cînd stăpînea ținutul în numele Siamului, ar fi putut face o avere care... în fine, știu și eu, o avere...

Desfăcîndu-și brațele, închipui cu ele un cerc, ascunzînd o clipă luminile terestre, mai numeroase și mai apropiate acum, dar mai puțin clare, de parc-ar fi devenit umede, spongioase și ele.

– Gîndiți-vă că în tîrgurile siameze, la douăsprezece-cincisprezece zile de satele nesupuse, mai puteți găsi, dacă sînteți priceput, dacă știți să faceți negoț cu ele, rubine la niște prețuri!... Nu vă puteți da seama dumneavoastră, fiindcă nu sînteți de meserie... Totuși rentează mai bine decît să te apuci să schimbi bijuterii fasonate, dar false, pe bijuterii primitive, dar din aur curat... Chiar și la douăzeci și trei de ani! De altfel, nu el făcuse o asemenea afacere, ci un alb o făcuse cu regele Siamului, acum cincizeci de ani, dar el voia cu orice preț să ajungă la ăia; uluitor e că nu l-au jupuit de viu, chiar de-atunci! Mereu a tot vrut s-o facă pe șeful. Cum vă spusei, se-ntîmplă cîteodată să nu reușească; l-au făcut prea bine să-și dea

seama de asta în Europa. Două sute de mii de franci! Să găsești, așa, două sute de mii de franci nu-i tot atît de lesne cum e să faci pe seniorul! (Totuși, nimic de zis, le impune indigenilor...)

– Îi trebuie bani?

– Nu ca să trăiască, bineînțeles, mai ales acolo, sus...

Şalupele acostau, înțesate de fructe și de indieni care-și storceau, urcîndu-se, turbanele ude. Armeanul se luă după agentul unui hotel.

„Are nevoie de bani..." își repeta Claude.

– În privința asta, maimuțoiul are dreptate, reluă spătosul; nu costă scump viața acolo!...

– Sînteți pădurar?

– Şef de post.

Obsesia îl cuprinse iarăși pe Claude, ca o criză de friguri; putea să-l întrebe pe omul ăsta despre teribilul joc de care urma să-și lege viața.

– Ați călătorit cu căruțe?

– Bineînțeles că am lucrat cu căruțe, vă dați seama!

– Cît pot să ducă?

– Hm! Sînt neîncăpătoare! Trebuie lucruri grele...

– Pietre, de pildă...

– Păi, greutatea regulamentară – încărcătura, nu? – e de șaizeci de kilograme.

Dacă greutatea asta n-ar fi fost impusă decît de una dintre acele legi coloniale ce nu existau decît în mintea administratorilor, ar fi trebuit să renunțe la căruțe. Abandonul într-o pădure necunoscută îl urmărea deci pîn-aici. Să pui oamenii să care în spinare blocuri de piatră de două sute de kilograme, timp de o lună? Imposibil. Cu elefanții?

– Cu elefanții, tinere domn, pot să vă spun, e o chestiune de dibăcie. Oamenii cred că elefantul e delicat. Nu-i adevărat! Elefantul nu e delicat. Dificultatea e că lighioana asta nu suferă nici hulube, nici chingi, că o gîdilă. Şi-atunci, ce puteți face? Ei?

– Vă ascult.

Cordial, spătosul își puse mîna pe brațul lui Claude:

– O să luați un pneu de mașină, un pneu Michelin oarecare. Şi pe urmă îl petreceți pe după gîtul elefantului, ca pe un inel de șervet. Bun. Apoi vă agățați sculele dumneavoastră de pneu... Asta nu-i așa de greu. Cauciucul e moale, înțelegeți...

– Se pot găsi elefanți pentru ținutul cel mai nordic din Angkor?

– Cel mai nordic?

– Da.

O clipă de tăcere.

– Pînă dincolo de Dangrek[1]?

– Pînă la Se-Mun[2].

– Un alb care încearcă figura asta de unul singur e pierdut.

– Se pot găsi elefanți?

– În fine, vă privește... Elefanți, m-ar mira, una la mînă. Indigenii n-o să se-nghesuie să se plimbe pe-acolo; aveți multe șanse să dați peste moii[3] nesupuși, ceea ce nu-i o plăcere; și pe urmă, indigenii din ultimele sate sînt bolnavi de friguri pînă la ramolisment, cu pleoapele vinete, de parc-ar fi fost bătuți opt zile în șir, incapabili să facă ceva. În fine, dacă vi se-ntîmplă să vă-nțepe, și asta se-ntîmplă întotdeauna, veți putea spune că n-ați fost înțepat de niște țînțari buni – ah! bestiile!... Şi-apoi... în fine, pentru azi e de ajuns... Veniți să facem o plimbare? Uite șalupa...

– Nu.

Își urmărea gîndul.

„Dacă are nevoie de bani, nu e ca să trăiască, mai ales colo, sus..." Fără nici o îndoială. Dar pentru ce? Mult mai mult decît amenințarea pădurii, legenda asta nefastă, nu lipsită de măreție, dezagrega ca un ferment, ca însăși noaptea asta, ceea ce pentru Claude reprezenta realul. De fiecare dată cînd sirena unuia dintre vasele iluminate chema șalupele, trimițîndu-și apelul prin aerul saturat al radei, orașul se pierdea și mai mult, diluîndu-se pînă la urmă în noaptea Indiei. Ultimele gînduri din Occident se-necau în

[1] Lanț de munți la frontiera de sud dintre Thailanda (vechiul Siam) și Cambodgia. (n.tr.)
[2] Rîu în sud-estul Thailandei, paralel cu munții Dangrek. (n.tr.)
[3] Populații nomade și independente din Indochina. În anamită *moi* înseamnă „sălbatici". (n.tr.)

atmosfera asta fantastică şi provizorie; într-o mişcare lină, vîntul ce-aducea răcoare pleoapelor sale îi dădea lui Perken o perspectivă care nu mai era una a diferenţelor, ci a adaptării. Ca toţi cei care se opun lumii, Claude îşi căuta din instinct semenii şi-i voia mari; în cazul de faţă, nu se temea să se-nşele pe sine. Dacă omul ăsta căuta bani, n-o făcea că îi trebuiau ca să colecţioneze lalele. Prin istoriile pe care le povestise, banii lunecau totuşi precum în clipa asta ţîrîitul abia desluşit al greierilor pe sub tăcere... Căpitanul îi spusese şi el: „Acuma se interesează de bani...“ Şi şeful de post: „Un alb care încearcă figura asta de unul singur e pierdut...“

Un alb care încearcă figura asta de unul singur e pierdut...

La ora asta, Perken se afla, fără îndoială, la bar.

II

Lui Claude nu i-a trebuit mult să-l găsească; la o masă din nuiele de palmier împletite, pe care chelnerii o scoseseră pe punte, Perken ţinea într-o mînă un pahar pus pe faţa de masă, dar, întors cu spatele, cu cealaltă mînă rezemată de balustradă, părea că se uită la luminile care în fundul radei tremurau întruna în vînt.

Claude se simţi intimidat.

– Ultima mea escală! îi spuse Perken arătînd luminile cu mîna liberă.

Era stînga! Luminată numai dintr-o parte de becurile de la bord, mîna apăru o clipă pe cerul acum fără nori, dar plin de stele, puternic evidenţiată, cu fiecare dintre crestăturile ei transformată într-o curbă neagră. Se-ntoarse cu totul spre Claude, pe care-l surprinse expresia abătută a chipului său; mîna dispăru.

– Pornim într-o oră... În fapt, ce-nseamnă pentru dumneata a ajunge?

– Să acţionezi în loc să visezi. Şi pentru dumneavoastră?

Perken făcu un gest ca pentru a alunga întrebarea. Îi răspunse totuşi:

– Să-ţi pierzi vremea...

Claude îl privea întrebător; el închise ochii. „Semn prost“, îşi spuse tînărul. „Să-ncercăm altfel.“

– Vă-ntoarceţi la nesupuşi?

– Nu asta înţeleg eu prin a-ţi pierde vremea; dimpotrivă.

Claude căuta altceva. Răspunse, aproape la întîmplare:

– Dimpotrivă?
– Acolo am găsit aproape totul.
– În afară de bani, nu-i aşa?
Perken îl privi atent, fără să-i răspundă.
– Şi dacă s-ar găsi *acolo?*
– Du-te să-i cauţi!
– Poate...
Claude ezită; cîntece triste, în depărtare, urcau dintr-un templu, acoperite de claxonul vreunei maşini îndepărtate.
– Se găsesc în pădure – din Laos pînă la mare – destule temple necunoscute europenilor...
– Ah, zeii sculptaţi în aur? Te rog!...
– Basoreliefurile şi statuile – cîtuşi de puţin din aur – au o valoare considerabilă...
Ezită iarăşi:
– Doriţi să găsiţi două sute de mii de franci, nu-i aşa?
– Ai aflat-o de la armeanul ăla? Nu fac nici un secret din asta, de altfel. Mai sînt şi mormintele faraonilor şi încă mai cîte?
– Credeţi, domnule Perken, că mă duc să caut mormintele faraonilor printre pisici?
Perken părea că reflectează. Claude îl privea, descoperind că starea civilă, faptele sînt la fel de neputincioase împotriva puterii unor bărbaţi, ca şi împotriva farmecului unei femei. Poveştile cu bijuterii, biografia acestui bărbat nu existau în clipa asta. Şi era atît de real, stînd acolo, în picioare, încît faptele vieţii lui trecute se desprindeau de el ca nişte vise. Dintre fapte, Claude n-ar reţine decît pe acelea ce se potriveau cu sentimentele lui... Îi va răspunde, oare?
– Vrei să ne plimbăm puţin?
Făcură cîţiva paşi în tăcere. Perken continua să se uite la luminile galbene ale portului, neclintite sub stelele şi mai limpezi. Aerul, cu toată răcoarea nopţii, se lipea de pielea lui Claude ca o mînă moale, îndată ce tăcea. Scoase o ţigară din pachet, dar iritat pe loc de indolenţa gestului său, o azvîrli în mare.
– Am dat de temple, spuse în cele din urmă Perken... Mai întîi că nu toate au ornamentaţii.
– Nu. Dar multe au.

– Cassirer, la Berlin, mi-a plătit cinci mii de mărci de aur pentru cei doi Buddha pe care mi i-a dat Damrong. ... Dar să cauţi monumente! E ca şi cum ai căuta comori, ca indigenii...
– Dacă aţi fi sigur că cincizeci de tezaure au fost îngropate de-a lungul unui fluviu, între două puncte precise, la şase sute de metri unul de altul, să zicem, le-aţi căuta?
– Lipseşte fluviul.
– Nu. Aţi vrea să mergeţi să căutaţi tezaurele astea?
– Pentru dumneata?
– Cu mine, la parte egală.
– Fluviul?
Zîmbetul abia schiţat al lui Perken îl irita din cale-afară pe Claude.
– Veniţi să v-arăt.
Pe culoarul care ducea spre cabina lui Claude, Perken îşi puse mîna pe umărul tînărului:
– Ai insinuat ieri că eşti pe cale să-ţi joci ultima carte. Făceai aluzie la ceea ce mi-ai spus adineauri?
– Da.
Claude credea că o să-şi regăsească harta desfăcută pe cuşetă, dar garsonul o strînsese. El o deschise.
– Aici sînt lacurile. Toate punctişoarele astea roşii presărate-n jurul lor, templele. Petele astea răzleţe, alte temple.
– Petele astea albastre?
– Oraşele moarte din Cambodgia. Explorate deja. În opinia mea mai sînt şi altele, dar să lăsăm asta. Aşadar, vedeţi că punctele roşii ale templelor sînt numeroase la începutul liniei mele negre şi-i urmează traseul.
– Şi asta ce-i?
– Calea Regală, drumul ce lega Angkorul şi lacurile de bazinul Menamului[1], la fel de important odinioară ca şi drumul de la Ron la Rin, în Evul Mediu.
– Templele se-nşiră pe linia asta pînă la...

[1] Fluviu principal din Thailanda. (n.tr.)

– Ţinutul n-are importanţă: pînă la limita regiunilor *realmente* explorate. Vă spun că e de ajuns să urmăreşti cu busola traseul vechii Căi a Regilor spre a regăsi templele; dacă Europa ar fi invadată de junglă, ar fi absurd să credem că mergînd de la Marsilia la Colonia, pe Ron şi pe Rin, nu s-ar găsi ruine de biserici... Şi nu trebuie uitat că, pentru regiunea explorată, ceea ce vă spun e verificabil – şi verificat. Istorisirile călătorilor din vechime o mărturisesc...

Se-ntrerupse ca să-i răspundă privirii lui Perken:

– Nu cad din cer, ci din limbile orientale; sanscrita nu-i întotdeauna inutilă. Coloniştii administratori care s-au aventurat pe-acolo, la cîteva zeci de kilometri de regiunea topografiată, o confirmă.

– Crezi că dumneata eşti primul care interpretează aşa harta asta?

– Serviciul geografic nu se prea ocupă de arheologie.

– Institutul Francez?

Claude deschise *Inventarul* la o pagină însemnată de el; diferite fraze erau subliniate: *Rămîn de descoperit monumentele ce se aflau în afara itinerariilor noastre... Nu pretindem, desigur, că listele noastre sînt definitiv închise...*

– Asta-i darea de seamă a ultimei mari misiuni arheologice.

Perken citi data:

– 1908?

– Nimic important între 1908 şi război. De-atunci încoace, explorări detaliate. Şi toate astea sînt lucrul de început. Verificarea mărturiilor îmi permite să fiu sigur că lungimea dată aici unităţilor de măsură ale călătorilor din vechime trebuie rectificată; vor trebui controlate, de-a lungul Căii, mai multe afirmaţii luate drept poveşti şi care sînt pline de făgăduieli... Şi nu mă refer decît la Cambodgia; după cum ştiţi, în Siam nu s-a făcut nimic...

Un răspuns, în locul tăcerii ăsteia!

– La ce vă gîndiţi?

– Busola te orientează la modul general; după aceea te bizui pe indicaţiile băştinaşilor?

– Pe ale celor care locuiesc în sate nu sînt prea îndepărtate de vechea Cale, da...

– Poate că... În Siam, mai ales – cunosc destul de bine siameza pentru ca ei să-mi spună. Am dat şi eu peste asemenea temple... Sînt vechi temple brahmane, nu-i aşa?

– Da.

– Deci, nici un fanatism; ne-am afla mereu printre budişti... Poate că planul dumitale nu-i chiar aşa de fantezist... Te pricepi bine la arta asta?

– Nu mai studiez altceva de-o bună bucată de vreme.

– De cînd... Ce vîrstă ai dumneata, de fapt?

– Douăzeci şi şase de ani.

– Ah...

– Arăt mai tînăr, da, ştiu.

– Nu era de mirare, era... invidie...

Tonul n-avea nimic ironic.

– Administraţiei franceze nu-i prea place...

– Sînt în misiune oficială...

Uimirea-l împiedică pe Perken să răspundă imediat.

– Înţeleg din ce în ce mai bine...

– O! În misiune gratuită! Ministerele noastre nu sînt zgîrcite în aşa ceva.

Claude îl revedea pe şeful de birou, amabil şi pompos, coridoarele goale unde razele soarelui cădeau pe hărţi naive, unde tîrguşoare – Vien-Tian, Tombactu, Djibuti – domneau în centrul unor mari cercuri roz, ca nişte capitale; mobilierul de teatru, în grena şi aur...

– Legături cu Institutul din Hanoi şi bonuri de rechiziţie, îmi dau seama, reluă Perken. Cam puţin, dar oricum...

Se uita din nou pe hartă.

– Transportul: căruţe.

– Ah! spuneţi-mi ce va să zică acele şaizeci de kilograme regulamentare?

– Nimic. Nici o importanţă. De la cincizeci la trei sute de kilograme după... după tot ce-o să-ţi iasă în cale. Deci, căruţe. Dacă, după o lună de cercetări, n-o să se găsească nimic...

– Nu-i de crezut. Ştiţi bine că munţii Dangrek nu sînt, de fapt, exploraţi...

– Mai puţin decît ai crede-o.

– ... Şi că indigenii cunosc templele. Cum adică, mai puţin decît aş crede?

– Mai vorbim noi...

Tăcu o clipă.

– Cunosc administraţia franceză. Dumneata nu eşti de-ai lor. O să-ţi pună piedici, dar pericolul ăsta nu-i mare lucru... celălalt e mai mare, chiar în doi.

– Celălalt?

– Cel de-a rămîne pe-acolo.

– Moii?

– Ei, pădurea, frigurile tropicale.

– Chiar la asta mă gîndeam şi eu.

– Mai bine să nu vorbim despre astea, eu sînt obişnuit... Să vorbim de bani.

– Foarte simplu: un mic basorelief, o statuie oarecare, valorează treizeci de mii de franci.

– Franci de aur?

– Sînteţi prea lacom.

– Atîta pagubă! Am nevoie de cel puţin zece. Şi zece pentru dumneata, adică douăzeci.

– Douăzeci de pietre.

– Evident, doar nu-i cine ştie ce...

– Şi, de altfel, un singur basorelief, dacă e frumos, o dansatoare, de pildă, valorează cel puţin două sute de mii de franci.

– Şi e compus din cîte pietre?

– Trei, patru...

– Şi eşti sigur că le poţi vinde?

– Sigur. Îi cunosc pe cei mai mari specialişti de la Londra şi de la Paris. Şi e uşor de organizat şi o vînzare publică.

– Uşor, dar ţine mult, nu-i aşa?

– Nimic nu vă-mpiedică să vindeţi direct; vreau să spun, fără vînzare publică. Obiectele astea sînt de o mare raritate. Creşterea rapidă a preţurilor la obiectele asiatice datează de la sfîrşitul războiului şi nu s-a mai descoperit nimic de-atunci încoace.

– Altceva: să presupunem că noi am găsi templele...

(„Noi“, şopti Claude.)

– ... Cum plănuieşti dumneata să extragi din ele pietrele sculptate?

– Asta o să fie cel mai greu. M-am gîndit...

– Blocuri mari, dacă ţin bine minte?

– Fiţi atent; templele khmere sînt construite fără ciment, fără temelie. Castele domino.

– Fiecare domino, ia să vedem: cincizeci de centimetri pătraţi de fiecare secţiune, un metru în lungime... cam şapte sute cincizeci de kilograme. Uşoare obiecte!...

– M-am gîndit la secţiuni pe lungime, ca să nu iau decît faţa sculptată cu o mică grosime. Imposibil. Ferăstraie pentru metale – mai rapide – n-am. Trebuie contat mai ales pe timp, care-a dărîmat şi împrăştiat aproape totul, pe plantele de pe ruine şi pe incendiatorii siamezi care-au făcut destul de bine aceeaşi treabă.

– Eu am dat mai mult de dărîmături decît de temple... Şi căutătorii de comori au trecut pe-acolo... Pînă acum nu mă gîndeam la temple decît în legătură cu ei...

Perken lăsase harta; se uita la bec. Claude se-ntreba dacă o fi reflectînd la ceva, fiindcă privirea lui pierdută era aproape a unui visător. „Ce ştiu eu despre omul ăsta?“ îşi spuse el încă o dată, uimit de chipul acela absent, în relief dur, deasupra lavaboului. Marile duduieli lente ale maşinilor pisau tăcerea şi fiecare dintre ele apăsa pe acest adversar pentru a-i smulge o acceptare.

– Ei?

Perken, dînd la o parte harta, se aşeză pe cuşetă.

– Să lăsăm deoparte obiecţiile. Acest plan rezistă, dacă ne gîndim bine – e drept că eu nu mă gîndeam, ci visam la momentul cînd aş fi avut banii... Nu pretind să încerc lucruri ce trebuie să reuşească de la sine; într-astea, pierd. Totuşi, înţelege-mă bine că, dacă primesc, o fac mai înainte de toate fiindcă trebuie să mă duc la moi.

– Unde?

– Ceva mai la nord, dar una o împiedică pe cealaltă. N-am să ştiu exact decît la Bangkok unde mă duc: mă duc să-l caut, să dau de urmă unui om pentru care aveam o mare simpatie şi o mare neîncredere... Îmi vor arăta la Bangkok ancheta poliţiei indigene referitoare la dispariţia lui, cum zic ei. Eu cred...

– Deci, primiţi?

– Da... că a plecat în regiunea de care m-am ocupat eu. Dacă a murit, știu la ce să m-aștept. Dacă nu...

– Dacă nu?

– Nu țin la prezența lui... O să strice totul...

Trecerea de la un subiect la altul era prea bruscă. Claude de-abia putea să-l urmărească. De-ndată ce acceptase, omul ăsta nu mai exista. Urmări privirea lui Perken: imaginea lui, a lui Claude, o fixa privirea aceea, dar în oglindă. Propria frunte, bărbia ieșită în afară... le văzu o clipă cu ochii altuia. Şi acest altul se gîndea la el.

– Nu-mi răspunde decît dacă vrei...

Privirea deveni mai precisă:

– ... De ce vrei să-ncerci lucrul ăsta?

– Aş putea să vă răspund „fiindcă nu mai am bani aproape deloc“, ceea ce e adevărat.

– Dar sînt și alte mijloace de a-i cîştiga. Şi de ce-ți trebuie bani? E limpede că nu ca să te bucuri de ei.

– (Şi dumitale? își spuse Claude.) Sărăcia te-mpiedică să-ți alegi adversarii, răspunse el. N-am încredere în mărunțişul revoltei...

Perken îl fixa în continuare, cu privirea aceea totodată insistentă și pierdută, încărcată de amintiri, care-l făcea pe Claude să se gîndească la cea a preoților inteligenți; expresia îi deveni mai aspră:

– Nu facem niciodată nimic cu viața noastră.

– Dar ea tot face ceva din noi.

– Nu-ntotdeauna... Ce-aștepți de la viața dumitale?

Claude nu răspunse pe loc. Trecutul acestui om se transformase atît de bine în experiență, în gîndire abia sugerată, în privire, încît biografia lui își pierdea orice însemnătate. Nu mai rămînea între ei – ca să-i unească – decît ceea ce oamenii au mai profund într-înşii.

– Cred că știu mai ales ce nu aştept de la ea.

– De fiecare dată cînd a trebuit să optezi, se...

– Nu eu sînt cel care optează, ci ceea ce rezistă-n mine.

– Rezistă, dar la ce?

Şi el își pusese adesea întrebarea asta, așa că i-a putut răspunde imediat:

– La conștiința morții.

– Adevărata moarte e decăderea.

Acum Perken își privea chipul în oglindă:

– ... Dar să-mbătrînești e și mai grav! Să-ți accepți destinul, funcția, cușca de cîine ridicată pe viața ta unică... Nu poți ști ce e moartea cînd ești tînăr...

Şi-n aceeași clipă, Claude descoperi ceea ce-l lega de omul acesta care-l acceptase, fără ca el să fi priceput prea bine de ce: obsesia morții.

Perken luă harta cu el:

– Ţi-o aduc îndărăt mîine.

Îi strînse mîna lui Claude și ieși.

Atmosfera din cabină se-nchise peste Claude ca ușa unei carcere. Întrebarea lui Perken rămînea cu el, ca un alt prizonier. Şi obiecția lui. Nu, nu erau atîtea feluri de a-ți cîştiga libertatea! Cîndva se gîndise, fără să aibă naivitatea de-a fi surprins de asta, la condițiile unei civilizații care pune atîta preț pe spirit încît cei ce se hrănesc din el, sătui fără îndoială, ajung cu-ncetul să mănînce la preț redus. Şi-atunci? Nici un chef să vîndă mașini, valori sau discursuri, ca aceia dintre camarazii săi ai căror păr lins însemna distincție; nici să construiască poduri, ca aceia al căror păr netuns însemna știință. Pentru ce lucrează aceștia? Ca să cîștige considerație. Ura această considerație după care alergau ei. Respectul față de ordine al bărbatului fără copii și fără Dumnezeu e cea mai profundă supunere față de moarte. Deci, să-și caute armele acolo unde nu le caută ceilalți: ceea ce trebuie să-și pretindă mai întîi lui însuși cel care se știe separat de ceilalți e curajul. Ce să faci cu cadavrul ideilor care domină conduita oamenilor cînd ei își socot existența *utilă* unei salvări oarecare, ce să faci cu vorbele celor care vor să-și croiască viața după un model, acest gen de cadavre? Lipsa de finalitate a vieții devenise o condiție a acțiunii. N-au decît să confunde alții lăsarea la voia întîmplării cu această hărțuitoare premeditare a necunoscutului. Să smulgi propriile imagini lumii stătătoare care le posedă... „Ceea ce ei numesc aventură, își spunea el, nu e o fugă, ci o vînătoare; ordinea lumii nu se distruge în beneficiul hazardului, ci al voinței de-a profita de el.“ Pe cei pentru care aventura nu-i decît hrana visării lor îi cunoștea (joacă și ai să poți visa); elementul care stîrnește toate mijloacele ce-ți dau speranța îl

cunoştea de asemenea. Nimicuri. Austera dominaţie de care-i vorbise adineauri lui Perken, aceea a morţii, se repercuta în el o dată cu sîngele ce-i zvîcnea în tîmple, la fel de imperioasă ca şi dorinţa sexuală. Că o să fie ucis, că o să dispară, puţin îi păsa; nu ţinea mai deloc la el însuşi; şi-ar fi găsit astfel lupta pe măsura lui, dacă nu şi victoria. Dar să accepte, în viaţă fiind, deşertăciunea existenţei ca pe un cancer, să trăiască simţind în palmă acea căldură moale de mort... (De unde venea, dacă nu din ea, această exigenţă pentru lucrurile eterne, atît de greu impregnată de mirosul cărnii lui?) Ce era nevoia asta de necunoscut, distrugerea provizorie a raporturilor de la sclav la stăpîn, pe care cei ce n-o cunosc o numesc aventură, dacă nu tocmai apărarea faţă de ea? O apărare de orb pe care voia s-o cucerească spre a face din ea o miză... Să posede ceva mai presus de el însuşi, să scape vieţii de pulbere a oamenilor pe care-i vedea zilnic...

La Singapore, Perken părăsise vaporul ca să urce spre Bangkok. Înţelegerea fusese făcută. Claude avea să-l reîntîlnească la Pnom-Penh, după ce-şi va fi vizat la Saigon delegaţia pentru misiunea ce-o avea şi după ce va fi făcut o vizită la Institutul francez. Primele lui mijloace de acţiune urmau să depindă de-nţelegerea cu directorul acestui Institut, ostil unor iniţiative ca a lui.

Într-o dimineaţă – vremea se înrăutăţise iarăşi – văzu prin geamul rotund al cabinei nişte pasageri cu arătătorul întins spre spectacolul naturii. Se grăbi să urce pe punte. Printr-o spărtură a norilor îngrămădiţi, soarele proiecta o lumină palidă în care se desluşea, la nivelul apei descompuse, ţărmul Sumatrei. Se uită cu binoclul la monstruosul frunziş ce cobora din vîrfurile munţilor pînă-n prundiş, zbîrlit ici şi colo de palmieri şi negru pe-ntinderea fără culoare. La distanţe mari, peste creste, sclipeau focuri palide, focuri din care suiau greoi trîmbe de fum; mai jos, ferigi arborescente se detaşau limpede peste grămezile de umbre. Nu-şi putea lua ochii de la petele acelea în care se pierdeau plantele. Să-ţi croieşti drum printr-o asemenea vegetaţie? O făcuseră şi alţii, deci o va putea face şi el. La această îndoielnică afirmaţie, cerul jos şi nepătrunsul ţesut al frunzişului ciuruit de gîngănii îi opuneau afirmaţia lor mută.

Se-ntoarse în cabină. Planul lui, cîtă vreme şi-l suportase singur, îl izolase de lume, îl legase de un univers incomunicabil, ca acela al orbului sau al nebunului, un univers unde pădurea şi monumentele se însufleţeau puţin cîte puţin, atunci cînd atenţia lui mai pierdea din intensitate, ostile ca nişte fiare mari... Prezenţa lui Perken umanizase totul; dar se cufunda din nou, lucid şi încordat, în intoxicaţia lui de obsedat. Îşi redeschise cărţile la paginile cu sublinieri:

Motivele ornamentale sînt foarte deteriorate de umezeala statornică a vegetaţiei mărunte şi de biciuirea ploilor tropicale... Bolta e cu totul prăbuşită... Fără îndoială, s-ar putea găsi monumente în această regiune acum aproape pustie, acoperită de păduri cu luminişuri prin care rătăcesc turme de elefanţi şi de bivoli sălbatici... Blocurile de gresie pe care erau clădite bolţile umplu interiorul galeriilor, alcătuind un haos de nepătruns; starea aceasta de ruină, cu totul deplorabilă, pare să fie provocată de întrebuinţarea lemnului în construcţii... Arbori uriaşi crescuţi din loc în loc peste aceste mormane depăşesc în momentul de faţă centura zidurilor, rădăcinile lor noduroase le închid într-o reţea cu ochiuri strînse... Ţinutul e aproape pustiu...

Care îi vor fi mijloacele de luptă? Cînd se intensifica turaţia motoarelor, încerca să scape de cele două cuvinte: „Institutul francez, Institutul francez, Institutul francez“, ca de un bîzîit. „Îi cunosc pe oamenii aceia, spusese Perken, dumneata nu eşti de-al lor.“ Evident. O să ia seama. Ştia, de altfel, prea bine că oamenii îi simt pe cei care le refuză consimţămîntul, că ateul face mult mai mult scandal de cînd nu mai există credinţă. Bunicul lui nu trăise decît ca să-l înveţe asta. Oamenii ăştia deţineau două treimi din armele lui...

Să scape de viaţa asta bazată numai pe speranţă şi visuri, să scape de pe vasul ăsta pasiv!

III

Dinaintea unei ferestre al cărei pătrat de lumină aproape se lipea de frunzele palmierilor şi de un zid înverzit pînă la vînăt de ploile tropicale, Albert Ramèges, directorul Institutului francez, îşi netezea cu palma barba castanie, privindu-l pe domnul Vannec care intra.

– Ministerul Coloniilor, domnule, ne-a informat de plecarea dumneavoastră; am aflat aşadar cu plăcere, ieri, de sosirea dumneavoastră, prin comunicarea telefonică pe care mi-aţi făcut-o. E de la sine înţeles că, în măsura-n care vă putem fi de folos, vă stăm la dispoziţie: veţi găsi aici, la toţi colaboratorii noştri, dacă aveţi nevoie de... sfaturi, cea mai cordială bunăvoinţă. Vom pune numaidecît la punct toate acestea.

Ieşi de după biroul său şi veni să se aşeze lîngă Claude. „Bunăvoinţa începe“, îşi spuse acesta; tonul directorului deveni mai familiar:

– Sînt mulţumit să vă văd aici, dragă domnule. Am citit cu mare atenţie interesantele comunicări privitoare la artele asiatice, pe care le-aţi publicat anul trecut. Şi de asemenea – aflînd că sosiţi, mărturisesc – teoria dumneavoastră. Trebuie să vă spun că am fost mai mult atras decît convins de consideraţiile ce le-aţi expus într-însa; dar, într-adevăr, am fost interesat. Spiritul generaţiei dumneavoastră este curios...

– Formulam aceste idei pentru a... (îşi spuse în gînd: „curăţa locul“, şi ezită) pentru a merge cu toată libertatea către o alta ce mă interesează mai mult...

Ramèges îl privea întrebător. Claude simţea intens dorinţa acestuia de-a nu fi confundat cu funcţia lui, de-a se arăta superior acesteia, de a-l primi ca pe-un invitat – şi din pricina plictiselii, fără îndoială, şi poate dintr-un oarecare spirit de tagmă. Claude cunoştea de altfel ostilitatea oarecum ironică ce opune tuturor celorlalţi pe arheologii formaţi prin filieră filologică. Ramèges visa să ajungă la Institut. Imposibil să-i vorbească pe loc despre misiunea lui; interlocutorul ar fi fost tot atît de sigur rănit de ea ca de o injurie.

– Vreau deci să spun că valoarea esenţială acordată artistului ne maschează unul dintre polii vieţii operei de artă: stadiul civilizaţiei care-o primeşte. S-ar spune că-n artă timpul nu există. Ce mă interesează, înţelegeţi, e descompunerea, transformarea acestor opere, viaţa lor cea mai profundă, care e făcută din moartea oamenilor. Orice operă de artă, la urma urmelor, tinde să devină mit.

Simţea că-şi rezumă prea mult gîndurile, devenite obscure din nevoia de concizie; stînjenit din dorinţa de a ajunge la obiectul vizitei sale, dar şi de-al face conciliant pe interlocutorul său intrigat. Ramèges reflecta. Răpăitul stropilor grei ce cădeau afară, unul cîte unul, pătrundea-n încăpere.

– Orice-ar fi e ciudat...

– Muzeele sînt pentru mine locuri unde operele trecutului, devenite mituri, dorm – trăiesc o viaţă istorică –, aşteptînd ca artiştii să le readucă la o existenţă reală. Şi dacă ele mă mişcă cu-adevărat înseamnă că artistul are puterea de-a le învia... În profunzime, oricare civilizaţie e de nepătruns pentru o alta. Dar obiectele rămîn, şi noi sîntem orbi în faţa lor pînă cînd miturile noastre se potrivesc cu ele...

Ramèges continua să surîdă, curios şi atent. „Mă ia drept un amator de teorii, îşi spuse Claude. E livid, bolnav de ficat, fără îndoială; m-ar înţelege cu atît mai bine dac-ar simţi că ceea ce mă leagă de toate astea e înverşunarea oamenilor de-a se apăra împotriva morţii prin această eternitate zbuciumată, dac-aş lega ceea ce i-am spus, de boala lui! Dar lasă...“

Zîmbi şi el, iar acest zîmbet, pe care Ramèges îl atribui dorinţei de a-i fi agreabil, stabili între ei o oarecare cordialitate.

– În fond, spuse în sfîrşit directorul, dumneavoastă n-aveţi încredere, iată adevărul, n-aveţi încredere... Ah! să-ţi păstrezi încrederea nu-i întotdeauna uşor, o ştiu prea bine... Vedeţi ciobul acela de oală, acolo, sub cartea aceea, da? Ne-a fost trimis de la Tien-Ţin. Desenele sînt greceşti, străvechi fără nici o îndoială: cel puţin secolul al VI-lea înainte de Hristos. Şi dragonul chinezesc figurează pe scut! Cîte lucruri de reconsiderat în ideile ce le aveam noi despre raporturile dintre Europa şi Asia înaintea erei creştine!... Dar ce vreţi? Cînd ştiinţa arată că ne-am înşelat, trebuie s-o luăm iar de la început...

Claude se simţea mai apropiat de Ramèges acum, din pricina tristeţii cu care-i vorbise. Aceste descoperiri îl obligaseră oare să renunţe la o muncă întreprinsă de multă vreme? Ca să-şi ascundă tulburarea, Claude privea alte fotografii, unele după statui khmere, altele după statui cham, separate în două serii. Pentru a rupe tăcerea ce-şi făcea loc, întrebă, arătînd cele două teancuri:

– Pe care îl preferaţi?

– Ce vreţi să prefer eu? Eu fac arheologie...

„Am lăsat în urmă aceste gusturi, spunea intonaţia vocii, această naivitate a tinereţii...“ Ghici o uşoară retragere din partea lui şi se simţi oarecum iritat. Atunci cînd nu întreba, Ramèges înţelegea că el trebuie să conducă jocul.

– Să ne întoarcem la proiectele dumneavoastră, domnule. Aveţi intenţia, dacă nu mă-nşel, să urmaţi parcursul vechii Căi Regale khmere...

Claude aprobă din cap.

– Trebuie să vă spun, în primul rînd, că pista aceasta, această pistă chiar – nu vorbesc de drum – e invizibilă pe întinderi considerabile. În apropiere de lanţul munţilor Dangrek, se pierde cu totul...

– Am s-o regăsesc, răspunse Claude zîmbind.

– Nădăjduiesc... E de datoria mea – şi ţine de funcţia mea – a vă atrage atenţia asupra primejdiilor pe care le veţi întîmpina. Nu vă e necunoscut, desigur, faptul că doi dintre acreditaţii misiunii noastre, Henri Maître şi Odend'hal, au fost asasinaţi. Şi totuşi, nefericiţii noştri prieteni cunoşteau bine acest ţinut.

– Cu siguranţă că nu vă voi surprinde, domnule, spunîndu-vă că nu sînt în căutare de confort şi de linişte. Permiteţi-mi să vă întreb ce sprijin îmi puteţi pune la dispoziţie?

– Veţi primi bonuri de rechiziţie, graţie cărora veţi putea dispune, prin mijlocirea delegatului Rezidenţei, după nevoie, de căruţele cambodgiene necesare transportului bagajelor dumneavoastră şi de cărăuşii lor. Din fericire, tot ce transportă o expediţie ca a dumneavoastră e relativ uşor...

– Piatra e uşoară?

– Ca să nu avem a ne plînge de noi abuzuri regretabile ca acelea ce s-au produs anul trecut, s-a decis ca obiectele, oricare ar fi ele, să rămînă *in situ*.

– Poftim?

– *In situ*, pe loc. Ele vor face obiectul unui raport. După examinarea acestui raport, şeful serviciului nostru arheologic, dacă e cazul, se va deplasa...

– După cele ce mi-aţi spus, mi se pare puţin probabil ca şeful serviciului dumneavoastră arheologic să se aventureze în regiunile pe care le voi străbate...

– E vorba de un caz aparte; o să ne gîndim la asta.

– Şi, de altfel, dacă s-ar aventura, aş dori să pricep de ce-ar trebui ca eu să-mi asum riscul de prospector în profitul său?

– Preferaţi să-l asumaţi în profitul dumneavoastră? întrebă dulce Ramèges.

– Timp de douăzeci de ani, seviciile dumneavoastră n-au explorat această regiune. Fără îndoială c-aveau ceva mai bun de făcut; dar eu ştiu ceea ce risc şi doresc să risc fără control.

– Dar nu fără ajutor?

Amîndoi vorbeau încet, fără să ridice tonul. Claude îşi stăpînea furia ce-l năpădise. În ce calitate acest funcţionar îşi aroga drepturi asupra unor obiecte pe care el, Claude, putea să le descopere, în căutarea cărora venise anume, de care-şi legase ultima speranţă?

– Fără alt ajutor decît cel ce mi-a fost făgăduit. Cu mai puţin ajutor decît acordaţi unui ofiţer geograf care traversează o regiune pacificată.

– Doar nu aşteptaţi, domnule, din partea administraţiei, să vă ofere o escortă militară?

– Am cerut eu altceva decît ceea ce mi-aţi propus chiar dumneavoastră, adică mijloacele de a rechiziţiona cărăuşii (de vreme ce aici nu există alt mod de acţiune)?

Ramèges îl privi tăcut. Claude se aştepta s-audă, afară, murmurul ploii, dar, după o clipă de tăcere confuză, stropii nu mai cădeau.

– Din două una, reluă el: sau n-am să mă întorc, şi-atunci nici nu mai merită să vorbim despre toate astea, sau am să mă întorc şi, oricare ar fi profitul meu, el va fi derizoriu faţă de rezultatul ce-l voi aduce.

– Cui?

– N-am să vă aduc jignirea, domnule, de-a crede că dumneavoastră sînteţi hotărît să nu admiteţi nici o contribuţie la istoria artelor care să nu vină de la Institutul pe care-l conduceţi?

– Spiritul de disciplină nu conduce însă în ţinuturi nesupuse.

– Dar spiritul ce duce în ţinuturi nesupuse...

Ramèges, lăsîndu-şi neterminată fraza, se ridică:

– Vă sînt într-adevăr dator, domnule, cu un ajutor precis. Contaţi pe el din parte-mi; cît despre rest...

– Cît despre rest...

Claude făcu un gest ce însemna, cît mai discret posibil: „Treaba mea“.

– Cînd vreţi să porniţi?

– Cît mai curînd.

– Veţi primi deci documentele mîine seară.

Directorul îl conduse pînă la uşă, cu multă amabilitate.

„Să recapitulăm.“ Claude traversa curtea şi privea, pentru a scăpa de îndemnul interior, fragmentele zeităţilor pe care alergau şopîrlele serii.

„Să recapitulăm.“

Nu reuşea s-o facă. Porni pe bulevardul pustiu. Cuvîntul „colonie“ îl bîntuia cu sonoritatea tînguioasă ce o are în romanţele Insulelor. Pisici vagaboande treceau de-a lungul şanţurilor... „Nobilul acesta bărbos nu vrea să se vîneze pe pămînturile lui...“ Începea totuşi să priceapă că Ramèges nu era mînat de vreun interes, cum crezuse la început. Apăra ordinea mai puţin poate împotriva unui plan, cît unei firi atît de opuse firii lui... Şi apăra prestigiul Institutului său. „Din punctul lui de vedere, ar trebui să scoată de la mine tot ce-i pot aduce, pentru că, se vede în mod clar, colaboratorii lui actuali n-au să-şi rişte pielea prin părţile acelea. Procedează ca un administrator ce-adună rezerve: în treizeci de ani poate că... În treizeci de ani, Institutul lui o să mai fie oare acolo, şi francezii în Indochina? Se gîndeşte, fără îndoială, că dacă trimişii lui în misiune au murit, asta înseamnă ca nişte colegi să le continue opera, cu toate că nici unul, nici celălalt nu şi-au dat viaţa pentru Institutul lui... Dacă, prin persoana lui, apără o colectivitate, o să devină arţăgos; dacă însă crede că apără nişte morţi, va fi turbat; trebuie încercat să anticipăm ce-o să mai scornească...“

IV

Oglindit în geamul vedetei ce urma să-i ducă pe uscat, Claude regăsea profilul lui Perken aşa cum îl văzuse adesea, în timpul mesei, pe hubloul alb care-i adusese de la Pnom-Penh în timpul nopţii. Ţinutul în care dispăruse fostul camarad al lui Perken nu se afla departe de Calea Regilor, ce marchează aproape limita zonei disidente; şi informaţiile, obţinute cu prudenţă la Bangkok, confirmaseră temeinicia planurilor lui Claude.

Vedeta porni repede, înfundîndu-se printre arborii scufundaţi. Geamurile atingeau crengile acoperite de mîlul întărit de căldură – dîre verticale de noroi; pe trunchiuri, inele de spumă uscată marcau înălţimea maximă a creşterii apelor. Claude urmărea pasionat acest „prolog“ al pădurii care-l aştepta, posedat de mirosul nămolului ce se revărsa încetişor în soare, al spumei fade ce se usca, al lighioanelor ce se descompun, de aspectul moale al animalelor amfibii, în culoarea noroiului, lipite pe ramuri. Dincolo de frunziş, prin fiece spărtură, încerca să zărească turnurile de la Angkor-Wat[1] proiectate peste profilul arborilor răsuciţi de vînturile lacului[2]: zadarnic; frunzişul, roşu în amurg, se-nchidea la loc peste viaţa palustră. Duhoarea îi aminti că la Pnom-Penh descoperise, în mijlocul unei adunături mizere, un orb care psalmodia Ramayana acompaniindu-se cu o chitară primitivă. Cambodgia în descompunere i se asocia în minte cu

[1] Vechea capitală părăsită şi centru religios al Cambodgiei antice. (n.tr.)
[2] Lacul Tonlé Sap din centrul Cambodgiei, a cărui extremitate nord-vestică se învecinează cu Angkor-Wat. (n.tr.)

bătrînul acela care nu mai tulbura cu poemul lui eroic decît un cerc de cerşetori şi de servitoare; pămînt robit, pămînt domesticit, unde imnurile, ca şi templele erau în ruină, ţară moartă între morţi; şi aceste moluşte de pămînt ce chiorăiau în cochilia lor, greieri scîrboşi... Dinaintea lui, pădurea terestră, inamicul, ca un pumn strîns.

Vedeta acostă, în fine. Forurile serviciului de locaţii aşteptau călătorii; un indigen îşi părăsi grupul şi se îndreptă spre căpitan.

– Iată specimenul, îi spuse acesta lui Claude.

– Boy-ul?

– Nu cred că te va încînta, dar altul nu-i la Siem-Rep[1].

Perken îi puse boy-ului cele cîteva întrebări obişnuite şi-l angajă.

– Nu care cumva să-i daţi arvună! strigă căpitanul ce se depărtase puţin.

Indigenul dădu uşor din umeri şi se aşeză lîngă şoferul maşinii albilor, care porni imediat. O altă maşină transporta bagajele.

– Bungalou? întrebă şoferul fără a întoarce capul. (Maşina gonea deja pe şoseaua dreaptă.)

– Nu, mai întîi la Rezidenţă.

Pădurea fugea în cele două părţi ale şoselei roşii, pe care se detaşa creştetul ras al boy-ului; ţîrîitul greierilor era atît de ascuţit, că se auzea în ciuda vuietului motorului. Deodată, şoferul întinse o clipă braţul spre zarea deschisă: „Angkor-Wat“. Dar Claude nu mai vedea nici la douăzeci de metri.

În cele din urmă, apărură focuri şi lanterne, iar lîngă ele se vedeau umbrele găinilor şi ale porcilor negri: satul. Şi îndată maşina se opri.

– Casa delegatului Rezidenţei?

– Da, domnu'...

– N-am să rămîn, cred, decît o clipă, îi spuse Claude lui Perken.

Delegatul îl aştepta într-o cameră înaltă, spaţioasă. Veni spre el, scuturîndu-i uşor mîna pe care Claude i-o întinse, ca şi cum i-ar fi cîntărit-o:

[1] Oraş central de lîngă ruinele vechiului Angkor-Wat. (n.tr.)

– Încîntat să vă întîlnesc, domnule Vannec, încîntat să vă întîlnesc... V-am așteptat nițel... În întîrziere, afurisitul ăsta de vas, ca de obicei...

Omul își mormăia frazele de bun-venit în groasele lui mustăți albe, fără să lase mîna lui Claude. Umbra nasului său zdravăn, proiectată pe peretele alb, dat cu var, știrbea o parte dintr-o pictură cambodgiană.

– Așadar, vreți să vă duceți în junglă?

– De vreme ce ești informat de sosirea mea, domnule, cred că știi exact ce misiune am de întreprins, nu?

– Ce aveți, hm, ce aveți de întreprins... În fine, asta vă privește.

– Sper că mă pot bizui pe ajutorul dumitale în executarea rechizițiilor necesare pentru plecarea caravanei mele!

Bătrînul delegat se ridică fără să răspundă; încheieturile-i pocniră tulburînd tăcerea. Începu să se plimbe prin odaie, urmat de umbra lui.

– Trebuie să umbli, dom'le Vannec, dacă nu vrei să fii mîncat cu totul de afurisiții ăștia de țînțari... E ora cea mai rea, știți... Rechizițiile... hm!...

(„Mă plictisește cum își tot drege glasul, își spuse Claude. Ce tot face pe mareșalul ramolit?“)

– Ce-i cu rechizițiile?

– Păi, da!... De-avut, o să le aveți, desigur... Numai că, știți, rechizițiile, nu-s mare lucru. Știu bine că delegaților în misiune care vin aici nu le prea place să avem aerul că noi le dăm lecții, îi sîcîie... Cu toate astea...

– Spune-mi.

– Dumneavoastră, ceea ce vreți dumneavoastră să faceți nu-i o mică plimbare ca ale celorlalți. Așa că trebuie să vă spun limpede: rechizițiile, în țara asta, sînt echivalente cu a le cere localnicilor pielea de pe ei.

– N-o să am nimic?

– O! nu asta vreau să spun. Dumneavoastră aveți o misiune, dumneavoastră aveți o misiune; nimeni nu poate avea nimic împotrivă. Vi se va da ceea ce trebuie să vi se dea. Dinspre partea asta, fiți liniștit. Instrucțiunile sînt instrucțiuni. Cu toate că pentru dumneavoastră ele pot să nu fie atît de bune pe cît s-ar părea.

– Adică?

– Vă dați seama că eu nu-s aici ca să vă fac confidențe, nu? Dar, în fine, sînt lucruri care nu-mi prea plac totdeauna, în afurisita asta de meserie. Nu-mi place să dau de bucluc. Așa că, vedeți dumneavoastră, aș vrea să vă mai spun ceva limpede, dar ceva cu adevărat de folos, ceea ce se cheamă un sfat, nu? – Dom'le Vannec, nu trebuie să vă duceți în junglă. Lăsați-o baltă, e mai cuminte! Duceți-vă într-un oraș mare, la Saigon, să zicem. Și așteptați nițel. V-o spun eu.

– Îți închipui că am făcut jumătate din ocolul lumii ca să mă duc la Saigon, mulțumit și cu aerul cel mai nevinovat?

– Jumatea asta, știți, am făcut-o cu toții, noi cei de-aici, și nu sîntem mai fuduli pentru asta... Da' tocmai de-aia: dacă v-ați dat atîta osteneală, v-a fost oare așa de greu să vă înțelegeți cu dom' Ramèges și cu moftu' ăla, cu Institutul dumisale? Ar fi fost mai bine pentru toți, și eu n-ar mai fi trebuit să mă bag în bucluc... Acuma, ce vă spun eu...

– Pe de-o parte, domnule dragă, îmi dai un sfat pe care-l datorez, pare-se, unei anume simpatii (era gata să adauge: „sau unei anumite antipatii pentru Institutul francez“, dar nu spuse nimic); dar, pe de altă parte, îmi spui că în orice caz nu voi fi împiedicat să-mi văd de misiunea mea; mi-e greu să...

– N-am spus asta. Am spus că vi se va da ceea ce vi se cuvine.

– Ah... Da. Parcă încep să-nțeleg. Dar aș vrea totuși...

– Să știți ceva mai mult? Bun! Spuneți-vă că asta e o dorință ce nu vă va fi îndeplinită. Acum, să fim practici: vreți să chibzuiți un pic?

– Nu.

– Vreți să porniți, totuși?

– Exact.

– Bun. Să sperăm că aveți temeiuri serioase, fiindcă altfel, dom'le Vannec, fără să vreau să vă jignesc, ați greși. În legătură cu asta, trebuie să vă dau – nu, asta va fi mai încolo –, mai degrabă să vă spun două vorbe despre domnu' Perken.

– Cum?

– Am acolo – așteptați, în celălalt dosar, nu? în fine, n-are importanță – am undeva pe-acolo o notă a Siguranței din Cambodgia al cărei „spirit“ trebuie de asemenea să vi-l comunic. Să ne-nțelegem bine: eu, ceea ce am să vă spun, o fac pentru că sînt pus s-o fac. Fiindcă eu, știți, am oroare de asemenea chestii. E absurd. Un singur lucru e serios în regiune, chestiunea comerțului cu lemnul. Mai bine m-ajutau să lucrez serios decît să-mi bată capul cu povești despre pietre și pietricele...

– Deci?

– Iată: dom'lui Perken, care călătorește cu dumneavoastră, i s-a dat liberă trecere pentru că guvernul siamez a stăruit. Se duce să-l caute – zice el! – pe-un anume Grabot. Băgați de seamă că i s-ar fi putut refuza cererea, fiindcă Grabot ăsta, pentru noi, e un dezertor...

– De ce n-au făcut-o? Nu din umanitate, cred!

– Disparițiile, pe-aici, trebuie lămurite. În fine, Grabot – o haimana, asta e. Şi era mai degrabă pe drojdie cînd a plecat.

– Cred că Perken îl cunoștea destul de puțin, dar ce legătură are asta cu mine?

– Domnu' Perken e un soi de înalt funcționar siamez, nu-i așa? măcar că nu e prea oficial. Îl știu eu; de zece ani tot aud vorbindu-se de el. Şi personal vă spun doar atît: cînd s-a-ntors în Europa, a intrat în tratative cu noi – cu noi, hai? nu cu siamezii, pricepeți? – ca să-ncerce să capete ceva mitraliere.

Claude se uita la delegat, fără să scoată o vorbă.

– Asta e, domnule Vannec. Prin urmare, cînd vreți să porniți?

– Cît mai curînd posibil.

– În trei zile, așadar. Veți avea ceea ce vă trebuie la ceasurile șase dimineața. Aveți un boy cu dumneavoastră?

– Da, în mașină.

– Cobor și eu. Am să-i dau pe loc ordinele necesare. Ah! scrisorile dumneavoastră!

Îi dădu lui Claude cîteva plicuri. Unul purta antetul Institutului francez. Claude era gata să-l deschidă, dar tonul cu care delegatul îl chema pe boy-ul lui, îl făcu să ridice capul: mașina aștepta, albastră, sub becul de la intrare; boy-ul, care se îndepărtase – văzînd că vine delegatul, fără îndoială –, se apropie ezitînd. Schimbară cîteva vorbe în anamită; Claude urmărea scena cu atît mai atent pentru că nu înțelegea o boabă. Boy-ul părea consternat; delegatul, cu mustățile lui albe îmbibate de lumina electrică, gesticula.

– Vă previn că boy-ul ăsta a ieșit din pușcărie.

– Pentru?

– Joc, tot felul de pungășii. Ați face bine să vă căutați altul.

– Am să văd.

– În fine, eu l-am pus la curent. Dacă-l înlocuiți, hm! o să transmită instrucțiunile mele...

Delegatul mai spuse o frază în anamită, apoi îi strînse lui Claude mîna. Îl privea pe tînăr drept în ochi, deschizîndu-și și închizîndu-și gura la loc, ca și cum ar fi fost pe punctul să-i vorbească; trupul lui rămînea nemișcat, distinct pe fondul întunecat al pădurii, de la părul alb tuns scurt, pînă la pantofii de pînză; nu dădea drumul mîinii din strînsoare. „Are să-mi spună ceva, oare?“ se întrebă Claude. Dar delegatul îi lăsă mîna, se-ntoarse și – cu un ultim „hm!“ urmat de o mormăială – reintră în casă.

– Boy!

– Domnu'?

– Cum te cheamă?

– Xa.

– Ai auzit ce-a spus delegatul de tine?

– Domnu', nu-i adevărat!

– Adevărat ori ba, mi-e totuna, mă-nțelegi? *Mi-e totuna.* Dacă faci ceea ce trebuie să faci, e bine, de restul nu-mi pasă. Priceput?

Boy-ul rămase aiurit în fața lui Claude.

– Priceput?

– Da, domnu'...

– Bun. Ai auzit ce-a spus căpitanul?

– Să nu dați acont.

– Uite cinci piaștri. Şofer, dă-i drumu!

Își reluă locul.

– Asta-i o metodă? îl întrebă Perken zîmbind.

– Dacă vreți. Dacă e găinar, n-o să-l mai vedem mîine; dacă nu, e un om pe care l-am cîștigat. Lealitatea e unul dintre rarele sentimente ce nu mi se pare a fi alterate...

– Poate... Așadar, ce spune acest bătrîn războinic care mormăie atîta?

Claude se gîndi:

– Lucruri destul de curioase, de care trebuie să vă vorbesc; dar, mai întîi, să rezumăm: vom avea căruțele poimîine. El insinuează destul de limpede c-aș face mai bine să mă-ntorc la Saigon...

– Pentru că?

– Pentru că nimic! N-a spus mai mult de atît... Are intenția să asculte de niște instrucțiuni care, fără îndoială, îl plictisesc sau îl incomodează.

– N-ai putut afla mai mult?

– Nu... Numai că... Așteptați, aș... teptați...

Rămăsese cu plicul în mînă. Îl deschise anevoie, și, cînd desfăcu scrisoarea, n-o putu citi. Perken scoase lanterna electrică.

– Oprește! strigă Claude.

Turuitul motorului scăzu și fu acoperit de țîrîitul greierilor.

„Dragă domnule, citea Claude cu voce tare, socotesc de datoria mea *(începe bine)* – ca să nu aveți a vă teme de nici o încurcătură și ca să vă puteți exercita asupra persoanelor ce vă vor însoți supravegherea necesară – să vă transmit decizia, aici alăturată, a guvernatorului general, decizie încă în vigoare și al cărei caracter puțin cam vag va fi precizat săptămîna aceasta printr-o nouă decizie administrativă.

Primiți, vă rog... *(să trecem! a, ba nu, ba nu...)* toate urările mele de succes. Cu toată grija față de dumneavoastră.“ *(Ce decizie?)*

Luă a doua filă:

„Guvernatorul general al Indochinei, la propunerea directorului Institutului francez... *(să trecem, pentru Dumnezeu!...)* decide:

Orice monumente descoperite – și care urmează a fi descoperite – situate pe teritoriile provinciilor Siam-Reap, Battambang* și Sisophon, sînt declarate monumente istorice...“

* Orașe din nord-vestul Cambodgiei, nu departe de Angkor și Siam-Reap. (n.tr.)

– Asta e din 1908.

– Are vreo urmare?

– Administrativă. Păcat că ne-am oprit în plin drum! Şofer, dă-i drumu!

– Şi-atunci?

Perken își îndreptase acum lanterna înspre fața lui Claude.

– Stingeți-o, dacă vreți. Şi-atunci, ce? Doar nu vă închipuiți că asta mi-ar schimba intențiile?

– Îmi pare bine că am dreptate să cred că nu le schimbă. Mă așteptam din partea administrației la o reacție de felul ăsta, ți-am spus-o și pe vas. O să fie mai greu, asta-i tot. Dar în junglă...

Imposibilitatea în care se afla Claude de a da înapoi era pentru el atît de evidentă, încît îl exaspera ideea să discute ce-avea de făcut. Jocul începea. Cu atît mai bine. Alunga neliniștea; trebuia mers mai departe, avansînd ca mașina asta ce se-nfunda în beznă, în pădurea informă. Umbra repede depășită a unui cal trecu prin lumina farurilor, apoi becuri electrice...

Bungaloul.

Boy-ul avea de lucru cu bagajele. Claude, înainte de-a cere de băut, dăduse la o parte de pe masa de bambus numerele îngălbenite din *l'Illustration* și, fără să-i pese de bîzîitul țînțarilor, își deșuruba stiloul.

– Doar n-o să răspunzi chiar acum?!

– Fiți liniștit, n-am să trimit scrisoarea decît atunci cînd vom pleca. Dar trebuie să răspund; o să-mi liniștească nervii. Am să fiu scurt, de altfel.

Într-adevăr: trei rînduri. Îi trecu hîrtia lui Perken, în timp ce scria adresa.

„Dragă domnule,

Blana ursului e și ea declarată monument istoric, dar s-ar putea să fie imprudent pentru cineva să vină s-o caute.

Cu și mai multă grijă, Claude Vannec.“

Boy-ul bungaloului aducea sifoane, ca să fie.

– Să bem și să ieșim, spuse Claude. Încă nu s-a terminat.

Din partea cealaltă a străzii începea marea şosea spre Angkor-Wat. Porniră pe ea. Îşi scrînteau picioarele la fiecare pas, pe lespezile ei dislocate. Perken se aşeză pe-o piatră:

– Ei bine?

Claude îi relată convorbirea avută cu delegatul. Perken îşi aprinse o ţigară; chipul său, foarte aproape de flacăra brichetei, ieşi o clipă din întuneric, istovit, tras, şi se topi în lumina roşcată a tutunului aprins...

– De mine delegatul nu ţi-a spus nimic mai mult?

– Începe să fie de-ajuns şi-atît...

– Şi ce-ai crezut de toate astea?...

– Nimic. Ne jucăm amîndoi cu viaţa; eu mă aflu aici ca să vă ajut, nu ca să vă cer socoteală. Dacă aveţi nevoie de mitraliere, o să-mi pară rău chiar şi cînd mi-aţi spune-o, fiindcă mi-ar plăcea să vi le procur.

Tăcerea copleşitoare a pădurii recăzu peste ei, cu mireasma de pămînt proaspăt scurmat. Ţipătul răguşit al unui bou de baltă – atît de asemănător celui de porc înjunghiat – o umplu deodată şi se pierdu apoi în bezna şi duhoarea lacurilor...

– Înţelegeţi-mă: dacă accept un om, îl accept total, îl accept ca pe mine însumi. Ce faptă comisă de un om care este dintr-ai mei aş putea spune că n-aş fi comis-o şi eu?

Iarăşi tăcere.

– N-ai fost încă trădat?

– Nu poţi gîndi fără nici un risc împotriva mulţimii. Spre cine m-aş putea îndrepta, dacă nu spre cei ce se apără, ca mine?

– Sau care atacă...

– Sau care atacă.

– Şi puţin îţi pasă unde te poate duce prietenia?...

– M-aş putea teme de dragoste din pricina sifilisului? Nu spun „puţin îmi pasă“, ci spun „o accept“.

Prin noapte, Perken îşi puse mîna pe umărul lui Claude.

– Ţi-aş dori să mori tînăr, Claude, cum puţine lucruri pe lume am dorit... Nici nu bănuieşti ce înseamnă să fii prizonierul propriei vieţi; am început să bănuiesc acest lucru abia cînd ne-am despărţit, Sarah şi cu mine. Că s-a culcat cu cei a căror gură-i plăcea – mai ales cînd era singură –, asta n-ar fi nimic; şi ea a trecut prin multe în Siam, după ce s-a măritat cu prinţul Pitsanulok... O femeie care cunoştea viaţa, dar nu şi moartea. Într-o zi, a văzut că viaţa ei căpătase o formă – a mea –, că soarta ei era acolo şi nu într-altă parte şi a început să se uite la mine cu aceeaşi ură ca la oglinda ei. (Privirea albei căreia oglinda-i arată, o dată mai mult, că tropicele au să-i dea pe veci o înfăţişare de paludică, ştii...) Toate vechile ei speranţe din tinereţe au început să-i macine viaţa ca un sifilis luat în adolescenţă – şi pe-a mea, prin contagiune... Dumneata nu ştii ce înseamnă destinul limitat, pe care să nu-l poţi combate, care te subjugă ca regulamentul pe un prizonier: certitudinea că vei fi asta şi nu altceva, că *vei fi fost* asta şi nu altceva, că ceea ce n-ai avut, n-o să ai niciodată. Şi-n urmă toate speranţele tale, aşa cum n-o să le aibă nici un alt om în viaţă...

Duhoarea de putreziciune a bălţilor îl învăluia pe Claude, care-şi revăzu mama rătăcind prin locuinţa bunicului său: aproape ascunsă-n semiîntuneric, în afară de agrafa din părul ei bogat în care se reflecta lumina zilei, privindu-şi cu spaimă, în micuţa oglindă împodobită cu o corăbioară romantică, colţurile gurii tot mai lăsate şi nasul tot mai mărit, masîndu-şi pleoapele cu un gest de oarbă...

– Am înţeles, reluă Perken, pentru că nici eu nu eram prea departe de acest moment: de momentul cînd trebuie să-ţi lichidezi speranţele. E ca şi cum ar trebui să omorîm fiinţa pentru care-am trăit. La fel de uşor şi la fel de vesel. Iarăşi cuvinte cărora dumneata probabil că nu le cunoşti înţelesul: să ucizi pe cineva care nu vrea să moară... Şi cînd nu ai copii, cînd n-ai vrut copii, speranţa nu se poate vinde, n-o poţi da nimănui şi trebuie neapărat să ţi-o omori tu însuţi. De aceea, simpatia poate avea o asemenea profunzime atunci cînd întîlneşti speranţa la alţii...

Ca o notă repetată din octavă-n octavă, cîntecul broaştelor săpa beznele pînă-n orizontul invizibil.

– ... Tinereţea-i o religie la care întotdeauna sfîrşeşti prin a te converti... Şi totuşi!... Eu am încercat serios ceea ce a vrut să încerce Mayrena, crezîndu-se pe-o scenă de-a teatrelor voastre. A fi rege e idiot; ceea ce contează e să faci un regat. Eu n-am făcut pe

imbecilul cu o spadă-n mînă; abia de m-am folosit de pușcă (și totuși, crede-mă, știu să trag bine). Dar sînt legat, într-un fel sau altul, de mai toate căpeteniile triburilor libere, pînă-n Laosul de Sus. Şi asta ține de cincisprezece ani. I-am cîștigat unul cîte unul, apatici sau curajoși. Şi ei nu de Siam știu, ci de mine.

– Ce vreți să faceți dintr-asta?

– *Voiam*... Mai întîi, o putere militară. Masivă, dar rapid transformabilă. Şi s-aștept conflictul, inevitabil în locurile astea, fie între colonizatori și colonizați, fie numai între colonizatori. Atunci, jocul ar putea fi jucat. Să existi într-un mare număr de oameni – și poate pentru multă vreme. Vreau să las o cicatrice pe harta asta. De vreme ce trebuie să joc contra morții mele, îmi place mai mult să joc cu douăzeci de triburi decît cu un copil... Voiam acest lucru tot așa cum tatăl meu voia proprietatea vecinului său, așa cum vreau eu femei...

Intonația îl surprinse pe Claude. Nimic din vocea obsedatului: riguroasă, meditată.

– Şi de ce nu mai vreți?

– Vreau pace.

Spunea „pace" cum ar fi spus „acțiune". Deși țigara i se aprinsese, nu-și stingea bricheta. O apropie de zid, privi cu atenție sculpturile și linia despărțitoare dintre pietre. Pace... parcă o căuta acolo.

– Dintr-un asemenea zid, ar fi cu neputință să iei ceva...

Stinse în fine flăcăruia. Noaptea se-nchise la loc peste zid, intensă, abia tulburată pe deasupra lor, de lumini (lumînări de tămîie aprinse în fața statuetelor lui Buddha, fără îndoială), cu jumătate din stele ascunse de masa colosală prăbușită-n fața lor și care se impunea, fără ca ei s-o poată vedea, prin simpla ei prezență în întuneric.

– Mîlul... îi simți mirosul?... reluă Perken. Şi proiectul meu a putrezit la fel. Nu mai am timp. În cel mult doi ani, lucrările de prelungire a căilor ferate vor fi gata. Cam în cinci, jungla va fi străbătută: șosele sau trenuri.

– Ce vă neliniștește e valoarea strategică a șoselelor?

– E nulă. Dar, cu alcool și cu marfă de doi bani, moii mei vor fi dați gata. Nimic de făcut. Trebuie să trec prerogativele mele Siamului ori să las baltă totul.

– Şi mitralierele?

– În ținutul unde-mi am reședința sînt liber. Dacă sînt înarmat, am să rezist acolo pînă la moarte. Şi mai sînt și femeile. Cu cîteva mitraliere, regiunea e de necucerit pentru un stat, în afară de cazul în care ar fi sacrificat un foarte mare număr de oameni...

Liniile ferate, încă neterminate, erau de ajuns oare ca să-i îndreptățească spusele? Era puțin probabil ca regiunea nesupusă să poată trăi contra „civilizației", contra avangărzii sale anamite și siameze. „Femeile..." Claude nu uitase de Djibuti.

– Numai asemenea gînduri v-au despărțit de planul dumneavoastră?

– Nu l-am uitat; dacă prilejul... Dar nu mai pot trăi doar pentru el, mai presus de orice. M-am gîndit mult la asta, la fel și după eșecul de la bordelul din Djibuti... Vezi dumneata, cred că lucrul care m-a despărțit, cum spui, sînt femeile pe care nu le-am putut avea. Nu-i vorba de impotență însă, pricepe-mă. O amenințare... Ca prima dată cînd am văzut că Sarah îmbătrînește. *Sfîrșitul* unui lucru, mai ales... mă simt golit de speranța mea cu o forță ce urcă-n mine, contra mea – ca foamea...

Simțea contactul înăbușit pe care aceste vorbe răspicate îl mențineau între Claude și el.

– Totdeauna am fost indiferent la bani. Siamul îmi datorează mai mult decît i-aș putea cere, dar n-o să mai consimtă. N-are încredere... Nu, nu că ar avea motive anume s-o facă, dar nu mai are încredere totală în mine, la fel ca mine, de doi sau trei ani, de cînd sînt obligat să-mi înăbușesc speranțele... Ar trebui încercate asemenea lucruri fără să te sprijini pe un stat, fără să joci acest rol de ogar care așteaptă să vîneze numai pentru el. Dar niciodată nimeni n-a izbutit un asemenea lucru – și nimeni, la urma urmelor, n-a încercat-o serios. Brooke în Sarawak, Mayerena chiar... Asemenea proiecte sînt bolnave, cînd te gîndești la cît valorează. Dacă mi-am jucat viața într-un joc care mă depășește...

– Ce altceva îți mai rămîne de făcut?

– Nimic. Dar jocul ăsta îmi ascundea restul lumii, și uneori am o extraordinară nevoie ca el să-mi fie ascuns... dacă l-aș fi realizat, proiectul ăsta... dar puțin îmi pasă acum dacă tot ce-am gîndit e putregai, fiindcă mai sînt și femeile!

– Trupuri?

– Nu se poate imagina cîtă ură împotriva lumii e: încă una. Orice trup pe care nu l-ai avut e un duşman... Acum, am toate fostele mele visuri în viscere...

Voinţa lui de-a convinge îl apăsa pe Claude ca templul ăsta pierdut în noapte.

– ... Şi pe urmă, dă-ţi seama ce e ţara asta. Gîndeşte-te că încep să-nţeleg cultul lor erotic, această asimilare a bărbatului care ajunge să se confunde, pînă şi-n senzaţii, cu femeia pe care o are, de a se imagina *ea,* fără să-nceteze a fi el însuşi. Nimic nu contează faţă de voluptatea unei făpturi care începe să n-o mai poată suporta. Nu, nu trupuri sînt aceste femei; sînt nişte... nişte posibilităţi, da. Şi eu vreau...

Făcu un gest pe care Claude îl ghici numai, prin noapte, ca al unei mîini ce zdrobeşte:

– ... Aşa cum am vrut să-nving oamenii...

„Ceea ce vrea el, îşi spunea Claude, e să se distrugă. O ştie oare mai mult decît o spune? O să-i reuşească destul de bine...“ Despre speranţele lui călcate în picioare, Perken vorbise pe-un ton ce nu-ţi îngăduia să crezi că le-a abandonat; sau, dacă abandonul exista, erotismul nu era singurul care să-l compenseze.

– Încă n-am terminat-o cu oamenii... De unde mă voi afla, am să pot supraveghea încă Mekongul (păcat că nu cunosc regiunea în care mergem sau că dumneata nu cunoşti o Cale Regală cu trei sute de kilometri mai sus), dar înţeleg să-l supraveghez singur şi fără nimeni lîngă mine. Trebuie să vedem ce-i cu Grabot...

– El încotro a pornit?

– Foarte aproape pe Dangrek, cam la cincizeci de kilometri de itinerariul nostru. Ce să facă? Prietenii lui din Bangkok spun că a venit pentru aur – toate epavele din Europa visează aur. Dar el cunoaşte ţinutul, nu putea crede în asemenea poveşti. Mi s-a mai spus şi de o afacere, despre un negoţ clandestin cu nesupuşii...

– Cum plătesc?

– În blănuri şi ceva în pulbere de aur. O asemenea afacere e mai aproape de adevăr; el e parizian; tatăl lui trebuia să inventeze portcravata, acceleratoare de motoare, închizătoare de robinete... Mai

curînd cred că s-a dus să-şi pună la punct anumite socoteli cu el însuşi... Am să-ţi vorbesc despre asta într-o bună zi. Dar e sigur că a plecat cu acordul guvernului din Bangkok, altfel n-ar ţine ei atîta să-l găsească. Fără îndoială că a venit pentru ei şi o fi-nceput să lucreze pe cont propriu, ceea ce totuşi e prea devreme... dacă n-ar fi aşa, i-ar fi ţinut la curent. Poate că l-au însărcinat să controleze poziţia mea acolo. A plecat tocmai în lipsa mea...

– Dar n-a plecat în aceeaşi regiune ca şi dumneavoastră?

– Ar fi fost întîmpinat la sosire cu săgeţi; şi mai ales cu cîteva gloanţe din puştile mele Gras, de exerciţii. Nimic de făcut. N-a putut încerca să vină – dacă a vrut-o – decît prin Dangrek.

– Ce fel de om e?

– Să vezi! În timp ce-şi făcea armata, prinde pică pe un medic militar care nu l-a „recunoscut“ cînd s-a îmbolnăvit, cred, sau dintr-o cu totul altă pricină. Se prezintă din nou, săptămîna următoare, la infirmerie: „Tot tu?“ „Mă-nţeapă.“ „Unde te-nţeapă?...“ El desface palma: şase bolduri. O lună de închisoare. Îi scrie pe loc generalului, precizîndu-i că suferă de ochi. De cum l-au băgat la închisoare, (uitasem să-ţi spun că avea o blenoragie) şi-a dat cu puroi blenoragic la un ochi, ştiind perfect ce-l aşteaptă. Medicul e pedepsit. El şi-a pierdut ochiul, bineînţeles. E chior. Are o căpăţînă rotundă de francez, cu un nas ca un cartof şi un trup de hamal. Era încîntat, la Bangkok, de apariţiile lui indolente de brută uriaşă, prin baruri. Îţi imaginezi: priviri ce-l urmăresc pe furiş, tipi care se dau în lături, pas cu pas, şi într-un colţ, gaşca lui – nu prea mulţi – ridicînd paharul şi vociferînd... Evadat din batalioanele voastre din Africa. Încă unul ale cărui legături cu erotismul sînt curioase...

PARTEA A DOUA

I

De patru zile, doar pădure.

De patru zile, popasuri pe lîngă sate născute din pădure, ca şi statuetele lor din lemn, reprezentîndu-l pe Buddha, ca şi păişul din frunză de palmier al colibelor răsărite din solul moale, ca nişte gîngănii monstruoase; putrefacţia spiritului în această lumină de acvariu, densă ca apa. Întîlniseră pînă acum mici monumente prăbuşite, cu pietrele atît de strîns legate de rădăcinile ce le fixau în pămînt ca nişte gheare, că nu mai păreau să fi fost ridicate de oameni, ci de făpturi pierite, obişnuite cu viaţa asta fără orizont, cu tenebrele astea marine. Distrusă de veacuri, Calea nu-şi arăta prezenţa decît prin aceste blocuri minerale putrezite, cu ochii holbaţi ai vreunei broaşte încremenite în cîte un unghi al pietrelor. Promisiuni sau refuzuri, aceste monumente părăsite-n pădure ca nişte schelete? Caravana avea s-ajungă oare pînă la templul sculptat spre care-o călăuzea adolescentul care fuma fără-ntrerupere din ţigările lui Perken? Trebuia să fi ajuns acolo de trei ceasuri... Pădurea şi căldura erau totuşi mai puternice decît îndoiala. Claude zăcea ca de-o boală în această fermentaţie în care formele se umflau, se lungeau, putrezeau în afara lumii unde omul contează, ce-l despărţea de el însuşi cu forţa obscurităţii. Şi pretutindeni, insectele.

Celelalte lighioane, furişe şi cel mai adesea nevăzute, veneau dintr-un alt univers, unde frunzele arborilor nu par lipite doar de aerul însuşi peste frunzele cleioase pe care călcau caii; din universul ce apărea uneori în violentele spărturi ale razelor de soare, în forfota

atomilor scînteietori prin care treceau iute umbrele păsărilor. Insectele trăiau pe seama pădurii, de la bulele negre pe care le zdrobeau copitele boilor înjugaţi la care şi furnicile ce se căţărau tremurînd pe trunchiurile poroase, pînă la păianjenii agăţaţi cu picioarele lor ca de lăcustă în mijlocul pînzelor de patru metri, ale căror fire prindeau lumina zilei ce se mai tîra pe deasupra solului, detaşîndu-se de departe peste amestecul formelor, fosforescente şi geometrice, într-o nemişcare vecină cu eternitatea. Numai ei, peste mişcările de moluscă ale junglei, fixau figuri pe care-o tulbure analogie le învecina cu alte insecte, cu şvabii, cu muştele, cu lighioane fără nume ale căror cap ieşea din carapacea lor totuna cu muşchiul, cu greţoasa virulenţă a unei vieţi de microscop. Termitierele înalte şi albicioase, pe care termitele nu se vedeau deloc, îşi înălţau în penumbră piscurile de planete abandonate, de parc-ar fi fost zămislite în corupţia văzduhului, în mirosul de ciupercă, în prezenţa minusculelor lipitori aglutinate pe sub frunze, ca ouăle de muscă. Acum, unitatea pădurii se impunea; de şase zile încoace, Claude renunţase să mai deosebească făpturile de forme, viaţa ce mişcă de viaţa ce se prelinge; o forţă necunoscută lega de arbori spongiozităţile, făcea să colcăie toate aceste lucruri provizorii pe-un sol asemenea spumei mlaştinilor, în aceste păduri ce exalau un aer de început de lume. Ce act omenesc putea avea vreun sens aici? Ce voinţă-şi putea conserva forţa? Totul se ramifica, se moleşea, se căznea să se acorde acestei lumi josnice şi atrăgătoare în acelaşi timp, ca privirea idioţilor, şi care ataca nervi cu aceeaşi putere abjectă ca a păianjenilor atîrnaţi între crengi, de la care îi fusese la-nceput atît de greu să-şi întoarcă ochii.

Caii mergeau cu gîtul în jos, tăcuţi; tînăra călăuză înainta încetişor, dar fără şovăială, urmată de cambodgianul pe care delegatul îl adăugase caravanei lor ca să le rechiziţioneze cărăuşii – şi ca s-o supravegheze: Svay. În clipa cînd Claude întorcea, cît putea de iute, capul (teama lui maladivă de-a nu intra într-o pînză de păianjen îl silea să se uite cu grijă drept înainte), o atingere-l făcu să tresară; Perken îl prinsese de braţ, arătîndu-i cu ţigara, foarte roşie în acea atmosferă întunecoasă, o masă pierdută între arbori şi de unde, ici şi colo, ieşeau trestii. Nici acum Claude nu izbuti să desluşească nimic printre trunchiurile copacilor. Se apropie de rămăşiţele unui zid de piatră cafenie, pătat de muşchi; cîţiva mici stropi de rouă, neevaporată încă, scînteiau... „Zidul împrejmuitor, îşi spuse el. Şanţul a fost umplut.“

Cărarea se pierdea sub paşii lor; de cealaltă parte a dărîmăturilor, pe care le ocoliră, o grămadă de trestii, strînse una într-alta ca nuielele unei gratii, opuneau pădurii un baraj înalt cît un stat de om.

Boy-ul îi strigă pe cărăuşi să vină cu secerile: o voce statică, strivită de bolta frunzişului... Mîinile, pe jumătate crispate, ale lui Claude, îşi aminteau de săpături, cînd ciocanul grijuliu pipăie prin stratul de pămînt un obiect necunoscut. Bustul cărăuşilor se apleca într-o mişcare lentă, aproape leneşă, şi se ridica deodată drept, dominat de pata vînătă a oţelului ce oglindea, în răsucire, limpezimea cerului invizibil; la fiece mişcare a lamelor de oţel paralele, de la dreapta la stînga, Claude simţea-n braţ acul unui medic care, cîndva, căutîndu-i stîngaci vena, îi rîcîia carnea. Din drumeagul care se adîncea puţin, suia o duhoare de mlaştină, încă şi mai fadă decît cea a pădurii; Perken urma cărăuşii pas cu pas. Sub cizmele lui de piele, o trestie, moartă fără îndoială de mult, pîrîi cu un zgomot uscat; două broaşte rîioase ţîşniră fără grabă.

Pe deasupra arborilor, păsări mari îşi luară zborul, greoaie; secerătorii dăduseră de un zid. Era uşor, o dată ce găseai poarta, să te orientezi; nu s-ar fi putut abate decît dacă o luau la stînga; era de-ajuns, deci, să urmeze zidul spre dreapta. Trestii şi tufişuri ţepoase îi veneau pînă la picior. Claude, săltîndu-se-n mîini, ajunse chiar pe zid.

– Poţi înainta? întrebă Perken.

Zidul străbătea vegetaţia ca un drum, dar pe sub un strat lipicios de muşchi. Căderea, dacă ar fi vrut Claude să meargă pe el, era extrem de primejdioasă; cangrena e şi ea stăpîna pădurii, ca şi insectele. Începu să înainteze pe burtă; muşchiul cu duhoare de putreziciune, acoperit de frunze pe jumătate vîscoase, pe jumătate numai nervuri, ca şi cum muşchiul le-ar fi mîncat în parte, i se-ntindea pînă la înălţimea obrazului, sporit prin apropiere, uşor agitat în aerul atît de calm, amintind prin mişcarea firişoarelor lui de prezenţa gîngăniilor. După trei metri, simţi o gîdilătură.

Se opri, scărpinîndu-și gîtul cu mîna. Gîdilătura trecu pe mînă – și-o trase numaidecît: două furnici negre, mari cît niște viespi, cu antenele vizibile, încercau să i se strecoare printre degete. Își scutură mîna cît putu de tare; căzură. Se și ridicase în picioare. N-avea furnici pe haine. La capătul zidului, la vreo sută de metri, o spărtură mai clară: poarta, fără nici o îndoială, și sculpturile. Jos, solul ciuruit de pietrele surpate. Peste surpătura deschisă, o crenguță din profil; furnici mari, cu burta tot din profil, cu piciorușele invizibile, treceau peste ea ca pe-o punte. Claude voi s-o dea la o parte, dar nu reuși. „Trebuie neapărat să ajung la capăt. Dacă sînt furnici roșii e rău, dar dacă mă-ntorc o să fie și mai rău... Doar dacă nu s-o fi exagerat?"

– Ei, ce s-aude? strigă Perken. El nu-i răspunse nimic, doar înaintă un pas. Un echilibru cu totul nesigur. Zidul ăsta îi atrăgea mîinile spre el cu forța unei făpturi vii; se lăsă iarăși pe brînci și, pe loc, sfătuit de mușchii lui, pricepu cum trebuia să meargă – nu pe mîini și genunchi, ci în mîini și pe vîrful picioarelor (și-aduse aminte de spatele arcuit al pisicilor). Înaintă imediat. Fiecare mînă o putea apăra pe cealaltă; picioarele și pulpele îi erau ferite de pielea carîmbilor, atingerea cu mușchiul era redusă la minimum. „Merge", strigă el. Glasul lui îl surprinse, țipător și dezacordat; încă nu uitase de furnici. Înainta încetișor, exasperat de puțina ascultare a corpului său neîndemînatic, de mișcările nerăbdătoare ce-i împingeau șoldurile-n stînga și-n dreapta, în loc să-l facă să meargă mai iute. Se opri iarăși, cu o mînă-n aer, cîine la pîndă, blocat de-o nouă senzație pe care surescitarea lui i-o întîrziase. Continua să sfărîme în mîna ridicată micile ouă aglutinate, de lighioane în coajă. Membrele-i erau iarăși înțepenite. Nu vedea decît pata de lumină ce-l absorbea, în timp ce nervii nu sesizau decît insectele strivite, nu ascultau decît la contactul lor. Din nou în picioare, scuipînd, văzu mișunînd gîngănii, o secundă, pe pietrele de pe jos, de care putea să se zdrobească în cădere; senzația de greață o dată alungată din pricina primejdiei, se lăsă pe zid cu o brutalitate de fiară izgonită, înaintînd iarăși, cu mîinile-i cleioase lipite de frunzele putrezite, năucit de dezgust, nemaiexistînd decît pentru acea spărtură ce-i atrăgea privirile. Ca într-o explozie, ea făcu loc cerului. Se opri uluit; în poziția asta, nu mai putea sări.

Izbuti în cele din urmă să se apuce de muchiile zidului și să coboare.

Lespezi năpădite de ierburi scunde duceau spre o nouă grămadă întunecată: un singur turn, pe cît se putea vedea; cunoștea planurile acestui soi de sanctuare. Liber în sfîrșit să alerge ca un om, se aruncă înainte, cu capul ferit prost de brațul îndoit, riscînd să-și taie beregata într-o liană.

Inutil să caute sculpturi – monumentul era neterminat.

II

Pădurea se-nchisese la loc peste această speranță abandonată. De zile întregi caravana nu întîlnise decît ruine fără importanță; vie și moartă ca albia unui fluviu, Calea Regală nu mai ducea decît la vestigiile pe care le lasă în urma lor, ca pe niște oseminte, migrațiile și armatele. În ultimul sat, căutătorii de lemn pomeniseră de un mare edificiu, Ta-Mean, situat pe creasta munților, între granița cambodgiană și o parte neexplorată a Siamului, într-o regiune moi. „Sute de metri de basoreliefuri..."

Dacă lucrul era adevărat, nu-i aștepta oare acolo un sinistru chin al lui Tantal? „Imposibil de scos o singură piatră din zidul de la Angkor-Wat", spusese Perken. Fără nici o îndoială. Sudoarea curgea pe obrazul și pe trupul lui Claude, cleioasă, insuportabilă. Cu toate că, în această pădure străbătută o dată pe an de vreo caravană jalnică, de căruțe încărcate cu podoabe de sticlă pe care indigenii dădeau în schimb rășini și cardamomul[1] sălbaticilor, viața lui prețuia cît un cartuș, Claude nu credea ca pirații să-ndrăznească să-i atace, fără speranța unui mare profit, pe niște europeni înarmați. (Dar pirații ăștia cunoșteau poate locurile unde se aflau temple...); și totuși, neliniștea îi bîntuia. „Oboseala?..." își spuse; chiar în aceeași clipă pricepu că privirea lui care de cîteva minute îi rătăcea peste arborii unei coline apărut într-o deschizătură, urmărea fumul unui foc. De mai multe zile nu întîlniseră nici o ființă omenească.

[1] Plantă originară din India, ale cărei grăunțe au un gust piperat. (n.tr.)

Indigenii văzuseră și ei fumul. Toți îl urmăreau din priviri, cu gîtul vîrît între umeri, ca-n fața unei catastrofe. Cu toate că nu era vînt, o adiere de carne arsă trecu; animalele se opriră.

– Sălbatici nomazi... spuse Perken. Dacă-și ard morții, sînt adunați toți acolo...

Își scoase revolverul:

– ... Dar dacă au pus stăpînire pe drum...

Intrase deja în frunziș, cu Claude imediat după el; cu mîinile lipite de trup, de teama lipitorilor ce-ncepeau să li se adune ciorchine pe haine, cu degetele încleștate pe revolver, mergeau cu umerii înainte, fără un cuvînt. În brusca transparență a frunzișului ce-ngălbeni pădurea, Claude descoperi un luminiș; în razele soarelui, partea din față a pădurii strălucea ca o apă, dominată de subțiri palmieri deasupra cărora continua să se înalțe vertical, greu, domol, fumul. „Nu care cumva să ieși de sub pomi", spuse Perken încet. Strigăte înăbușite îi ghidau. Claude fu izbit din nou de mirosul cărnii arse; îndată ce putu, dădu la o parte ramurile; pe deasupra unui rînd de tufișuri ce-i stinghereau vederea, treceau într-un mare vălmășag capete cu buze groase și lănci sclipitoare; surda melopee făcea să vibreze frunzișul în jurul lor. În mijlocul luminișului, dintr-un turn scund de nuiele-mpletite, fumul suia, gros și alb. În vîrf, patru capete de bivol cioplite-n lemn, cu coarnele mari cît niște bărci, se decupau pe cer; rezemat de prăjina lănciei lui sclipitoare, scărpinîndu-se-n cap și aplecat către partea dinăuntru a rugului, un războinic galben privea, gol, cu sexul sculat.

Așa, ghemuit pe vine, Claude era acaparat de acest spectacol, prin ochi, prin mîini, prin frunzele ce le simțea în ciuda hainelor de pe el, prin aceeași senzație de panică ce-l cuprindea, copil fiind, în fața șerpilor și-a crustaceelor vii.

Perken se dădu îndărăt. Claude se ridică iute, gata să tragă. Îndată ce se stinse pîrîitul crengilor, curentul melopeei se înstăpîni peste tăcere, din ce în ce mai slab, pe măsură ce se-ndepărtau...

Își regăsiră caravana.

– Hai, îi dăm drumul, spuse Perken cu asprime.

Căruțele o porniră zorit, cu un arpegiu al osiilor ce răsună în fiecare mușchi al lui Claude. Printre arbori, din cînd în cînd, fumul se mai ivea, nemișcat. Cum îl vedeau, indigenii căutau să-și zorească vitele, ghemuiți pe oiștea carelor, ca într-o teroare sacră. Uneori se iveau, de partea cealaltă a unei rîpi, în mari fîșii, stînci portocalii spre care se-nălța fluxul arborilor, strălucitoare pe cerul al cărui ultramarin abia scădea puțin. Îndată ce-o nouă deschizătură îi scăpa din încercuirea pădurii, toți urmăreau cu ochii vîrful arborilor îndepărtați, temîndu-se să nu dea de-un nou foc; nimic nu tulbura neclintirea cerului și a grămezii de frunziș peste care aerul cald pîlpîia ca deasupra unui cuptor, în mari unde repezi.

Zi și noapte, zi și noapte; în fine, un ultim cătun, dîrdîind de paludism, pierdut în universala dezagregare a lucrurilor, sub soarele invizibil. Cîteodată, din ce în ce mai apropiați, munții. Crengile joase recădeau pocnind pe coviltirul căruțelor ca pe niște cutii de rezonanță; dar pînă și această intermitentă flagelare se descompunea în căldură. Împotriva aerului înăbușitor ce venea din pămînt, rezista doar afirmația ultimei călăuze: că monumentul spre care se-ndreptau acum era sculptat.

Ca de obicei.

Chiar dacă se-ndoia de templul ăsta, ca și de fiecare din cele spre care se-ndreptau, Claude rămînea legat de toate laolaltă printr-o încredere tulbure, alcătuită din afirmații logice și din îndoieli atît de profunde că deveneau aproape fizice, de parcă ochii și nervii lui ar fi protestat împotriva speranței sale, împotriva promisiunilor nețin ute vreodată ale acestui drum fantomă.

În sfîrșit, dădură de-un zid.

Privirea lui Claude începea să se deprindă cu pădurea; destul de aproape ca să distingă miriapozii ce umblau pe piatră, el văzu cum călăuza, mai ingenioasă decît precedentele, îi condusese spre un loc șubrezit ce nu putea marca decît vechea intrare. Ca și-n preajma celorlalte temple, se-nălța un grilaj de trestii încîlcite. Perken, care acum nu mai ignora vegetația monumentelor, indică o direcție; acolo, păienjenișul trestiilor era puțin mai rar: „Lespezile“. Ele duceau cu siguranță spre sanctuar. Cărăușii se apucară de lucru. Cu un foșnet de hîrtie mototolită, trestiile tăiate cădeau în dreapta și-n stînga domol, lăsînd pe pămînt semne foarte albe în penumbră: măduva tulpinelor retezate. „Dacă nici templul ăsta n-are sculpturi, nici statui, își spunea Claude, ce șanse ne mai rămîn? Nici un cărăuș n-o să ne-nsoțească pînă la Ta-Mean, pe Perken, pe boy și pe mine... De cînd ne-am întîlnit în drum cu sălbaticii, cărăușii nu mai doresc decît un singur lucru: s-o șteargă. Iar în trei, cum să manevrăm blocurile de două tone ale marilor basoreliefuri?... Statui, poate? Și pe urmă, șansa... Totul mi se pare o nerozie, ca și poveștile căutătorilor de comori...“

Privirea i se desprinse de la fulgerele securilor și-i căzu iarăși pe pămînt: secțiunile trestiilor deveniseră brune. Să ia și el o secure de-asta – jumătate topor, jumătate spadă – și să lovească mai cu sete decît țăranii ăștia. Ah! niște lovituri largi de seceră prin trestiile astea!... Ghidul îl atinse încetișor, ca să-i atragă atenția; după doborîrea unei ultime tufe, ferite de pietre, vărgate de cîteva trestii rămase-n picioare, blocurile ce formau poarta se distingeau, netede.

Fără sculpturi și de data asta.

Ghidul zîmbea, continuînd să-și țină arătătorul întins. Pe Claude nu-l încercase niciodată o asemenea poftă de-a lovi pe cineva. Strîngîndu-și pumnii, se-ntoarse spre Perken care, la rîndul lui, zîmbea. Prietenia lui Claude pentru el se preschimbă brusc în furie; totuși, orientat de privirile îndreptate într-aceeași direcție, își întoarse capul: poarta, care fusese fără îndoială monumentală, începea dinaintea zidului și nu acolo unde-o căuta el. Ceea ce priveau toți acești oameni deprinși cu pădurea era unul dintre unghiurile ei, rămas în picioare ca o piramidă deasupra dărîmăturilor și purtînd în vîrf, gingașă, dar intactă, o figură de gresie a cărei diademă era sculptată cu o extremă precizie. Claude, între frunze, desluși acum o pasăre de piatră, cu aripile deschise și cu cioc de papagal; o rază lată de soare i se frîngea pe una dintre gheare. Furia-i pieri în acest minuscul spațiu orbitor; bucuria îl năpădi, un fel de recunoștință fără obiect, o mare fericire urmată imediat de-o înduioșare prostească. Înaintă fără să ia seama, posedat de sculptura aceea, pînă-n fața porții. Boiandrugul se prăbușise, luînd cu el tot ce-avea deasupra,

dar ramurile ce prindeau strîns canaturile rămaseră-n picioare, împletite între ele, formînd o boltă, în același timp noduroasă și moale, prin care soarele nu pătrundea. De-a curmezișul tunelului, peste pietrele surpate, ale căror unghiuri negre, împotriva luminii, împiedicau trecerea, se-ntindea o perdea de parachemniță, de plante ușoare ramificate, ca niște vine pline de sevă. Perken o sfîșie, și-i luă ochii o lumină confuză din care nu ieșeau decît triunghiurile frunzelor de agavă, strălucind ca o oglindă; Claude trecu prin spărtură, din piatră-n piatră, sprijinindu-se de ziduri, și-și frecă mîinile de pantaloni, ca să scape de senzația de spongios ce i-o dădea mușchiul. Își aminti deodată de zidul cu furnici; ca și atunci, o gaură strălucitoare, populată cu frunze, părea să fi pierit în marea lumină tulbure, stăpînă din nou peste împărăția ei putredă. Pietre, pietre, unele de-a latul, mai toate cu un unghi în aer – un șantier invadat de junglă. Felii de zid din gresie violetă, unele sculptate, altele goale, din care spînzurau ferigi; unele purtau patina roșie a focului. Dinaintea lui, basoreliefuri străvechi, foarte indianizate (Claude se apropia de ele), dar foarte frumoase, înconjurau vechi deschizături pe jumătate ascunse sub un meterez de pietre surpate. Se hotărî să privească dincolo de ele: deasupra, trei turnuri dărîmate pînă la doi metri înălțime, cu cele trei tronsoane ale lor ieșind dintr-o năruire atît de completă, că numai vegetația pitică mai creștea acolo, înfipte parcă în aceste surpături; broaște galbene se mișcau încetișor printre ele. Umbra se scurtase; soarele invizibil suise pe cer.

Un freamăt imobil, o vibrație fără sfîrșit însuflețea ultimele frunze, măcar că nu bătea nici un pic vîntul: căldura...

O piatră desprinsă căzu, răsună de două ori, mai întîi înăbușit, apoi cu sunet clar, stîrnind în mintea lui Claude cuvîntul „insolit". Mai mult decît aceste pietre moarte, abia însuflețite de tîrșîitul broaștelor ce nu mai văzuseră oameni, mai mult decît acest templu zdrobit într-o părăsire atît de decisivă, decît violența clandestină a vieții vegetale, ceva inuman făcea să apese peste ruinele și plantele vorace, fixate ca niște făpturi încremenite, o angoasă ce proteja cu o forță de cadavru aceste figuri al căror gest secular domnea peste o curte de miriapozi și de lighioane ale ruinelor. Perken i-o luă înainte; lumea asta de abis submarin își pierdu viața, ca o meduză zvîrlită pe prund, lipsită deodată de putere împotriva celor doi bărbați albi. „Mă duc să caut sculele." Umbra i se adînci în tunelul unde spînzurau parietarele sfîșiate.

Părea că turnul principal se prăbușise pe de-a-ntregul într-o singură parte, căci trei din zidurile lui rămăseseră în picioare, la capătul celei mai mari grămezi de moloz. Între ele, solul fusese cîndva săpat adînc – indigenii căutători de comori trecuseră pe-acolo, după incendiatorii siamezi. În centrul săpăturilor se-nălța o termitieră țuguiată, de culoarea cimentului, părăsită fără îndoială. Perken se-ntoarse cu un ferăstrău și cu un baros de pietrar în mînă, iar un ciocan își scotea capul din buzunarul său stîng.

– Svay a rămas în sat, cum i-am spus.

Claude apucase deja ferăstrăul, a cărui montură nichelată sclipea peste piatra întunecată. Aflat lîngă unul dintre ziduri, năruit în scară și din care un basorelief îi venea la îndemînă, ezita.

– Ce ai? întrebă Perken.

– E o idioțenie... Am impresia că n-o să meargă...

Vedea piatra aceea ca pentru întîia oară; nu putea scăpa de ideea unei disproporții între ea și ferăstrău, a unei imposibilități. Atacă blocul, după ce-l udă. Ferăstrăul pătrunse-n gresie scîrțîind. La al cincilea efort, lunecă; îl scoase din făgașul croit – nu mai avea nici un dinte.

Luase două duzine de pînze; făgașul tăieturii era de-un centimetru adîncime. Zvîrli ferăstrăul și se uită-n fața lui; pe jos, multe pietre purtau fragmente de basoreliefuri aproape șterse. Nu le dăduse nici o atenție încă, obsedat de ziduri. Cele ale căror față sculptată era întoarsă spre pămînt n-or fi fost protejate de el?

Perken îi ghicise gîndul. Chemase cărăușii care făcură îndată pîrghii din trunchiurile copacilor tineri și începură să răstoarne blocurile. Piatra, încet-încet, se ridica, se răsucea pe-o față și recădea cu un buf! înfundat, arătînd ca urma unei figuri prin rețeaua ce-o închipuiau în fuga lor gîndacii căpiați. Peste alveola lăsată-n pămînt, netedă și lucioasă ca un tipar, cădea un alt bloc și, una după

alta, pietrele-şi arătau feţele lor roase de pămînt, de la ultimul secol al invaziilor siameze, peste spaima gîngăniilor ale căror şiruri tremurătoare se frîngeau zorindu-se spre pădure cu o frenezie imperceptibilă. Cu cît basoreliefurile îşi arătau formele devastate, cu atît i se impunea din nou lui Claude certitudinea că numai pietrele ce formau una dintre aripile rămase în picioare din templul principal ar fi putut fi luate.

Sculptate pe cele două părţi, pietrele de unghi închipuiau două dansatoare: motivul era sculptat de-a lungul a trei pietre puse una peste alta. Cea mai de deasupra, împinsă cu putere, ar cădea jos, fără îndoială.

– Cît ar face asta, în opinia dumitale? întrebă Perken.

– Cele două dansatoare?

– Da.

– Greu de ştiut; în orice caz, peste cinci sute de mii de franci.

– Eşti sigur?

– Da.

Mitralierele acelea după care se dusese el în Europa erau acolo, în această pădure pe care-o cunoştea, în pietrele astea... Erau oare temple şi-n ţinutul lui? Poate că ar fi putut aştepta de la ele mult mai mult decît mitralierele sale; nu putea oare, dac-ar fi găsit pe-acolo cîteva temple, să intervină la Bangkok, în timp ce şi-ar fi înarmat oamenii? Un alt templu: zece mitraliere, două sute de puşti... În faţa acestui monument, uita de marele număr de temple fără sculpturi, uita de Calea Regală... Îşi imagina defileurile lui, cu linia strălucitoare a soarelui pe ţeava mitralierelor, scînteierea din vîrful cătării...

Claude pusese să fie despresurat solul, pentru ca piatra să nu se sfărîme ciocnindu-se de-o alta. În timp ce oamenii manevrau blocurile, el o privea: pe unul dintre capete, ale cărui buze surîdeau ca-n mai toate statuile khmere, un muşchi foarte fin se-ntindea, albastru-cenuşiu, ca puful piersicilor europene. Trei oameni o împingeau cu umărul, toţi odată; oscilă, căzu pe-o parte şi se-nfipse destul de adînc ca să rămînă dreaptă. Deplasarea ei săpase-n piatra pe care fusese aşezată două dungi lucitoare pe care umblau şiruri de furnici opace, grijulii să-şi salveze ouăle.

Dar cea de-a doua piatră, a cărei faţă superioară se ivea acum, nu era aşezată ca cea dintîi; era încastrată în zidul încă în picioare, prinsă între două blocuri de mai multe tone. S-o fi desprins de-acolo? Ar fi trebuit dărîmat tot zidul; şi dacă pietrele din părţile sculptate, dintr-o gresie anume aleasă, puteau fi cu mare greutate manevrate, celelalte, enorme, trebuiau să rămînă neclintite pînă cînd alte secole sau arborii ce cresc printre ruine aveau să le-arunce jos.

Cum oare putuseră siamezii să distrugă atîtea temple? Se vorbea de elefanţi înhămaţi în mare număr pentru aceste ziduri... Elefanţi n-aveau. Trebuiau deci să taie ori să spargă piatra pentru a putea desface partea sculptată, de pe care-o luau la fugă ultimele furnici.

Cărăuşii aşteptau, rezemaţi în pîrghiile lor de lemn. Perken îşi scoase din buzunar ciocanul şi o daltă; fără îndoială, lucrul cel mai cuminte era, într-adevăr, să tragă cu dalta un şănţuleţ îngust în piatră şi s-o desprindă astfel. Începu să lovească. Dar, fie că el se folosea prost de unealtă, fie că gresia era foarte tare, nu săreau din ea decît aşchii de cîţiva milimetri grosime.

Indigenii ar fi şi mai neîndemînatici decît el.

Claude nu-şi lua ochii de la piatra aceea... Precisă, solidă, grea, pe fond tremurător de frunziş şi ochiuri de soare; încărcată de ostilitate. Nu mai desluşea nici dungile, nici pulberea gresiei; ultimele furnici plecaseră fără să-şi uite nici unul din ouşoarele lor moi. Piatra stătea acolo, îndărătnică, fiinţă vie, pasivă şi capabilă de refuz. În Claude năvălea o furie surdă şi stupidă; se opinti şi-mpinse blocul, din toate puterile. Exasperarea-i sporea, căutîndu-şi un obiect. Perken, cu ciocanul în aer, îl urmărea din ochi, cu gura întredeschisă. Omul ăsta, care cunoştea atît de bine pădurea, ignora totul despre pietre. Ah! să fi fost zidar şase luni! Să-i pui pe oameni să tragă toţi odată de-o frînghie?... Ca şi cum ai zgîria-o cu unghiile. Şi pe unde să petreci frînghia? Totuşi, viaţa lui ameninţată se afla acolo... Viaţa lui. Toată îndîrjirea, voinţa încordată, toată furia stăpînită ce-l condusese prin această pădure năzuiau să descopere bariera aceea, această piatră neclintită, ridicată între Siam şi el.

Cu cît o privea mai mult, cu atît era mai sigur că n-o s-ajungă la Ta-Mean cu căruțele; și pietrele din Ta-Mean n-ar fi și ele la fel ca asta? Voința de-a izbîndi îl tulbura ca setea sau ca foamea, îi încleșta degetele pe mînerul ciocanului ce-l smulsese lui Perken. De furie, lovi în piatră din toate puterile; ciocanul sări înapoi de mai multe ori, cu un sunet ridicol în mijlocul tăcerii; lama lui netedă și lucioasă sclipi într-o rază de soare. Se opri, cu privirea fixă, apoi repezindu-se, ca și cum s-ar fi temut să nu-i scape ideea, întoarse ciocanul și lovi iarăși, de mai multe ori, aproape de crestătura sclipitoare lăsată de dalta lui Perken. O așchie lungă de cîțiva centimetri sări; lăsă imediat ciocanul, se frecă la ochi... Din fericire, numai pulberea gresiei îi atinsese pleoapele. Îndată ce văzu iarăși limpede, își scoase din buzunar ochelarii de soare, protejîndu-și ochii cu ei, apoi reîncepu să lovească. Lama ascuțită și despicată a ciocanului era un instrument eficace: atingea gresia fără să fie nevoie de daltă, cu mai multă forță și mult mai des. Cu fiecare lovitură, o bucată largă din carapacea pietrei sărea; în cîteva ceasuri...

Trebuia să-i pună pe indigeni să taie trestiile ce-nchideau orice trecere; Perken luă din nou ciocanul. Claude, ca să pregătească drumul, se-ndepărtase puțin cu cărăușii; auzea loviturile precise, rapide și inegale ca ale manipulanților telegrafiști, ce dominau foșnetul trestiilor secerate, umane și vane în imensa liniște a junglei, în căldură... Cînd se întoarse, cioburi din crusta gresiei erau semănate pe jos, împrejurul unei dîre de pulbere a cărei culoare-l uimi: albă, deși gresia era violetă. Perken se-ntoarse, și Claude văzu tăietura, deschisă la culoare ca și pulberea, largă, căci era cu neputință să lovești mereu într-același loc...

La rîndul său, se puse pe lucru. Perken continua să pregătească pista, punînd să fie curățat drumul; avea să fie greu de transportat blocurile; cel mai simplu era deci să le răsucești de pe o parte pe alta, după ce-a fost dat la o parte pietrișul. Metru cu metru, pista se lungea sub umbrele verticale acum; sunetul loviturilor de ciocan rămăsese singur în lumina din ce în ce mai galbenă, în umbrele din ce în ce mai scurte, în căldura din ce în ce mai intensă. Aceasta nu apăsa pe umeri, ci lucra ca o otravă, destinzînd puțin cîte puțin mușchii, storcîndu-le forța o dată cu nădușeala ce curgea pe fețe, și forma, împreună cu pulberea gresiei, pe sub ochelarii negri, lungi șiroaie, ca pe sub ochii scoși. Claude lovea aproape fără să-și dea seama, cum merge un om pierdut într-un pustiu. Gîndul lui făcut țăndări, prăbușit ca și templul, nu mai tresălta decît la bucuria de a-și număra loviturile: încă una, mereu cu una mai mult... Dezagregarea pădurii, a templului, a tot... Un zid de pușcărie și, ca niște hîrșîituri de pilă, aceste lovituri de ciocan, mereu, mereu.

Deodată, un gol; totul recăpătă viață, reveni la locul lui, ca și cum ceea ce-l înconjura pe Claude s-ar fi năruit peste el; rămase nemișcat, încremenit. Perken, nemaiauzind nimic, se trase cîțiva pași înapoi. Gura despicată în două a ciocanului se rupsese.

Alergă, luă ciocanul din mîna lui Claude, se gîndi să ascută sau să pilească gura ciocanului, își dădu seama de absurditatea planului său și, furios, lovi-n piatră din toate puterile, cum făcuse Claude adineauri. În fine, se așeză jos, căznindu-se să chibzuiască. Cumpăraseră, prevăzători, mai multe cozi de ciocan, dar o singură lamă...

Pe gîndurile care-l stăpîneau, Claude le regăsea eliberîndu-se de impresia de catastrofă ce-l năpădise – erau cele care-i veniseră în minte înainte de-a se gîndi să lovească cu partea ascuțită a gurii ciocanului. După cum ideea de a-l folosi astfel i se impusese dintr-o dată, oare o altă idee nu s-ar putea impune acum? Dar osteneala, delăsarea, un dezgust de ființă extenuată îl pătrundeau. Să doarmă... După atîtea sforțări, pădurea își redobîndea aspectul ei de închisoare. Dependență, abandon al voinței, al cărnii însăși. Parcă și sîngele, pulsație după pulsație, i se scurgea... Se și văzu acolo, cu brațele strînse la piept, ca într-un acces de febră, ghemuit, pierzîndu-și cunoștința, supunîndu-se, cu sentimentul unei eliberări, chemărilor junglei și ale căldurii; și deodată găsi în teroare nevoia de-a se mai apăra încă. Din crestătura triunghiulară, pulberea gresiei se scurge încetișor, strălucitoare și albă ca sarea, accentuînd prin căderea ei de clepsidră masa pietrei, a pietrei ce recăpăta o viață indestructibilă, o viață de munte; privirea îi rămînea ostatică în piatră.

Se simţea legat de ea prin ură, ca de-o făptură însufleţită; şi întocmai astfel piatra păzea trecerea şi-l păzea pe el însuşi, încît ea se-ncărca deodată cu elanul lui care de luni întregi îi purta viaţa.

Se căznea să-şi recheme în ajutor inteligenţa diluată în această pădure... Nu mai era vorba de-a trăi cu inteligenţă, ci de-a trăi. Instinctul, eliberat de amorţeala junglei, îl purta împotriva acestei pietre, cu dinţii strînşi, cu umerii înainte.

Privind pieziş la crestătura aceea, cum ar fi făcut-o cu o fiară la pîndă, apucă barosul de pietrar şi lovi cu el blocul, după ce-şi făcu un fel de morişcă din tot corpul. Pulberea gresiei reîncepu să curgă. O privi, fascinat de dîra ei strălucitoare; ura i se concentra asupra ei şi, fără s-o lase din ochi, lovi puternic, cu bustul şi braţele una cu barosul, clătinîndu-se pe picioare, ca un om ce se cumpăneşte greoi. Conştiinţa parcă i se mutase în braţe şi-n şolduri; viaţa sa, speranţa din ultimul an, sentimentul unei înfrîngeri se contopeau în furie şi nu mai trăia decît în şocul frenetic care-l zguduia de sus pînă jos, eliberîndu-l de junglă ca un vîrtej.

Se opri. Perken tocmai se aplecase în faţa unghiului ce-l făcea zidul.

– Atenţie! Piatra pe care-o lovim este *numai ea* fixată în zid. Uite-o pe cea de dedesubt: nu e decît aşezată, cum era şi cea de deasupra; trebuie mai întîi desprinsă de zid. Atunci, asta o să rămînă suspendată-n gol şi, cum ciopliturile noastre nu i-au ajutat cu nimic...

Claude îi chemă pe cei doi cambodgieni şi trase cu toată puterea piatra de dedesubt, pe cînd ei o împingeau. Zadarnic! Pămîntul şi, fără îndoială, vegetaţia măruntă o reţineau. Ştia că templele khmere n-au temelie; puse îndată să se sape mici şanţuri în jurul lui, apoi dedesubt, ca s-o degajeze. Ţăranii, care lucraseră repede, lucrau acum cu încetineală: se temeau ca blocul să nu le sfărîme mîinile. Claude le luă locul. Cînd săpătura fu destul de adîncă, îi puse să taie cîteva trunchiuri de arbori şi le aşeză drept proptele; mirosul pămîntului jilav, al frunzelor putrezite, al pietrelor spălate de ploi, mai puternic decît pînă acum, îi pătrundeau în hainele umezite. În sfîrşit, Perken şi cu el izbutiră să scoată piatra; aceasta se răsturnă, arătîndu-şi faţa interioară acoperită de gîndaci incolori care, din pricina loviturilor, se refugiaseră dedesubtul ei.

Aveau acum capetele şi picioarele dansatoarelor. Numai trunchiurile rămîneau pe cea de-a doua piatră degajată, ce ieşea din zid ca un crenel orizontal.

Perken apucă barosul şi începu să lovească-n piatra de deasupra. Sperase că va ceda la prima lovitură, dar nici pomeneală de aşa ceva, încît continua să lovească mecanic, cuprins iarăşi de furie... O secundă, îşi văzu poziţiile trupelor fără mitraliere, distruse, date peste cap ca de trecerea elefanţilor sălbatici. De pe urma loviturilor repetate, din pierderea lucidităţii, îl cuprindea o plăcere erotică, la fel ca-n orice luptă lentă; aceste lovituri îl ataşau iarăşi de piatra aceea...

Deodată, auzind după o lovitură un sunet diferit, i se opri respiraţia; îşi smulse ochelarii: o viziune ceţoasă, verde-albăstruie, îl năpădi; dar, pe cînd clipea din pleoape, o altă viziune i se impuse, mai puternică decît tot ce-l înconjura: spărtura! Soarele scînteia peste ea; partea sculptată, purtînd şi ea spărtura ei vădită, zăcea-n iarbă ca un cap retezat.

Respiră în fine, domol, adînc. Claude, la rîndul lui, se simţea uşurat; de-ar fi fost ceva mai slab de fire, ar fi plîns. Lumea punea din nou stăpînire pe el, ca asupra unui om scăpat de la înec; stupida recunoştinţă ce-l încercase cînd descoperise prima figură sculptată îl năpădea iarăşi. În faţa acelei pietre răsturnate, cu spărtura în sus, un acord brusc se stabilea între pădure, templu şi el însuşi. Văzu-n gînd cele trei pietre suprapuse: două dansatoare dintre cele mai pure din cîte cunoştea. Trebuia acum să le încarce în căruţe... Gîndul îi era prins numai de asta; şi-n somn s-ar fi trezit, doar să le ştie transportate. Pe pista pregătită, indigenii împingeau acum cele trei blocuri, unul după altul. Privea acest avut atît de anevoie cucerit, ascultînd şocul amortizat al suprafeţelor ce, una după alta, turteau tulpinile trestiilor şi numărînd, pe jumătate conştient, şocurile succesive, ca un avar arginţii.

Indigenii se opriră în fața surpăturilor porții. Boii, de cealaltă parte, nu mugeau, dar se auzea cum rîcîie pămîntul cu copita. Perken puse să se taie două trunchiuri de arbori, înfășură-n frînghii una dintre pietrele sculptate și-o legă de trunchiuri, pe care șase indigeni le luară pe umeri; nu erau în stare să le salte. Claude îi înlocui pe doi dintre ei, pe unul cu boy-ul, pe celălalt cu el însuși.

– Ridicați!

Cărăușii ridicară, toți odată acum, încetișor, într-o liniște absolută.

O creangă pîrîi, apoi altele, una cîte una; zgomotul pîrîiturilor se apropia. Claude se oprise privind pădurea, dar nici de data asta nu desluși nimic. Vreun localnic curios din ultimul cătun nu s-o fi ascuns cumva pe-acolo?... poate că Svay... Claude îi făcu semn lui Perken, care-i luă locul sub bulumac, apoi se duse drept într-acolo de unde venise zgomotul acela, scoțîndu-și revolverul. Indigenii, care auziseră tocul pistolului pocnind, apoi, ca pe-un ecou întîrziat, țăcănitul piedicii ridicate, se uitau fără să priceapă, neliniștiți. Perken, nemaiținînd trunchiul cu palmele, îl lăsă să-i apese cu toată povara pe umăr și-și scoase și el revolverul. Claude, care intrase pe sub copaci, nu vedea decît o umbră cînd mai întunecată, cînd mai deschisă, pătată din loc în loc de pînza păianjenilor. Să cauți pe-acolo un indigen deprins cu pădurea era o nebunie. Perken nu mai avansa. La doi metri deasupra capului lui Claude, crengile se lăsară în jos, apoi se ridicară deodată, elastice, dînd drumul unor ghemotoace vinete-cenușii ce se repeziră pe alte ramuri, făcîndu-le să descrie o mare curbă: maimuțe. Claude, furios și ușurat totodată, se-ntoarse, crezînd c-o să-l întîmpine rîsete din toate părțile; dar nici un indigen nu rîdea; și nici Perken. Claude se duse spre el:

– Maimuțe!

– Nu-s numai ele! Maimuțele nu fac să pîrîie crengile.

Claude își vîrî pistolul în toc – gest zadarnic în liniștea restabilită peste toate viețile unite în cangrena înăbușitoare a pădurii.

Se-ntoarse la grupul nemișcat și-și reluă locul sub bulumacul său. În cîteva minute, trecură de grohotiș. Chemă căruțele cît mai aproape, așa că Perken trebui să ordone cărăușilor să dea-napoi că să poată manevra. Atenți la mișcările micilor lor bivoli, ei se uitau cu o mare nepăsare la pietrele sculptate pe care se încrucișau frînghiile.

Claude rămase ultimul. Căruțele acoperite pătrundeau egale prin frunziș, smucindu-se ritmic ca bărcile pe mare. Osiile, la fiece învîrtitură de roată, scîrțîiau; un zgomot înăbușit, la intervale regulate...

Vreo buturugă, la trecerea fiecărei căruțe? Abia dacă se mai uita la tunelul lăsat de trecerea lor prin verdeață, la mormanul de trestii dintre care unele, nestrivite de tot, se ridicau încet și la trîmba ce-o făcea mereu, izbindu-se de spărtura din zid, raza de soare ce-i strălucise pe gura ciocanului. Simțea cum i se destinde fiecare mușchi și oboseala unindu-se în el cu căldura, cu somnolența și cu febra. Pădurea, puterea lianelor și a frunzelor spongioase slăbeau totuși; aceste pietre cucerite îl apărau de ea. Gîndul îi era într-altă parte: i se înlănțuia în mișcarea ce mîna înainte căruțele împovărate. Ele se îndepărtau scîrțîind, cu un zgomot nou, născut din încărcătura lor, spre munții din apropiere. Își scutură mîneca pe care-i căzuseră furnicile roșii, sări pe cal și ajunse convoiul din urmă. La primul loc mai larg, o luă înaintea căruțelor, întrecîndu-le una după alta; cărăușii moțăiau întruna.

III

Noaptea, în fine: o etapă-n plus spre munţi, cu căruţele dejugate şi, sub acoperişul *salei*[1], ca într-un buzunar, acum stăpînite, pietrele. O destindere ca-n baie... Claude trecea printre ţăruşii ce susţineau colibele de paie. Protejate de un mic acoperiş tot de paie, în faţa unor sălbatici Buddha de argilă, ardeau lumînări, puncte roze sub puternica lumină a lunii. Pe jos, o umbră-i trecu peste picioare, se apropie de-a lui, în tăcere. Se-ntoarse; boy-ul, care venea în urma lui, se opri, negru şi conturat pe frunzele de bananier aproape fosforescente:

– Domnul Svay plecat.

– Sigur?

– Sigur.

– Ducă-se!

Boy-ul desculţ dispăru, parcă s-ar fi confundat cu lumina ce-mpînzea poiana: „Hotărît, nu-i lipsit de calităţi", îşi spuse Claude.

Desigur, Svay respecta ordinele... Să lupte cu un duşman ştiut nu-i displăcea lui Claude; într-un conflict, precis îşi regăsea îndîrjirea. Se-ntinse în încăperea unde Perken dormea deja, culcat pe burtă, cu palmele de-abia desfăcute.

Nu-şi putea potoli surescitarea ce i-o pricinuia avuţia sa. Strălucirea lunii le dădea parcă vocilor ţăranilor o lungă rezonanţă; apoi deveniră din ce în ce mai rare. Murmurul unui povestitor şi, uneori,

[1] Adăpost pentru drumeţi. (n.a.)

o rumoare veneau încă de la coliba de paie a căpeteniei satului; încetă şi asta, iar liniştea tropicală se aşternu, legată de aerul saturat de lună, tulburat din cînd în cînd de cîntul solitar al vreunui cocoş ce se pierdea într-o pace de planetă stinsă.

În toiul nopţii, un zgomot confuz îl trezi. Foarte slab, atît de slab încît fu uimit că putuse să-i tulbure somnul: ca nişte ramuri tîrîte pe pămînt. Prima privire o aruncă spre pietrele lui, pe care le aşezase între patul de campanie al lui Perken şi al său. Piraţii n-ar fi ales, ca să atace un sat, tocmai momentul cînd se aflau albi într-însul. Oboseala şi lenea îi dispăreau pe măsură ce se trezea. Făcu deci cîţiva paşi prin faţa *salei,* dar nu văzu decît satul adormit şi propria umbră, lungă şi albastră... Culcîndu-se la loc, rămase aproape o oră cu urechea la pîndă; sub vîntul moale al nopţii, aerul palpita ca o apă. Nimic, doar cîteva mugete, din ce în ce mai rare, ale boilor treziţi pe jumătate... În sfîrşit, adormi.

Dădu, trezindu-se o dată cu răsăritul soarelui, de una dintre bucuriile cele mai depline pe care le cunoscuse vreodată. Îndîrjirea ce-l împingea de luni de zile neîncetat spre o acţiune atît de nesigură era justificată. Sări jos de pe patul de scînduri, fără s-atingă scara, şi se-ndreptă spre găleata de apă lîngă care se afla boy-ul, vărgat în lung, ca un puşcăriaş, de umbrele ramurilor.

– Domnu', îi spuse acesta încetişor, nu-i chip de găsit căruţe-n sat.

Claude, dintr-un instinct de apărare, vru să-l facă să repete fraza, dar îşi dădu seama imediat că era cu totul inutil:

– Unde-s căruţele din sat?

– În pădure, sigur. Plecat astă-noapte.

– Svay?

– Nimeni altul putu face asta.

Imposibil să înlocuieşti cărăuşii. Fără căruţe, nici pietre. Zvonul acela de ramuri, astă-noapte...

– Şi căruţele noastre?

– Cărăuşii sigur nu vrei merge mai departe. Să duc să întreb?

Claude alergă în *sala* şi-l trezi pe Perken, care zîmbi văzînd pietrele:

– Svay a șters-o astă-noapte cu căruțele din sat și cu cărăușii lor. Deci, imposibil de schimbat cu alții. Iar cei cu care-am venit noi vor vrea să se vadă la ei în sat, firește. Dar treziți-vă odată!

Perken își vîrî capu-n apă; în depărtare, țipau maimuțe. Se șterse și se întoarse spre Claude care, așezat pe-un pat, părea că numără pe degete:

– Prima soluție: să-i căutăm pe cei care-au șters-o...

– Nu.

– O găleată de apă creează mari progrese în luciditate! Să-i obligăm pe cărăușii noștri să continue.

– Nu. Un ostatic, poate că...

– Adică?

– Să-l reținem pe unul dintre ei și să-i anunțăm pe ceilalți că va fi împușcat dacă ne părăsesc.

Xa se-ntorcea, cu o mutră de copil îmbătrînit și serios, ținînd două căști în mînă: soarele, de pe acum, îl lovea în creștet.

– Domnu', eu m-am dus să văd; cărăuși ai noștri plecat și ei.

– Ce?

– Eu spusesem că ei nu plecat, că văzut căruțele. Căruțele noastre nu plecat; numai căruțele satului plecat. Dar cărăușii plecat toți.

Claude se duse spre coliba îndărătul căreia se înșiraseră căruțele seara trecută, la întoarcerea de la templu; ele se aflau acolo, lîngă boii priponiți. Să se fi temut Svay că de va veni să le ia de-acolo, atît de aproape de *sala,* i-ar trezi pe albi?

– Xa? Tu știi să mîni căruța?

– Sigur, domnu'...

Satul era pustiu. Numai cîteva femei. Să lase caii și să mîne fiecare cîte-o căruță? Nu era vorba decît să lase boii să-i urmeze pe cei din fața lor, conduși de Xa. Trei căruțe cu totul. Era puțin. Și să lase caii... În caz de atac, cum să te aperi dintr-o căruță? Era nevoie de toată exaltarea ce i-o impunea voința de-a continua, de-a înainta mereu, împotriva pădurii și împotriva oamenilor, pentru a lupta împotriva secătuirii ce suia din acest abandon și începea să redea junglei matinale puterea ei.

– Xa, strigă Perken, unde-i ghidul ăla?

– Și-a luat cîmpii, domnu'!...

Nu mai aveau călăuză. Să străbată munții, să găsească trecătoarea, și încă ei singuri; apoi, în ultimele sate cu țărani malarici, pe deasupra cărora se-nvîrteau seara roiuri de țînțari dense precum razele soarelui, să trăiască, să găsească alți căruțași, să continue în fine...

– Avem busola, spuse Claude, și pe Xa. Drumurile sînt atît de rare, încît vor fi fără îndoială vizibile...

– Dacă vrei cu orice preț să sfîrșești sub formă de grămăjoară colcăind de gîngănii, mijlocul ăsta nu-mi pare rău ales. Pune-ți casca în cap decît s-o ții în mînă, soarele s-a înălțat...

„Să încercăm", îi venea lui Claude să îi răspundă. Dar, cu toată voința lui de-a scăpa de acest sat ai cărui locuitori parcă fugiseră-n fața unei invazii, din această poiană încercuită de mari trunchiuri de arbori pe care le sporea și mai mult lumina matinală, șovăia. Va continua să meargă înainte, orice s-ar întîmpla, numai asta era sigur. Dar cum?

– În regiunea asta, urmă Perken, destui oameni cunosc drumul spre munți. Am să mă duc cu Xa în sătucul fără *sala,* Teké, pe care l-am văzut înainte de-a ajunge aici. Inutil să sperăm că vom găsi cărăuși. Dar am s-aduc un ghid; nu cred ca Svay să fi trecut pe-acolo.

Boy-ul începuse să pregătească șeile.

Cele două siluete, scuturate zdravăn de trapul căluților, se afundau în tranșeea de frunze, ca minerii-n pămînt; negre, se iveau deodată în verde, din loc în loc, cînd vreo rază de soare se izbea de potecă...

„Dacă vor găsi pe loc o călăuză, își spuse Claude, dacă-l pun s-alerge, va fi îndărăt pe la prînz... Da, *dacă găsesc o călăuză*..." Svay n-o fi golit și Také-ul, tot așa cum pustiise satul ăsta?

Scările de intrare fuseseră trase înăuntru, în colibele de paie cocoțate pe bulumaci. Prin tremurul văzduhului, totul începea să se clatine sub imperceptibilul fior ce-l declanșează sosirea marelui zăduf... Se duse să se-așeze pe patul său de campanie, cu bărbia în palme. Un ghid, pînă-n munți?... Din toate părțile poieniței, în jurul trîmbei de lumină fremătătoare și-al așezărilor omenești, pădurea se-ntindea, neclintită și mișcătoare totodată. Pe deasupra ei, lumina

străbătută de domoale-nfiorări se descompunea în ape, ca moarul; pădurea-l pătrundea pînă la stupoare, fiecare undă de-a ei expirînd, călduţă şi suplă, pe pielea lui transpirată; se cufundă într-o reverie voalată de mari pete de somn.

Pasul îndepărtat şi zorit al cailor îl trezi. Ora unsprezece. Ghidul ăsta alerga neobişnuit de repede... Ascultă cu sprîncenele încruntate, ţinîndu-şi răsuflarea. Zgomotul venea din pămînt; caii, în adîncul frunzişului, galopau... Un om nu e-n stare, după două ceasuri de drum, să se ţină de nişte cai în galop. De ce întoarcerea asta atît de grabnică? Se căzni zadarnic să prindă vreun zgomot de paşi; nimic decît marea linişte a luminişului, un zumzet fin de gîngănii la nivelul pămîntului şi, în depărtare, tropotul sacadat al copitelor...

Alergă-n drum. Trop, tropa-trop... caii se apropiau. În sfîrşit, desluşi nişte umbre, săltate şi scoborîte în galop, apoi, cei doi călăreţi străbătînd o pată de soare; îi văzu limpede, aplecaţi pe coama cailor, cu casca pe ceafă – nimeni nu alerga între ei. Avu impresia, nu a unei prăbuşiri, ci a unei descompuneri lente, fade, irezistibile... Cei doi oameni, redeveniţi umbre, străbătură o altă rază şi fură luminaţi din nou. Xa, din ce în ce mai aplecat, cu două pete albe pe umeri – mîini – se contura pe-o formă nedesluşită: un om călare-n spatele lui.

– Ei?

– Semn prost!

Perken sări de pe cal.

– Svay?

– Îşi ştie bine meseria. A fost pe-acolo, i-a rechiziţionat pe toţi cei care cunosc trecătorile, ca să-i ia cu el spre sud.

– Dar ăsta pe care l-aţi adus cu voi?

– Ştie drumul prin satele moilor.

– Ce triburi sînt pe-acolo?

– Kediengii stungilor. Nu-i altă soluţie.

– Decît să trecem imediat în ţinutul nesupuşilor?

– Da. Urmînd Calea Regilor, avem încă o porţiune necunoscută, o parte supusă şi una disidentă. În partea supusă, Dumnezeu mai ştie ce poate inventa administraţia franceză!

– Ramèges o să fie furios cînd o să afle ce-am găsit.

– Aşa că trebuie să renunţăm la trecătoarea cea mare şi să trecem prin disidenţă. Ghidul ăsta cunoaşte potecile care duc la primul sat stung, cel unde se fac schimburile; de-acolo, în Siam, prin micile trecători.

– Pornim spre vest?

– Da.

– Aşadar, nu-i cunoaşteţi pe aceşti stungi?

– Dar, evident, trebuie să alegem ţinutul unde se află Grabot. Ghidul ştie numai că e un alb pe-acolo. Dar înţelege dialectul stung. În sat, vom schimba ghidul – fiindcă trebuie să procedăm oficial, ca să cerem voie pentru a trece căpeteniile – şi o să vedem ce-o să răspundă... Mai am două termosuri pline cu alcool şi podoabe de sticlă, mai mult decît face permisul de trecere... Nu-i cunosc, dar cred că ei ştiu cine sînt. Dacă Grabot nu vrea să ne ducem la el, va trimite un ghid ca să ne facă să trecem pe vreun drum ocolit...

– Sînteţi sigur c-au să ne lase să trecem?

– N-avem de ales. De vreme ce oricum trebuie să mergem prin regiunile nesupuse, mai curînd sau mai tîrziu... Ghidul spune că cei de-acolo sînt războinici, dar că recunosc legămîntul rachiului de orez...

Cambodgianul, îndesat, cu nasul coroiat ca al statuilor lui Buddha, tocmai descăleca şi, cu mîinile-ncrucişate, aştepta. Undeva se bătea cu o piatră fierul unei securi, pentru despicatul nucilor de cocos, fără îndoială. Xa trase atent cu urechea. Zgomotul încetă: prin găurile colibelor, femeile îngrijorate, cu ochiul ager, îi urmăreau pe albi.

– Ce-a căutat aici Grabot?

– Erotism, mai întîi (măcar că femeile de prin părţile astea sînt mult mai urîte decît cele din Laos); probabil că puterea înseamnă pentru el posibilitatea de-a abuza de ea...

– Inteligent?

Perken începu să rîdă, dar se opri îndată, ca şi cum ar fi fost surprins auzindu-şi rîsul.

– Cînd îl cunoşti, întrebarea pare ridicolă, şi totuşi... Nu s-a gîndit niciodată decît la el, decît la ceea ce-l izolează mai degrabă, dar aşa cum alţii se gîndesc la joc sau la putere... Nu e un cineva, dar sigur e ceva de el. Din cauza curajului, e mult mai despărţit de lume decît dumneata sau decît mine, pentru că el n-are speranţă, nici măcar informă, şi fiindcă gustul pentru spirit, cît de slab ar fi, te uneşte cu universul. Mi-a spus odată, vorbind de „ceilalţi", de cei pentru care oamenii ca el nu există, despre cei „cuminţi": „Nu-i atingi niciodată decît lovindu-i în plăcerea lor; ar trebui scornit ceva ca sifilisul". A ajuns în batalioane[1], plin de entuziasm pentru „batalionarii" pe care nu-i cunoştea încă. Pe vapor, o pînză îi separa pe nou-veniţi de recidivişti şi de evadaţii prinşi. O pînză cu două sau trei găuri în ea. Începe să se uite printr-una şi se dă-napoi deodată: ceva pătrunsese prin pînză, ca o lovitură – un deget întins, cu o unghie roasă, ascuţită încă, numai bună să-i scoată şi celălalt ochi... E un om realmente *singur* şi, ca toţi oamenii singuri, obligat să-şi mobileze singurătatea, ceea ce şi face prin curajul lui... Aş vrea să-ţi explic...

Se gîndi.

„Dacă toate astea sînt exacte, îşi spunea Claude, Grabot nu poate trăi decît bizuindu-se pe ceva indiscutabil, care-i permite să se admire..."

Foşnetul de aripi al gîzelor rătăcea prin tăcerea aceea. Un purcel negru înaintă încet, ca şi cum ar fi luat în stăpînire satul amuţit.

– ... Uite cam ce-mi spunea: „Să rişti să-ţi crape capul, poate să-ţi pese ori ba. Eu joc o carte pe care ceilalţi n-o joacă, fiindcă, dacă-i vorba să crape, fac pe ei de frică. Mie nu mi-e! O să fie foarte bine şi niciodată n-o să fie prea devreme, fiindcă e singurul lucru pe care sînt în stare să-l fac cum trebuie. Şi de cînd puţin îmi pasă de-o să crăp, ba mai degrabă îmi place, totul se poate; dacă lucrurile merg prost, apoi nu merg mai departe decît revolverul meu... Şi el mi-ajunge ca să le pun capăt..." E într-adevăr foarte curajos. Îşi dă seama că nu e prea inteligent, ba chiar şi necioplit de cum se-ntoarce la

[1] E vorba de batalioanele franceze de infanterie uşoară din Africa, zise şi Bat'd'Af', create în 1832, unde erau încorporaţi recruţii condamnaţi disciplinar. (n.tr.)

oraş; atunci, compensează – el trăieşte în curaj ca-ntr-un fel de familie... În a-şi risca viaţa găseşte aceeaşi plăcere pe care-o găsim cu toţii, dar ceva mai acută, fiindcă-i mai necesară. Şi e capabil să meargă dincolo de risc, are gustul unui soi de grandoare duşmănoasă, rudimentară, dar, cu toate astea, puţin comună; ţi-am istorisit cum şi-a pierdut ochiul. S-o porneşti singur, absolut singur, într-un ţinut ca ăsta... aşa ceva pretinde şi o anumită îndrăzneală... Nu cunoşti înţepătura scorpionului negru? În ce mă priveşte, cunosc senzaţia fitilelelor în carne; scorpionul e şi mai dureros, şi nu-i puţin spus. Fiindcă l-a apucat o violentă repulsie nervoasă cînd a văzut unul, s-a lăsat înţepat dinadins. A te refuza fără rezerve lumii, asta înseamnă întotdeauna a suferi teribil pentru a-ţi dovedi tăria. E-n toate astea un imens orgoliu primitiv, dar căruia viaţa şi nu puţină suferinţă i-au dat pînă la urmă o formă... Ca să-şi ajute un prieten într-o istorie absurdă, era cît pe-aci să fie mîncat de furnici (lucru mai puţin impresionant decît pare la prima vedere, din cauza teoriei lui cu revolverul).

– Nu credeţi că e posibil să te sinucizi?

– Probabil că nu e mai greu să mori pentru tine însuţi decît să trăieşti pentru tine însuţi, dar eu mă îndoiesc... Trebuie să te sinucizi cînd decazi, dar atunci cînd decazi ţi-e din nou dragă viaţa... Însă el o crede, asta-i important.

– Dac-o fi murit?

Colibele de paie erau din ce în ce mai închise.

– Dacă s-ar fi vîndut obiecte europene, ghidul ar şti, ca toţi cei care se duc în satul unde se practică trocul. L-am întrebat. Nu s-a vîndut nimic. Oficial, căpeteniilor indigene le vom cere dreptul de trecere, în orice caz...

Privi împrejurul său:

– Femei, nimic altceva decît femei... Un sat de femei... Nu te tulbură atmosfera asta unde nu e nimic masculin, toate femeile astea, toropeala asta atît de... de violent sexuală?

– O să vă excitaţi mai încolo, mai întîi să plecăm!

Boy-ul strînse bagajele într-o căruţă şi înjugă. Atelajele, unul după altul, se opriră în dreptul *salei;* pietrele fură scoborîte nu fără cazná, pe patul pliant al lui Claude. În fine, căruţele porniră. Ghidul o mîna pe cea din frunte, Xa pe cea de-a doua. Claude, întins într-a treia, lăsa boii mai mult să meargă singuri, decît să-i mîne; Perken, călare, încheia convoiul. Calul lui Claude, căruia boy-ul îi dăduse drumul, îi urma încet, cu capul plecat. Docilitatea lui îl lumină pe danez. „Cel mai cuminte, îşi spuse el, e să nu-l abandonăm." Şi-i prinse hăţul de ultima căruţă, în faţa lui. În clipa cînd curba drumului urma să facă nevăzut satul, el întoarse capul; cîteva gratii fuseseră date la o parte, şi femeile îi priveau, mirate şi curioase.

PARTEA A TREIA

I

Această disidență pe jumătate sălbatică era la fel de îndoielnică, la fel de amenințătoare ca pădurea. În satul mai putrezit decît templele unde avea loc trocul, ultimii cambodgieni, terorizați, ocoleau toate întrebările privitoare la sate, la căpetenii, la Grabot... (Părea totuși c-ar fi auzit vorbindu-se despre Perken.) Nimic din nepăsarea voluptoasă a Laosului și a Cambodgiei de Jos: sălbăticie, cu mirosul ei de carne. În fine, în schimbul celor două sticle de alcool european, trimișii anunțară că trecerea și o călăuză erau îngăduite. Rămînea de văzut de către cine; dar, de cînd urcau spre centrul stung, o și mai mare îngrijorare îl apăsa. Perken tocmai îl oprise pe Claude, apucîndu-l violent de braț:

– Uită-te la picioarele dumitale. Nu mișca.

La cinci centimetri de piciorul lui drept, două bucăți de bambus foarte ascuțite ieșeau din pămînt ca vîrfurile unei furci.

Perken le arătă cu degetul.

– Ce mai e și asta?

El șuieră printre dinți, fără să răspundă; își azvîrli țigara. După o curbă foarte roșie în aerul verzui, îngroșat de acel sfîrșit al zilei, țigara atinse pămîntul; lîngă ea, alte două vîrfuri.

– Ce-s drăcoveniile astea?

– Țepușele de război.

Claude se uită la moiul care-i aștepta – își înlocuiseră ghidul în sat – rezemat de arcul lui.

– N-ar fi trebuit ca ăsta să ne prevină?

– Stăm prost...

Îşi reluă drumul, tîrşîindu-şi picioarele la suprafaţa pămîntului, în urma petei gălbui a ghidului căruia Claude nu-i mai vedea decît cîrpa ce-i înfăşura coapsele, parcă mînjită de sînge: nici întru totul animal, dar nici omenesc. De fiecare dată cînd piciorul, în loc să rîcîie pămîntul, trebuia să se ridice – buşteni, trunchiuri –, muşchii gambei se încordau de teamă să nu facă un pas pripit; legat de ei prin intermediul primejdiei, Claude ducea acum o viaţă de orb. Ochilor săi aproape inutili, oricîte eforturi ar fi făcut să vadă, le lua locul mirosul izbit de îngrijorătoare pale de aer cald duhnind a humus; cum să vezi ţepuşele, dacă frunzele putrezite năpădeau poteca? Dependenţă de sclav, picioare legate... Se apăra de acest mers prudent, dar muşchii încordaţi ai gambei erau mai tari decît mintea lui.

– Şi boii noştri, Perken? Dacă ni-i doboară pe vreunul dintre ei?...

– Nu-i mare primejdie: ei simt ţepuşele mult mai bine decît noi.

Să se suie-n căruţele ce veneau în urmă, mînate numai de Xa? Asta ar fi însemnat, pe deasupra, să se şi lipsească de apărare dac-ar fi fost atacaţi...

Traversară albia secată a unui rîu, odihnitoare ca un popas din pricina pietrişului ei ce nu putea ascunde nimic: la cîţiva metri, între moi, în picioare, pe povîrnişul malului de lut, înşiruiţi pe verticală îi priveau, încremeniţi într-o nemişcare inumană ce parcă nu pornea din ei, ci din toiul liniştii.

„Dacă iese prost, o s-avem duşmani şi-n spate."

Cei trei sălbatici îi urmăreau din ochi, continuînd să stea neclintiţi; doar unul dintre ei avea un arc. Poteca era acum mai puţin întunecoasă, arborii mai răsfiraţi: trebuia să meargă tot cu grijă, dar obsesia mai slăbise. În sfîrşit, lumina poienilor se ivi la capătul potecii.

Ghidul se opri în dreptul lianelor subţiri de trestie indiană, întinse la-nălţimea gîtului, şi le desfăcu. Ţepii lor mici luceau şi se pierdeau în soare. Claude nu le văzuse. „Dacă iese prost, n-o să fie prea uşor s-o ştergem de-aici", îşi spuse el.

Moiul punea grijuliu ferăstraiele la loc.

De-a curmezişul poienii, nici o potecă. Totuşi, cel puţin una, pornea de-aici: cea pe care veniseră şi care trebuia să continue şi dincolo de luminiş. Cu toată tihna ei, poiana asta unde trebuiau să doarmă îţi inspira o viaţă de prizonierat: o jumătate năpădită de umbră, cealaltă de lumina prea galbenă care anunţa venirea serii. Nici un palmier; Asia nu era prezentă decît prin căldură, prin dimensiunile colosale ale cîtorva arbori cu trunchiurile roşietice şi prin densitatea liniştii căreia zumzetul miriadelor de gîze şi, uneori, ţipătul solitar al unei pasări, ce se lăsa pe cîte una dintre cele mai înalte crengi, îi dădeau o întindere solemnă. Pasărea-şi strîngea aripile peste ţipetele astea pierdute ca o apă somnolentă; colo-n vîrf, creanga se legăna uşor, aproape înecată în ceaţa serii, pe cînd dincolo de toată această vegetaţie fără poteci şi fără urme, ce scobora spre adîncimi ascunse de ceaţă, munţii se conturau pe cerul deja mort. Ca viermii în arborii giganţi, moii luptau aici cu obiecte fine şi ucigătoare; în această reculegere, viaţa lor subterană şi inexplicabila lor prezenţă deveneau şi mai ameninţătoare; pentru trei inşi fără escortă, conduşi de-o călăuză trimisă de bunăvoie, nu era nevoie de ţepuşe, nici de liane ucigătoare; de ce să fi ferit ei astfel luminişul acela? „Grabot n-o fi vrînd să neglijeze nimic ca să-şi asigure libertatea?" îşi spuse Claude; ca şi cum raritatea unui gînd într-un asemenea loc l-ar fi făcut imediat comunicabil, Perken ghici întrebarea:

– Sînt sigur că nu e singur...

– Adică?

– Nu-i el singur *şeful*. Sau atunci, să fi căzut oare pînă-ntr-atîta în sălbăticie...

Ezită. Cuvîntul părea să se întindă peste solemnitatea vegetaţiei, justificat aproape imediat de ghidul ghemuit ce-şi rîcîia, la genunchi, coaja albă cauzată de o boală de piele.

„... Încît să se fi schimbat cu totul..."

Iarăşi necunoscutul. Expediţia-i împingea spre acest om ca spre linia nevăzută a Căii Regale. Şi el, de asemenea, îi despărţea de soarta lor. Totuşi, le îngăduise trecerea...

Fotografiile aduse din Bangkok de Perken trăiau în Claude cu autoritatea obsesiei: un voinic jovial, chior, plimbîndu-şi prin junglă şi prin barurile chinezeşti din Siam casca dată pe ceafă şi rîsul în hohote, cu gura deschisă şi sprîncenele ridicate. Cunoştea aceste feţe pe care expresia de copil reapare sub brutalitatea bărbatului, în rîs, în ochii holbaţi de uimire, în gesturi: casca vîrîtă dintr-o lovitură, prin surprindere, pînă peste urechi în capul unui prieten sau al unui duşman... Ce mai rămînea aici dintr-un om de oraş? „Numai de n-o fi căzut în sălbăticie.“

Claude căută ghidul; acesta cînta o melopee pe care-o asculta Xa, lîngă boii nemişcaţi; focurile aprinse pentru noapte pîrîiau încet, nu departe de paturile făcute sub pologul contra ţînţarilor (nu în corturi, din pricina căldurii).

– Scoate poloagele, spuse Perken. E destul cît ne luminează afurisitul ăsta de foc. Să-ncercăm măcar să-i vedem la faţă pe cei care ne-ar ataca!

Luminişul era întins şi orice atac ar fi trebuit să străbată mai întîi un teren descoperit.

– Dacă se-ntîmplă ceva, cel care stă de veghe doboară mai întîi ghidul şi o tulim apoi pe după tufişul ăsta din dreapta, ca să ieşim la lumină...

– Chiar şi-nvingători, fără ghid...

Tot ce-i apăsa părea că e-n mîna lui Grabot, ca un zăvor.

– Ce crezi c-o să facă, Perken?

– Grabot?

– Fireşte!

– Sîntem atît de aproape de el, de ceea ce ne poate veni de la el, că nu mă-ncred în previziunile mele...

Focul continua să trosnească; flacăra, dimpotrivă, se înălţa dreaptă şi clară, aproape roză, neluminînd decît trîmbele tremurătoare ale fumului ei, desenînd reflexe în maldărul frunzişului ce-abia se mai distingea pe cer. În faţa mizei pe care-o angajase, el nu-l cunoştea pe omul acela.

– Cu toate ţepuşele, crezi c-o să ne lase să trecem?

– Dacă e singur, da.

– Şi eşti sigur că nu cunoaşte valoarea acestor pietre?

Perken dădu din umeri:

– Un incult. Eu însumi...

– Dacă nu e singur tovarăşul lui?

– Ăsta sigur nu-i un alb. Şi onestitatea e puternică printre cei ce cutează să urce pe-aici. Eu i-am adus servicii lui Grabot...

Rămase pe gînduri, privind la ierburile de pe jos:

– Aş vrea să ştiu de ce se apără el... cu vechile lui visuri, cu decăderea sa se-ncing pasiunile...

– Rămîne de văzut care.

– Ţi-am vorbit de-un om care punea să fie legat în pielea goală de către femei, la Bangkok... El era ăsta. Nu e cu mult mai absurd decît să pretinzi să te culci şi să trăieşti – şi să trăieşti – cu o altă făptură omenească... Dar el e cumplit de umilit din cauza asta...

– Fiindcă se ştie?

– Nu se ştie. Fiindcă a făcut-o. Şi atunci, *compensează*. Fără îndoială că mai ales pentru asta a venit aici. Curajul compensează... Şi, pentru ca micile ruşinări să nu atîrne greu, ajunge chiar şi asta...

Ca şi cum slaba amploare a gesturilor omeneşti ar fi fost inconciliabilă cu această imensitate, Perken arăta cu bărbia luminişul şi munţii ce se topeau în întuneric. De la zidul de arbori pînă-n depărtările ce se confundau cu noaptea, de la cerul unde se iveau stelele mai limpezi decît focul, la marea pădure primitivă, forţa lentă şi nemăsurată a stingerii zilei îl copleşea pe Claude cu sentimentul solitudinii, reda vieţii sale caracterul ei de hărţuială. Îl copleşea cu o invincibilă indiferenţă, ca şi certitudinea morţii.

– Înţeleg că nu-i pasă de moarte...

– Nu, de ea nu-i e teamă, ci de a fi omorît; el ignoră moartea. A nu te teme să primeşti un glonţ în cap, ce mare scofală?!

Şi, mai încet:

– În burtă, e oarecum mai neliniştitor... pentru că durează... Ştii la fel de bine ca mine că viaţa n-are nici un sens; chiar şi trăind singur, nu scapi deloc preocupării faţă de propriul destin... Moartea-i aici, înţelegi, ca... irefutabilă dovadă a absurdităţii vieţii...

– Pentru oricine.

– Pentru nimeni! Ea nu există pentru nimeni. Prea puţini ar mai putea trăi... Toţi se gîndesc la faptul de... ah! cum să te fac să pricepi?... de-a fi omorît, uite. Ceea ce n-are nici o importanţă. Moartea-i altceva, e contrariul. Dumneata eşti prea tînăr. Eu am priceput-o prima oară, văzînd cum îmbătrîneşte o femeie pe care... în fine, o femeie (ţi-am vorbit, de altfel, de Sarah...). Apoi, ca şi cum acest avertisment n-ar fi fost de-ajuns, cînd m-am pomenit impotent pentru prima dată...

Cuvinte smulse, ce nu ajungeau la suprafaţă decît rupînd mii de rădăcini îndărătnice. Şi urmă:

– *Niciodată în faţa unui mort...* Să îmbătrîneşti, uite, să-mbătrîneşti. Mai ales cînd eşti separat de ceilalţi. Decăderea. Ce m-apasă e – cum să zic? – condiţia mea de om: că eu îmbătrînesc, că acest lucru cumplit, timpul, se dezvoltă în mine ca un cancer, irevocabil... Timpul, uite asta-i.

Toate porcăriile astea de gîngănii vin spre lanterna noastră, supuse luminii. Termitele trăiesc în termitiera lor, supuse termitierei lor. Eu nu vreau să fiu supus.

Pădurea îşi găsise în vasta mişcare a serii intima ei corespondenţă; viaţa sălbatică a pămîntului suia o dată cu noaptea. Claude nu mai putea întreba; cuvintele ce se formau în mintea lui treceau *pe deasupra* lui Perken, ca venind dintr-un rîu subteran. Separat, prin întreaga pădure, de cei pentru care există raţiune şi adevăruri, omul acesta din faţa lui căuta oare un sprijin uman împotriva fantomelor proprii strînse lîngă el în întuneric? Tocmai îşi scosese revolverul. O lumină slabă luneca de-a lungul ţevii.

– Toată viaţa mea depinde de ceea ce gîndesc despre gestul de-a apăsa pe acest trăgaci în clipa cînd îmi vîr în gură ţeava. E vorba de-a şti dacă gîndesc „mă distrug“ sau „acţionez“. Viaţa e o materie, contează să ştii ce faci din ea – cu toate că nu facem niciodată nimic cu ea, dar sînt mai multe feluri de-a nu face nimic dintr-însa. Spre a trăi *într-un anume fel*, trebuie să fi sfîrşit cu ameninţările ei, cu decăderea şi cu celelalte; revolverul e atunci o bună garanţie, căci e uşor să te omori cînd moartea e un mijloc... Într-asta stă forţa lui Grabot...

Noaptea ce se lăsase cu totul, plonja pînă-n cele mai îndepărtate tărîmuri ale Asiei, o dată cu liniştea deasupra singurătăţilor. Deasupra micului sfîrîit al focurilor, vocile celor doi indigeni urcau, clare şi monotone, dar fără ecou, prizoniere; foarte aproape de dînşii, un deşteptător zdravăn măsura cu precizie tăcerea nesfîrşită a junglei. Mai mult decît focul, mai mult decît vocile acelea, tic-tacul îl lega pe Claude de viaţa oamenilor, prin statornicia, prin claritatea lui, prin ceea ce are invincibil orice obiect mecanic. Gîndul lui ieşea deasupra, dar hrănit de adîncurile din care scăpase, dominat încă de forţa supranaturalului ce urca din noapte şi din pămîntul ars, de parcă totul, pînă şi pămîntul, şi-ar fi impus să-l convingă de mizeria umană.

– Şi *cealaltă* moarte, cea care e-n noi?

– Să exişti împotriva tuturor acestora (Perken arăta cu privirea ameninţătoarea maiestate a nopţii), pricepi ce vrea să-nsemne asta? Să exişti împotriva morţii e acelaşi lucru. Mi se pare uneori că mă păcălesc singur în privinţa acelei clipe. Şi poate că totul se va rezolva îndată, printr-o săgeată mai mult sau mai puţin dezgustătoare...

– Nu ne alegem moartea...

– Dar tocmai faptul de-a accepta să-mi pierd moartea, m-a făcut să aleg viaţa.

Dîra roşie ce-i desena umărul se mişcă; fără îndoială, întinsese mîna. Gest infim, ca această mică pată umană cu picioarele pierdute-n umbră, cu vocea-i ritmată în imensitatea plină de stele. Această singură voce, între cerul strălucitor, moarte şi întunecimi, venea de la un om, dar avînd ceva atît de inuman, încît Claude se simţea despărţit de ea ca de-o nebunie incipientă.

– Dumneata vrei să mori avînd o conştiinţă profundă a morţii, fără... să cedezi?

– Era să mor! Dumneata nu cunoşti exaltarea ce se naşte din absurditatea vieţii, cînd te afli în faţa ei ca-n faţa unei femei des...

Făcu gestul de-a smulge:

– ... Despuiate. Goală, deodată...

Claude nu-şi mai putea lua ochii de la stele:

– Aproape toţi ne ratăm moartea.

– Eu îmi petrec viaţa văzîndu-mi-o. Şi ceea ce vrei să spui dumneata – pentru că şi dumitale ţi-e teamă – e adevărat: se poate să fiu mai puţin tare decît moartea mea. Atîta pagubă! E totuşi şi ceva... mulţumitor în zdrobirea vieţii...

– Nu te-ai gîndit niciodată realmente să te omori?

– Nu ca să mor mă gîndesc la moartea mea, ci ca să trăiesc.

Această încordare a vocii nu reflecta decît o singură pasiune; o bucurie sfîşietoare, fără speranţă, ca o epavă din adîncuri la fel de-ndepărtate ca ale întunecimii.

II

Iarăşi ceasuri de mers, de cum se treziră, printre ţepuşele de război mai puţin numeroase şi lipitori; din timp în timp, ţipătul puternic al maimuţelor se repercuta în cascadă pînă-n fundul văii, întrerupt de bufnitura înfundată a roţilor de la căruţe lovindu-se de buturugi.

Începeau să vadă satul stung, la capătul potecii, ca-n cercul tulbure al unui binoclu. Invadase luminişul. Claude îi privea întăriturile de lemn, ca pe-o armă necunoscută; aceste bîrne ridicate ca nişte bariere şi care ascundeau pădurea (se aflau acum foarte aproape) mărturiseau cu violenţă o forţă pe care-o sugerau pînă la spaimă singurele obiecte ce se iveau deasupra meterezelor: un mormînt împodobit cu fetişuri din pene şi un enorm craniu de gaur[1]. Lumina marii călduri lucea ca moarul pe coarnele lui, de parcă pădurea dispărută înapoia înaltei baricade n-ar fi lăsat în locul ei decît aceste obiecte neobişnuite, încastrate în cerul eliberat de frunze. Ghidul dădu la o parte şi alte cîteva liane de palmier indian şi le întinse la loc, în urma căruţelor.

Portalul era întredeschis; intrară. Moiul care-l păzea îl închise-n urma lor cu patul puştii. „Uite ceva de la Grabot, în sfîrşit!“ îşi zise Claude. „Cocoşul puştii nu-i închis“, constată Perken; dar pocnetul de lemn al portalului închis la loc îl împinse înainte.

[1] Zimbru din Asia meridională. (n.tr.)

În dreapta, colibe scunde așezate aproape la-ntîmplare, pe jumătate îngropate-n pămînt, ca lighioanele pădurii; cățeluși, lăsați în voie pe-un morman de gunoaie, chelălăiau; bărbați și femei se uitau, cu ochii la pîndă pe marginea gratiilor ce țineau loc de ușă.

Ghidul îi îndruma spre-o cabană mai răsărită decît altele, ridicată în mijlocul unui loc gol de lîngă prăjina ce-avea-n vîrf țeasta de gaur; ea apăsa peste pustiul ăsta plin de oameni, precum coarnele uriașe îndreptate spre cer ca niște brațe-ntinse. Casa comună sau casa șefului; Grabot, poate, sub acest acoperiș din frunze de palmier, sub coarnele astea... El îi protejase pîn-aici, de vreme ce erau în viață. S-au cățărat pe scară, în urma ghidului, și au intrat așezîndu-se pe vine.

Nu deslușeau încă nimic, dar simțeau că nu e nici un alb acolo. Perken se sculă, se așeză pe vine ceva mai departe, întorcîndu-se pe sfert, ca din respect. Claude îl imită; în fața lor acum – în spatele lor adineauri –, în fundul cabanei, vreo zece războinici stăteau drepți, înarmați cu scurta armă a stungilor, pe jumătate sabie, pe jumătate coasă-toporișcă. Unul dintre ei se scărpina, și Perken, înainte de a-l vedea, îi auzise rîcîitul unghiilor.

– Ridică piedica, spuse el foarte repede, cu voce-nceată.

Nu putea fi vorba de coltul pe care Claude îl purta la cingătoare; auzi un pocnet foarte ușor și-l văzu pe Perken scoțînd din buzunare cîteva din podoabele lui de sticlă. Ridică și el îndată, în fundul buzunarului său, piedica micului browning – încetișor ca să fie cît mai puțin cu putință auzit – și scoase mărgelele albastre. Deja Perken întinsese mîna și le transmitea, împreună cu-ale sale, o dată cu niște fraze în siameză pe care le traducea ghidul.

– Uite-te, Claude, deasupra bătrînului care trebuie să fie șeful.

O pată deschisă în umbră: un veston alb de european. „Grabot trebuie să fie pe-aici.“ Bătrînul șef surîdea, cu buzele mult întinse deasupra gingiilor; ridicînd două degete. „Au s-aducă urciorul“[1], spuse Perken.

[1] Pentru jurămîntul de încredere se bea din același urcior. Urcioarele sînt, de altfel, obiectele cele mai prețioase ale satelor stung. (n.a.)

Soarele pătrundea în colibă printr-un triunghi și-l străbătea pe bătrîn de la umăr la șold, capul lui de eunuc rămînînd în întuneric, iar oasele claviculelor și-ale coastelor, foarte ieșite-n afară. Privirea i se plimba de la albi la umbra craniului proiectată-n fața lui, cu coarnele încrucișate din pricina unghiului din care privea, dar contururile lor erau perfecte. Umbra începu să tremure, de parcă sunetul brusc al unei ciocnituri ar fi scuturat-o; deasupra scării, se ivi un urcior cu o trestie vîrîtă pe gîtul lui, cu două mîini cu degetele prelungi – respectuoase – pe margini, ca niște toarte. Așezat pe podul palmelor, părea oferit umbrei care încă mai tremura, ca pentru a-i potoli setea. Din nou ciocănituri ușoare; cel care-l aducea și care fără-ndoială lovise prăjina în trecere, dibuia fușteii. Ieși în sfîrșit din pămînt, acoperit de zdrențele albastre ale cambodgienilor (șeful moi însuși nu purta decît învelitoarea din față), încet și drept, și lăsă jos urciorul în fața lui, pînă la pămînt, cu o tainică prudență. Xa tocmai își încleșta degetele pe genunchiul lui Claude.

– Ce te-a apucat?

Boy-ul întrebase ceva în cambodgiană; purtătorul urciorului se-ntoarse brusc, cu violență, spre căpetenia tribului.

Unghiile i se înfigeau în carne:

– La el... la el...

Claude înțelese deodată că omul era orb; dar mai era ceva.

– Khmer-Mieng! îi strigă Xa lui Perken – „sclav cambodgian“.

Omul cobora spre sat acum, parcă retezat de dușumeaua colibei; Claude se mai aștepta la o lovitură, ca și cum aceasta ar fi trebuit, plecînd, să se ciocnească din nou de prăjină. Dar așteptarea tuturor acestor oameni neliniștiți, tăcerea însăși, păreau că atîrnă de mîna șefului, solemn ridicată deasupra urciorului. Și-o coborî și sorbi alcoolul prin paiul de trestie, cu ochii-nchiși. Îi trecu paiul lui Perken, apoi lui Claude, care-l vîrî în gură fără scîrbă; îngrijorarea era prea puternică. Privirea mobilă a lui Perken care-ncerca să vadă ce se petrece afară i-o accentua:

– Absența lui Grabot mă contrariază teribil. Noi ne angajăm față de moi, pe cînd el nu. Am încredere în el, dar, oricum...

– Dar ei... fac legămîntul... sau nu?

– Nici unul n-ar îndrăzni să trădeze legămîntul rachiului de orez. Dar dacă el n-a făcut legămînt față de ei, Dumnezeu știe!...

Vorbi în siameză, ghidul traduse; căpetenia răspunse printr-o singură frază.

Acest răspuns îi interesase în chip deosebit pe oamenii din rîndurile din urmă, tot nemișcați, mai puțin în momentele cînd se scărpinau. Claude îi distingea în sfîrșit, ochiul fiindu-i atras de petele albe de pe corpul lor cauzate de o boală de piele. Acum, toți se uitau atenți.

– Spune că nu e nici o căpetenie albă, traduse Perken.

Privirea lui întîlni din nou haina europeană.

– Sînt sigur că el e aici!...

Claude își aminti de pușcă și se uită, și el, la veston. Umbrele de pe el păreau duble: de o parte, umbra adevărată, de alta, praful.

– Vestonul n-a fost îmbrăcat de multă vreme, spuse el șoptit, parcă s-ar fi temut să nu fie înțeles.

Poate că praful se depunea repede? Totuși podeaua era curată; sfeșnicele-fetișuri, la fel. Era puțin probabil ca Grabot să umble aici îmbrăcat ca la Bangkok; dar fraza pe care Perken i-o spusese-n poiană renăscu în Claude, ca și cum ar fi plutit preț de cîteva clipe în coliba asta. „Numai de n-o fi căzut în sălbăticie..." De ce se ascundea, substituindu-și sieși atenția acestor oameni, grea ca aceea a animalelor?

Perken vorbi iarăși cu căpetenia. Conversația fu foarte scurtă.

– Spune că e de acord, ceea ce nu-nseamnă absolut nimic. Realmente, n-am încredere... Din prudență, i-am spus că ne vom întoarce tot pe-aici și-o să-i aducem gonguri și urcioare, pe lîngă termosurile cu alcool ce-am să i le dau; ar avea motive mai bune să ne omoare la întoarcere... Nu mă crede... Ceva nu merge. Trebuie neapărat să punem mîna pe Grabot! Fățiș, n-ar îndrăzni...

Se ridică; tratativele se isprăviseră. Ajunse la scară, ocolind umbra craniului, de parcă s-ar fi temut să o atingă. Ghidul îi conduse într-o colibă pustie.

Satul revenea la viață încetul cu încetul: gratiile erau date la o parte; bărbați cu cingători în față sau purtînd zdrențe albastre – sclavii – se foiau în jurul colibei pe care de-abia o părăsiseră, cu o agitație reținută, de orbi. Perken înainta, dar privirea-i era ațintită spre ei. Unul se porni să traverseze spațiul gol pe unde mergeau și ei; s-ar fi putut să se-ncrucișeze. Perken se opri, își luă piciorul în mînă, ca și cum s-ar fi înțepat într-un spin; se uită la el de-aproape; ca să-și mențină echilibrul, se sprijini de Xa.

– Cînd o să ne-ntîlnim cu ăsta, întreabă-l care e cabana albului. *Care e cabana albului.* Nici un cuvînt în plus. Înțeles?

Boy-ul nu răspunse; sclavul era aproape-n dreptul lor, așa că nu mai era timp să-i explice a doua oară. Se afla la o distanță de unde i-ar fi putut auzi vorbind... Scăpaseră ocazia? Nu; aproape piept în piept, boy-ul îi vorbea. Fața celuilalt era aplecată-n jos – îi răspundea șoptit și el. „O fi crezut că-i răspunde altui sclav?" Perken vru să se apropie de Xa, să-l facă să-i traducă-n pripă, să-l atingă, și era să cadă: uitase că își mai ținea piciorul în mînă. Boy-ul văzuse mișcarea neîndemînatică și, cu toate că se depărtase puțin, întinse brațele. Perken îl prinse de încheietura mîinii. „Ce zice?" Xa se uita la el cu acea privire neliniștită și resemnată a indigenilor deprinși cu extravaganțele albilor, uluit de asprimea lui, de vocea lui înăbușită, ca și cum cineva i-ar fi putut auzi și-nțelege, în colțul ăsta de pămînt bătătorit pe care-l „murdăreau" numai sclavul ce-și reluase drumul și-un cîine ce se strecura la umbră.

– Lîngă bananieri.

Nici o-ndoială; nu era-n tot luminișul decît un singur pîlc de bananieri, pe jumătate sălbatici; lîngă ei, o cabană mare. Claude veni spre el, intrigat, ghicind în mod vag ce se petrecea.

– Sclavul spune că e-n coliba asta.

– Grabot? Ce colibă?

Din prudență, Perken i-o arătă cu degetul, ținîndu-și mîna-n șold.

– Ne ducem acolo?

– Un moment, să ne dejugăm boii. Pe urmă, să avem aerul c-am nimerit acolo din întîmplare... în fine, cît mai din întîmplare cu putință...

Se duseră la ghid. Dinaintea cabanei ce le fusese dată, Xa începu să dejuge.

– De ajuns, Perken. Acum, s-o pornim.

– Dacă vrei.

Cu toate ocolurile lor, coliba de lîngă bananieri îi atrăgea cu violenţă. Fie că-şi pierduseră ori nu timpul în discuţii, erau la discreţia lui Grabot. Dacă trebuiau să se-nţeleagă cu el, cu cît mai repede, cu atît mai bine.

– Dacă iese prost? întrebă Claude.

– Îl curăţ. E singura noastră şansă. În pădure, pe teritoriul lui, ne-ar curăţa el pe noi...

Grabot se pricepea cu siguranţă să umble cu revolverul dacă putea să-l folosească trăgînd prin pantalon... Sosiseră. O colibă fără ferestre, închisă c-o uşă rudimentară, nu cu gratii. Un zăvor tras *din afară*. „Fără-ndoială că mai e şi-o altă intrare!“ Un cîine începu să urle în dosul colibei. „Dacă mai urlă aşa, îşi spuse Perken, au să vină toţi încoace.“ Împinse zăvorul şi trase uşa spre el, ezitînd de teamă să nu fie-nchisă şi pe dinăuntru; uşa se deschise, pe-atît de-ncetişor pe cît era el de neliniştit, din pricina lemnului umflat de ploile torenţiale.

Un clopoţel sună. Căzînd din tavan, o rază de soare piezişă, îmbibată de pulbere deasă, de-un albastru închis; umbrele se-nvîrteau în jurul ei ca-n jurul unei osii, urcînd şi coborînd. Cea mai de sus prindea formă: o bîrnă orizontală ce se vedea perfect din profil. Ceva, la un capăt, o trăgea. Se răsucea în jurul unui mare hîrdău, al unei putini... Se rotea spre ei, pierzîndu-şi forma pe măsură ce se-ndepărta de proiecţia orbitoare a deschizăturii, aşternută pe praful de pe jos, în jurul umbrelor lor împletite, cu trunchiuri lungi şi picioare scurte. Şi toată instalaţia apăru în cele din urmă în dreptunghiul de soare ce intra prin uşă: o piatră de moară. Clinchetul încetă.

Perken se trăsese-napoi spre a vedea mai bine din întuneric, şi Claude îl urmă dîndu-se-n lături, ca un crab, incapabil în acelaşi timp să rămînă locului şi să-şi întoarcă privirea, ca să poată merge, de la lumina ce pătrundea-n colibă ca un bloc de piatră. Dar Perken continua să se tragă îndărăt. O retragere îngrozită. Claude îi ghicea crisparea degetelor ce căutau să se agaţe, stupoarea unui om căruia-i fuge pămîntul de sub picioare; nu spunea nimic, nu mai mişca. Legat de piatra de moară, un sclav. Cu barbă. Un alb?

Acoperind urletul cîinelui, Perken strigă o frază, atît de iute, încît Claude nu o-nţelese; imediat, spuse din nou, gîfîind:

– Ce-a ajuns!...

Sclavul se repezi înainte, în întuneric, cu umerii tremurînd. Clopoţelul zăngăni iar, o singură dată, ca o sonerie; dar omul se opri.

– Grabot? răcni Perken.

Spaima şi vocea nedumerită se loveau de obrazul întors spre ei. Claude îi căuta ochii, dar nu-i desluşea decît barba şi nasul. Omul întinse palma deschisă, cu degetele răsfirate, încercînd să apuce ceva; o lăsă apoi să-i cadă pe coapsă cu o plesnitură. Era legat cu nişte curele de piele. „Orb?“ se-ntreba Claude, incapabil să pronunţe cuvîntul sau să-l întrebe pe Perken.

Şi totuşi faţa aceea batjocorită era întoarsă spre ei. Spre ei ori spre lumină? Claude nu găsea privirea pe care-o căuta, dar Perken îi spusese că Grabot era chior, şi omul stătea întors pe trei sferturi, ba nu, cu faţa – spre uşă.

– Grabot!...

Speranţa de-a nu i se răspunde, şi totuşi...

Omul spuse cîteva vorbe cu o voce falsă.

– *Was?* strigă Perken, sufocat.

– Dar n-a vorbit nemţeşte!

– Nu, în dialect moi! Eu sînt cel care... Ce? Ce?!

Sclavul încercă să-nainteze spre ei, dar curelele îl fixau la capătul traversei şi fiece mişcare îl împingea-n perimetrul roţii de moară, la dreapta sau la stînga.

– Mai învîrte-te o dată, pentru Dumnezeu!

Pe loc, cei doi albi simţiră că lucrul de care le era teamă cel mai mult era apropierea acelei fiinţe. Nici repulsie, nici frică – o teroare mistică, groaza de inuman pe care Claude o cunoscuse-n faţa rugului. Dar, ca şi adineauri, înaintă doi paşi (iarăşi clopoţelul), apoi se opri.

– Totuşi a-nţeles, murmură Claude.

– A înţeles şi fraza asta, cu toate că fusese spusă foarte încet.

– Ce sînteţi voi? întrebă el, în sfîrşit, în franţuzeşte, cu vocea aceea fără timbru.

O disperare de om mut îl gîtuia pe Claude, îmboldit de sensul multiplu al întrebări: să spună numele, să spună francezi, albi sau ce?

– Haită de fiare! bîlbîi Perken.

Întrebarea pe care o pusese pîn-atunci în tot ce spusese, chiar și cînd îi poruncise să se-ntoarcă, era pornită din vocea aceea plină de ură. Se apropie și-și spuse numele; Claude vedea limpede cele două pleoape întinse, lipite pe-un os absent. Îi venea să-l atingă pe omul acela pentru ca, în sfîrșit, ceva să-l lege de el! Cum să deslușească un gînd dintr-un asemenea chip șters de sub niște pleoape cu riduri verticale, sub murdăria asta cumplită? Perken își încleștase mîinile-n umerii celuilalt:

– Ce? Ce?

Omul nu-și întorcea fața spre Perken, atît de aproape de el, ci spre lumină. Obrajii i se contractară; voia să vorbească din nou. Claude pîndea această voce, îngrozit de ceea ce aștepta de la ea. În sfîrșit:

– ... Nimic.

Omul nu era nebun. Tărăgănase acest cuvînt, ca și cum ar mai fi căutat încă, dar nu era un om care nu-și amintea, nici care nu voia să răspundă – era un om care-și spunea *adevărul lui*. Şi totuși (Claude nu putea să nu-și amintească: „E de-ajuns să pun capăt...“) ăsta era un mort. Trebuia să pui ceva în acest cadavru, ca-ntr-un înecat pe care-l masezi...

Ușa se-nchise la loc pocnind. Lipsită de raza aceea ca de temniță, întunecimea recăzu peste ei. Chipul lui Claude exprima neliniștea: moii – aceiași moi – erau acolo, în jurul lui. Luă cunoștință de întunecimea aceea de pușcărie, se repezi-n ușa pe care-o deschise dintr-o lovitură, se-ntoarse; ca și la sosirea lor, omul izbit de lumina zilei făcuse un pas înainte cu clopoțelul lui, cu scuturătura lui de animal terorizat – reflexul îi era legat de lumină și de voce, amestecate laolaltă. Perken luă bățul, căzut în dreptunghiul de soare, după gestul lui Claude; era un căpăstru, dintr-o creangă ce avea la capăt o țepușă de bambus la fel ca țepușele de război. Privirea-i căută imediat umerii omului; dar el era întors cu fața spre ei. Își scoase cuțitul, tăie hățurile – lama pătrundea greu prin nodurile grosolane, cu umflături, dar făcute cu dibăcie, și tăia cît mai departe de brațe. Fu nevoit să se apropie, ca să taie șleaul. Celălalt, liberat, nu se mișca.

– Poți să-naintezi!

Porni înainte, de-a lungul peretelui, urmînd vechiul lui drum, smucindu-și șoldurile; era gata să cadă. Perken, fără să știe de ce, îl făcu să se-ntoarcă pe sfert, împingîndu-l spre ușă. Se opri din nou: își descoperea umerii eliberați. Își întinse imediat mîna înainte – primul gest clar de orb. Perken își sprijini mîna, prea liberă de cînd isprăvise de tăiat, pe bîrna aceea și dădu peste nesuferitul clopoțel. Îi tăie nodul și-l zvîrli afară pe ușă. La sunetul scos prin atingerea pămîntului, omul căsca gura, de uimire, fără-ndoială; dar privirea lui Perken urmărise sunetul; la cîțiva metri, afară, moii încercau să se uite înăuntrul colibei. Numeroși, pe deasupra trupurilor aplecate, mai multe rînduri de capete.

– Mai întîi, să ieșim de-aici! spuse Claude.

– Fă primii pași cu ochii-nchiși! Altfel o să șovăi din pricina trecerii în lumina puternică, și ei sînt gata să sară pe dumneata.

Să-nchizi ochii într-o asemenea clipă? Avu impresia că nu i-ar mai fi deschis niciodată. Se repezi afară uitîndu-se-n pămînt, făcînd tot posibilul să nu se oprească. Şirul moilor se trase-napoi – unul singur rămăsese. „Stăpînul sclavului“, își spuse Perken. Se-ndreptă spre el:

– *Phya*, îi spuse. Moiul dete din umeri, apoi se-ndepărtă.

– Ce i-ai spus?

– Phya, „șef“, e cuvîntul ce-l folosea mereu interpretul. Poate că s-au dat îndărăt ca să sară mai bine. Şi ăstălalt, fir-ar să fie!...

Orbul era-n pragul colibei, mai groaznic în lumina zilei; nu venise după ei. Perken se-ntoarse și-l luă de braț.

– La coliba noastră!

Moii îi urmau.

III

În coliba şefului, nimeni; pe perete, în întuneric, vestonul alb. Moii îi înconjurau în semicerc, la mică distanţă; Perken recunoscu ghidul:

– Unde-i şeful?

Moiul ezita să răspundă, ca şi cum ostilităţile ar fi început. Se decise totuşi:

– Plecat. Se-ntoarce astă-seară.

– Minte? îl întrebă Claude pe Perken.

– Mai întîi, să dăm zor pînă la coliba noastră!

Fiecare-l apucă pe Grabot de cîte-un braţ.

– Nu, nu cred să mintă; întrebările mele cu privire la căpetenia albă nu l-au neliniştit... Într-un asemenea moment, n-a putut pleca decît din prudenţă, ca să cheme-ntr-ajutor satele vecine...

– În fond, e vorba de-o cursă?

– Lucrurile se complică de la sine...

Îşi vorbeau aşezaţi de o parte şi de alta a profilului de mort al lui Grabot.

– N-ar fi o decizie mai înţeleaptă să plecăm pînă se-ntoarce?

– Pădurea e mai primejdioasă decît ei...

Să plece imediat, să-şi părăsească proviziile şi pietrele... Fără ghid, moartea le era pecetluită.

Ajunseseră la coliba lor.

Xa îi privea cu spaimă, dar aproape fără mirare.

– Înjugăm? întrebă Claude.

Perken se uită la înălţimea meterezelor de lemn şi sâltă din umeri.

– Încep să se-adune...

Moii nu-i mai urmau. Alţii li se alăturau acum, înarmaţi. Şi, mai mult, de parcă nimic n-ar fi putut învinge formele pădurii refulate, Claude intră în lumea insectelor; din colibele semănate la-ntîmplare, tăcute şi aparent foarte de curînd părăsite, moii ieşeau fără ca el să fi văzut pe unde, se scurgeau pe poteci, cu gesturile lor precise, de viespi, cu armele lor de gîngănii. Arcuri şi lăncii se ridicau pe cer, uneori, cu precizia unor antene; bărbaţii continuau să sosească fără strigăte, fără alt zgomot decît tîrşîitul paşilor prin tufişuri. Guiţatul unui porc negru umplu luminişul, se stinse; liniştea se topi mai mult în soare, şi scurgerea oamenilor, acolo, năpădi iarăşi locul.

Albii şi cu Xa intraseră-n coliba lor, luînd cu ei arme şi cartuşe. Mai vedeau căruţele, din care o piatră ieşea în afară. La ce apărare să te-aştepţi de la coliba asta pe piloţi, închisă din trei părţi şi deschisă-n faţa lor? Pe jos, o gratie: o ridicară îndată; înaltă de-un metru, nu le proteja decît jumătate din trup. La primele săgeţi, ar fi trebuit să se culce la pămînt. Se aflau acolo ca-ntr-o baracă de bîlci; în marele dreptunghi liber, dincolo de mijlocul poienii abandonate, plecările, sosirile moilor treceau peste bucăţile de-ntărituri, între colibe şi arbori cultivaţi. În faţă, pustie, toată piaţa se lupta cu liniştea duşmănoasă.

– Ascultă, Grabot, tu care-i cunoşti! sîntem în coliba care se află-n dreptul celei a şefului lor. Au aerul că-ncep să se agite. Ce-au de gînd? Răspunde! Ce? M-ai înţeles bine?...

Tăcere. Un ţînţar bîzîi în urechea lui Perken, care se pălmui, exasperat. În sfîrşit, vocea aceea:

– Ce-are-a face asta?...

– Vrei să rămîi aici?

Făcu un „nu“ din cap, absurd. Fără privirea care să îi susţină negaţia, mişcarea gîtului avea ceva animalic, ca mişcarea unui taur sau ca expresia vocii sale atît de puţin omeneşti.

– Ce mai poate-avea a face, acum?

– Acum cînd eşti... cînd...

– Acuma cînd tot, ce!...

– Asta se poate aranja...

– Şi bestiile lor de cîini, cărora le-au dat să-mi halească ochiul, o să se aranjeze?...

Linii ascuţite se iviră, depăşind deschizătura: noi lăncii, în fundul pieţii.

– Cu cine sîntem în colibă? Eşti tu, celălalt care e sigur un tinerel, şi mai cine?

– Boy-ul.

– Asta-i tot? Şi ei, ei sînt primprejur?

– Nu văd decît piaţa.

Cu două lovituri de cuţit, făcu mici găuri în perete:

– Nu-s alţii de cealaltă parte.

– O să vină... Noaptea, n-au decît să ne dea foc pe dedesubt... Cam aşa mi s-a-ntîmplat şi mie... Dacă asta mai poate-avea vreo importanţă!...

Tăcere. Lăncile dispăruseră; în depărtare războinicii se lăsaseră pe vine...

„Cum să scoţi ceva de la el?“ se-ntreba Claude.

– Ţineţi neapărat să crăpaţi aici?

Îşi scutura pumnii, pumnii pe care Grabot nu-i vedea – prizonier de data asta al universului său de forme, cum celălalt era prizonier al minţii sale întemniţate. Cum să convingi un orb? Îşi închise şi el ochii, lipindu-şi pleoapele, căutînd alte cuvinte; dar Grabot răspundea:

– Dacă îl prindeţi pe vreunul, să mi-l daţi mie... Legat...

Claude pîndea o lance care apăruse iarăşi, dar ultimul cuvînt a fost atît de pătrunzător, că renunţă; feroce, pornit dintr-un asemenea abis de umilinţă, nu bestial, atroce prin simplitate. Acest suflet pe care-n coliba aceea nimic nu-l putuse trezi, nu-şi revenea acum decît spre a fi conştiinţa celei mai cumplite decăderi? Şi aceste vise pline de chinuri, degetele strînse ale acestei mîini încleştate, cu toate unghiile strînse, ce ochi vor să smulgă? Mîna îi tremura; nimic pe faţă, dar degetele picioarelor i se chirceau. Trupul acela ştia să cuvînteze – de-ndată ce fusese deschisă coliba cu piatra de moară, mînă-ntinsă ca să mănînce, spinarea deprinsă cu hamul – numai despre ceea ce avusese el de-ndurat; limbajul trupului era atît de puternic, încît Claude uită, o clipă, că şi pe ei îi aşteptau chinurile, de partea cealaltă. Nu puteau face nimic împotriva focului. Nimic. Ţipătul unui păun se iscă, pierzîndu-se în calmul profund al cerului. Moii, pe vine, ar fi părut buimaci de somn, de n-ar fi fost privirile lor de vînători; şi peste toate privirile astea, aerul se-ntindea pretutindeni, ca un şoim nemişcat, fixat pe cer. Cît mai e ziuă...

– Crezi c-au să ne dea foc, Perken?

– Fără-ndoială.

Celălalt nu mai vorbea.

– Aşteaptă ceva: ori sosirea şefului, ori seara. Ori pe amîndouă... Poţi să fii tu sigur că nu renunţă.

Claude crezu la-nceput că Perken îi vorbise lui Grabot, din pricina tutuielii.

– Atunci, n-ar fi mai bine să tragem în ei, să-ncercăm să ajungem la poartă? Avem destule cartuşe... O şansă din o sută, ştiu bine... Poate-o să le fie destul de frică pentru ca...

– La al doilea ins doborît, toţi ceilalţi se vor ascunde, stînd la pîndă, mai întîi; apoi, nici un fel de tratative nu vor mai fi cu putinţă. Nu se ştie niciodată... ei cred că noi am încălcat legămîntul orezului, căutîndu-l pe Grabot, dar probabil că nu sînt prea siguri de asta; trebuie să vedem... În sfîrşit, ei sînt şi mai puternici în pădure decît aici.

– Dacă tot ni-i dat să crăpăm, măcar să omorîm cîţiva. Uite doi care vin pe gaura asta, şi patru... cinci, oh! şase, opt, asta-i tot? de partea cealaltă. Sună bine. Şi dacă am încerca să ne strecurăm pe-acolo? La urma urmelor, baricada...

– Pădurea!

Claude tăcu iarăşi. Perken asculta – un sunet de ceaun dat de-a dura – ajungea pînă la ei:

– N-au să încerce să dea foc înainte de lăsarea nopţii, continuă el. Singura noastră şansă e s-o ştergem spre seară. Să luptăm profitînd de noapte, înainte ca...

– Mi-ar face totuşi o plăcere dumnezeiască să dobor vreo cîţiva! Uite-l pe-ăla care se bălăbăne pe-acolo de unul singur, revolverul meu l-a şi mirosit...

– Eşti sigur că nu trebuie să mă ocup de el?

Arătă locul gloanţelor în încărcător:

– Au să rămînă totdeauna două...

– A-a-i?...

Vorbise Grabot. O voce, una singură putea deci exprima ura într-aşa măsură. Omul ăsta care era acolo, cu ei. Şi nu era numai ură, era şi certitudine. Claude, consternat, îl privea; pielea asta decolorată, de om din peşteri, dar şi umerii ăştia de războinic... O ruină puternică. Şi el fusese mai mult decît curajos... Şi putrezise sub apăsarea Asiei, ca şi templele... Omul care-ndrăznise să-şi distrugă un ochi, să-ncerce să pătrundă singur, fără garanţii, într-un asemenea ţinut. „N-o s-ajungă mai departe decît revolverul meu...“ Spaima îi dădea tîrcoale, în clipa asta, la fel ca şi moilor.

– Pentru Dumnezeu, totuşi nu-i imposibil să...

– Rahat!

Mai mult chiar decît invectiva şi chiar decît vocea, faţa desfigurată a lui Grabot spunea: „nu se poate cînd e inutil, şi cînd e necesar se-ntîmplă că nu se mai poate“. „... Doar să vrei...“ era vorba de-un lucru unde el, Claude, avea prea puţină importanţă... Cu mîna-n afară, cu ţeava întoarsă spre capul lui, îşi ridică revolverul, cu toate că, ştia că de-ar fi să tragă, ar fi întors arma, în ultima clipă, împotriva lui Grabot, ca să suprime obrazul, ura, prezenţa aceea – ca s-alunge dovada aceea a condiţiei sale de om, ca asasinul care taie degetul ce-l denunţă. Simţi deodată greutatea revolverului şi lăsă mîna să-i cadă din nou. Absurditatea se retrăgea dintr-însul cu forţa unui val; peste resturile ei, umbrele sinistre din capătul pieţii, lăncile şi coarnele sălbatice proiectate pe cer păreau pentru prima dată lipsite de putere. O clipă. Ajunse ca un moi să se ridice; era gata să cadă, se rezemă de vecinul lui care strigă; sunetul amortizat de distanţă traversă încet poiana şi-o eliberă de aspectul ei de capcană încremenită. De partea cealaltă, moii erau tot mai mulţi, dar, pe vine sau umblînd, înarmaţi cu arcuri sau cu lănci, se opreau întruna la marginea poienii, lipiţi unul de altul, forfotind lîngă linia aceea misterioasă, precum lupii sau cîinii, ca şi cum o forţă ocultă le-ar fi interzis s-o treacă. Doar timpul singur trăia, apăsător, într-acest loc pustiu: minutele erau prizonierele acelui cerc de brute şi părea că vor rămîne aşa pe veşnicie, de parcă nimic nu s-ar fi putut întîmpla pe lume care să treacă peste capetele lor, ca şi cum a trăi, a suporta ceasurile – şi cel pe care-l vestea cenuşiul cerului, lăsarea serii ce-ar preceda cu puţin incendiul – n-ar fi fost pentru albi altceva decît să îndure din ce în ce mai irecuzabil strînsoarea barierei de vieţi ridicate în faţa celei a pilonilor uriaşi, decît să-nţeleagă mai bine în ce măsură încercuirea aceea însemna pregătirea lor în vederea sclaviei. Hăituiţi, ca nişte capete de fiară la pîndă, asemenea petelor din faţa lor, nu trăiau decît prin priviri, îndreptate toate asupra colibei, ca spre inima unei capcane. Claude nu surprindea nici un cap în vizorul binoclului, fără să-i întîlnească imediat ochii; cînd îl lăsa-n jos, privirile lor de fiară avidă se pierdeau în depărtare; dar el rămînea în faţa acestor priviri aţintite, în faţa acestor gîturi de cîini întinse.

Alţi războinici se iveau, sprijiniţi în arcurile lor, de parcă însoţitorii li s-ar fi înmulţit; avansau ca furnicile, mereu spre linia misterioasă din stînga. Peretele colibei îi ascundea. Perken îl găuri; aproape sub ochii săi, un mormînt pe care se-nălţau două mari fetişuri cu colţi: bărbat şi femeie, ţinîndu-şi bine în mînă sexul vopsit în roşu; puţin mai departe, o colibă. Moii, fără nici o îndoială, înaintau pe după coliba asta pe care aveau s-o ocupe; cu gratiile astupîndu-i deschizăturile, ea rămînea lipsită de mişcare. Şirul moilor pierea îndărătul ei ca-ntr-o trapă; la fel şi agitaţia aceea care puţin cîte puţin avea să se apropie, spre faţada forfotitoare şi clădită ca un cuib de viespi, dincolo de cele două sexe de lemn în care se-nfigeau degetele zbîrcite. Faţada trăia şi ea, vicleană, imobilă, încărcată de tot ce-ascundea, de suboameni care dispăreau înapoia ei, preschimbaţi pe loc în neant ameninţător...

– La ce le-o fi folosind toate? şopti Claude. Ca să se-apropie?

– N-ar fi atît de numeroşi...

Perken se uită din nou prin binoclu; aproape în aceeași clipă, făcu un gest cu mîna, ca spre a-l chema pe Claude, dar își duse mîna la loc, pentru ca binoclul să nu se clintească. Apoi i-l pasă:

– Uită-te-n colțuri!

– Şi?

– Mai jos, lîngă podele.

– Ce te neliniștește? Uneltele ce trec sau acel soi de găuri?

– E-același lucru: uneltele sînt arcuri, găurile sînt făcute ca să bage printre ele altele.

– Şi-atunci?

– Sînt peste douăzeci.

– Cînd vom trage, nu gratiile au să-i apere pe ei!

– Stau culcați. O să pierdem multe gloanțe. Şi apoi o să fie noapte. Ei au să ne vadă, pentru că această cabană o să ardă, dar noi n-o să vedem mai nimic.

– Atunci de ce atîtea manevre? N-aveau decît să rămînă unde se aflau.

– Vor să ne prindă de vii.

Claude, fascinat, privea capcana uriașă, masa aceea, lemnele curbate ale arcurilor ce ieșeau din ea ca niște mandibule. Abia dacă auzi glasul lui Xa care-i spunea ceva lui Perken; acesta se uită iarăși cu binoclul. Claude, la rîndu-i, cercetă într-aceeași direcție, în fundul luminișului. Numeroși moi se aplecaseră spre pămînt, ca pentru a răsădi niște plante; alții umblau cu mare grijă, lăsîndu-se pe genunchi, ridicîndu-și foarte sus picioarele, ca pisicile. Se-ntoarse întrebător spre Perken.

– Înfig în pămînt țepușe de război!

Deci așteptau într-adevăr să se facă noapte și-și luau măsuri. Şi cîte alte lucruri asemănătoare se pregăteau sau continuau, îndărătul colibei, îndărătul șirului ce forfotea, al acestor trupuri aplecate?

A-i opri pe moi să dea foc colibei lor nici vorbă nu putea fi, focul o dată aprins, ei n-ar fi putut decît să se repeadă înainte – împotriva arcurilor sau la dreapta, spre țepușele de război. Mai încolo, țărușii de împrejmuire și, încă și mai departe, pădurea... Nimic de făcut decît să omoare cît mai mulți cu putință. Ah! lipitorile astea care se răsuceau atît de bine, sfîrîind deasupra chibriturilor!

Nu era nimic de făcut decît ceea ce-i sfătuise Perken: să-ncerce să fugă la lăsarea serii, cu cîteva minute înainte de incendiere. Rămînea pădurea... Dar chiar și cu fuga asta, ce șanse ar fi avut cu țepușele de război?

Claude se uita la căruțe.

Căruțele – pietrele.

S-o ia de la capăt...

Mai întîi să iasă de-aici ori să fie omorîți. Să nu fie prinși de vii...

– Ce mai înfig oare?

Forfoteau iarăși în fundul poienii, cu lăncile încrucișate.

– Nu-nfig nimic. Se-ntoarce șeful lor...

Perken îi trecu iarăși binoclul lui Claude. Agitația, astfel apropiată, rămînea ordonată; nimic nu-i distrăgea pe moi de la scopul lor. Atmosfera tensionată, ostilitatea a tot ce plutea-n aer, ca și cum toate aceste gesturi îndreptate contra lor s-ar fi adunat într-un singur suflet, totul se îndrepta spre ființele la pîndă, spre oamenii aceia încolțiți; și ceva chiar din colibele lor se alătură deodată acestui duh îndîrjit: Perken. Stătea neclintit, ca într-un instantaneu, cu privirea pierdută, cu gura deschisă, cu toate trăsăturile feței congestionate. Nu mai era nimic omenesc în colibă; prăbușit în colțul lui, Xa aștepta, încovoiat ca o lighioană; Grabot – numai de-ar tăcea mai departe! În preajma lor, mutrele acelea de fiare, cu instinctul lor de sadici, precis și bestial ca hîrca aia de gaur cu colții morți; și Perken pietrificat. Spaima insului zdrobit de singurătate îl făcu pe Claude să simtă un gol în stomac, spaima omului abandonat printre nebunii care se vor pune-n mișcare. Nu îndrăznea să vorbească, dar îi atinse umărul lui Perken; acesta-l dădu la o parte fără să-l privească, înaintă doi pași și se opri în mijlocul deschizăturii – la bătaia unei săgeți.

– Atenție!

Perken nu mai auzea. Așa că viața asta, și-așa destul de-ndelungă, avea să se isprăvească aici într-o băltoacă de sînge cald sau în lepra asta de curaj care-l descompusese pe Grabot, de parcă nimic, din nici un domeniu, n-ar fi putut scăpa junglei. Se uită la el: cu bărbia-n piept, cu fața ascunsă de păr, orbul se-nvîrtea încet în cerc – ca-n jurul pietrei de moară –, cu un umăr înainte, recăzut în

sclavajul lui. Perken era obsedat de chipul din fața lui, așa cum ar putea s-ajungă și el mîine, cu pleoapele pe veci închise... Totuși mai putea lupta. Ucide, în fine! Pădurea nu era numai o viermuială implacabilă, ci arbori, tufișuri din spatele cărora se putea trage – sau muri de foame. Nebunia convulsivă a foamei pe care-o simțea nu era nimic pe lîngă pietrele de moară adormite, cu harnașamentul lor pentru sclavi, din sat; în pădure puteai muri liniștit.

Orice gînd clar era nimicit de aceste capete la pîndă; ireductibila umilință a omului hăituit de destinul lui sărea-n ochi. Lupta împotriva decăderii se dezlănțuia în el, precum o furie sexuală, exasperată de acest Grabot care continua să se-nvîrtească-n colibă ca-n jurul cadavrului curajului său. O idee stupidă îl tortura: chinurile iadului pentru orgoliu – membrele frînte și răsucite, capul căzut pe spate ca un sac, trupul înfipt ca un țăruș pe vecie în pămînt – și dorința înverșunată ca toate astea să existe pentru ca un om, în fine, să poată scuipa-n obrazul torturii, în deplină conștiință și în deplină voință, chiar și răcnind. Încerca atît de furios exaltarea de a-și juca ceva mai mult decît moartea, care devenea într-așa măsură răzbunarea lui împotriva universului, eliberarea lui din condiția umană, încît se simți luptînd împotriva unei nebunii fascinante, ca un soi de iluminare. „Nici un om nu rezistă torturii“, îi trecu prin minte, dar fără forță, ca o frază, o dată cu un clinchet ciudat – îi clănțăneau dinții. Sări peste gratii, ezită încă o clipă, căzu, se sculă, cu un braț ridicat în sus, ținîndu-și revolverul de țeavă ca pe-un zălog.

„Nebun?“ Claude, cu răsuflarea tăiată, îl urmări cu țeava armei lui; Perken se îndrepta spre moi, pas cu pas, cu tot trupul țeapăn. Soarele scăpătînd zvîrlea-n luminiș lungi umbre piezișe, cu un ultim reflex pe mînerul revolverului. Perken nu mai vedea nimic. Piciorul i se poticni într-un tufiș; făcu un gest cu mîna, ca și cum l-ar fi putut da la o parte (nu mergea pe potecă), continuă s-avanseze, căzu în genunchi, se ridică, mereu la fel de țeapăn, fără să fi scăpat revolverul. Înțepătura plantei fusese atît de ascuțită, încît văzu o clipă ceea ce era-n fața lui: șeful își îndrepta o mînă spre pămînt, cu hotărîre. Să pună acolo revolverul. Îl ținea înălțat în mînă. În sfîrșit, reuși să-și îndoaie brațul, apucă arma cu cealaltă mînă, ca pentru a

o desprinde. Nu mai era vorba de ezitare, dar nu mai putea să se miște. În fine, mîna i se lăsă-n jos deodată și se deschise, cu toate degetele desfăcute – revolverul căzu.

Alți cîțiva pași. Niciodată nu mersese așa, fără să-și îndoaie genunchii. Forța care-l răscolea își cunoștea prost oasele; de n-ar fi fost voința ce-l împingea spre tortură cu această putere de animal furibund, ar fi crezut că o să-și piardă direcția. Fiecare pas al picioarelor lui înțepenite se repercuta pînă-n rinichi și-n ceafă; fiece buruiană smulsă de picioarele lui, pe care nu și le vedea, îl agăța de pămînt, sporea rezistența trupului ce-i tot cădea de pe-un picior pe altul cu o vibrație întreruptă de pasul următor. Pe măsură ce se-apropia, moii își plecau spre el lăncile ce sclipeau stins în lumina murindă; îi trecu prin minte deodată că, fără-ndoială, ei nu numai că-și orbeau sclavii, dar îi și castrau.

Ba mai mult se pomeni înfipt în pămînt, învins de carne, în viscere, de tot ce se poate revolta contra omului. Nu era teama, căci știa că-și va continua mersul de taur. Destinul putea deci să facă mai mult decît să-i distrugă curajul; Grabot era fără-ndoială un dublu cadavru. Dar barba... Voi să se-ntoarcă, în chip absurd, ca să-l mai privească o dată; nu-și mai văzu decît revolverul.

Arma era foarte aproape de potecă, aproape-n mijlocul unei rotocoale de lut gol, ca și cum ar fi ars iarba în jurul ei. Capabilă s-omoare șapte dintre oamenii ăștia. Capabilă de toate apărările. Vie. Se-ntoarse spre ea; spinările curbe ale arcurilor luciră o clipă în aerul roșu al luminișului.

Deci, exista, fără-ndoială o lume de atrocități dincolo de ochii scoși, de castrarea pe care tocmai o descoperea. Și demența, ca pădurea nesfîrșită de după liziera asta... Dar el încă nu era nebun; o exaltare tragică îl tulbura, o bucurie sălbatică. Continua să se uite-n pămînt. De ghetele lui zdrențuite, de șireturile lui de piele răsucite se lipea în chip absurd imaginea străveche a unui șef barbar, prizonier ca și el, aruncat de viu în butoiul cu vipere și murind în timp ce-și răcnea cîntul lui de război, scuturîndu-și pumnii deasupra capului, ca pe niște noduri rupte... Groaza și hotărîrea i se înfigeau

în piele. Dădu cu piciorul în revolverul care se rostogoli vreun metru şchiopătînd, săltînd din mîner în ţeavă, ca o broască. Porni iarăşi către moi.

Claude, gîfîind, nu-l scăpa din vizorul binoclului ca din capătul unei linii de tir; aveau moii să tragă? Încercă să-i vadă, îndreptîndu-şi o clipă binoclul spre ei; vederea nu i se obişnui însă imediat cu diferenţa de distanţă şi, fără-ntîrziere, îl căută iar pe Perken, care-şi reluase mersul, cu bustul înainte: un om fără braţe, o spinare aplecată de trăgător la edec, pe nişte picioare ţepene. Cînd se-ntorsese, o clipă, Claude îi revăzuse faţa, atît de repede, încît nu-i zărise decît gura deschisă, dar îi bănuia fixitatea privirii după imobilitatea trupului, după umerii ce se-ndepărtau pas cu pas, cu o forţă maşinală. Cercul binoclului suprima totul, în afară de omul acesta. Cîmpul vizual se lărgi puţin spre stînga; răsucindu-l puţin, îl aduse la loc. Iarăşi îl pierdu pe Perken; îl căutase prea departe, într-una dintre lungile dîre de soare. Perken tocmai se oprise.

Un moment, şirul moilor spre care se-ndrepta el i se păruse destul de subţire, vizibil la nivelul capetelor, dar pierdut la bază în ceaţa ce-ncepea să urce din pămînt. Un ultim reflex strălucea vibrînd peste aceste lucruri mişcătoare, părea să fie în perfectă concordanţă cu neliniştea gîfîitoare a oamenilor faţă de pacea înserării. Mîna lui, liberă acum, se-nchidea, moale, la fel de uşoară ca mîna unui bolnav, ca şi cum ar mai fi căutat o armă; şi deodată, privirea lui întîlnind vîrfurile arborilor peste care se-ntindea prelungă ultima roşeaţă a soarelui, în timp ce pe jos agitaţia încremenită continua, pasiunea libertăţii pe cale de a-l părăsi îl cuprinse pînă la delir. La limita atrocei metamorfoze ce-l obseda, se agăţă de el însuşi, cu mîinile încleştate înfigîndu-i-se-n carnea coapselor, cu ochii prea mici pentru năvala tuturor lucrurilor vizibile, cu pielea ca un nerv. Zvîrlit ca-ntr-o pasiune sexuală spre libertatea-n agonie, mînat de-o voinţă înverşunată posedîndu-se pe ea însăşi în faţa acestei iminente distrugeri, Perken se cufunda în moartea însăşi, cu privirea aţintită asupra razei orizontale ce se alungea acolo din ce în ce mai sus, scăpată de umbrele sinistre şi vane a căror pîndă se pierdea-n obscuritatea ce suia din pămînt. Lumina roşie a soarelui se prelungi

deodată, ca o umbră; ziua descompusă ce precedă preţ de cîteva minute noaptea tropicelor se nărui peste poiană – formele moilor se şterseră, în afară de şirul lăncilor, negre pe cerul mort, şi-al cărui reflex roşiatic pierise. Perken cădea din nou în mîinile oamenilor, faţă-n faţă cu aceste forme duşmănoase, cu apariţia sălbatică a lăncilor. Şi deodată, clătinîndu-se neîncetat, auzi propria voce care striga şi se simţi prins. Nu! Simţul tactil dispărea din cauza fricii, dar această durere a rănilor... În sfîrşit, pricepu, căci mireasma ierbii îl învăluia: căzuse, cu un picior prins într-o ţepuşă de război, peste alte ţepuşe. Dintr-o încheietură a mîinii, sfîşiată, curgea sînge. Se ridică, mai întîi în mîini; era cu siguranţă rănit la genunchi. Moii abia de se clintiseră; puţin mai aproape de el, totuşi... Voiseră să se repeadă pe el, fuseseră opriţi? În penumbră, nu le desluşea decît albul ochilor, mobili, tot timpul aţintiţi spre dînsul. O turmă. Atît de aproape... Unul de-ar fi sărit, şi Perken ar fi fost atins de lancea lui. Durerea apărea, în acelaşi timp ascuţită şi toropitoare, dar se simţea eliberat de el însuşi – revenea la suprafaţă. Moii îşi ţineau lăncile cu amîndouă mîinile, de-a curmezişul pieptului, cum fac cînd se apropie de fiare. Şi el gîfîia ca o fiară. În buzunar avea în continuare micul browning; să tragă-n şef, fără să scoată pistolul din haină? Pe urmă? Imposibil să se sprijine-n gamba rănită, rezemîndu-se pe celălalt picior, o lăsa să-i atîrne, dar greutatea piciorului i-o trăgea-n jos şi un junghi ascuţit îi pătrundea-n genunchi: durerea urca la intervale regulate, cu o pulsaţie moale şi zvîcnitoare, o dată cu bătaia sîngelui care îi vuia-n cap. Şi o mare animaţie se produsese-n jurul lui, de care lua cunoştinţă şi care-l năpădea ca şi cum ar fi fost stîrnită de durerea aceea; moii se apropiaseră în spatele lui, despărţindu-l de Claude. Oare nu-l lăsaseră să-nainteze pînă aici decît pentru asta?

IV

Se afla-n fața lor. Șeful nu-și lua privirea de la el, o privire care clipind devenea scînteietoare, pîndindu-i acum următoarea mișcare. În mîna lui dreaptă, validă, continua să țină micul browning, gata să tragă prin stofă, stînjenit de-un reflex ce-l silea să-și salte buzunarul, ca și cum ar fi putut să scadă astfel din greutatea piciorului rănit. Întinse mîna stîngă spre ghid, aflat alături de șef. Sălbaticul ridică spre această mînă sabia lui oblică, dar pricepu că gestul era pașnic; sabia aproape atinse mîna din care sîngele, picătură cu picătură, cădea pe jos fără nici cel mai mic sunet, apoi coborî.

– Știți voi că omul ăsta prețuiește o sută de urcioare? strigă Perken.

Ghidul nu traduse. Neputința se abătu asupra lui Perken ca o revelație. S-o apuce pe bruta asta de gît, s-o scuture, s-o facă să vorbească:

– Tradu, pentru Dumnezeu!

Ghidul îl privea, cu capul strîns între umeri, de parcă i-ar fi fost mai teamă de aceste cuvinte decît de luptă. Perken bănui că nu-nțelegea – vorbise prea repede, într-o siameză nedeformată, și strigătul făcea să-i distingă și mai greu cuvintele.

Repetă, căznindu-se să vorbească rar:

– Tu spune la șef...

Despărțea cuvintele, exasperat de respirația sa precipitată care-i acoperea silabele. Cu ochii țintă în cei ai interpretului, care se simțea agitat în fața acestei priviri de sălbatic, căuta să ghicească. Moiul își aplecă ușor umărul spre șef, ca și cum avea să-i spună ceva.

– ... Om alb orb prețuiește...

Pricepea el oare? Destinul lui, al lui Perken, se juca pe această miză vie. Viața lui se îndrepta ca spre un pasaj către aceste picioare acoperite de bube, către cîrpa murdară și însîngerată din jurul coapselor, către umanitatea capabilă numai de capcane și de viclenie, la fel ca fiarele pădurii. El depindea întru totul de făptura asta, de mintea ei de larvă. Ceva-n clipa asta trăia mocnit într-acest cap, cum s-ar deschide niște ouă de muscă ouate-n creier. De un ceas încoace, nu mai simțise o asemenea poftă violentă de-a ucide:

– ... Prețuiește mai mult de o sută de urcioare...

În sfîrșit, îi traducea! Bătrînul șef nici nu se clinti. Imobilitatea tuturor era atît de deplină încît părea că numai noaptea nu se oprise-n loc, că o puteai vedea urcînd spre cer. Ca-n ritualurile dimineții, toată viața acestui loc uitat de lume se agăța de umbra tăcută a șefului; nici un răget de lighioană nu venea din adîncurile frunzișului ce părea că se prelungește-n tăcerea și-n imobilitatea aceea pînă la capătul pămîntului. Perken aștepta un gest din mînă; dar nu, șeful se apropiase de interpret, cuvînta; omul traduse pe loc:

– Mai mult de-o sută?

– Mai mult.

Șeful chibzuia, clănțănind fără-ncetare din dinți, ca un iepure. Își înălță capul – un strigăt răzbătuse din fundul luminișului:

– Perken!

Claude nu-l mai vedea și-l chema. În cîteva minute, noaptea se va fi așternut; ar fi pierduți dacă ultima lor șansă, schimbul le scăpa...

– Vino-ncoace!...

Perken strigase cît putea de tare; șeful se uita la el, neîncrezător, continuînd să-și miște gingiile, amenințător, în liniștea ce s-așternuse iarăși.

– Îl chem, îi spuse Perken interpretului.

– Fără armă! răspunse șeful.

– Ia-ți numai micul browning! strigă Perken în franțuzește.

Lupta continua...

Un cerc luminos se ivi în întunecimile cenușii unde vocea se stinse: Claude își aprinsese lanterna electrică. Nu-l vedeau, nu s-auzea nici cel mai mic foșnet de crengi strivite; numai cercul ăsta înainta în zigzag, mereu la aceeași înălțime, însoțind lichida zvîcnitură a sîngelui din vinele de la tîmple, de care Perken nu reușea să se elibereze. Lumina urma cărarea, fără nici o îndoială. Ridicată deodată-n sus, ea părăsi pămîntul, trecu cosind peste oamenii adunați, reveni spre sol, căutînd poteca; toate aceste făpturi ieșite pentru un moment din întuneric – cu vîrfurile albe ale dinților aprinse deodată, cu busturile înclinate spre Perken – reveniseră la rolul lor de umbre.

Perken începea să simtă durerea; se așeză pe jos, nu fără greutate. Junghiurile nu mai erau atît de dese. Lanterna se stinse. Claude, la numai cîțiva metri, strivea frunzele înaintînd; Perken, cu picioarele-ntinse, cu capul plecat spre pămînt, nu mai vedea decît imensitatea pădurii în care se pierdeau toate formele din apropiere, chiar și întregul șir de lănci pe cer. Cuvinte roiau în jurul lui, ca o vorbărie-năbușită.

– Ești rănit?

Era Claude.

– Nu. În sfîrșit, da, dar nu grav. Așează-te lîngă mine! Și stinge asta!

Moii, de altfel, pregăteau un foc de proporții.

Perken rezumă.

– Le-ai propus peste o sută de urcioare... Cîți războinici sînt?

– Între unul și două sute.

– Bodogănesc... Ce crezi că spun?

Vorbele, într-adevăr, continuau să le dea tîrcoale, mai guturale. Două voci se detașau de celelalte, mai hotărîte, afirmative; una era cea a șefului.

– Cred că șeful discută cu stăpînul lui Grabot.

– Ce apără căpetenia asta? Satul, în totalitate?

– Fără-ndoială.

– Dacă i-am propune un urcior pentru fiecare războinic și cinci sau zece, cît o să vrei, pentru tot satul?

Perken făcu propunerea pe loc. De-abia tradusese interpretul, că un murmur invadă umbra; vorbeau cu toții la-nceput încet, ajungînd apoi pînă la o cîrîială furioasă. Lăncile se agitau acum pe cerul cernut de aceleași stele ca și-n ajun. Apoi pieriră; flacăra tocmai țîșnise șuierînd, biciuind totul cu pîlpîielile ei inegale. Se-nălța, și capetele apăreau, deslușite în primele planuri, pierdute-n cele din urmă; aproape toți războinicii erau acolo, vorbind în disperare, brusc fără să le mai pese de albi. Fiecare vorbea pentru el, din ce în ce mai tare, cu brațele nemișcate, dar clătinînd din cap; focul, la intervale regulate, înghițind larma de castaniete înăbușite a cuvintelor, își punea iarăși accentele roșii pe fețele lor de țărani bătrîni pe care apăreau deodată, mai iute decît pîlpîiturile flăcării, privirile de vînători. Trăncăneala înconjura un cerc mut; în această groapă de tăcere, bătrînii stînd pe vine în jurul căpeteniei lor, cu brațe prea lungi, ca ale maimuțelor, vorbeau pe rînd. Claude nu-i scăpa din ochi, neliniștit de expresia feței lor pe care voia s-o înțeleagă, și totuși la fel de străină ca și limba ce-o vorbeau.

Interpretul veni spre Perken:

– Unul dintre voi o să plece, altul o să rămînă pînă se-ntoarce...

– Nu.

– Unul singur poate muri pe drum, îl puse s-adauge Claude. Atunci, schimbul nu se mai poate face.

Moiul plecă iarăși, împiedicîndu-se de piciorul rănit al lui Perken, care era cît pe-aci să țipe; durerea, din nou, amorți...

Tratativele reîncepură.

– La nevoie, spuse Claude...

– Nu, eu îi cunosc pe sălbatici: dacă ei vor cu adevărat, bătrînii nu vor putea ține piept satului; și important e să cîștigăm timp; dac-ar fi ziuă, aș avea alte mijloace...

Cîrîiala se transformă deodată în voci înăbușite, asemănătoare cu cele ale păsărilor în zbor; toți se uitau la grupul bătrînilor. În timp ce capetele se-ntorceau, gurile rămase căscate în timpul cuvîntării celor de-alături se-nchideau pentru a fi mai atenți.

– Nici un trib nu are un urcior de fiecare om! strigă Perken în siameză.

Tălmaciul traduse. Şeful nu răspunse. Nici unul nu mişca; aşteptarea se-ntindea, ostilă, ca nişte cercuri în apă. Războinicii erau atenţi la căpetenie.

Perken voi să se ridice, dar îi era teamă să nu meargă prea greu şi să scadă astfel din puterea cuvintelor. Strigă iarăşi:

– Vom fi fără escortă. Urcioarele...

Interpretul veni la el, urmărit de mişcarea unanimă a capetelor.

– ... Urcioarele au să vină-n căruţe. Fără escortă.

Se oprea după fiecare frază, pentru ca tălmăcirea să fie făcută imediat.

– Numai trei oameni.

– Faceţi schimbul într-un luminiş pe care-l veţi hotărî.

Claude era atît de deprins să-i vadă pe albi aprobînd din cap, încît neclintirea acestor chipuri, imediat după mişcarea ce le-ntorsese spre ei, îl izbi ca un refuz.

– Se vede că-i ispiteşte, totuşi, murmură el, să aibă fiecare urciorul lui.

– Nu-şi dau prea bine seama...

Ce se petrecea? Unii se ridicau. Ezitînd, cu spinările aduse, c-un braţ întins spre locul unde stătuseră. Şi se-ndreptau spre coliba de unde veneau albii, cu umbrele precedîndu-i. Trei, patru... Se confundau cu arborii; numai partea de sus a lăncilor se vedea încă pe cerul înstelat... Ceilalţi au rămas pe loc, încordaţi într-o aşteptare atît de molipsitoare, că-i prinse şi pe albi. Pe deasupra liniei ondulate a arborilor, Claude pîndea reîntoarcerea lăncilor; în schimb, se auziră nişte strigăte, cărora le răspunse o vociferare din care răzbătea mulţumirea. Vîrfurile se iviră o clipă încrucişate, aproape de-o stea prea strălucitoare, se lăsară-n jos, se ridicară iar, din ce în ce mai sus; oamenii intrară în lumina roşie, legaţi de noapte prin umbrele lor ce se pierdeau în ea. Perken îl recunoscu printre ei pe stăpînul lui Grabot; se dusese să se asigure de prezenţa sclavului său; şi ceilalţi se temuseră să nu fi fugit. Voia să se-ntoarcă la colibă; doi războinici îl ţineau de-ncheieturile mîinilor; tustrei strigau, dar

Perken nu pricepea ce vor. În sfîrşit, se aşezară pe vine; tratativele reîncepură şi iarăşi o absurdă atmosferă de tîrguială ţărănească se aşternu pe deasupra ferocităţii, fără s-o acopere cu totul.

– O să ţină mult tărăşenia asta? întrebă Claude.

– Pînă ce sting focul, în zori. Întotdeauna acesta e ceasul hotărîrilor înţelepte.

Acum, cînd energia lui nu se mai canaliza în altă direcţie, Perken revenea la el însuşi. Cu greu simţea că-şi recîştigase viaţa; cînd riscase tortura şi decăderea, temîndu-se că n-o să le poată îndura, îşi ieşise într-atîta din el, că nu se mai simţea acum decît în faţa unei vieţi care se asemăna cu o ceaţă. Ce era real în această rumoare ce urca şi cobora o dată cu flacăra, în acest conciliabul de nebuni, în inima acestei implacabile apăsări a pădurii şi-a nopţii? O dată cu febra, ura faţă de oameni îl invada, ura faţă de viaţă, ura faţă de toate aceste forţe care acum îl recucereau, îi alungau puţin cîte puţin amintirile atroce, ca pe cele ale unui extaz. Încetase să se mai simtă prizonier, măcar că-şi asculta rana, junghiurile ei şi febra mai mult decît gîndurile, dar căldura ca după o baie ce îi ardea obrajii şi tîmplele lui dezagrega tot ce venea de la oameni. Moii nu se mai mişcau; de cînd sclipirile focului desenau de fiecare dată aceleaşi lănci înfipte-n pămînt, lustruiau aceleaşi braţe lucind de năduşeală, rumoarea trecea peste adunarea aproape cu totul pierdută-n întuneric, ca un bîzîit de gîngănii peste nişte mumii stînd pe vine; cînd scădea flacăra, tenebrele reveneau lovind în aceste epave cu un reflux din care ţîşneau lănci în dezordine. Febra ce urca-ntruna le dădea o imobilitate minerală; noaptea se năpustea peste ei la asaltul acestei sălbăticii descompuse, o acoperea la loc, aşa cum pădurea acoperise templele, apoi unda ei se prăbuşea şi capetele reapăreau, cu punctele fixe şi roşii ale ochilor ce reflectau focul pînă-n adîncurile întunericului.

Zorile

Un bulgăre de pămînt strivi ultima flacără a focului. Tălmaciul veni să s-aşeze pe vine lîngă Perken.

– Veţi alege voi locul şi ziua.

– Jurămînt?

– Jurămînt.

Transmise dialogul răcnind.

Unul cîte unul, moii se ridicară, ca niște rămășițe dintr-un naufragiu, în lumina slabă a zorilor, palidă și rece; mulțimea lor ondulată ca o prelată se dezagregă în cele din urmă. Cîțiva urinau, imobili.

– Tu crezi în jurămînt, Perken?

– Stai. Ar trebui să mergem să căutăm cartușele care sînt în cartușiera mea veche, în prima căruță, sub haină... Și coltul meu...

– Unde?

– Nu știu... Între colibă și locul ăsta...

Printr-un noroc, căzuse pe locul fără iarbă unde Claude îl descoperi imediat. De-ndată ce-l luă – dovadă de pace – un om îmbrăcat ieși din coliba lor: Xa. Amîndoi se duseră la căruțe; Xa scoase tocul revolverului, apoi se-ntoarse spre Perken.

– Grabot? întrebă acesta.

Boy-ul desfăcu palmele:

– Acum dorm!...

Bătrînii stăteau pe vine, sub craniul de gaur; un sclav aducea urcioarele cu rachiu. Perken se ridică, rezemat de Claude, pe care-l neliniștea tremurul obrajilor săi supți și nebărbieriți; își mușca buzele tare, ca să nu se strîmbe de durere. Căpetenia bău, întinse bambusul. Perken își apropie capul, se opri. Toți îl priveau.

– Ce ai? întrebă Claude.

– Stai...

„Să refuze jurămîntul?“ Moii așteptau doar un semn de la căpetenia lor. Perken ridicase mîna stîngă, pentru a le atrage atenția. Își scoase coltul din toc, îi spuse tălmaciului „Uitați-vă la gaur“ și ochi. Ținta tremura; febra și rana lui... Numai ca roua nopții să nu fi-mpiedicat arma... Era unsă... Toate privirile se îndreptau în dimineața ce-abia începea, spre osul lustruit de soare și de furnici. Perken trase. O pată de sînge se slei între cele două coarne, lățindu-se din centru spre margini; un șiroi roșu șovăi, se prelinse deodată spre bot, se opri pe margine, pică în sfîrșit, strop cu strop. Căpetenia întinse cu teamă mîna. Un strop roșu, acolo sus, rămînea neclintit, spînzurat; îi pică pe deget. El îl linse îndată, spuse o frază ce-i făcu pe toți să-și pironească ochii-n pămînt, cuprinși de-o neliniște nouă.

– Sînge de om? întrebă interpretul.

– Da...

Claude aștepta ca Perken să se lămurească despre ce-i vorba, dar Perken se uita la moi. Cu umerii înainte, cu tot trupul gîrbovit și-ncordat în același clipă, parcă dezertînd, cîte-o privire părăsea grupul, se-ndrepta spre hîrcă și revenea, pe furiș. Sub pînda asta neîntreruptă a ochilor, sub spaima asta, părea că pata continua să se-ntindă. Pe marginea mai de sus, sîngele se zbicea, dar alt șiroi coborî spre pămînt într-un zigzag încet. Sîngele ăsta-n mișcare, cu șiroaiele lui ca niște gheare, trăia ca o gînganie uriașă, marcînd osul vinețiu în lumină, ca un semn de posesiune.

Cu mîna lui, pe care limba-i întinsese vizibil stropii de sînge, căpetenia arăta spre paiul de bambus. Perken bău. Claude sperase în vreo venerație bruscă.

– Sînt prea deprinși cu supranaturalul, spuse Perken. Ei se uită la mine așa cum s-ar uita albul la posesorul unei puști extraordinare. Și le e teamă de mine în același fel. Ceea ce cîștigăm sigur din asta e că investim jurămîntul orezului cu o valoare absolută.

Claude la rîndu-i bău și el:

– Dar ce-i drăcia asta?

– Mi-am umplut unul dintre cartușele goale cu sînge din genunchiul meu.

Șeful se ridică. Xa merse să pregătească căruțele; Perken și Claude se-ntoarseră la coliba în care rămăsese Grabot. Stătea întins pe-o parte, cu brațul în lături, cu palma deschisă – dormea. Perken îl trezi, îi dădu de veste înțelegerea la care se ajunsese cu moii. Stînd acum în șezut, cu capul moale pe umeri, Grabot nu răspundea, pe jumătate adormit încă sau ostil.

– Sînt sigur că acum n-au să trădeze jurămîntul orezului, spuse Perken.

Grabot își deschise palma fără să răspundă; Claude întoarse ochii: Xa înainta cu căruțele, cu ultimul ghid alături de el. Putuse să-njuge la fel de repede ca de obicei, căci nu li se șterpelise nimic; și această reluare a mersului lucrurilor, această estompare a tragediei nopții cădea asupra lui Claude ca și conștiința propriului neant. Sub gaur se făcuse un mare gol; la capătul celor două șiroaie negre, pe marginea dantelată a osului, se-nchega un strop de sînge în care sclipea soarele.

V

Ghidul le-arătă cu vîrful lăncii satul siamez: trei sute de metri mai în jos, pe-o pată a pădurii, lîngă cîțiva bananieri, colibe de paie înghesuite, cu veșnicul lor aspect de lighioane sălbatice; pînă-n zare, contururile descrescînd, aproape paralele, ale dealurilor: Siamul. Ghidul își înfipse lancea-n pămînt pentru a arăta locul unde se va face schimbul.

– E bine ales, spuse Claude. Se văd toate potecile ce duc încoace.

Perken, întins într-o căruță căreia Xa îi scosese coviltirul, ca pe brancardă, se înălță-n capul oaselor:

– E un biet nerod; dacă Siamul vrea să acționeze, n-are s-o facă decît după ce-am făcut noi schimbul; n-are să-i fie greu să pună sub urmărire căruțele încărcate cu urcioare. Cel care le va urmări va conduce apoi coloana de represiune...

Moiul continua să-și țină lancea; în fine, fu sigur că albii l-au priceput. Se-ntoarse și porni îndărăt, mai întîi încet, pe urmă alergînd cu o stîngăcie de animal gonit. Nu-i mai auzeau pașii, dar tot îi mai simțeau prezența; se-ntorcea spre sălbăticie, ca o barcă spre un vas.

Singuri cu căruțele și cu pietrele lor, singuri cu cărarea ce-i împingea spre satul ale cărui acoperișuri scînteiau dincolo de abisul de lumină.

Cîțiva săteni vorbeau siameza. Perken alese cărăuși și, zi de zi, drumul lor reîncepu, cu schimburi în sate, ca și-n Cambodgia. Mai grăbit, dar în același timp ritmat de zvîcnetul sîngelui în piciorul ce

i se umfla de la o zi la alta, în genunchiul ce se-nroşea întruna, Perken abia mai mînca; nu se ridica decît dacă era silit. Seara, febra creştea. În sfîrşit, se iviră coarnele şi turnurile înalte ca nişte clopote ale unei pagode, albastre de tot în lumina tropicală: primul tîrg siamez mai răsărit. De cum ajunseră la bungalou, Xa se informă. Se afla acolo un tînăr medic indigen care studiase la Singapore şi care locuia la Bangkok; şi-un doctor englez, aflat în trecere, pentru încă două zile. „Ia masa la chinezi..." Era de-abia ceasul douăsprezece. Claude alergă la birtul chinezesc – sub un evantai uriaş ce se legăna agăţat de tavan, în faţa pereţilor de rogojină, leproşi, pe care erau aşternute enorme reclame de ţigări, între sifoane şi borcane verzui, un spate îmbrăcat în pînză albă, cu părul alb.

– Domnul doctor?

Omul se-ntoarse încet, cu boabele de fasole înfipte-n vîrful beţigaşelor lui, cu faţa aproape la fel de albă ca şi părul. Se uita la Claude, plictisit şi resemnat în acelaşi timp:

– Ce mai e?

– Un alb rănit grav. Plaga e otrăvită.

Bătrînul dădu uşor din umeri şi-şi văzu de masă. Claude, după un minut, se hotărî să se aplece, rezemîndu-şi pumnii peste masă. Medicul îşi ridică ochii:

– Aţi putea să mă lăsaţi să-mi termin masa, nu?

Claude ezită. „Să-i trag o pereche de palme?" Era singurul medic european. Se aşeză la masa vecină, între doctor şi uşă.

– S-a-nţeles! ar fi fost un răspuns mai scurt... Terminaţi de mîncat.

În fine, medicul se ridică.

– Unde l-aţi dus?

„Unde-aţi mai avut nerozia să-l duceţi?" voiau să spună de fapt şi vocea, şi chipul lui.

– La bungalou.

– Să mergem.

Soare, soare...

De-ndată ce intră în odaie, se aşeză pe pat, îşi desfăcu briceagul ca să sfîşie pînza pantalonului, dar umflătura ajunsese atît de mare, încît Perken şi-l tăiase singur. Medicul smulse cu brutalitate pînza, dar gesturile i se schimbară de-ndată ce-ncepu să palpeze. Marea pată neagră, zbîrcită a rănii părea fără nici o legătură cu genunchiul ăsta enorm şi roşu.

– Nu puteţi îndoi piciorul, nu-i aşa?

– Nu.

– V-a lovit vreo săgeată?

– Am căzut pe-o ţepuşă de război.

– Acum cît timp?

– Cinci zile.

– Prost...

– Stungii nu-şi otrăvesc niciodată ţepuşele.

– Dacă ţepuşa ar fi fost otrăvită, eraţi mort pînă acum. Dar un om se otrăveşte foarte bine şi singur. E admirabil „fabricat" pentru aşa ceva.

– Am pus tinctură de iod... deşi nu imediat...

– Pe-o rană atît de adîncă, asta-i egal cu zero.

Îi palpa încetişor genunchiul lucios, atît de sensibil la atingere, încît lui Perken îi părea elastic:

– Dur... rotula se clatină... Daţi-mi termometrul: 38 cu 8... Şi temperatura creşte seara, bineînţeles. Aproape că nu mai mîncaţi?

– Nu.

– La stungi!...

Dădu iar din umeri şi păru să cadă pe gînduri; apoi se uită iarăşi la Perken, cu ranchiună:

– Nu puteaţi sta liniştit?

Perken se uită la faţa lui prea albă:

– Cînd un opioman îmi recomandă să stau liniştit, îl trimit întotdeauna să se culce. Dacă e ora cînd vă fumaţi pipa, duceţi-vă s-o fumaţi şi-ntoarceţi-vă mai tîrziu, c-o să fie bine.

– Nu v-am cerut...

– Aţi auzit de Perken, da?

– Şi ce-are-a face asta?

– Eu sînt. Ceea ce-nseamnă că vă sfătuiesc să fiţi cu băgare de seamă.

– Cînd te gîndeşti c-am putea avea linişte!...

Se aplecă iarăşi să vadă rana, nu din ascultare, ci ca şi cum ar fi căutat ceva; îşi urmărea gîndul. „O prostie, mormăia, o prostie..." Un surîs uşor pe buzele lui, dezgustat, lăsîndu-i în jos colţurile gurii în loc să i le ridice, se şterse, reapăru iar.

– Deci dumneavoastră sînteţi Perken?

– Nu, sînt şahul Persiei!

– Şi vi se pare important, nu-i aşa, că aţi făcut atîtea isprăvi prin ţara asta, că v-aţi agitat mult în loc să fi stat liniştit, să...

– Vă-ntreb eu pe dumneavoastră dacă vi se pare lucru serios să stai liniştit, după cum spuneţi?

Zîmbetul îi dispăru iarăşi.

– Ei bine, domnule Perken, ascultaţi ce vă spun: aveţi o artrită supurantă a genunchiului. Pînă-n două săptămîni o să crăpaţi ca o vită. Şi nu mai e nimic de făcut, pricepeţi? Absolut nimic.

Prima reacţie a lui Perken a fost să-l lovească, dar tonul vocii era cu mult mai încărcat de-amărăciune decît de ostilitate, aşa că renunţă. Desluşea totuşi la el ura faţă de acţiune a bătrînilor intoxicaţi...

– Ar trebui totuşi să găsim un medic mai serios, spuse Claude.

– Nu mă credeţi?

Perken chibzui:

– Înainte de-a vă vedea, simţeam că poate e aşa. Între moarte şi mine există o înţelegere veche...

– Nu mai spuneţi prostii!

– ... Dar n-am încredere.

– Vă-nşelaţi. Nu-i nimic de făcut. Nimic. Fumaţi, o să fiţi liniştit şi n-o să vă mai gîndiţi la altceva; opiumul e destul de bun pe-aici... Cînd durerea o să devină prea puternică, faceţi-vă injecţii... O să vă dau eu o seringă. Nu sînteţi intoxicat?

– Nu.

– Fireşte! Aşadar, triplînd la nevoie doza, veţi putea sfîrşi cînd o să vreţi... Am să-i dau boy-ului seringa.

– M-am mai rănit în ţepuşe de război...

– Nu la genunchi... Toxinele microbiene ce se formează acolo vă vor otrăvi cu-ncetul. Nu-i decît o soluţie, amputarea; dar nu mai aveţi timp s-ajungeţi într-un oraş să vi se amputeze picioarele. Faceţi-vă injecţii, gîndiţi-vă la altceva, staţi liniştit; în felul ăsta o să vă distragă atenţia! Asta-i tot.

– O incizie cu bisturiul?

– N-ar ajunge; infecţia e prea adîncă, şi-acoperită de oase. Astea fiind spuse, dac-aveţi poftă, chemaţi-l şi pe siamez, cum v-a propus tinerelul de faţă. Vă previn că n-are nici o experienţă clinică. Şi mai e şi indigen... Dar probabil că face parte din concepţiile dumneavoastră să-i preferaţi pe ăştia în locul nostru...

– În clipa asta, mult mai mult...

Înainte de-a trece pragul, cu Xa lîngă el, medicul se-ntoarse, se uită din nou la Perken şi la Claude:

– Dumneavoastră n-aveţi nimic?

– Nu.

– Pentru că, de vreme ce mă aflu...

Dar privirea lui era aţintită asupra lui Perken; după încetineala lui, după felul cum îşi mişcă pleoapele îl bănuiai de-un anume gînd, ca un reflex într-o oglindă tulbure. În sfîrşit, plecă.

– Păcat c-o pereche de palme, acum, nu mai ajută la nimic, spuse Claude; drăguţ fenomen. Să mă duc să-l caut pe siamez?

– Numaidecît. Un medic alb în turneu pe aici e în mod obligatoriu un fenomen: opioman sau erotoman... Xa, du-te să-l cauţi pe şeful de post. O să-i dai asta. (Îi întinse o adresă oficială siameză, unde doar numele lui era scris cu caractere latine). Să-i spui că e vorba de Perken. Şi găseşte-mi femei pentru diseară.

Cînd Claude se-ntoarse – medicul siamez urma să vină şi el în curînd – şeful de post se afla acolo. Perken şi cu el vorbeau siameza; ofiţerul asculta, răspundea scurt, lua note. Scrisese vreo zece fraze pe care i le dictase.

– Şi Grabot? întrebă Claude, îndată ce acesta ieşi.

– O să-l avem. Ăsta crede ca şi mine că guvernul o să profite de ocazie ca să trimită o coloană de represiune, care să ocupe tot ce va putea fi ocupat în această regiune disidentă. Un bun pretext şi-un avantaj real: un alb mutilat, francezii nu pot zice nimic, şi el ar putea găsi într-o bună zi vreun pretext de felul ăsta, ceea ce-ar fi supărător. Concesionarii căii ferate doresc din toată inima ocupaţia militară... A luat textul telegramei mele; o s-avem răspunsul astă-seară. Dacă o coloană va distruge mai întîi un sat, panica o să cuprindă toată regiunea...

Claude privea drumul, de după rogojina ridicată puţin, pe fereastra fără geamuri. Nimeni. „Nu mai vine odată şi medicul ăsta siamez?“ Palmierii se pierdeau pe cerul de-un albastru ca o iluminaţie cu mercur; soarele se aşternea pe pămînt cu o asemenea putere încît viaţa părea suspendată. Acum nu mai era neliniştea pădurii, ci supunerea lentă a pămîntului şi a oamenilor de către căldură, stabilirea unei supremaţii implacabile. Planuri, voinţă, totul se volatiliza în ea; pe măsură ce, o dată cu liniştea ce se aşternuse iarăşi, căldura invada odaia, o altă prezenţă urca din dogoarea albă a solului, din animalele adormite, din imobilitatea celor doi oameni refugiaţi la umbra asta încinsă: moartea. De faţă cu englezul, Perken avusese mult mai multă nevoie să răspundă decît să-nţeleagă; apoi se căznise să acţioneze, amînînd astfel revenirea acelui gînd ce-l învăluia ca şi strălucirea orbitoare a soarelui. Dar gîndul se-ntoarse.

Siguranţa liniştită a medicului nu-l convingea şi, orice-ar fi spus el, propriile senzaţii, acum, cînd se străduia să le prindă cît mai lucid, nu-l convingeau mai mult. Se obişnuise cu rănile; febra, durerea intermitentă ce-i răsucea genunchiul, le cunoştea; acolo, în sensibilitatea abcesului, în reflexele cărnii tumefiate ce se-ndepărtează enervată la cea mai uşoară atingere, acolo era răul lui, acolo, şi nu în nu-ştiu-ce otrăvire a sîngelui, de care nu suferea. Afirmaţia oamenilor, numai ea singură lupta împotriva afirmaţiei rănii; graţie medicului siamez, i se părea că trebuie să-şi recîştige viaţa.

De-abia intrase, că toate gîndurile se prăbuşiră într-un şoc de trezie. Indiferenţa profesională a medicului a fost de ajuns să-i distrugă acest univers defensiv. Perken se simţi separat cu brutalitate de corpul lui, de acest corp iresponsabil ce voia să-l tîrască-n moarte. Medicul desfăcu pansamentul şi privi atent rana, aşezat turceşte, pe marginea patului; Perken înşira simptomele pe care i le adusese la cunoştinţă şi medicului englez. Siamezul nu răspundea nimic, continuînd să palpeze cu o deosebită precizie. Perken ajunse la limita răbdării, dar fără spaimă – din nou în faţa unui adversar, chiar dacă acest adversar era acum propriul sînge.

– Domnule Perken, venind încoace, l-am întîlnit pe doctorul Blackhouse. E un om... impur, dar e un medic experimentat. El mi-a spus cu dispreţul său englezesc – ca şi cum eu n-aş fi cunoscut această maladie – că e o artrită supurantă. O cunosc din manuale. A fost foarte răspîndită în timpul războiului european; dar n-am văzut nici un caz pînă acum. Simptomele sînt cele pe care le prezentaţi dumneavoastră. Pentru a lupta împotriva unei maladii infecţioase de natura aceasta, ar trebui pusă în practică amputarea... Dar aici, în stadiul actual al ştiinţei...

Perken ridică mîinile-n sus, întrerupîndu-i spusele. Acest jargon de individ occidentalizat îi reaminti că prudenta confirmare a morţii sale îi era dată în aşteptarea unei bune retribuţii. Plăti; omul plecă. Îl urmări cu privirea – ca spre a se convinge.

El credea-n ameninţare mai mult decît în moarte – robit în acelaşi timp cărnii sale şi separat de ea, ca acei oameni care erau înecaţi după ce erau legaţi de-un cadavru. Era atît de străin de această moarte care stătea la pîndă-n el, încît se simţi din nou în faţa unei lupte; dar privirea lui Claude îl aruncă iarăşi în trupul său. Era-n privirea asta o complicitate intensă în care se ciocnea sfîşietoarea fraternitate a curajului şi a compasiunii, uniunea animală a oamenilor în faţa cărnii condamnate; Perken, cu toate că s-a ataşat de el, mai mult decît se simţise legat de oricine altcineva, îşi simţea moartea ca şi cum ar fi venit din partea lui. Afirmaţia imperioasă stătea mai puţin în cuvintele medicilor, cît în pleoapele pe care Claude şi le lăsase instinctiv în jos. Junghiul în genunchi

reveni, cu un reflex ce-i încordă gamba: o înțelegere se stabili între durere și moarte, ca și cum inevitabil una o pregătea pe cealaltă, apoi valul de durere se retrase, luînd cu el voința ce i se împotrivea, și nu lăsă decît suferința ațipită, la pîndă; pentru întîia oară se trezea în el ceva mai tare decît el, un lucru contra căruia nici o speranță nu mai putea face nimic. Şi contra acestui lucru trebuia totuși să lupte...

– Ce e uimitor, Claude, în prezența morții, fie și... îndepărtată, e că știi deodată ce vrei, fără nici o ezitare posibilă...

Se priveau unul pe altul, supuși acestei legături mute care de multe ori îi unise pînă acum. Perken se așezase pe pat, cu piciorul întins; privirea-i redevenise precisă, dar plină de conștiință, ca și cum voința nu i s-ar fi desprins încă de regretele ce le trăgea după ea. Claude căuta să ghicească:

– Vrei să te-ntorci cu coloana?

Perken ezită surprins; nu se gîndise la asta. Stungii, în mintea lui, nu participaseră la moartea sa...

– Nu, acum am nevoie de oameni. Trebuie să mă-ntorc în regiunea mea.

Şi deodată, Claude descoperi cu cît era Perken mai bătrîn decît el. Nici după chip, nici după voce; părea că anii l-ar fi apăsat ca o credință, iremediabil diferiți, de-o altă rasă...

– Şi pietrele?

– Acum nu-i nimic mai rău decît ceea ce a fost speranță...

O s-ajungă, singur, pînă la el în munți?...

Nimic nu-l mai împiedica pe Claude s-ajungă la Bangkok.

Nimic, în afară de prezența morții.

– Am să te însoțesc.

Tăcere. Ca pentru a scăpa de forța rarelor legături umane, amîndoi priveau spre fereastră, orbiți de lumina de-afară ce scînteia pe sub rogojină. Minutele treceau, mistuite de soarele neclintit. Claude se gîndea la pietrele adăpostite sub coviltirul căruțelor, golite de viața ce i le opusese atît de furios. Dacă le lăsa la post, le-ar fi

regăsit. Şi dacă nu le-ar mai fi găsit... „De ce am hotărît să mă duc cu el?“ Nu putea să-l părăsească, să-l lase în același timp pe seama acestei umanități de care el se simțea pe veci separat și în grija morții. Exercițiul acestei puteri pe care el n-o cunoștea îl atrăgea ca o revelație; mai ales dintr-asemenea hotărîri, numai din ele, își nutrea disprețul ce-l separa de toate acceptările oamenilor. Învingător sau învins, nu putea într-un asemenea joc decît să cîștige-n bărbăție, decît să-și potolească nevoia de curaj, această conștiință a deșertăciunii lumii și a durerii oamenilor pe care le văzuse atît de des, informe, la bunicul lui... Rogojina se depărtă fără zgomot, zvîrlind în odaie un vîrtej de atomi triunghiulari; i se păru că rațiunile lui se pierdeau, ușoare și derizorii, în această masă de aer, că nu va cunoaște niciodată, din el însuși, decît voința lui.

Desculț, un indigen aducea o telegramă, răspunsul provizoriu primit de șeful postului:

> „Pregătiți cantonamente, baza de acțiune, coloană represiune opt sute oameni mitraliere“.

– Opt sute de oameni, spuse Perken. Vor să pacifice ținutul... Pînă unde?... Chiar de n-aș fi vrut eu, trebuie să mă-ntorc acolo... Şi aduc și mitraliere, ăștia...

Xa intră:

– Domnu’, venit femei...

– Poți găsi și pentru mine? întrebă Claude.

– Poți...

Amîndoi ieșiră.

Două femei stăteau în dreapta ușii. Aceeași ostilitate îl reținu pe Perken în fața florilor celei mai micuțe și-n fața chipului ei cu buze dulci; detesta acum moliciunea. Îi făcu semn celeilalte să vină, înainte de-a o fi privit măcar. Cea mică plecă.

Atmosfera părea încremenită ca și cum timpul s-ar fi oprit, ca și cum tremurul degetelor lui Perken, doar el, ar fi fost viu în liniștea imobilității asiatice a acestui chip cu nasul acvilin și fin. Nu era nici dorința, nici febra, cu toate că el simți după intensitatea a ceea

ce-l înconjura că febra creştea iar: era nerăbdarea jucătorului. În seara asta nu se temea de impotenţă; dar, în ciuda mirosului omenesc în care plonja, teama îl cuprindea iarăşi.

Femeia se-ntinse, despuiată, cu trupul ei fără păr şi vaporos în semiîntuneric, marcat de infima naştere a sexului şi cu ochii de care el rămînea legat, încă neobosit de-a căuta zadarnic în ei surprinzătoarea decădere a nudităţii. Ea şi-i închise, ca s-alunge dominaţia ce se năştea din sentimentele lui inexplicabile; deprinsă cu poftele bărbaţilor, dar fascinată de atmosfera ce plutea în această linişte absolută, de privirea ce n-o părăsea pe-a ei, aştepta. Îndemnată de perne să-şi desfacă uşor picioarele şi braţele, cu gura întredeschisă, părea că-şi creează propria dorinţă, chemînd satisfacerea prin lenta ondulare a sînilor. Legănarea lor invada odaia – repetată, asemănătoare sieşi, mai activă de fiecare dată cînd reîncepea. Coborî ca un val, suind puţin cîte puţin; muşchii se-ntinseră şi toate colţurile umbroase i se lărgiră. Îndată ce-şi petrecu braţul pe sub ea şi cînd ea trebui să-l ajute, simţi că teama o părăsea; femeia se sprijini de coapsa lui pentru a se deplasa uşor. Nuanţa galbenă al luminii, o clipă îi înconjură şoldul ca o lovitură de bici şi îi dispăru între picioare. Căldura trupului ei îl pătrunse. Deodată ea-i muşcă buzele, accentuînd la extrem, prin această infimă intervenţie a voinţei sale, imposibilitatea-n care se afla de a-şi reprima ondularea sînilor.

La zece centimetri de faţa aceea cu pleoape albăstrui, o privea ca pe-o mască, aproape separat de sălbatica senzaţie ce-l lipea de-acest corp pe care-l poseda ca şi cum l-ar fi lovit. Toată faţa, toată femeia aceea erau în gura ei întinsă. Deodată buzele umflate se deschiseră, tremurînd peste dinţi şi, ca şi cum de-acolo s-ar fi născut, un zvîcnet lung străbătu tot corpul întins, inuman şi imobil ca fiorul arborilor sub marea căldură. Faţa aceea nu trăia decît prin această gură, cu toate că fiecărei mişcări a lui Perken îi corespundea o zgîrietură a unghiei pe aşternut. Sub freamătul devenit intens, degetul, întins în gol, încetă să mai atingă patul. Gura se-nchise, cum şi-ar fi lăsat în jos pleoapele. Cu toată contracţia colţurilor gurii, acest trup înnebunit de el însuşi se-ndepărta de el fără speranţă; niciodată, niciodată n-o să cunoască senzaţiile acestei femei, niciodată n-ar găsi în frenezia ce-l scutura altceva decît cea mai cumplită dintre izolări. Nu posezi decît ceea ce iubeşti. Prins de mişcarea ei, nici măcar liber de-a o readuce la prezenţa lui smulgîndu-se din ea, el îşi închise ochii, se aruncă asupra lui însuşi ca asupra unei otrăvi, dornic de-a nimici, prin neîntrerupta-i violenţă, acest chip anonim ce-l gonea spre moarte.

PARTEA A PATRA

I

Iarăşi zile şi iarăşi nopţi – cu moartea alături, dar şi cu Claude – în căldura şi ţînţarii ce parcă suiau dintr-acest genunchi zvîcnind; purtat de-a curmezişul pădurii, prin toropeala aceea, printr-această neregulată alternanţă de luminişuri sfîşiate şi de vegetaţie, ce-o înlocuia pe aceea a zilei şi-a nopţii, prin lumea asta unde nopţile se lungeau acum ca frunzele, unde timpul însuşi putrezea. Spărturile se apropiau, ca şi cum pădurea smulsă ar fi făcut loc luminii; dar Perken ştia că asta era valea cea mare, că un nou val de pădure va cădea iarăşi peste trupul lui înţepenit, peste voinţa lui devastată, unde speranţa se pierdea în urletele cîinilor sălbatici, în cumplita căldură pricinuită de înţepăturile gîngăniilor. Pusese să i se scoată un moment gheaţa: carnea era grena, înţepată pînă la marginea pielii încălţării, ca de-un tatuaj. Peste durere, mîncărimi, putreziciune, peste ţipătul nesfîrşit al maimuţelor şi peste crengile răsucite ce le regăsea dinaintea fiecărui tunel al pădurii, de cînd urcau spre Laos, spre regiunea *lui*, viaţa stungilor alungaţi umplea adîncimile fără a mai putea ieşi la suprafaţă, ca o supremă descompunere. Urcioarele predate, Grabot restituit, dus spre spitalul din Bangkok, coloana de represiune, cărîndu-şi oamenii ei răniţi în ţepuşe şi capcane, înaintase spre sat, aruncase-n aer poarta şi răsese cu grenade colibele: nu mai rămînea din ele decît o grămadă de cadavre, purcei negri scormonind prin urcioarele pulverizate, vintre acoperite de animale... Stungii, în fugă, măturau satele; coloana ce-i urmărea

pierdea mulți oameni în pădurea adîncă, mai ales din pricina rănilor otrăvite; milițienii îi „tratau“ cu grenade pe bolnavii abandonați, iar pe răniți, cu baioneta. Migrația brăzda pădurea ca și înceata îmbulzeală a animalelor spre locurile de adăpat; ea suia pe firul apei spre est, fără să-i tulbure suprafața încrețită, dar seara, lungi dîre de foc în aerul nemișcat indicau oprirea marșului epic al triburilor, față de fuga nesfîrșită a arborilor.

La cîteva zile după ce Claude și Perken părăsiseră tîrgul siamez, focurile începuseră să apară; tot mai numeroase în fiecare noapte, pe măsură ce se-apropiau în același timp de ținutul lui Perken și-al lucrărilor de căi ferate, ele barau orizontul, acum, la fiece luminiș. Nevăzută-n timpul nopții pline de greieri, coloana, și-napoia ei, guvernul Siamului... „Oameni ca mine trebuie să mizeze-ntotdeauna pe un stat“, spusese Perken. Statul era în fundul acestei obscurități gonind dinaintea lui triburile de animale înainte de-a le alunga pe celelalte, prelungindu-și kilometru cu kilometru linia căii sale ferate, înmormîntînd an de an, tot mai departe, cadavrele aventurierilor. Ziua, cînd se ivea fumul la fel de lămurit ca și tulpinele arborilor, binoclul descoperea între coloanele lui, pe cer, cranii vopsite-n roșu. Focurile astea, al căror trosnet părea absorbit de imensitatea pădurii, cînd vor ajunge oare la drumul ce va-ngădui trecerea? Pătrunderea liniei ferate, rămasă mult în urmă, își lansa farul spre cer îndată ce fumul începea să se piardă-n întuneric, ca și cum marea fugă a moilor, mișcarea lor vălurită de vite-n transhumanță trecînd pe sub frunziș și-ar fi aflat centrul în triunghiul luminos proiectat pe cer de către albi. Printr-o nouă rariște, un peisaj adînc începea să se deschidă, ca văzut de undeva de sus, fără nimic care să-i apropie de potecă liniile văzute de sus, depărtările de un albastru parcă prea puternic. Soarele părea că se pierde în acest fundal ca-ntr-o apă, o masă sticloasă pe deasupra crestelor, o pulbere în jurul palmierilor. În depărtare, cîteva turle albe budiste, în verzișul întunecat, vestitor al teritoriilor lui Perken, Samrong, primul sat laoțian aliat, primul pe-al cărui șef îl cunoștea. Dinaintea lui, fumul urca în imensitatea văzduhului pe care-o sporea și mai mult, și

înaintarea lui se lega atît de direct de viața pădurii, că părea invincibilă, pornită din pămînt și nu de la oameni, ca un incendiu ori ca o maree.

– De ce dracu s-or fi îndreptînd spre sat, acolo unde războinicii sînt înarmați? Se vede că-i silește ceva...

– Foametea? întrebă Claude.

– Coloana i-a lăsat în pace acum; ne-am înțeles că nu va trece peste rîu. Dincolo e ținutul lui Savan și, pe urmă, al meu.

Rîul în formă de U strălucea-n vale, incandescent, doar el fiind alb în abisul albastru.

– Ar trebui să-l ajutăm pe Savan să-și apere satul...

– În starea-n care ești?

– Dacă mergem pe creastă, ajungem acolo cu mult înaintea lor. Cel puțin o zi de amînare...

Privea-ntruna pădurea, dar, cu toate că-și rodea cu furie unghiile ca să nu se scarpine, privirea i se pierdea. Claude înțelege prea bine fraternitatea ce-l atrăgea într-acolo, ca să mai stăruie. Și neliniștea îl amuțea; ca și cum s-ar fi stîrnit din trîmbele-nalte de fum ce înaintau nestăvilite de-a curmezișul întinderii, ca duhurile pădurii, pocnete trase unul după altul se pierdeau în nesfîrșita liniște ațipită; prea slabe ca să umple acest iad de lumină, ele piereau în el, ca și rarele păsări ce recădeau în grămada de arbori îndată ce țîșneau din ea, avînd traiectoria unei pietre, îngrozite de tirania soarelui; intervalele regulate ce despărțeau aceste-mpușcături pierdute-n lumină le dădeau caracterul unui avertisment solemn trimis de pe o planetă depărtată. Claude și-aminti de sunetul gurii despicate a ciocanului în piatră.

– Ascultă...

– Ce?

El n-asculta decît cum coboară durerea-ntr-însul. Își ținu respirația. Una... două... trei... patru... Pocnetele se apropiau, distincte, dar înfundate, aproape spongioase; în contrast cu înaintarea-nceată a coloanelor de fum, acestea păreau mai dese.

– Ăștia-s oameni, reluă Claude. Or fi construind vreun soi de apărare?

– Moii? Nu sînt ei! Fumul înaintează întruna, şi zgomotul e mult mai aproape de noi.

Perken încerca să-şi îndrepte binoclul după sunet, dar degeaba: ceaţa vînătă a căldurii, fără să mascheze însă pădurea, îi voala formele; junghiurile din genunchi se dezlănţuiau în el ca nişte dangăte de clopot, unul cîte unul, fără să intre în acord cu loviturile-ndepărtate, şi nici o făptură omenească nu se ivea în natura asta duşmănoasă ce părea că stîrneşte ea însăşi fumul şi acest inexplicabil ciocănit. În jos, un punct scînteietor apăru, ca sclipirea soarelui într-un geam.

Nu era nici o apă pe-acolo.

Se uită iarăşi, opri căruţa, iar se uită. Piciorul lui dureros şi mort în acelaşi timp îi ascundea lumina aceea; se săltă, neîncercînd măcar să dea la o parte această bucată de trup separată de el – ca şi cum ar fi putut suferi în carnea altuia. Acum văzu. Claude întindea mîna, dar Perken nu-i trecu binoclul. Punctul scînteietor urca şi cobora, intermitent ca şi pocnetul împuşcăturilor ce parcă porneau dintr-însul. Perken îşi lăsă mîna să-i cadă. Claude vru s-apuce binoclul, căruia el nu-i dădea drumul; în fine, desfăcu degetele.

– Totuşi, rîul e acolo? întrebă el.

Claude fixa punctul luminos: o tingire, un obiect de campanie? *cu mult* înaintea rîului. Foarte aproape, linii subţiri încrucişate, forme omeneşti, suprafeţe geometrice mai mari. Pe acelea le recunoştea: corturi. Liniile încrucişate erau arme proptite în formă de piramidă. Şi se uită iarăşi spre rîu; era cu mult în urmă, foarte departe. Şi-un alt punct luminos se aprinse-n faţă, urmînd dîrele de fum ale moilor.

– Coloana, murmură Claude.

Perken tăcea. În sfîrşit:

– Şi pentru ei, eu sînt ca şi mort...

Se uita pe rînd cînd la piciorul lui, cînd la lumina aceea, c-un fel de groază. Privirea-i părăsi piciorul. Ciocanele de lemn ce răsunau străbătînd întinderea, lovind în ţăruşii corturilor ca-n nişte butoaie sonore, dominau puţin cîte puţin, pe măsură ce sunetul se-ntindea, coloanele de fum, pădurea însăşi, tot ce se prăbuşea sub soare; viaţa oamenilor îşi relua aici locul ei de comandă, în slujba morţii. Cu

toată durerea, se simţea teribil de viu împotriva acestei afirmări a decăderii sale. Să lupte din nou. Şi totuşi, tot ce făcuse se afla înaintea lui, ca propriul cadavru. Pînă-ntr-o săptămînă, coloana putea ajunge la el, în ţinut, şi viaţa lui nu va fi fost decît o zadarnică aşteptare.

Puştile aşezate în formă de piramidă erau acolo. Coloana avansa, fără să-i pese de marele cot al rîului de unde se înălţa o fosforescenţă albăstruie, de lumină electrică. Acolo erau corturile. Şi totuşi, el nu-ncerca o certitudine, ci o nelinişte şi mai ameţitoare, asemenea acelor semipierderi de conştiinţă ce preced vărsăturile. Atent mai întîi de toate, împotriva voinţei sale, la durerea ce urca şi cobora ca o barcă, regăsea, în clipele cînd îl mai lăsa, şi coloana, şi moartea, legate una de alta, înaintînd amîndouă ca marile dîre de fum.

„Se prea poate să mi se pară, îşi spuse el, că a-ţi desăvîrşi moartea e mult mai important decît a-ţi desăvîrşi viaţa...“

Îşi îndreptă binoclul spre satul ce-i apăru iarăşi, cu o limpezime surprinzătoare, între cele două ridicături confuze ale ghetelor.

În viaţa lui ce aluneca acum ca-ntr-o prăpastie, acest sat se-nfigea ca o piatră de care el trebuia să se-agaţe – asemănătoare acelora din templu. Şi binoclul se-ntorcea de la sine, spre coloană. Dar cele două valuri se urmau şi trebuiau mai întîi învinşi stungii.

– Vom ajunge şi la Savan cu o bună bucată de vreme înaintea lor...

– Ai încredere mare în acest ins?

– Nu, nu sînt sigur decît de căpeteniile din nord. Dar n-avem de ales...

II

Împuşcăturile din ce în ce mai repezi, amestecîndu-se acum cu ecoul, înconjurau Samrongul şi turlele lui budiste, ca nişte clopote, cu punctele lor intermitente, în afară de-o pată neagră. În interiorul curbei lor aproape închise, greierii nopţii, lucirea roşcată a unui felinar: pacea laoţiană, apăsătoare, întemniţată.

– Tot nimic, Claude, în vale?

Perken nu se mai putea ridica.

Claude luă binoclul:

– Imposibil să văd ceva...

Încă nu lăsase binoclul, cînd scurta lucire a unei noi împuşcături apăru, foarte aproape de-un vîrf; ecoul repercută detunătura, cu un ton mai sus. O nouă pocnitură. Scînteierea lor părea murdară, atît de aproape de stele.

– Oare stungii să fi-ncercuit satul?

– Imposibil.

Perken arătă cu degetul un deal foarte îndepărtat:

– Paza noastră tot nu trage pe-acolo; deci nu încearcă să urce.

– Moii ştiu că pe lîngă şantierul de la calea ferată sînt mitraliere – spuse Xa.

Focurile tremurau ca nişte flăcărui roşcate, dincolo de-mpuşcături. Perken nu-nceta să le privească; unde luceau ele, coloana n-ajunsese încă. O siluetă străbătu raza vizuală a binoclului, foarte apropiată, acoperind-o pe aceea pe care o urmărea Perken.

– Cine-i acolo?

Întins pe-o targă, într-un post de observaţie ca un prepeleac, el domina grădina de la înălţimea pilonilor. Silueta dispăru. Trase-n direcţia ei, la-ntîmplare, aşteptînd un strigăt. Nimic.

– E pentru a doua oară...

– De cînd i-ai sfătuit să oprească înaintarea coloanei, răspunse Claude, lucrurile merg prost... Cîtă vreme nu era vorba decît să-i ajute împotriva stungilor...

– O turmă de dobitoci!

Oamenii din posturile de pază, puşi de Perken, trăgeau acum şi mai mult; valul stungilor ce luptaseră contra coloanei declanşa atacul asupra satului.

– Eşti sigur cînd spui asta? Mă tem că dacă ei trimit soli, şefului coloanei n-o să-i pese şi, dacă trag, să nu li se răspundă cu mitraliere...

– Instrucţiunile nu-i îngăduie să lupte împotriva lor. Ei sînt budişti, sedentari, înarmaţi ca şi oamenii mei. Se va negocia. Dar dacă îi lasă pe soldaţi să intre fără condiţii, vor fi „administraţi“, cum spun siamezii. Numai Savan înţelege asta... dar autoritatea lui de şef devine la fel de nesigură ca şi împuşcăturile astea... Nu-i nimic de discutat. Dacă ei intră aici, drumul va fi deschis pînă la mine; eu n-am autoritate decît asupra căpeteniilor din nord...

Mirosul sălbatic al focurilor aprinse trecu, purtat de boarea nopţii.

– Nu ne-am oprit numai ca să le organizăm lor apărarea contra stungilor!

Împuşcăturile din ce în ce mai dese hrăneau, prin ritmul lor încetinit ca de mitralieră, obsesia lui Perken; ei apăreau şi dispăreau, accentuînd statornicia focurilor nemişcate. Noi focuri se aprinseră: pe măsură ce tirul de baraj devenea mai des, ele apăreau, îndepărtate şi fixe, pe mai multe şiruri în adîncime; dar sub fulgerăturile prafului de puşcă, era atît de solemnă imobilitatea lor, încît părea că nici nu-i pasă de lupta, născută doar din căldură şi din noapte.

– Crezi că se pot regrupa ca să dea asaltul? întrebă Claude.

– Acum sînt foarte mulţi. Uite cîte focuri!

Perken stătu pe gînduri.

– Ar putea cu siguranță să ocupe satul. Dar nu sînt deloc în stare să se unească. Oamenii mei și căpeteniile pe care vreau să le unesc sînt laoțieni budiști, ca și oamenii din locurile astea, și tot e aproape imposibil chiar și să-i mențin împreună. În plus, stungii atacă întotdeauna, obligatoriu, trecătorile. E greu de organizat un asalt în fața unor cadavre, greu de pregătit în duhoarea lor. În momentul ăsta, cea care-i împinge e mai ales foamea. Mîine, au să aibă iarăși coloana-n coaste...

– ... Și pe noi pe deasupra...

Împușcăturile reîncepură, se răriră iarăși, trecînd ca o curbă pe deasupra focurilor aprinse. Un om ieși din umbră la intrare în baracă, fără nici un zgomot. În lumina tulbure a lanternei electrice, umbra lui se-nălța: cap, piept, picioare. Un mesager. Perken se ridică, dar crispîndu-și fața de durere, căzu la loc. Durerea-l năpădea cu atîta forță, încît, spre-a putea da ordine, aștepta să-l slăbească așa cum aștepți să iasă cineva din casă. Omul începuse să vorbească repede, în fraze scurte, avînd tonul celor care recită. Claude ghici că-și învățase pe dinafară frazele siameze și se uită la Perken, de parcă ar fi putut pricepe mai ușor tăcerea unui european. Perken nu se mai uita la cel care vorbea întruna; cu pleoapele lăsate-n jos, ar fi părut adormit, de n-ar fi fost un imperceptibil fior al obrajilor. Deodată deschise ochii.

– Ce e? întrebă Claude.

– Spune că stungii știu că eu sînt aici și din cauza asta atacă fără întrerupere. De altfel, noi sîntem pentru ei niște inamici mai puțin primejdioși decît coloana...

Împușcăturile încetaseră; mesagerul plecă, însoțit de Xa.

– Satul nu poate fi încercuit... Noi avem puștile cu noi...

Se auzi dublul ecou a două împușcături; liniște iarăși.

– Mai spunea că inginerii căii ferate însoțesc coloana.

Claude începea să priceapă:

– Dar ei lucrează activ acolo! Au făcut să explodeze cel puțin zece mine în cursul zilei...

– Fiecare dintre exploziile astea mă lovește ca o ocară... Ei înaintează, fără-ndoială... Dacă vin aici...

– Să-și schimbe traseul acum?

Perken nu făcu nici un gest; privea întunericul din fața lui, fără să se miște.

– Dac-ar trece pe la mine, ar face o economie serioasă... Cred că sînt plini de curaj; moii se strecoară ca niște lighioane. N-au să treacă pe-acolo, nici în coloană.

Claude nu răspunse.

– ... Nici în coloană... repetă Perken. Și tăcu din nou.

– Trei mitraliere, numai trei mitraliere să fi avut și n-ar fi putut trece deloc...

Iar împușcături slabe, întrerupîndu-se din nou.

– Acum au să se potolească; îndată se face ziuă...

– Savan trebuie să vină la răsăritul soarelui?

– Cred... Ceată de nerozi! dacă lasă coloana să vină...

III

Savan urcă scara. Vor mai fi oare multe răsărituri pînă la catastrofă? Perken îi privea ochii neliniştiţi, nasul de Buddha laoţian, părul cenuşiu tuns foarte scurt ce se-nălţa în cadrul uşii; de cînd moartea era-n el, oamenii îşi pierdeau forma. Această căpetenie pe care el o cunoştea exista mai puţin în ochii lui ca individ, decît ca bătrînul şef al satului stung. Totuşi, mîinile astea, pregătite deja pentru discuţie... Un om bun numai să vorbească. Alte capete se iviră, suprapuse: era însoţit de oamenii lui. Intrară toţi. Savan ezita; nu-i plăcea să stea pe vine-n faţa albilor şi detesta să stea pe jos. Rămase-n picioare, îi privi cu atenţie, dar nu spuse nimic. Fiecare aştepta. Tăcerea asta asiatică îl exaspera pe Claude. Perken era deprins cu ea, dar o suporta cu atît mai dureros de cînd era rănit; aşteptările îl făceau să-şi simtă cu violenţă imobilitatea. Se hotărî el primul:

– Dacă vine aici coloana, ştiţi ce se va-ntîmpla.

Acum începea să se distingă povîrnişul pantelor pînă-n zare; la cîteva sute de metri, hîrci agăţate-n arbori izolaţi ieşeau din noapte. Vîntul zorilor le-nclina vîrfurile, şi marile valuri de vegetaţie ce se repetau din colină-n colină păreau să-i continue mişcarea, duse de fuga nevăzută a triburilor. O mină explodă. Ei nu vedeau pătrunderea căii ferate, de cealaltă parte a colinei; dar după vuietul ce umplu valea, auziră zgomotul căderii pietrelor şi constatară că ploua cu bucăţi de stîncă.

– Pomîine, coloana va fi aici. Vă repet că dacă satul rezistă cu armele de foc pe care le-aveţi, coloana o să urce spre nord. Dacă nu, calea ferată va trece pe-aici. Vreţi să vă supuneţi funcţionarilor siamezi?

Savan răspunse printr-un gest negativ, dar plin de neîncredere:

– E mai uşor de luptat cu o coloană ce n-a primit ordin să v-atace, decît să luptaţi cu trupe bine organizate, aduse cu trenul...

„Dar e mult şi pîn-atunci, îi spuse el în franţuzeşte lui Claude, iar eu poate voi fi mort..."

Tulburător accent. Din nou, Perken credea în viaţa lui.

Indigenii intrau unul după altul, se aşezau pe vine în colibă. Nu vorbeau siameza între ei, şi Perken nu le-nţelegea dialectul, dar ostilitatea lor era vădită. Savan îi arătă cu degetul:

– Lor le e mai ales frică de stungi.

– În faţa puştilor, stungii nu există!

Degetul şefului, suspendat în aer, se-ndreptă spre pădure. Perken îşi luă binoclul, privi arborii: în vîrful celor mai înalţi, prăjinile urcau una după alta, avînd în capăt tigve grosolane; stungii nu mai fugeau. În lipsa fetişurilor, puţine la număr, o lume-ntreagă de hîrci, de animale ucise-n vînătoare ţîşnea din pădure, înscria ameninţarea sălbăticiei, pe cerul dimineţii, de parcă o puzderie de oase născute din hîrca de gaur ar fi descins pînă pe malul rîului, puse pe fugă şi ele, într-o proliferare de insecte. Cutii toracice, cranii şi pînă şi piei de şerpi se legănau în vîrful prăjinilor, de-o albeaţă de cretă, dovadă neaşteptată a foametei, ale cărei vîrtejuri torturau migraţia sălbaticilor. Şi-n dreapta, foarte aproape de rîu, obsedant, unul dintre fetişurile ce-nchipuie bocitoarele morţilor, de-o durere necunoscută lumii civilizate, împodobit pe deasupra cu o hîrcă omenească, înconjurată de pene. Perken îşi lăsă-n jos binoclul; alţi indigeni intrau în colibă. Doi purtau puşti ce luceau uşor. Îşi aminti de coliba unde atîrna vestonul lui Grabot.

– Vă jucaţi cu viaţa tuturor! Dacă trimiteţi soli şi trageţi în coloană, ea n-o să stăruie. Cunosc instrucţiunile pe care le-a primit. Şi ea poate să-i prindă pe stungi prin spate. Dacă nu...

Mai mulţi dintre cei de faţă pricepeau siameza. Un protest vehement, un soi ciudat de lătrat, îi întrerupse fraza. Savan ezită, apoi se decise:

– Ei spun că-i vina ta dacă stungii ne atacă.

– Vă atacă fiindcă mor de foame.

Toţi, acum, se uitau la Savan, care ezita iarăşi; în sfîrşit, se hotărî:

– Că, fără tine, ei ne-ar lăsa-n pace...

Perken săltă din umeri.

– ... Şi că ei vor să pleci.

Perken lovi cu pumnu-n targă. Toţi indigenii ce stăteau pe vine se ridicară cu o săritură de broască; cei doi laoţieni cu puşti le-ndreptară spre albi.

„Asta-i acum, îşi spuse Claude. Ce idioţenie!“

Perken se uita peste capetele ameninţătoare. Xa totuşi nu era-n colibă.

– Dacă vreunul mişcă, răcni el, cu privirea dincolo de cei din urmă, trage!

Fără să-şi lase-n jos puştile, ei se întoarseră cît putură de repede. Două împuşcături: Perken trăsese prin buzunar. Smucitura fu atît de dureroasă, încît crezu o clipă că şi-a tras în genunchi; dar unul dintre laoţieni căzu; celălalt, în picioare, scăpase puşca, ţinîndu-se cu mîinile de burtă, cu gura căscată, cu ochii uluiţi de groază ai muribunzilor. Fuga tuturor îl făcu să cadă şi el, cu cele cinci degete ridicate deasupra capetelor în debandadă. Peste lipăitul picioarelor desculţe se aşternu iar liniştea.

Rămăsese Savan singur.

– Şi-acuma? i se adresă el lui Perken.

Aştepta, resemnat, sosirea catastrofei ce-o aducea mai totdeauna cu ea, mai curînd sau mai tîrziu, nebunia albilor. Lumea guvernată de budism şi de indiferenţă în care trăia părea că-l însoţeşte; deasupra celor două trupuri ghemuite, din care sîngele curgea fără cel mai mic zgomot, el rămăsese în picioare, cu privirea pierdută, imobil ca o apariţie pe locul acela părăsit.

„Cei care strigau mai tare adineauri nu pot fi decît rivalii lui, îşi spuse Perken; nu se poate plînge c-a fost scăpat de ei...“ Îi văzu deodată, dinaintea lui, cu sîngele acela ce curgea printr-o gaură invizibilă, ca din ceva ce n-a fost niciodată viu; deşi ştia că erau acolo, avea impresia că fugiseră o dată cu ceilalţi. Morţi. Şi el? Viu? Muribund? Ce legături se puteau stabili între Savan şi el? Interesul şi constrîngerea – ştia asta. Da, i-ar fi putut răscula pe oamenii ăştia, dar era nevoie de acea răzmeriţă sau de acel război pe care le aştepta de ani de zile. Chiar dacă Savan ar fi acceptat să lupte împotriva coloanei, jumătate din sat tot ar fi luat-o la fugă, fără-ndoială. Aceste alianţe prin care aşteptase cîndva să găsească însuşi sensul vieţii, îi apăreau deodată fragile, ca şi acest laoţian şovăitor, alături de care nu luptase niciodată. Împotriva invaziei albilor, împotriva coloanei, împotriva minelor ce zguduiau văile, el nu se putea bizui decît pe oameni de care era omeneşte legat, pe oameni pentru care exista loialitatea: ai săi. Şi chiar şi ăştia... de n-ar fi fost rănit, laoţienii n-ar fi îndrăznit niciodată să-l ia la ochi cu arma. Dacă scăzuse-n ochii lor, nu scăzuse încă într-alor săi; ăştia doi au putut s-o vadă. Îşi ridică brusc capul spre Savan; privirile li se-ntîlniră şi văzu, ca şi cum şeful ar fi vorbit, că-n ochii acestuia el era cel condamnat. Pentru a doua oară întîlnea moartea în privirea unui om; îl cuprinse furibund dorinţa de-a trage-n el, ca şi cum omorul singur i-ar fi putut permite să-şi afirme existenţa, să lupte împotriva propriului sfîrşit. Privirea asta avea s-o regăsească în ochii tuturor oamenilor săi; senzaţia dementă de-a înhăţa-n mînă moartea, de-a se lupta cu ea cum te lupţi cu un animal, ce-l apucase cînd se gîndise să tragă-n Savan, se răspîndea-ntr-însul cu forţa unei crize. Avea de luptat cu cel mai cumplit duşman, decăderea, cuibărită în sufletul fiecăruia dintre oamenii săi. Îşi aminti de unul dintre unchii lui, mic nobil danez, care după nenumărate nebunii pusese să fie îngropat călare pe calul său mort, sprijinit în ţăruşi, ca un rege hun, grijuliu în timpul agoniei s-alunge, prin voinţa de-a nu răcni măcar o dată, oricît l-ar fi îndemnat nervii s-o facă, cumplita spaimă ce-i scutura umerii ca pe-ai unui bolnav de parkinson...

– O să plec.

IV

Nici un sat. Înălţaţi pe cer, primii munţi de la care Perken şi-aştepta scăparea; în vale, rîul. Pe deasupra pădurii, zborul greu al păsărilor şi al fluturilor luneca din reflex; dar în faţa moilor pe care-i hăituia pînă-n zare coloana, micile lighioane, maimuţele mai ales, fugeau cu o groază de parc-ar fi fost incendiu. Treceau rîul cu sutele, asemenea vîrtejului de frunze cînd soseau, asemenea pisicilor cînd se opreau pe mal, cu coada-n aer. Una mare se agita în mijlocul apei, stînd, fără-ndoială, pe-o piatră; cu binoclul, Claude o vedea foarte desluşit, ocupată să-şi smulgă din spinare, semănînd cu un cîine udat, puii ce se agăţau de ea. Pe celălalt mal, dispăreau brusc în pocnet de ramuri, şi goana lor ivită-ntre cele două ţărmuri ale pădurii unea apa strălucitoare cu marea curbă a exodului triburilor.

Focurile, aprinse-acum toată ziua, întindeau pe povîrnişuri fîşii oblice de fum; nici chiar puternica lumină a amiezii nu le mai făcea să dispară în acest moment; înaintau puţin cîte puţin pînă la jumătatea drumului dinspre munţi, spre poteca urmată de albi, fără cea mai mică adiere – înaintarea unor oameni, ca tropăitul înfundat al unei armate. Fumul fiecărui nou foc, mai ameninţător decît cel precedent prin poziţia lui, suia drept în sus, gros, pînă ce trîmba lui spulberată se unea cu fîşia oblică; Claude privea la un kilometru în faţă, îngrijorat, aşteptînd să urce alt fum, aşa cum aştepţi răsucirea unei chei într-o broască.

– Pînă la urmă o să se preschimbe într-un incendiu. Încă unul, şi n-o să mai putem trece.

Perken nu-şi deschidea ochii:

– Sînt momente cînd am impresia că lucrul ăsta nu prezintă nici un interes, spuse el ca pentru sine, printre dinţi.

– Să ne fi tăiat drumul?

– Nu, moartea.

Dincolo de munţi, teritoriul lui Perken apărat de ei, copleşit de singurătatea crestelor lipsite de focuri. De partea cealaltă, calea ferată. Dacă Perken ar fi murit, Claude s-ar fi repezit din nou la basoreliefurile ce-l aşteptau; niciodată stungii singuri n-ar îndrăzni s-atace linia aceea.

Perken se cufunda în ameţeală. Foarte aproape de urechea lui, ţînţarii îşi încrucişau finele lor bîzîituri; durerea înţepăturilor, transparentă, o acoperea înveninînd febra, constrîngîndu-l pe Perken, ca să nu ajungă să se-atingă, la o luptă de coşmar – ca şi cum prima durere l-ar fi pîndit momindu-l cu cealaltă. Un sunet înăbuşit îl surprinse: erau degetele lui înţepenite de arsura insectelor, care ciocăneau convulsiv în căruţă, fără ca el să-şi fi dat seama. Tot ce crezuse despre viaţă se descompunea în febră, ca un cadavru în pămînt; o zdruncinătură mai brutală îl readucea la viaţă. Revenise la ea în clipa aceea, trezit de fraza lui Claude şi de mişcarea înainte a căruţei, lucruri pe care nu le putea separa; atît de istovit că nu-şi mai recunoştea senzaţiile, că această intolerabilă trezire îl arunca din nou, în acelaşi timp, atît într-o viaţă de care voia să fugă, cît şi-n el însuşi, voind să se regăsească. Să-şi îndrepte gîndul spre ceva! Încercă să se ridice ca să vadă noul foc aprins, dar pînă să apuce să se mişte, o mină explodă, departe, înaintea lui; pămîntul recădea cu o mişcare înceată. Cîinii moilor începură să urle.

– Nu mai contează decît coloana, Claude. Cîtă vreme calea ferată nu va fi terminată, ea o să poată fi oprită. Toate comunicările sînt în adîncime; ar trebui tăiate destul de departe în spate, izolat capătul liniei şi pus mîna pe arme... Nu-i imposibil... Numai să mă văd ajuns! Ce porcărie de febră... Cînd scap de ea, aş vrea măcar... Claude?

– Te-ascult, vezi bine.

– Ar trebui ca măcar moartea mea să-i oblige să fie liberi.

– La ce-ți poate folosi asta?

Perken închisese ochii – imposibil să te faci înțeles de unul care trăiește.

– Te-au mai lăsat durerile?

– În afară de hurducăturile prea tari. Dar sînt prea slăbit ca să fie firesc... O să înceapă iar...

Se uită spre coasta muntelui, apoi spre colina unde explodase adineauri o mină. Ca să-și fixeze binoclul, a trebuit să se sprijine de lemnul căruței; capul i se legăna la dreapta și la stînga; în fine, rămase imobil.

– Acum, n-aș putea nici să mai trag...

Acolo, bivolii aduceau traversele pe care siamezii le răsturnau jos și plecau iarăși cu o precizie de mașină, dînd ocol celei din urmă traverse, așa cum făcea Grabot în coliba lui. Fiece traversă care cădea fără cel mai mic zgomot, ca de pe-o altă lume, răsuna pînă-n genunchiul lui. Nu numai peste speranțele, dar și peste adevăratul lui cadavru, peste ochii lui putreziți, peste urechile mîncate de pămînt va trece linia asta ce înainta ca un berbec spre munții din zare. Însoțite de trăsnete, aceste căderi de lemne ajungeau pînă la el din cînd în cînd, în bătaia sîngelui său; știa în același timp că, la el acolo, s-ar vindeca și că avea să moară, că pe ciorchinele de speranțe, care era el, lumea se va-nchide, zăvorîtă de calea asta ferată ca de-o frînghie de deținut; că nimic în univers, niciodată, nu-i va mai compensa suferințele trecute, nici pe cele prezente: să fii un om, și mai absurd încă decît să fii un muribund... Din ce în ce mai numeroase, imense și verticale în dogoarea amiezii, fumurile moilor închideau orizontul, asemenea unui grilaj uriaș; căldură, febră, căruță, arsuri, lătrături, traversele astea, aruncate colo-n vale ca niște lopeți de pămînt peste trupul lui, se confundau cu zăbrelele de fum și cu forța pădurii, cu moartea însăși, într-o întemnițare supraomenească, fără speranță. Peste bîzîitul țînțarilor, cîinii urlau acum de la un capăt la altul al văii; alții, după dealuri, le răspundeau; strigătele umpleau pădurea pînă-n zare, umplînd cu profunzimea lor spațiile libere dintre fumuri. Prizonier, încă închis în lumea oamenilor ca în cavernă, cu aceste amenințări, aceste focuri, aceste absurdități asemenea animalelor din peșteri. Alături de el, Claude care-avea să trăiască și care credea-n viață, la fel cum alții cred că și călăii care torturează sînt oameni – merita să-l urăști. Singur. Singur cu febra ce-l străbătea din creștet pînă-n genunchi și cu acest lucru fidel așezat pe coapsă: mîna lui.

O văzuse de mai multe ori astfel, de cîteva zile: liberă, separată de el. Acolo, calmă pe coapsa lui, ea-l privea, îl însoțea într-acest ținut de singurătate în care cobora cu o senzație de scufundare în apă călduță. Reveni o clipă la suprafață, își aminti că mîinile se crispează atunci cînd începe agonia. Era sigur de asta. În fuga aceasta spre-o lume la fel de elementară ca și aceea a pădurii, o conștiință cumplită dăinuia: mîna asta era acolo, fascinantă, cu degetele-i mai lungi decît palma grea, cu unghiile agățate de pînza pantalonului ca păianjenii aninați de pînza lor prin capetele picioarelor, pe frunzele încălzite; în fața lui, în lumea informă unde se zbătea el, precum păianjenii în adîncimile vîscoase. Nu enormă, ci simplă, firească, dar vie ca un ochi. Era moartea.

Claude îl privea; urletul cîinilor sălbatici se potrivea cu chipul acesta răvășit, neras, cu pleoapele lăsate, al cărei somn era atît de absent, încît nu putea exprima decît apropierea morții. Singurul om care-ar fi iubit într-însul ceea ce era, ceea ce voia să fie, și nu amintirea unui copil... Nu-ndrăznea să-l atingă. Dar capul se ciocni de lemnul căruței. Claude i-l ridică, îl propti cu casca, eliberîndu-i fruntea. Perken deschise ochii; cerul îl invadă, copleșitor și totuși plin de bucurie. Cîteva ramuri fără gîngănii pe ele treceau între cer și el, fremătînd ca aerul, ca ultima laoțiană pe care-o posedase. Nu mai știa nimic de oameni, nimic nici de pămîntul ce aluneca sub el, cu arborii și lighioanele lui; nu mai cunoștea decît această imensitate albă din pricina marii lumini, această bucurie tragică-n care se pierdea și pe care-o umplea puțin cîte puțin surda bătaie a inimii.

N-o mai auzea decît pe ea, singura care ar fi putut să se îngemăneze cu dogoarea ce-i smulgea sufletul din prada pădurii, ca și cum ea singură ar fi exprimat răspunsul obsedant al rănii sale în

fața acestui cer sacru. „Mi se pare c-am să mizez pe mine însumi în ceasul morții mele...“ Viața era acolo, în potopul de lumină în care se pierdea pămîntul: *cealaltă,* în ciocănitura zvîcnitoare a vinelor sale. Dar ele nu luptau; inima asta va-nceta să bată, se va pierde și ea în chemarea necruțătoare a luminii... El nu mai avea nici mînă, nici corp, nimic în afară de durerea lui. Ce-nsemna cuvîntul „decădere“? Ochii-i ardeau sub pleoape ca niște lame. Un țînțar i se-așeză pe una dintre ele; nu se mai putea mișca. Claude îi potrivi capul sub pînza cortului, îi așeză casca, și umbra-l aruncă din nou înăuntrul său.

Se revăzu, căzut beat într-un rîu, cîntînd cît îl ținea gura deasupra clipocitului apei. Acum e la fel, moartea era-n jurul lui pînă-n orizont, ca văzduhul ce vibra. Nimic nu va da sens vieții sale, nici chiar această exaltare ce-l arunca pradă soarelui. Pe pămînt se aflau oameni, și ei credeau în pasiunile lor, în durerile lor, în existența lor: gîngănii pe sub frunze, mulțimi sub bolta morții. Resimțea pentru ea o bucurie profundă ce-i răsuna pînă-n piept și-n picior, la fiecare zvîcnire a sîngelui în încheieturi, în tîmple, în inimă: ea pulsa nebunia universală pierdută-n soare. Și totuși nici un om nu murise, niciodată, ci trecuseră ca norii ce adineauri se topeau pe cer, ca pădurea, ca templele; el singur avea să moară, să fie smuls.

Mîna-i prinse viață. Era imobilă, dar simțea-ntr-însa scurgerea sîngelui al cărui sunet fluid îl auzea, confundîndu-se cu acela al rîului. Amintirile sale erau și ele la pîndă, reținute de semicrisparea acestor degete; năvala amintirilor vestea sfîrșitul. Ele căzură asupra lui în agonie, groase ca fumul ce venea o dată cu sunetul îndepărtat al tam-tam-urilor și cu lătratul cîinilor. Își încleștă dinții, beat de fericire să evadeze din trupul lui, să nu abandoneze acest cer dogoritor ce-l ținea ca pe-o lighioană; o durere îngrozitoare, o durere ca de membru smuls se abătu asupră-i, de la genunchi pînă-n creștet. O galerie-l aștepta, gata să se prăbușească, adînc îngropată sub pămînt... Se mușcă atît de tare că-i dădu sîngele.

Claude îi văzu sîngele ivindu-se între dinți; dar suferința îi apăra prietenul în fața morții; cîtă vreme suferea, trăia. Deodată, închipuirea-l zvîrli în locul lui Perken; niciodată nu fusese atît de legat de viața lui, la care nu ținea. Sîngele-i curgea în șiroaie pe bărbie, ca acela din cartuș, cîndva, pe hîrca gaurului, și nu era nimic de făcut decît să-i privească dinții roșii ce mușcau și s-aștepte.

„Dacă-mi aduc aminte, își spunea Perken, e fiindc-am să mor...“ Toată viața sa era-n jur, teribilă, răbdătoare, cum fuseseră stungii în preajma colibei... „Poate că nu ne amintim...“ Își vedea trecutul, la fel cum își vedea mîna; însă cu toată voința și cu toată durerea, se revedea zvîrlindu-și coltul și-naintînd spre stungi sub lumina piezișă a amurgului. Dar asta nu putea să anunțe moartea lui – era vorba de-un alt om, de-o viață anterioară. Cum o să-nvingă, cînd vor ajunge la el, aceste mine care-i hăcuiau febra; suferința revenind, știu că n-o s-ajungă niciodată acolo la el, ca și cum i-ar fi spus-o gustul sărat al sîngelui: își sfîșia de durere pielea bărbiei, cu dinții periați de barba aspră. Suferința-l exalta încă, dar dacă va deveni mai intensă, îl va preschimba-n nebun, într-o femeie în chinurile facerii care urlă ca să se scurgă timpul; se mai nășteau oameni pe lume... Nu tinerețea lui era aceea care revenea-ntr-însul, așa cum se-aștepta, ci figuri dispărute, ca și cum moartea ar fi chemat morții... „Să nu fiu îngropat de viu!“ Dar mîna era acolo, cu amintirile-n urma ei, ca ochii sălbaticilor, noaptea cealaltă, în obscuritate – nu va fi îngropat de viu.

„Chipul a încetat pe nesimțite să mai fie uman“, gîndi Claude. Umerii i se contractară; spaima apărea intactă precum cerul deasupra lamentației funebre a cîinilor ce se pierdeau acum în liniștea amețitoare: față-n față cu vanitatea de-a fi om, bolnav de liniște și de ireductibila acuzare a lumii, ce-o reprezintă un muribund pe care-l iubim. Mai puternică decît pădurea și decît cerul, moartea-i apuca strîns obrazul, i-l întorcea silnic spre eterna-i luptă. „Cîți oameni, la ceasul acesta, veghează asupra unor asemenea trupuri?“ Aproape toate trupurile astea, pierdute-n noaptea Europei sau în ziua Asiei, zdrobite și ele de către vanitatea vieții lor, pline de ură pentru cei care dimineață se vor deștepta, se consolau cu zeități. Ah! măcar de-ar exista o zeitate, pentru a putea, fie și cu prețul caznelor veșnice, să-i urle ca acești cîini, că nici un gînd divin, că nici o recompensă viitoare, nimic nu putea justifica sfîrșitul unei

existenţe omeneşti, pentru a scăpa zădărniciei de-a o urla în faţa păcii absolute a zilei, a acestor ochi închişi, a acestor dinţi însîngeraţi ce continuau să ciopîrţească pielea!... Să scapi de-acest obraz devastat, de-această înfrîngere monstruoasă! Buzele se-ntredeschiseră.

– Nu există... moarte... Numai... *eu*...

Un deget i se crispă pe coapsă.

– *... Eu... care-o să mor...*

Claude îşi aminti, cu duşmănie, de fraza din copilăria lui: „Doamne, fii lîngă noi în ceasul agoniei..." Să poată exprima prin mîini şi prin ochi, dacă nu prin cuvinte, această fraternitate disperată ce-l azvîrlea afară din el însuşi! Îl prinse de umeri.

Perken îl privea pe acest martor ca pe un străin, ca pe o făptură dintr-altă lume.

Cuprins

biblioteca rao

De la clasici la contemporani, într-o formulă grafică nouă, cei mai reprezentativi autori pentru

biblioteca dumneavoastră

Au apărut:

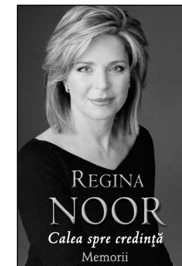
Madeleine Albright	DOAMNA SECRETAR DE STAT
Grigore Arbore	LIBERTATEA FĂRĂ DEMOCRAŢIE ŞI „GLONŢUL DE AUR“
Emily Brontë	LA RĂSCRUCE DE VÎNTURI
Dan Brown	ÎNGERI ŞI DEMONI ◆ CODUL LUI DA VINCI ◆ FORTĂREAŢA DIGITALĂ
Albert Camus	STRĂINUL / CIUMA / CĂDEREA / EXILUL ŞI ÎMPĂRĂŢIA ◆ FAŢA ŞI REVERSUL / NUNTA / MITUL LUI SISIF / OMUL REVOLTAT / VARA ◆ CARNETE ◆ TEATRU
Hillary Rodham Clinton	ISTORIE TRĂITĂ
Robin Cook	RISC ASUMAT
Clive Cussler	SAHARA ◆ AURUL INCAŞILOR
Nelson DeMille	FIICA GENERALULUI ◆ PLUM ISLAND
Charles Dickens	DAVID COPPERFIELD (2 vol.)
Denis Diderot	NEPOTUL LUI RAMEAU
F.M. Dostoievski	CRIMĂ ŞI PEDEAPSĂ ◆ DEMONII ◆ IDIOTUL ◆ ADOLESCENTUL
Joseph Finder	PUTERI EXCEPŢIONALE
Colin Forbes	CATACLISMUL ◆ RINOCERUL ◆ PE MUCHIE DE CUŢIT ◆ CONSPIRAŢIA
Frederick Forsyth	RĂZBUNĂTORUL
André Gide	FRUCTELE PĂMÎNTULUI ◆ FALSIFICATORII DE BANI / PORUMBELUL
John Grisham	TESTAMENTUL ◆ FRĂŢIA ◆ ULTIMUL JURAT ◆ UN ALTFEL DE CRĂCIUN ◆ CAMPIONUL DIN ARKANSAS ◆ MAESTRUL ◆ MOŞTENITORII
V.D. Gușă de Drăgan	CONDAMNAT LA ADEVĂR
Hermann Hesse	JOCUL CU MĂRGELE DE STICLĂ ◆ NARCIS ŞI GURĂ-DE-AUR ◆ LUPUL DE STEPĂ ◆ SIDDHARTA / CĂLĂTORIA SPRE SOARE-RĂSARE ◆ KNULP. DEMIAN ◆ CELE MAI FRUMOASE POVESTIRI
Ilf și Petrov	DOUĂSPREZECE SCAUNE ◆ VIŢELUL DE AUR

Franz Kafka	JURNAL ◆ CASTELUL
Dean Koontz	UNICUL SUPRAVIEŢUITOR
Mario Vargas Llosa	RĂZBOIUL SFÎRŞITULUI LUMII ◆ CONVERSAŢIE LA CATEDRALA
André Malraux	CONDIŢIA UMANĂ
Thomas Mann	DOCTOR FAUSTUS ◆ MUNTELE VRĂJIT ◆ POVESTIRI ◆ MĂRTURISIRILE ESCROCULUI FELIX KRULL
G. García Márquez	UN VEAC DE SINGURĂTATE ◆ TOAMNA PATRIARHULUI ◆ DOUĂSPREZECE POVESTIRI CĂLĂTOARE ◆ DESPRE DRAGOSTE ŞI ALŢI DEMONI ◆ INCREDIBILA ŞI TRISTA POVESTE A CANDIDEI ERÉNDIRA ŞI A BUNICII SALE FĂRĂ SUFLET ◆ DRAGOSTEA ÎN VREMEA HOLEREI ◆ AVENTURA LUI MIGUEL LITTÍN, CLANDESTIN ÎN CHILE ◆ A TRĂI PENTRU A-ŢI POVESTI VIAŢA ◆ ŞTIRI DESPRE O RĂPIRE ◆ GENERALUL ÎN LABIRINTUL SĂU
Virgil Măgureanu	DECLINUL SAU APOTEOZA PUTERII?
Ilie Năstase	MR NĂSTASE
Farah Pahlavi	MEMORII
L. Picknett & C. Prince	MISTERUL TEMPLIERILOR
Mario Puzo	OMERTA
Ernesto Sábato	ÎNAINTE DE TĂCERE ◆ ESEURI (vol. 1)
Antoine de Saint-Exupéry	CITADELA
Jean-Paul Sartre	TEATRU ◆ GREAŢA/CUVINTELE
John Saul	PREZENŢA ◆ MÎNA DREAPTĂ A DIAVOLULUI
Dinu Săraru	TRILOGIA ŢĂRĂNEASCĂ ◆ CIOCOII NOI CU BODYGUARD
Dinu Săraru & V. Stănculescu	GENERALUL REVOLUŢIEI CU PICIORUL ÎN GHIPS
Henryk Sienkiewicz	QUO VADIS?
Stendhal	ROŞU ŞI NEGRU ◆ MĂNĂSTIREA DIN PARMA
Alex Mihai Stoenescu	ISTORIA LOVITURILOR DE STAT ÎN ROMÂNIA (vol. I, II, III şi IV[1]) ◆ PATIMILE SFÎNTULUI TOMMASO D'AQUINO ◆ INTERVIURI DESPRE REVOLUŢIE
J.R.R. Tolkien	STĂPÎNUL INELELOR: Frăţia Inelului; Cele două turnuri; Întoarcerea regelui ◆ HOBBITUL ◆ SILMARILLION ◆ ROVERANDOM
L.N. Tolstoi	CAZACII ŞI ALTE POVESTIRI ◆ SONATA KREUTZER ŞI ALTE POVESTIRI
I.S. Turgheniev	UN CUIB DE NOBILI
Moony Witcher	FETIŢA CELEI DE A ŞASEA LUNI ◆ NINA ŞI MISTERUL NOTEI A OPTA

Noutăţi

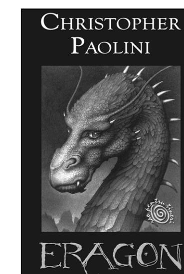
John Le Carré
PRIETENIE ABSOLUTĂ

Regina Noor
CALEA SPRE CREDINŢĂ

Gabriel García Márquez
POVESTEA TÎRFELOR MELE TRISTE

Christopher Paolini
ERAGON

John Saul
CASA DE LA RĂSCRUCE

clubul cărţii rao

Şi dumneavoastră puteţi deveni membru al CLUBULUI CĂRŢII RAO, beneficiind de următoarele avantaje:

Veţi primi cu maximum de rapiditate cărţile comandate şi veţi fi informat cu regularitate despre ultimele apariţii, planuri editoriale, oferte speciale. Pentru cărţile comandate, *editura suportă costurile de transport prin poştă*. În plus:

- pentru *două* cărţi se acordă o reducere de 10%;
- de la *trei* cărţi în sus se acordă o reducere de 15% şi titlul de membru al CLUBULUI CĂRŢII RAO.

Pentru detalii suplimentare ne puteţi contacta la

tel/fax: (021) 224.12.31; 224.14.72; 224.18.47; 224.21.36

E-mail:

club@raobooks.com

office@raobooks.com

Aşteptăm scrisorile dumneavoastră pe adresa:

Editura RAO

C.P. 2-124 Bucureşti

Acum ne puteţi găsi şi pe Internet:

www.raobooks.com